

คำให้การชาวกรุงเก่า.

ห้องขจร
อ
959.33
พ375ค2
2507

959.33

พ37572

2507

คำให้การชาวกรุงเก่า

พิมพ์เป็นอักษร
ในมาฆพระราชาหนังสือพิมพ์

หลวงสาทรราชเดช
(สำนักร อักษรภาษาบาลี)

และ

งานพิมพ์อักษร

หลวงสาทรราชเดช
(ปรี อักษรภาษาบาลี)

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

๓๐ พฤษภาคม ๒๕๐๗

คำนำ

เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงสาทรราชชน (สาทร อักษร-
ทานนท์) และฉาปนกิจศพ นางสาทรราชชน (บัว อักษรทานนท์) กำหนด
งานวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๐๗ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม เจ้าภาพได้มา
แจ้งความจำนงค์แก่เจ้าหน้าที่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ขอ
พิมพ์หนังสือคำให้การชาวกรุงเก่า เพื่อแจกเป็นที่ระลึก กรมศิลปากรยินดี
อนุญาตให้พิมพ์ได้ดังประสงค์

หนังสือเรื่องคำให้การชาวกรุงเก่านี้ ได้เคยตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.
๒๔๕๗ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้ตีพิมพ์ออกเป็นครั้งที่สอง และสำนักพิมพ์
คลังวิทยาได้ขอพิมพ์จำหน่ายอีก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ เป็นครั้งที่สาม การพิมพ์
ครั้งนี้ นับเป็นครั้งที่สาม

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีที่กษัตริยานุปทาน ซึ่งเจ้าภาพได้
บำเพ็ญอุทิศแด่ หลวงสาทรราชชน (สาทร อักษรทานนท์) และนางสาทร
ราชชน (บัว อักษรทานนท์) ตลอดจนให้พิมพ์หนังสือนี้แจกจ่ายเป็น
วิทยาทาน ขอกุศลทั้งนี้จงเป็นปัจจัยตลบันดาลให้ หลวงสาทรราชชน (สาทร
อักษรทานนท์) และนางสาทรราชชน (บัว อักษรทานนท์) ผู้ล่วงลับไปแล้ว
ประสบแต่อิฏฐคุณมณูผล ตามควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพทุกประการเทอญ

กรมศิลปากร

๒๕ พฤษภาคม ๒๕๐๗

อำมาตย์ตรี หลวงสาทรราชذن (สาทร อักษรทานนท์)

ชาติ ๕ มกราคม ๒๔๓๑

มรณะ ๒๖ มกราคม ๒๕๐๕

ประวัติ

หลวงสาทรราชชน (สาทร อักษรทานนท์) เกิดเมื่อวันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๑ เป็นบุตรนายซง นางต่วน มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๔ คน แต่ได้ถึงแก่กรรมไปแล้วทั้งสิ้น ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนมัธยม วัดนวลนรดิศ และได้เข้ารับราชการดังนี้

พ.ศ. ๒๔๕๒ เป็นพนักงานสำรวจ กรมบัญชีกลาง

พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นพนักงานสำรวจ คลังมณฑลกรุงเก่า

พ.ศ. ๒๔๕๖ เป็นผู้ช่วยคลังมณฑลจันทบุรี และ พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนสาทรราชชน ได้รับพระราชทานยศเป็น รองอำมาตย์โท

พ.ศ. ๒๔๖๐ เป็นคลังจังหวัดนครราชสีมา มณฑลปัตตานี

พ.ศ. ๒๔๖๔ เป็นคลังจังหวัดสระบุรี

พ.ศ. ๒๔๖๖ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงสาทรราชชน ได้รับพระราชทานยศเป็นรองอำมาตย์เอก

พ.ศ. ๒๔๖๙ ได้รับพระราชทานยศเป็นอำมาตย์ตรี

พ.ศ. ๒๔๗๑ เป็นคลังจังหวัดจันทบุรี

พ.ศ. ๒๔๗๓ เป็นผู้ช่วยคลังภาค ๒ ออยุธยา

พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน สำนักนายกรัชมன்றิ

พ.ศ. ๒๔๗๙ ลาออกจากราชการ รับพระราชทานบำนาญ

ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๖๑ เบญจมาภรณ์มงกุฎไทย

พ.ศ. ๒๔๗๐ เบญจมาภรณ์ช้างเผือก

พ.ศ. ๒๔๗๓ จัตุรถาภรณ์มงกุฎไทย

นอกจากนี้ยังได้รับพระราชทานเหรียญพระบรมราชาภิเษกรัชกาลที่๗
เหรียญฉลองพระนคร เหรียญพิทักษ์รัฐธรรมนูญ และเหรียญจักรพรรดิมาลา
ต่อมาได้เข้ารับหน้าที่ที่ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด อยู่ ๑๕ ปี จึงลา
ออกรับบำนาญ ตลอดมาจนถึงแก่กรรมด้วยโรคความดันโลหิตสูง ณ ที่บ้าน
เมื่อวันที่ ๒๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๕ สิริรวมอายุได้ ๗๔ ปี

หลวงสาทรราชชน ได้ทำการสมรสกับนางสาวบัว เอ็มเกษม และ
มีบุตรธิดารวม ๖ คน คือ

๑. นางสาวประยงค์ อักษรทานนท์
๒. นายประกอบ อักษรทานนท์
๓. นางวนิดา ศกุนตนาค
๔. นางสาววัลลภา อักษรทานนท์ (ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๓๑

มีนาคม ๒๕๐๗)

๕. นางสาวประหยัด อักษรทานนท์
๖. นายสาธน อักษรทานนท์

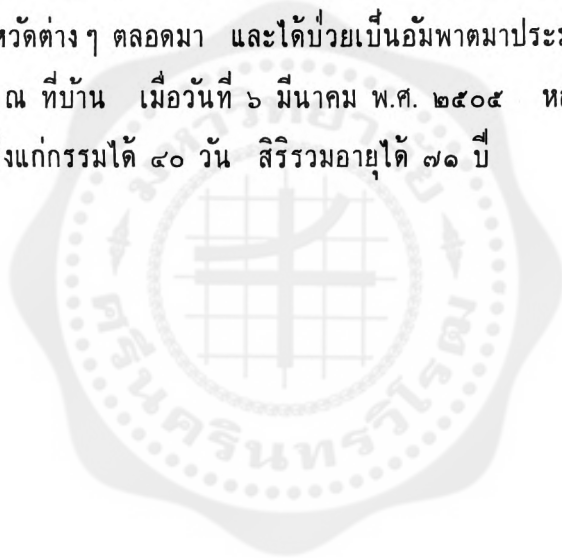
นางสาทรราชธน (บัว อักษรทานนท์)

ชาตะ ๑๗ มีนาคม ๒๔๓๔

มรณะ ๖ มีนาคม ๒๕๐๕

ประวัติ

นางสาทรราชชน (บัว อักษรทานนท์) เกิดเมื่อวันที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๔ เป็นบุตรีนายเอม เอ็มเกษม กับ นางสาว เอ็มเกษม ได้ทำการสมรสกับหลวงสาทรราชชน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ และได้ติดตามสามีไปรับราชการยังจังหวัดต่างๆ ตลอดมา และได้ป่วยเป็นอัมพาตมาประมาณ ๑๕ ปี จึงถึงแก่กรรม ณ ที่บ้าน เมื่อวันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ หลังจากหลวงสาทรราชชนถึงแก่กรรมได้ ๔๐ วัน สิริรวมอายุได้ ๗๑ ปี

สารบาญ

คำอธิบายเรื่องคำให้การชาวกรุงเก่า

หน้า

(๑)

ภาคที่ ๑ ว่าด้วยเรื่องราชพงศาวดาร

ว่าด้วยเรื่องราชพงศาวดาร

๑

เรื่องพระเจ้าปทุมสุริยวงศ์ (พงศาวดารเขมร)

๔

เรื่องพระร่วงสุโขทัย

๑๑

เรื่องพระยาโคตรตะบอง

๒๔

เรื่องพระเจ้าสุยนาผิง

๓๓

เรื่องพระสุธรรมราชาเมืองพิษณุโลก

๓๔

เรื่องพระเจ้าอนุราชเมืองชัยนาท

๓๗

เรื่องพระเจ้าอู่ทอง

๔๓

เรื่องสมเด็จพระพันวษา

๕๗

เรื่องสมเด็จพระปรมศวร

๖๕

เรื่องขุนชินราช

๖๗

เรื่องสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

๗๐

เรื่องสมเด็จพระมหินทราธิราช

๘๐

	หน้า
เรื่องสมเด็จพระสุธรรมราชา	๘๒
เรื่องสมเด็จพระนเรศวรมหาราช	๘๓
เรื่องสมเด็จพระเอกาทศรถ	๙๑
เรื่องพระเจ้าทรงธรรม	๙๒
เรื่องพระเจ้าปราสาททอง	๙๕
เรื่องสมเด็จพระนารายณ์มหาราช	๙๘
เรื่องพระราเมศวร	๑๑๘
เรื่องพระสุริเยนทราธิบดี	๑๒๐
เรื่องพระเจ้าภูมิพลิต	๑๒๖
เรื่องพระมหาธรรมราชา	๑๒๘
เรื่องพระเจ้าเอกทัศ	๑๔๔
ภาคที่ ๒ ว่าด้วยตำนานและทำเนียบต่างๆ	
ลำดับกษัตริย์	๑๖๓
ตำนานของพระมหากษัตริย์แต่โบราณ	๑๖๕
จดหมายเหตุรบพม่า	๑๖๘
ชื่อเมือง	๑๗๙
มหาเจดีย์สถาน	๑๘๗
เรื่องพระพุทธบาทและพระฉาย	๑๘๙
แผนที่กรุงศรีอยุธยา	๑๙๓

	หน้า
ชื่อพระอารามหลวง	๑๙๘
พระราชวังหลวง	๒๐๐
ปราสาทราชมนเฑียร	๒๐๑
พระราชวังบวร	๒๐๔
บัญชีพระนามเจ้านาย	๒๐๕
ชื่อขุนนาง	๒๑๗
เครื่องยศขุนนาง	๒๒๕
ระวางช้างต้น ชื่อช้างพระที่นั่งเป็นพระคชาธาร	๒๒๖
ชื่อช้างพลายพระที่นั่งระวางต้นซ้ายขวา	๒๒๖
ชื่อช้างพลายระวางใหญ่ซ้ายขวา	๒๒๗
ชื่อช้างพังพระที่นั่งระวางใหญ่	๒๓๓
ชื่อระวางม้าต้น	๒๓๖
ม้าพระที่นั่งพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาสำหรับทรงตามนามวัน ๗ วัน	๒๓๖
รถพระที่นั่ง	๒๔๐
ชื่อเรือพระที่นั่ง	๒๔๐
ชื่อเรือขบวน	๒๔๑
สมณศักดิ์	๒๔๓
ชื่อปืนใหญ่	๒๔๔

ราชประเพณีกรุงศรีอยุธยา

พระราชพิธีราชาภิเษก	๒๔๔
พระราชพิธี ๑๒ ราศีตามพระตำรา	๒๔๘
ประเพณีเสด็จออกแขกเมือง	๒๕๒
ประเพณีขบวนแห่เสด็จประพาส	๒๕๔
ประเพณีสร้างการพระบรมศพ	๒๕๕
ประเพณีสมโภชพระราชกุมาร	๒๕๕
ว่าด้วยเกียรติยศกรมพระราชวังบวร	๒๕๖
ส่วยและอากร	๒๕๗
ในเขตเมืองลพบุรี	๒๕๘
ภาษีอากร	๒๖๐
รายจ่ายพระราชทรัพย์	๒๖๒
ตารางรายพระนามพระเจ้าแผ่นดิน	๒๖๕

อธิบายเรื่องคำให้การชาวกรุงเก่า

หนังสือเรื่องนี้ หอพระสมุดวชิรญาณได้ค้นฉบับมาจากเมืองพม่าเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ เหตุที่จะได้หนังสือเรื่องนี้ เดิมได้ทราบความว่า มีหนังสือพงศาวดารสยามเป็นภาษามอญอยู่ในหอสมุดเมืองร่างกุ้งเรื่อง ๑ เป็นหนังสือเก่ายังไม่เคยพิมพ์ กรรมการจึงขอคัดสำเนาหนังสือพงศาวดารฉบับนั้นมาให้มองต่อแปลเป็นนอกภาษาไทย สำเร็จใน พ.ศ. ๒๔๔๔ เมื่อข้าพเจ้าได้อ่านคำแปลก็มีความประหลาดใจแต่แรก ด้วยสังเกตเห็นพงศาวดารที่ได้มาจากเมืองพม่าฉบับนี้ รูปเรื่องละม้ายคล้ายคลึงกับหนังสือที่เราเรียกว่า “คำให้การขุนหลวงหาวัด” มากทีเดียว จึงได้ให้ถามไปยังหอสมุดที่เมืองร่างกุ้ง ว่าพงศาวดารสยามฉบับนี้รัฐบาลอังกฤษได้มาจากไหน ได้รับตอบว่า หนังสือเรื่องนี้รัฐบาลอังกฤษพบในหอหลวง ในพระราชวังของพระเจ้าแผ่นดินพม่าที่เมืองมันตะเล กรุงศรีเมืองพม่าได้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๙ และอธิบายต่อมาว่า หนังสือเรื่องนี้พวกขุนนางพม่าชี้แจงว่า พระเจ้าอังวะให้เรียบเรียงจากคำให้การของพวกไทยที่ได้ไปเมื่อครั้งตีกรุงศรีอยุธยา เมื่อได้ความดังนั้นก็ไม่มีที่สงสัยต่อไปเชื่อได้เป็นแน่ว่า หนังสือเรื่องนี้เองเป็นต้นเดิมของหนังสือซึ่งเรียกกันว่า “คำให้การขุนหลวงหาวัด” ฉบับที่ได้มาใหม่นี้ คือคัดจากฉบับหลวงของพม่า เสียขายจริง ๆ ที่ไม่ได้หนังสือฉบับนี้มาทันมูลเกล้า ๆ ถวายในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะเรื่องคำให้การขุนหลวงหาวัดเป็นหนังสือ

(๒)

เรื่อง ๑ ซึ่งมีปัญหามาในโบราณคดีสโมสรแต่รัชกาลที่ ๕ อันควรจะเล่าเรื่องราวให้ปรากฏในที่นี้

เดิมมีหนังสือเรื่องหนึ่งเรียกว่า “ คำให้การขุนหลวงหาวัด ” พิมพ์ที่โรงพิมพ์หมอสมิธเป็นครั้งแรก เมื่อปีมะแม พ.ศ. ๒๔๒๖ ระเบียบเรื่องเรียงเป็น ๒ ตอน ตอนต้นเล่าเรื่องพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่พระเจ้าหงสาวดี (บุเรงนอง) ตีได้ เมื่อในแผ่นดินสมเด็จพระมหินทราธิราช (สังเกตความที่กล่าวขึ้นต้นเรื่องเงิน ๆ เห็นได้ว่าเรื่องข้างต้นนั้นยังมีอยู่อีก แต่ขาดฉบับไปเสีย ต่อมาตอนกลางเรื่องพงศาวดารยังขาดเล่ม ๖ สมุดไทยไปอีกเล่ม ๑ มาจับเอาเล่ม ๗) จบเพียงก่อนพม่ามาตีกรุงศรีอยุธยาครั้งที่เสียกรุง ตอนนั้นขึ้นเล่ม ๔ ว่าด้วยทำเนียบต่าง ๆ ตั้งต้นด้วยพรรณนามูลำเนากรุงศรีอยุธยา เป็นต้นว่าตลาดอีสานและอะไรต่าง ๆ ตลอดจนราชประเพณีอีก ๔ เล่มสมุดไทย รวมทั้ง ๒ ตอนเป็นหนังสือ ๑๐ เล่มสมุดไทย (ด้วยขาดฉบับเล่ม ๖ เสียเล่ม ๑) พิมพ์สมุดเล่มเดียวจบ หนังสือเรื่องคำให้การขุนหลวงหาวัดฉบับที่หมอสมิธพิมพ์เมื่ออ่านดูด้วยความพิจารณา เห็นทั้งเนื้อเรื่องและถ้อยคำวิลาสคลาดเคลื่อนมากนัก จึงเกิดเป็นปัญหาขึ้นในโบราณคดีสโมสร ข้าพเจ้าเองเป็นผู้นำปัญหานั้นกราบบังคมทูลแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า สงสัยว่าหนังสือเรื่องนี้ จะเป็นหนังสือที่แต่งขึ้นในเมืองไทย มิใช่คำของขุนหลวงหาวัด (คือพระเจ้าอู่หม่พร ที่ได้รับรัชทายาทครองกรุงศรีอยุธยาต่อแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ์) ไปให้การแก่พม่า เหตุที่ทำให้สงสัยนั้น

ข้อ ๑ คือ เรื่องราวทั้งพงศาวดารและทำเนียบต่าง ๆ ที่เล่าในหนังสือคำให้การขุนหลวงหาวัดฉบับที่หมอสุมิริมพ์ เมื่อมาสอบสวนดูในชั้นนี้ รู้ได้เป็นแน่ว่า ผิดความจริงในที่สำคัญหลายแห่งมาก ถ้าเป็นคำให้การขุนหลวงหาวัด พระองค์ย่อมทรงทราบราชการบ้านเมือง จะเล่าผิดอย่างนั้นไม่ได้

ข้อ ๒ ลักษณะตามคำให้การชาวต่างประเทศ ถึงการบ้านเมืองนั้น ๆ เป็นประเพณีที่มีมาแต่ก่อนเหมือนกันทุกประเทศ คือถ้าได้ชนต่างชาติมาไว้ในอำนาจก็ดี หรือแม้ชนชาติเดียวกันเองได้ไปเมืองต่างประเทศใดมาก็ดี ถ้าเห็นว่าได้รู้เห็นการงานบ้านเมืองนั้น ก็เรียกตัวมาให้ข้าราชการซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่หลาย ๆ คนพร้อมกันเป็นทำนองกรรมการซักไซ้ไต่ถาม และจดคำให้การไว้เป็นความรู้ในราชการ ในเมืองไทยเราก็เคยตามคำให้การอย่างนี้ เช่นตามแม่ทัพนายกองพม่าที่เราจับตัวมาได้เป็นต้น เรื่องพงศาวดารพม่าที่ปรากฏอยู่ในหนังสือพระราชพงศาวดาร โดยมากเรารู้ได้ด้วยกระบวนตามคำให้การอย่างว่าตั้งแต่ครั้งกรุงเก่ากรุงธนบุรีตลอดมาจนกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อพม่าได้ไทยไป พระเจ้าอังวะก็คงจะตั้งข้าราชการพม่าซึ่งรู้แบบแผนขนบธรรมเนียมเป็นกรรมการตามคำให้การทำนองเดียวกัน แต่การตามคำให้การนี้ ผู้ถามกับผู้ตอบพูดไม่เข้าใจภาษากัน ต้องใช้ล่ามแปลทั้งคำถามและคำตอบแล้วแต่ล่ามจะแปลว่าอะไร เมื่อล่ามแปลได้ความอย่างไร ก็จดลงเป็นภาษาพม่าอย่างเราจดคำให้การพม่าลงเป็นภาษาไทย เพราะฉะนั้นหนังสือคำให้การขุนหลวงหาวัดถ้ามีจริง ต้นฉบับเดิมคงเป็นภาษาพม่า มิใช่ภาษาไทยที่หมอสุมิริมพ์เอามาพิมพ์

(๔)

ข้อ ๓ ต้นฉบับคำให้การขุนหลวงหาวัดนั้น ถ้ามี คงจะมีอยู่ในหอหลวงเมืองพม่า ถ้าจะมีนอกจากฉบับหอหลวง ก็คงจะมีสำเนาอยู่ในกระทรวงเสนาบดีที่ได้มีหน้าที่ตามคำให้การ เช่นกระทรวงมหาดไทย หรือกระทรวงกลาโหมของพม่า ว่าอย่างมากจะมีไม่เกิน ๔-๕ ฉบับ เหตุใดจึงจะเข้ามาได้ถึงเมืองไทย และมากลายเป็นภาษาไทยอย่างวิลาสละเอะเทอะเช่นหมอสมิทธิพิพ ด้วยเหตุเหล่านี้จึงสงสัยว่า หนังสือที่เรียกว่า “คำให้การขุนหลวงหาวัด” นี้ น่าจะเป็นเรื่องราวที่ชาวกรุงเก่า ผู้มีอายุอยู่มาจนในกรุงรัตนโกสินทร์เรียบเรียงขึ้นไว้ตามรู้ตามเห็น ต่อมาเมื่อไม่รู้ว่ามีใครแต่ง จึงไปเหมาให้เป็นคำให้การของขุนหลวงหาวัดตกกระมัง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชาธิบายในเรื่องนี้ว่า หนังสือเรื่องคำให้การขุนหลวงหาวัดนั้น ฉบับเดิมได้มาอย่างไรและได้มาเมื่อไรไม่ทรงทราบ แต่ฉบับหอหลวงมีจริง ได้เคยทอดพระเนตรเห็นมาแต่ก่อน แต่ไม่เหมือนกับฉบับที่หมอสมิทธิพิพ และทรงทราบว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเชื่อว่าเป็นหนังสือมีหลักฐานในพระราชนิพนธ์หลายแห่ง คือในจารึกฐานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ซึ่งทรงพระราชอุทิศถวายพระเจ้าแผ่นดินครั้งกรุงเก่าเป็นต้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงใช้พระนามพระเจ้าแผ่นดินตามที่เรียกในหนังสือคำให้การ ของขุนหลวงหาวัด หลายพระองค์ หนังสือเรื่องนี้ทรงพระราชดำริว่า ฉบับเดิมคงมีหลักฐานอย่างไรเป็นแน่ พระบาทสมเด็จพระ

(๕)

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงเชื่อดือ แต่นับที่หมอสมิทธิพิพ มีผู้ใดได้แทรกแซง
เพิ่มเติมจนเลอะเทอะเต็มทีเสียแล้ว สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้พระราชทาน
พระบรมราชาธิบาย เรื่องหนังสือคำให้การขุนหลวงหาวัดไว้ดังนี้

ครั้นต่อมาถึงรัชกาลปัจจุบันเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ หอพระสมุดวชิรญาณ
ได้หนังสือเรื่องคำให้การขุนหลวงหาวัดที่เป็นตัวฉบับหลวงมา เล่มสมุดไทย ๑
ลายมือเขียนตัวจริง รู้ได้เป็นแน่ว่าเขียนในรัชการที่ ๔ ชื่อเรื่องก็ไม่ได้เรียกว่า
“คำให้การขุนหลวงหาวัด” เรียกว่า “พระราชพงศาวดารแปลจากภาษารามัญ”
แล้วได้หนังสือเรื่องเดียวกันนี้อีก ๔ เล่ม เป็นฉบับของกรมหลวง
วงศาธิราชสนิท ซึ่งตกอยู่กับพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ มีลาย
พระหัตถ์กรมหลวงวงศาธิราชสนิททรงแก้ไขสำนวนอยู่ในนั้น จึงเป็นหลักฐาน
ทราบความได้แน่ชัด ว่ามีฉบับหลวงดังเช่นสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงพระราช
ทานพระบรมราชาธิบายไว้ และรู้ความต่อออกไปได้อีกข้อ ๑ ว่าพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้กรมหลวงวงศา
ธิราชสนิท ซึ่งมีพระเกียรติยศปรากฏว่าเป็นหลักอยู่ในผู้รับโอนคดีพระองค์
เมื่อในรัชกาลที่ ๔ ทรงอำนาจการแปลหนังสือเรื่องนี้ออกจากภาษารามัญ
เป็นภาษาไทยเป็นปฐม ผู้อื่นได้ฉบับหลวงซึ่งกรมหลวงวงศาธิราชสนิททรง
เรียบเรียงนั้นไปแก้ไขตามอำเภอใจ แล้วไปให้หมอสมิทธิพิพ ผู้อื่นเช่นตัว
ข้าพเจ้าได้เห็นแต่ฉบับที่หมอสมิทธิพิพ จึงเกิดสงสัยสนเท่ห์ดังกล่าวมาแล้ว

เมื่อได้ความรู้เป็นหลักฐานดังแสดงมา จึงเห็นว่า พอจะสันนิษฐาน
ตำนานของหนังสือเรื่องคำให้การชาวกรุงเก่าได้ตลอดเรื่อง คือ เมื่อพม่าตี

(๖)

กรุงศรีอยุธยาได้เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๑๐ นั้น ได้ไทยที่มีบรรดาศักดิ์นับแต่พระเจ้าอู่หม่พรเป็นต้น ทั้งข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยไปด้วยเป็นอันมาก พระเจ้าอังวะมั่งระจึงมีรับสั่งให้ตามคำให้การของไทยที่ได้ไปในคราวนั้น บางที่จะเกิดลำบากด้วยเรื่องเล่ามา หาพม่าที่รู้ชำนานภาษาไทยไม่ได้ มีแต่มอญที่มาเกิดในเมืองไทยที่รู้ภาษาไทยชำนาน จึงให้ตามคำให้การพวกไทย จดลงเป็นภาษามอญเสียชั้นหนึ่งก่อน แล้วจึงแปลเป็นภาษาพม่า รักษาไว้ในหอหลวง เห็นจะเป็นเพราะเหตุเช่นกล่าวมา หนังสือเรื่องคำให้การชาวกรุงเก่า จึงมีทั้งในภาษามอญและภาษาพม่า เห็นจะเป็นพวกพระมอญที่ออกไปตั้งค้ำถึงเมืองมอญ เมืองพม่าเมื่อในรัชกาลที่ ๔ ไปได้ฉบับภาษามอญเข้ามาถวาย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดฯ ให้กรมหลวงวงศาธิราชสนิททรงอำนวยการแปลออกเป็นภาษาไทย ส่วนฉบับภาษาพม่าคงอยู่ในหอหลวงเมืองพม่าจนอังกฤษไปได้มา และหอพระสมุดฯ ได้มาอีกชั้นหนึ่งในบัดนี้ เมื่อเอาเทียบกันดู เห็นฉบับภาษามอญบกพร่อง ความไม่บริบูรณ์เหมือนฉบับภาษาพม่า ข้อนี้ดูก็ไม่อัศจรรย์อันใด ด้วยฉบับภาษามอญเห็นจะตกอยู่ตามหัวเมือง คัดลอกกันมาหลายต่อ จึงไม่บริบูรณ์เหมือนฉบับพม่าซึ่งเป็นฉบับหลวง

หนังสือเรื่องนี้เป็นคำให้การไทยหลายคน ไม่ใช่แต่พระเจ้าอู่หม่พรซึ่งเรียกกันว่าขุนหลวงหาวัดพระองค์เดียว ที่รู้ความข้อนี้ได้ด้วยสังเกตเรื่องราวที่เล่า บางแห่งเล่าละเอียดวันดี บางแห่งก็เล่าแต่ย่อๆ และที่สุดบางเรื่อง

(๗)

เล่าซ้ำกันเป็น ๒ ส่วนวนก็มี จึงเห็นได้ว่าเป็นคำให้การหลายคนด้วยกัน เมื่อจดคำให้การไปแล้ว พม่าเอาไปเรียบเรียงเข้าเรื่อง ข้างต้นว่าด้วย พงศาวดารไทยเริ่มต้นตั้งแต่พระพุทธองค์เสด็จมาประดิษฐานพระพุทธฉายไว้ที่เขาปัววี่ ลำดับเรื่องมาจนเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า ต่อพงศาวดารมา ว่าด้วยทำเนียบและประเพณีต่าง ๆ ในกรุงศรีอยุธยา ตอนนั้น ดูพม่าจะถามละเอียดละอามาก เห็นจะตั้งใจเอาความรู้ภูมิประเทศและขนบธรรมเนียมของไทยให้ได้ทั้งหมด แต่ฉบับพม่าที่ได้มา วิธีเรียบเรียงเรื่องตอนทำเนียบดูไขว้เขวสลับสับสนอยู่ ข้าพเจ้าเข้าใจว่า หนังสือเรื่องนั้นต้นฉบับเดิมในหอหลวงเมืองอังวะเห็นจะจารหรือเขียนลงใบลานเรียงลำดับไว้ ตอนทำเนียบนี้ใบลานจะเกิดพลัดลำดับกันในคราวใดคราวหนึ่ง ผู้ที่เอาเรียบเรียงกลับเข้าลำดับใหม่ ไม่ได้เอาใจใส่สอบสวนเรื่องตามสมควร หรือเป็นผู้หย่อนความรู้ อยู่อย่างไร เรียงเอาเข้าลำดับคลาดเคลื่อนของเดิมไปหลายแห่ง แต่เมื่อมาแปลออกเป็นภาษาไทย พอจับเค้าได้ว่า ต้นเดิมเขาจะเรียงอย่างไรข้าพเจ้าจึงให้เรียงลำดับตอนทำเนียบเสียใหม่ให้เรียบร้อย

พิเคราะห์ดูเนื้อเรื่องตอนพงศาวดาร เข้าใจว่าคงจะเป็นคำให้การตามที่พวกไทยจำได้คนละเล็กละน้อย ช่วยกันปะติดปะต่อ ไม่ได้มีหนังสือพงศาวดารไทยติดไปด้วย อีกประการ ๑ จะเป็นด้วยพวกไทยที่ถูกพม่าถามประสังข์จะรักษาเกียรติยศมิให้พม่าข้าศึกรู้เรื่องอันใด ซึ่งจะเป็นเหตุให้หมิ่นประมาทชาติไทย ไม่ได้ตั้งใจจะแสดงเรื่องราวในพระราชพงศาวดาร แม้ที่

(๘)

จำได้ ให้แก่พม่าทุกอย่างไป เรื่องพงศาวดารตามคำให้การนี้จึงเคลื่อนคลาด
นัก ส่วนทำเนียบต่างๆ นั้น พม่าเห็นจะถามรายตัวไทยตามแต่ใครจะรู้การ
อย่างไรมาก เช่นพระนามและจำนวนราชตระกูลก็ถามเจ้านาย แบบแผน
ราชการในแผนกใดก็ถามข้าราชการในกรมนั้นๆ ซึ่งได้ตัวไป มีชั้นผู้ที่รอบรู้
บอกได้มากบ้าง ที่เป็นแต่ผู้น้อยบอกได้แต่ย่อๆ ผิดๆ ถูกๆ ตามรู้ตามเห็นบ้าง
ทำเนียบต่างๆ จึงไม่ถ้วนถี่เสมอกันทุกอย่าง ถึงกระนั้น ตอนทำเนียบนี้มี
ข้อความต่างๆ ซึ่งยังมีได้ปรากฏแก่ชาวเราชั้นหลังหลายอย่าง จะเป็นเครื่อง
ประกอบการศึกษาโบราณคดีสมัยกรุงเก่าตอนปลายได้ดีมาก น่าเสียดาย
แต่ที่หนังสือเรื่องนี้เป็นภาษาพม่า เมื่อเอามาแปลเป็นภาษาไทย กระบวน
เนื้อเรื่องพอสอบสวนสังเกตเอาความได้ มาลำบากอยู่ด้วยเรื่องเรียกชื่อ
เพราะพม่าเอาชื่อไทยไปเขียนตามเสียงพม่า จะแปลกลับออกมาเป็นภาษา
ไทยให้ถูกต้องยากไม่น้อยทีเดียว ฉบับที่มองต่อแปลมา ตอนพงศาวดาร
โวหารไทยยังไม่สนิท ข้าพเจ้าจึงให้นายพันตรีหลวงโยธารมณิเทศ (แจ่ม)
คน ๑ นายแสง (เปรียญ) คน ๑ ช่วยกันตรวจแก้ถ้อยคำให้ดีขึ้น แต่ใน
ตอนทำเนียบอันล้นแล้วแต่ด้วยเรื่องชื่อเสียง ผู้แปลจำเป็นต้องเป็นผู้รู้ทั้งภาษา
พม่าและภาษาไทย ข้าพเจ้าเที่ยวสืบหาผู้แปล ได้หลวงประพันธ์พัฒนาการ
(ศร) เห็นพอจะทำได้ จึงให้หลวงประพันธ์พัฒนาการแปลตอนทำเนียบนี้
ใหม่อีกครั้ง ๑ สอดกับฉบับที่มองต่อแปล พระยาโบราณราชธานินทร์กับ
ข้าพเจ้าช่วยกันตรวจด้วยอีกชั้น ๑ ถึงกระนั้นชื่อต่างๆ ตามที่พม่าจดไว้ ยังรู้ไม่
ได้ว่าที่จริงจะเป็นอย่างไรในภาษาไทยก็ยังมีอยู่มาก บรรดาชื่อที่พิมพ์ในเล่มนี้

(๕)

ข้าพเจ้าให้คงไว้ตามอย่างพม่าจด ชื่อใดที่แปลกออกหรือที่คาดว่าในภาษาไทย
เป็นอย่างใด ก็เป็นแต่ให้จดกำกับลงไว้ ไม่แก้ของเดิม ไว้ให้ผู้ศึกษาโบราณ
คดีมีโอกาสสอบสวนด้วยกันทั่วไป

แต่พระนามพระเจ้าแผ่นดินกรุงเก่า ตามที่ปรากฏในหนังสือพงศาว-
ดารฉบับที่ได้มาแต่เมืองพม่านี้ น่าจะเป็นพระนามที่สมมุติเรียกในราชการ
เมื่อล่วงรัชกาลแล้ว ดังข้าพเจ้ากล่าวไว้ในคำอธิบายพระราชพงศาวดารฉบับ
พระราชหัตถเลขาตอนแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ นั้นมีอยู่บ้าง พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงอนุมัติตาม ได้ทรงแก้พระนามพระ
เจ้าแผ่นดินในชั้นหลัง ซึ่งหนังสือพระราชพงศาวดารยังเรียกพระนามอยู่ตาม
ปากตลาด ไปตามหลักฐานที่ได้ในหนังสือเรื่องนี้หลายพระองค์ คือสมเด็จพระ
เจ้าปราสาททอง แก้เป็นสมเด็จพระรามาธิบดี สมเด็จพระเพทราชา
แก้เป็นสมเด็จพระธาดาธิบดี สมเด็จพระเจ้าเสือ แก้เป็นสมเด็จพระสุริเยน
ทราธิบดี สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ แก้เป็นสมเด็จพระภูมิหนาทธิบดี สมเด็จพระ
เจ้าบรมโกษฐ์ แก้เป็นสมเด็จพระมหาบรมราชา แต่เมื่อได้ฉบับพม่ามา
แปลใหม่ ครั้นนี้ ปรากฏพระนามคลาดกับพระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงแก้ไว้ ๒ แห่ง คือ สมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ์ตาม
ฉบับพม่าเรียกพระมหาธรรมราชา ส่วนสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่เป็นพระ
ชนกาทิราชของสมเด็จพระนเรศวร ตามฉบับพม่าเรียกพระสุธรรมราชา ผิด
กันอยู่ดังนี้

(๑๐)

หนังสือเรื่องนี้ เมื่อได้ฉบับเดิมมาสอบสวนถึงที่สุดแล้ว ได้ความเป็น
แน่ว่า เป็นพงศาวดารตอน ๑ เป็นทำเนียบตอน ๑ มิใช่มีแต่พงศาวดาร
อย่างเดียว จะเรียกว่าหนังสือพงศาวดารอย่างฉบับหลวงในรัชกาลที่ ๔ ก็
ไม่ตรง ครั้นจะเรียกว่าคำให้การขุนหลวงหาวัดอย่างที่เข้าใจกันมาแต่ก่อน ก็
ไม่ตรงอีก ด้วยรู้แน่ว่าเป็นคำให้การของคนหลายคน มิใช่แต่ขุนหลวงหาวัด
พระองค์เดียว กรรมการหอพระสมุดฯ จึงได้ตกลงให้เรียกชื่อหนังสือเรื่อง
นี้ว่า “คำให้การชาวกรุงเก่า”

ด ร.

คำให้การชาวกรุงเก่า

ภาคที่ ๑

ว่าด้วยเรื่องราชพงศาวดาร

ปางเมื่อสมเด็จพระบรมโลกนาถศาสตราจารย์ ได้ตรัสแก่พระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณ เป็นองค์พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ได้เสด็จจาริกโปรดเวไนยสัตว์ให้บรรลุมรรคผลโดยลำดับ จนถึงได้เสด็จมาทรงรับพระเชตวันมทวิหาร ซึ่งอนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างถวายใกล้กรุงสวตัมภ์มหานคร ขณะเมื่อทรงจำพรรษาอยู่ในมทวิหารนั้น วันหนึ่งพระองค์เสด็จเข้าสู่มหารุณาสมาบัติ ทรงเลือกเล็งแลดูเวไนยเผ่าพันธุ์ อันควรจะได้มรรคผลธรรมวิเศษมีสรีระและศีลเป็นต้น ทรงเห็นบรรพตน้อยแห่งหนึ่งเรียกว่าเขาปถวี อยู่ในแคว้นแคว้นแดนโยนกประเทศปรากฏในซ้ายคือพระญาณ ทรงทราบว่ามีลำเนาแห่งเขาน้อยนั้น ในอนาคตกาลเบื้องหน้าต่อไป จะเป็นที่พักก่อสร้างบุญกุศลของหมู่มหาชนอันมาแต่ทิศานุทิศ หาที่สิ้นสุดมิได้ จะเป็นประโยชน์แก่เทพยดานุชนัยทั่วไป พระองค์ทรงพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว จึงเสด็จด้วยพุทธปาฏิหาริย์ไปทางนภาภาศ พอจวนจะถึงเขาปถวี มหาเมฆก็บังดาลให้ฝนทำใหญ่ตกลงมา พระองค์จึงเสด็จประทับยืน พักพระอิริยาบถอยู่ที่เงื่อมผา

ซึ่งเขานั้น ด้วยเดชพระพุทธานุภาพ เมล็ดฝนสักหยาดหนึ่งจะตกต้องพระ
 บวรกายของพระองค์หามิได้ ท่อธารน้ำฝนนั้นไหลล้นไปยังเชิงเขาข้างหนึ่งทั้ง
 สันเป็นมหัศจรรย์ ในขณะนั้นพระองค์จึงทรงเปล่งรัศมีหกประการ ทรงอธิ
 ฐานให้ฉายาพระพุทธรูปของพระองค์ไปประดิษฐานติดอยู่กับเพิงผานั้น เพื่อ
 ให้เทพยดามนุษย์ทั้งปวงมาพบเห็น เป็นที่บังเกิดศรัทธาเลื่อมใส ได้นมัสการ
 ทำสักการบูชา อย่าให้รู้สึบลื่อนทาลายหายสูญจงดำรงอยู่โดยจิรัฐติกาล ให้
 ผู้มานมัสการได้เห็นพระฉายของพระองค์เสมอไป ครั้นภายหลังต่อมา ตำบล
 นั้นจึงได้เรียกกันว่า พระพุทธรฉาย และพระฉายสืบๆ มาจนถึงในปัจจุบัน
 ทุกวันนี้

ในลำดับนั้น พระองค์จึงเสด็จไปยังเขาสุวรรณบรรพต ทรงประทับ
 ยืนอยู่ ณ แผ่นศิลาบนยอดเขานั้น ในขณะนั้นมีนายเนสาทพราหมณ์คนหนึ่ง
 ชื่อว่าสัจพันธ์ เทียวพเนจรล่าเนื้อในป่าเป็นอาหาร มาได้เห็นสมเด็จพระพุท
 ธองค์ ผู้เปล่งพระฉัพพรรณรังสีงามโอภาส ประกอบด้วยพระทนต์ดั่งสมหาบุร
 ษลักษณะใหญ่ ๓๒ ประการ และพระอัสติยานุพยัญชนะพระลักษณะน้อยๆ
 มี ๔๐ ประการ งามพิจิตรน่าพิศวงหาที่จะอุปมามิได้ นายพราหมณ์บังเกิดความ
 ศรัทธาเลื่อมใสเป็นอันมาก จึงน้อมกายลงถวายอภิวาท และกระทำการ
 สักการบูชาด้วยดอกบุปผชาติในป่า แล้วกราบทูลอาราธนา ขอให้พระพุท
 ธองค์ทรงพระกรุณาเหยียบรอยพระพุทธรบาทไว้ ณ แผ่นศิลา เหนือยอดเขา
 สุวรรณบรรพตนั้น เพื่อเป็นที่ไว้ที่สักการบูชาของเทพยดามนุษย์สืบไปใน
 ภายหน้าสันกาลช้านาน สมเด็จพระผู้มีพระภาค ก็ทรงพระมหากรุณาโปรด

ประธานเทศนาพระไตรสรณคมและศีลห้า ทรงทรมานนายพรานให้ตั้งอยู่ในพระไตรสรณคมและศีลห้าได้แล้ว จึงทรงเหยียบรอยพระพุทธรบาทเบื้องขวา ให้ประดิษฐานอยู่เหนือแผ่นศิลานั้น สันพระบาทนั้นอยู่ทางทิศตะวันออก ปลายพระบาทนั้นอยู่ทางทิศตะวันตก ยาว ๓ ศอก กว้าง ๑ ศอก กับ ๘ นิ้ว ลึก ๔ นิ้ว ในรอยพระพุทธรบาทนั้นมีรอยลักษณะ ๑๐๘ ประการครบบริบูรณ์

ครั้นแล้วพระองค์เสด็จจากเขาสวรรณบรรพต ไปยังตำบลบ้านพ่อแอ่งในข้างทิศตะวันตก ตำบลนั้นมีบึงใหญ่แห่งหนึ่ง ใกล้บึงนั้นมีพฤษชาติใหญ่ต้นหนึ่ง มีกิ่งก้านใบอันสมบูรณ์ สมเด็จพระพุทธรองค์ก็ทรงกระทำปาฏิหาริย์อยู่เหนือยอดพฤษชาติต้นนั้น คือทรงนั่ง ทรงไสยาสน์ ทรงพระดำเนินจงกรม และทรงยืน บนยอดกิ่งไม้ใหญ่ มีพระอิริยาบถทั้งสิ้นเป็นปรกติมิได้หวั่นไหวในขณะนั้น ฝ่ายพฤษชาติพุ่มดงทั้งหลายได้เห็นพระปาฏิหาริย์ของพระองค์เป็นมหัศจรรย์ดังนั้น ก็บังเกิดปีติโสมนัสเลื่อมใสในพระคุณของพระองค์ จึงนำผลสมอติ่งและผลสมอไทยอันเป็นเทพโอสถ มากระทำอภิวาท น้อมเข้าไปถวายแด่พระพุทธรองค์ ในขณะนั้นพระองค์ทอดพระเนตรเห็นแพะเล็กตัวหนึ่งอยู่ในที่ใกล้ ก็ทรงแยมพระโอษฐ์ ฝ่ายพระอานนทเถรพุทธรอนุชาเห็นพระองค์ทรงแยมพระโอษฐ์ให้ปรากฏดังนั้น จึงกราบทูลถามถึงเหตุแห่งการแยมพระโอษฐ์ว่าจะมีเป็นประการใด สมเด็จพระสรรเพชญ์พุทธเจ้าจึงตรัสพยากรณ์ว่าไปในอนาคตกาลเบื้องหน้า แพะเล็กตัวนี้จะได้บังเกิดเป็นกษัตริย์

ครองราชสมบัติในประเทศนี้ จะมีเดชานุภาพมาก และจะได้ทำนุบำรุง
บทลัญช์อันเป็นรอยพระบาท กับรูปฉายาปฏิมากรของเราตาคตสืบไป

ครั้นล่วงกาลนานมา สมเด็จพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน
แล้ว พระพุทธศักราชล่วงได้ ๒๑๘ ปี จึงบังเกิดพระเจ้าศรีธรรมโศกราช
ได้ครองสมบัติในกรุงปาลิบุตรมหานคร พระองค์ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลมี
การสร้างพระอาราม พระสถูปเจดีย์ แลชุดบ่อสระเป็นต้นเป็นอันมาก พระ
องค์ได้เสด็จประพาสทั่วไปในสกลชมพูทวีปตราบเทำถึงเมืองสังขบุรี เสด็จ
ขึ้นครองราชสมบัติอยู่ในเมืองนั้นต่อไป พระองค์มีมหิทธิฤทธิ์เดชานุภาพมาก
ล้ำเลิศกว่ากษัตริย์ทั้งหลาย ได้ทรงบำรุงพระพุทธศาสนาให้ดวรวุ่งเรืองไปทั่ว
สกลชมพูทวีป ในคราวหนึ่งพระองค์ได้ตรัสแก่เสนาอำมาตย์ราชมนตรีทั้งปวง
ของพระองค์ว่า พระองค์ได้มาบังเกิดเป็นกษัตริย์ทั้งนี้ ด้วยบุญญาบารมี
กฤษฎาธิการของพระองค์ ตามพระพุทธทำนายซึ่งได้ตรัสพยากรณ์ไว้ในวันทุก
ประการ

ครั้นพระพุทธศักราชล่วงได้ ๒๔๓ ปี พระเจ้าศรีธรรมโศกราชก็
เสด็จสวรรคต

เรื่องพระเจ้าปทุมสุริยวงศ์ (พงศาวดารเขมร)

ในกาลนั้น มีฤาษีตนหนึ่งชื่อว่าสุภัตตา สร้างบรรณศาลาเป็นที่อาศัย
เจริญงานสมาบัติอยู่ในที่แห่งหนึ่ง ข้างทิศตะวันออกแห่งเมืองสังขบุรี ข้าง
ทิศเหนือแห่งบรรณศาลาฤาษีนั้นออกไป มีสระใหญ่แห่งหนึ่งประกอบด้วย

เบญจปทุมชาติ ๕ ประการ นำในสระนั้นมีสีเขียวใสสะอาด อยู่มาวันหนึ่งสุกัตดาบสเที่ยวเดินไปตามขอบสระ แลเห็นดอกปทุมใหญ่ดอกหนึ่งประมาณเท่าบาตร พิศดูแปลกประหลาดกว่าดอกบัวธรรมดา พระสุกัตดาบสจึงลงไปในสระเพื่อจะเด็ดดอกปทุมนั้น ครั้นเข้าไปใกล้ก็แลเห็นกุมารผู้หนึ่งมีรูปโฉมงาม กับเครื่องทิพย์อาภรณ์เมื่อยืนในดอกปทุมอันกำลังแย้มบานอยู่นั้น พระฤๅษีมีความยินดี จึงนำกุมารกับเครื่องทิพย์อาภรณ์มายังบรรณศาลาที่อาศัย กระทำพิธีบวงสรวงเทพยดา ตั้งสัตยาธิษฐานว่า ถ้าข้าพเจ้าจะเลี้ยงกุมารนี้ได้ ขอให้มนันมโหลออกมาจากองค์แห่งข้าพเจ้าเทอญ ในทันใด ชีรธาราก็ไหลออกจากนิ้วมือแห่งพระฤๅษี ด้วยอานุภาพแห่งสัตยาธิษฐานนั้น พระฤๅษีก็อภิบาลบำรุงเลี้ยงกุมารนั้นมาจนเจริญวัยใหญ่ขึ้น ครั้นอยู่มา พระสุกัตดาบสจึงปรารภว่า กุมารผู้นี้ต่อไปในภายหน้าจะเป็นผู้มีบุญญาธิการ หรือหาบุญวาสนาได้ประการใด ผู้เป็นเจ้าจึงตั้งสัตย์อธิษฐานขอนิมิตฝันต่อเทพยดาให้เป็นเทวโศปสังหรณ์ ซึ่งเรียกกันว่าเทวดามาทบอกเหตุให้ ครั้นพระผู้เป็นเจ้าจำวัดหลับไป ก็นิมิตฝันว่า สมเด็จพระอินทราชาเสด็จลงมาจากดาวดึงส์เทวโลกตรัสบอกเหตุว่า กุมารที่ท่านได้ในดอกปทุมนั้น เป็นผู้มีบุญญาธิการอันยิ่งใหญ่ จะได้เป็นบรมกษัตริย์ครองราชสมบัติในเมืองอินทปรัสด์ เมืองนี้อยู่ข้างทิศตะวันออกของเมืองสังขบุรีนี้ ท่านจงไปสืบเสาะหาดูเทอญ จะได้พบสมปรารถนา ครั้นรุ่งเช้าพระฤๅษีตื่นขึ้น ก็จำนิมิตนั้นไว้ มีใจยินดีนัก จึงพา कुमार นั้นไปทางทิศตะวันออก เทียวค้นหาเมืองตามสุบิน ก็ได้พบเมืองอินทปรัสด์สมดังในนิมิตฝัน เมืองนี้มีปรางค์ปราสาท

ราชวัง พร้อมทั้งเครื่องราชูปโภคบริโภคลำหรับกษัตริย์ครบบริบูรณ์ทุกประการ พระสุกัฏดาตาสกัฏมิจิตเกษมสันทโสมนสัยงัก จึงจัดการราชาภิเษก कुमारผู้มีบุญญาธิการมากนั้นเป็นบรมกษัตริย์ ครองราชสมบัติในกรุงอินทปรัสด์ ถวายพระนามว่า พระเจ้าปทุมสุริยวงศ์ ครั้นแล้วพระฤๅษีจึงเที่ยวบอกกล่าว บ่าวร้องชาวชนบททั้งปวง อันอยู่รอบขอบเขตแคว้นนครอินทปรัสด์นั้น ให้ ชักชวนกันรวบรวมไพร่พลทั้งม้ารถชยานพาหนะทางบก และนาวาพาหนะ ทางน้ำเข้ามาถวายเพิ่มพูนพระบารมีพระเจ้าปทุมสุริยวงศ์ ขอเป็นข้าแผ่นดิน อยู่ในพระนครของพระองค์ พระนครอินทปรัสด์ก็เต็มไปด้วยหมู่อำมาตย์ ราษฎรและเศรษฐีคหบดี มีทรัพย์มั่งคั่ง อยู่เย็นเป็นสุขทั่วกันทั้งนั้นแล

ในกาลนั้น พระเจ้ากรุงจีนผู้ทรงพระนามว่า อูติมาง ได้ครอบครอง กรุงคันธาระศรี อยู่มาวันหนึ่ง พระองค์เสด็จออกไปประพาสสวนราชอุทยาน พร้อมด้วยหมู่เสวกามาตย์ราชบริพาร ทอดพระเนตรพรรณดอกไม้และผลไม้ อันมีต่าง ๆ ในขณะนั้น ได้ทอดพระเนตรเห็นจันทน์มหาดันหนึ่ง มีดอกใหญ่ เกินประมาณ จึงเสด็จเข้าไปใกล้ต้นหมากนั้น ก็ทอดพระเนตรเห็นนาง กุมารีผู้หนึ่งมีรูปโฉมงาม บังเกิดอยู่ในดอกหมากนั้นดูเป็นมหัศจรรย์ พระองค์ มีพระทัยชื่นชมยินดี จึงตรัสสั่งให้นางกุมารีนั้นไปยังพระราชวัง โปรดให้ พระอัครมเหสีเลี้ยงเป็นพระราชธิดาบุญธรรม ทรงตั้งพระนามราชกุมารีนี้นว่า นางสร้อยดอกหมาก พระองค์กับพระอัครมเหสี ทรงพระสิเนหาในพระราช- ธิดาบุญธรรมนั้นเสมอด้วยพระราชธิดาอันสมภพแต่พระองค์ ครั้นพระราช- ธิดานั้นเจริญวัยวัฒนาการ มีพระชนมพรรษาได้ ๑๕ ปี มีพระรูปลักษณะ

งามเจริญยิ่งขึ้น มีกิตติศัพท์เลื่องลือไปในประเทศธานีใหญ่น้อยว่า พระราชธิดาพระเจ้ากรุงจีนนั้น มีพระรูปสิริวิลาสงดงามหาทางอื่นจะเปรียบเสมอมิได้ เสียงเล่าลือสรรเสริญแพร่ไปถึงพระเจ้าปทุมสุริยวงศ์ ผู้ผ่านพิภพกรุงอินทปรัสด์ พระองค์มีพระหฤทัยยินดี ด้วยพระองค์ได้ราชาภิเษกเป็นเอกองค์บรมกษัตริย์แล้ว ยังมีได้มีพระอัคมเหสี จึงตรัสสั่งให้ตกแต่งพระราชสาส์นลงในแผ่นสุพรรณบัฏ ขอพระราชธิดาพระเจ้ากรุงจีนมาอภิเษกเป็นเอกอัคมเหสี และให้จัดราชทูต อุปทูต ตีรทูต เชิญพระราชสาส์นกับเครื่องมงคลราชบรรณาการไปถวายพระเจ้ากรุงคันธาระศรี พอราชทูตไปถึง พระเจ้ากรุงจีนก็ให้จัดการรับราชสาส์นและราชทูตกรุงอินทปรัสด์ โดยสมควรแก่ราชประเพณี ราชทูตได้เข้าเฝ้าอ่านพระราชสาส์นถวาย พระเจ้าอู๋ติมางกรุงจีนได้ทราบในพระราชสาส์นดังนั้น ก็มีพระทัยเปรมปรีดีปราโมทย์ จึงมีพระราชดำรัสแก่ราชทูตว่า พระเจ้ากรุงอินทปรัสด์นี้เป็นเอกราชของไทย เพราะฉะนั้น ถ้าจะประสงค์จะเป็นสัมพันธมิตรร่วมเชื้อวงศ์กับเราแล้ว ให้พระเจ้ากรุงอินทปรัสด์ยกพยุหโยธาทัพโดยสมควรแก่เกียรติยศพระเจ้าแผ่นดินเอกราชมากระทำการอภิเษกที่กรุงของเรา เราจึงจะยกราชธิดาเราให้ตามสมควรแก่ราชประเพณี ราชทูตจึงถวายบังคมลากลับมากราบทูลพระเจ้ากรุงอินทปรัสด์ตามพระราชดำรัสสั่งพระเจ้ากรุงคันธาระศรีทุกประการ

ครั้นพระเจ้ากรุงอินทปรัสด์ได้ทรงทราบดังนั้น ก็ทรงพระโสมนัสยินดี จึงตรัสสั่งให้จัดกระบวนทัพเรือสำเภาใหญ่น้อย พร้อมด้วยพวกพหลพลโยธา

เป็นอันมาก ตั้งเป็นกระบวนพยุหยาตราท้าวพรหมสารพฤตจักร จักร
ให้มหาอำมาตย์หลายหมื่นผู้เฝ้ารักษาพระนคร ครั้นถึงศุภวารมฤตฤกษ์
พระองค์เสด็จเคลื่อนนาวาพยุหยาตราท้าวออกจากท่ากรุงอินทปรัสถ์ แล่น
ออกสู่พระมหาสมุทร ครั้นกองทัพเรือเดินทางไปในมหาสมุทรสาครได้หลาย
วัน พวกพลทั้งปวงอดอยากน้ำ หามน้ำจืดจะบริโภคไม่ น้ำจืดที่จัดมาในกองทัพ
จากกรุงอินทปรัสถ์นั้นสิ้นไป มีแต่น้ำเค็มทั้งสิ้น พวกพลดื่มกินหาได้ไม่ ครั้น
พระเจ้ากรุงอินทปรัสถ์ได้ทราบดังนั้นก็ทรงตั้งสัตยาธิษฐาน ยกพระบาทเบี่ยง
ขวาของพระองค์จุ่มลงในน้ำเค็มมหาสมุทร ด้วยเดชพระบารมีบุญญาธิการ
ของพระองค์เป็นมหัศจรรย์ น้ำเค็มนั้นก็กลับเป็นน้ำจืดสนิท พวกพลทั้งกอง
ทัพได้รับพระราชทานอิมหาน้ำหายอยาก และตักดวงจันทร์ไว้ใช้กินต่อไปให้พอ
แก่ต้องการทั่วทั้งกองทัพ

ครั้นถึงกรุงคันธาระแล้ว พระองค์จึงเข้าไปเฝ้าพระเจ้ากรุงคันธาระ
เรศร ถวายเครื่องราชบรรณาการตามขัตติยประเพณี ทูลขอพระราชธิดา
พระเจ้ากรุงคันธาระทรงเห็นว่า พระเจ้ากรุงอินทปรัสถ์เป็นผู้มีบุญญาธิการ
มาก ก็มีพระทัยโสมนัสยินดี จึงตรัสว่า เราจะอภิเษกราชธิดาเราให้เป็นคู่
บุญบารมีของพระองค์ในมงคลสถาน และจัดการพิธีตามสมควร จึงตรัสสั่งว่า
วิชาจารย์ผู้รู้คัมภีร์อันเป็นมงคล เลือกหาฤกษ์ประเทศอันเป็นสิริชัยภูมิได้แล้ว
ให้ปลุกโรงราชพิธีเตรียมการขัตติยมงคลทั้งปวงพร้อม จึงให้พระอัครมเหสี
แต่งองค์พระราชธิดาด้วยเครื่องอลังการสรรพารณ์เสร็จแล้ว ให้ขึ้นทรงสรี
วิกาภาณูจมีนางสนมนาฏกานลินกรณาริแห่ห้อมแวดล้อมเป็นบริวาร เสด็จ

ไปสู่โรงราชพิธีมณฑลสถาน ฝ่ายนางพนักงานดนตรีกับบรรเลงเครื่องตีสตี่เป่า ประโคมเสียงประดังขึ้นกึกก้อง พระเจ้าคันธาระศรีก็อภิเษกพระราชธิดากับ พระเจ้าปทุมสุริยวงศ์ในโรงราชพิธีตามพระราชประเพณี ครั้นเสร็จการ อภิเษกแล้ว พระเจ้าอุทัยมั่งกรงจัน ก็ทรงชักชวนให้พระเจ้าอินทปรีดิ์ ประทับอยู่ ณ วังที่อภิเษกนั้นถึง ๗ เดือน

ครั้นอยู่มาเวลาวันหนึ่งพระเจ้าปทุมสุริยวงศ์ทรงพระดำริว่า เรามาอยู่ ในกรุงคันธาระศรีนี้หลายเดือนแล้ว ควรจะคิดกลับคืนไปครอบครองพระนคร ของเราดังแต่ก่อน พระองค์จึงเข้าไปทูลลาพระเจ้าคันธาระศรี ๆ ก็ทรงอนุญาต พระองค์จึงพานางสร้อยดอกหมากลงสู่สำเภาพระที่นั่ง พร้อมด้วยนางสนม นารีราชบริวารแวดล้อม เสด็จยกพยุหิโยธาทัพเรือกลับไปโดยทางมหาสมุทร ครั้นถึงพระนครแล้ว จึงตรัสสั่งให้ตั้งโรงราชพิธี ทำการอภิเษกสมโภชพระ มเหสีสร้อยดอกหมากอีกครั้งหนึ่ง ตั้งแต่นั้นมา พระเจ้ากรุงจันกับพระเจ้า กรุงอินทปรีดิ์ จึงได้เป็นสัมพันธมิตรมีทางพระราชไมตรีต่อกันสืบมาสันกาล ช้านาน

อยู่มาพระเจ้าปทุมสุริยวงศ์ผู้ผ่านพิภพกรุงอินทปรีดิ์นั้น มีพระราช โอรสและพระราชธิดากับพระนางสร้อยดอกหมากพระอัครมเหสี คือ พระ ราชโอรส ๔ พระราชธิดา ๓ รวมเป็น ๗ พระองค์ด้วยกัน

พระเชษฐาโอรสพระองค์ใหญ่ ทรงพระนามว่าพระปทุมกุมาร พระราชโอรสองค์ที่ ๒ ทรงพระนามว่าดิโลกุมาร พระราชโอรสองค์ที่ ๓ ทรงพระนามว่าสุรินทกุมาร พระราชโอรสองค์ที่ ๔ ทรงพระนามว่าอนุชา

กุมาร พระราชธิดา ๓ พระองค์นั้น พระองค์ใหญ่ที่ ๑ ทรงพระนามว่า พระปทุมเทวี องค์ที่ ๒ ทรงพระนามว่าสิริมาลา องค์ที่ ๓ ทรงพระนามว่า สวรรณมณี ครั้นถึงเวลาสมควร พระเจ้ากรุงอินทปรัสถ์จึงทรงสถาปนา พระราชโอรสองค์ใหญ่ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ พระราชทานเครื่องทิพย์-อาภรณ์ ที่เทพเจ้าประสิทธิ์ไว้แก่พระองค์มาในดอกปทุมแต่แรกนั้น ให้ ทรงเป็นเครื่องราชาภรณ์ เครื่องทิพย์อลงการอันบังเกิดสำหรับบุญญาธิการ ของพระองค์นั้น พระราชโอรสและพระราชธิดาได้ประทับเป็นพระเกียรติยศ สืบต่อ ๆ กันไปในภายหน้าทั้ง ๗ พระองค์ พระเจ้าปทุมสุริยวงศ์โปรดเสวย พระสุธารสด้วยน้ำอันมาแต่สระเมืองลพบุรี สระใหญ่นั้นมีน้ำเขียวใสสะอาด มีส่วยน้ำตักถวายเป็นเวรกันตามฤดูเดือนปีที่กำหนดส่งมิได้ขาด

พระเจ้าปทุมสุริยวงศ์ ครองราชสมบัติมาในกรุงอินทปรัสถ์โดยสุข-สถาพร จนเสด็จสวรรคต พระชนม์ได้ ๕๘ พรรษา แรกได้ราชสมบัติ พระชนม์ ๑๕ พรรษา อยู่ในราชสมบัติได้ ๔๓ พรรษา พระองค์ประสูติ ณ วันพฤหัสบดี

เชื้อวงศ์ของพระองค์ได้ครองราชสมบัติสืบต่อมารวม ๑๕ พระองค์

อนึ่ง โอมบุรี เมืองพิชัย เมืองพิจิตรปราการ (วิเชียรปราการ คือ กำแพงเพชร) เมืองหมันไ้ เมืองทั้ง ๔ ที่กล่าวมานี้ เชื้อพระวงศ์ของพระเจ้า ปทุมสุริยวงศ์เป็นผู้สร้างขึ้นไว้

เรื่องพระร่วงสุโขทัย

จุลศักราช ๕๓๖ พระเจ้าสุริยราชาซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์ของพระเจ้าปทุมสุริยวงศ์ ได้ทรงตกแต่งซ่อมแปลงเมืองพิจิตรปราการขึ้นใหม่ ครองราชสมบัติต่อไป มีพระอัครมเหสีทรงพระนามว่า สิริสุธาราชเทวี มีพระราชโอรสองค์หนึ่งด้วยพระอัครมเหสี ทรงพระนามว่าจันทกุมาร พระเจ้าสุริยราชาเมื่อแรกได้ราชสมบัติ พระชนม์ได้ ๒๐ พรรษา อยู่ในราชสมบัติ ๒๗ พรรษา เสด็จสวรรคต พระชนม์ได้ ๔๗ พรรษา พระองค์ประสูติวันจันทร์

จุลศักราช ๕๗๐ พระจันทกุมารราชโอรส ได้ขึ้นครองราชสมบัติ ทรงพระนามว่า พระเจ้าจันทราชา พระองค์ทรงสร้างเมืองสุโขทัย ขึ้นครองราชสมบัติต่อไป มีพระอัครมเหสีทรงพระนามว่า สุริยาเทวี พระองค์เสวยน้ำสระเมืองลพบุรี พลเมืองชาวเมืองลพบุรีเป็นส่วยน้ำเสวย อยู่มาวันหนึ่งพระองค์เสด็จไปประพาสป่า พร้อมด้วยพลโยธาทวยหาญเป็นอันมาก ได้ทอดพระเนตรเห็นนางกุมารีคนหนึ่ง มีรูปโฉมลักษณะงดงามยิ่งกว่านางมนุษย์ทั้งหลาย พระองค์มีความเสนาหา เล้าโลมและได้ร่วมอภิรมย์ด้วยนางนั้น ครั้นแล้วพระองค์ก็มีพระทัยปฏิพัทธ์ผูกพัน ตรัสชวนจะพานางไปสู่พระราชวัง จะตั้งไว้เป็นเอกอัครนารี นางจึงทูลว่า ข้าพระองค์มิใช่เป็นหญิงมนุษย์ เป็นเชื้อชาตินางนาคกุมารี แปลงกายขึ้นมาเที่ยวในเมืองมนุษย์ จะตามเสด็จพระองค์ไปมิได้ ถ้าข้าพระองค์ได้อยู่ร่วมหมู่นางสนมนาฏราชบริจาริกาของพระองค์ในพระราชวัง ข้าพระองค์ไกรธเคืองผู้ใดขึ้นมาแล้ว ก็จะไม่ฟังตามวิสัยนาค มนุษย์

เหล่านั้จะทนพิษของข้าพระบาทมิได้ จะพากันตายเสียสิ้น เพราะฉะนั้น ข้าพระบาทจะขอบังคับมลาพระองค์กลับไปยังเมืองนาค ทูลดังนั้นแล้วนางนาคกุมารีนั้ ก็หายไ้จากสถานที้นั้ กลับไปสู่นาคพิภพ พระเจ้าจันทรราชา ทรงเสียดายนางนาคกุมารียิ่งนัก ก็เสด็จกลับคืนเข้าสู่พระราชวัง ครันอยู่มา นางนาคกุมารีนั้มีครรภ์ด้วนกำหนดทศมาสแล้ว จึงขึ้นมายังเมืองมนุษย์ ตกฟองไว้ในเรืออ้อยแห่งหนึ่ง ฟองนั้นโตประมาณเท่าผลมะพร้าวห้าว ครันแล้ว นางนาคกุมารีก้กลับคืนไปสู่นาคพิภพดังเก่า

ในขณะนั้น ยายกับตาสองสามีภรรยาผู้เป็นเจ้าของเรืออ้อยพากันออกไปดูแลรักษาไร้ เห็นฟองนาคโตแปลกประหลาดดังนั้น ก็ยังไม่แจ้งว่าเป็นฟองสิ่งไร้ จึงนำฟองนั้นไปเก็บรักษาไว้ที่บ้าน ครันอยู่ไม่นานฟองนั้นครบกำหนดก็แตกออกเป็นกุมาร มีรูปโฉมลักษณะงามหาผู้เสมอมิได้ ยายตาได้เห็นดังนั้น ก็มีความดีใจว่าได้บุตรบุญธรรม รักใคร่กุมารนั้นเป็นอันมาก จึงหานุ่นมาเย็บเป็นเบาะเมาะให้กุมารนั้นนอน แต่กุมารนั้นหาชอบนอนบนเบาะเมาะโดยปรกติไม่ มักร้องไห้ เสือกกายชันไปเสียเบื่องบนแห่งที่นอน ยายตาเห็นประหลาดดังนั้น จึงไปไ้ถามโหราจารย์ว่า อาการของกุมารเป็นดังนี้จะร้ายดีประการใด โหราจารย์จึงทำนายว่า กุมารนี้เป็นผู้มีบุญ จะเป็นเชื้อชาติเทพยดาหรือพระยานาคเป็นแน่ ถ้าท่านปรารถนาจะให้กุมารนั้นหลับนอนเป็นปรกติจงตัดลำไม้ไผ่ที่ชันอยู่บนดอไม้ มาสานเป็นเสื่ออ่อนปูให้นอน แต่ผ้าห่มนอน

นั้น ให้ลงเลขยันต์อาคมเสียก่อน แล้วจึงให้ห่ม ยายตาก็กระทำตามคำแนะนำของโหราจารย์นั้นทุกประการ ตั้งแต่นั้นมา कुमारนั้นก็ร้อนรนโดยปรกติ มิได้รับกวนตั้งแต่ก่อน ครั้นอยู่มา कुमारนั้นเจริญวัยวุฒินาการขึ้นมีอายุได้ ๑๕ ปี มีรูปกายผ่องใสโสภาและมีอานุภาพมาก จะออกปากกล่าวสิ่งใดให้เป็นอย่างไรก็มักให้เป็นไปตามคำกล่าว ดังนั้น ยายตาก็มีความเสน่หาต่อบุตรบุญธรรมยิ่งนัก จึงให้นามว่า พระร่วง

ครั้นอยู่มา กิตติศัพท์อันนี้ทราบเข้าไปถึงพระเจ้าจันทรราชา ผู้ครองกรุงสุโขทัย ก็มีพระทัยพิศวง จึงทรงพระราชดำริว่า कुमारผู้เห็นจะเป็นบุตรนางนาคกุมารมีมาตกฟองไว้ให้เป็นแน่ ถ้าเป็นเช่นนั้นแล้ว कुमारนั้นก็ถือเป็นโอรสของเราเองโดยแท้ เมื่อพระองค์ทรงพระดำริดังนี้แล้ว จึงตรัสสั่งราชบุรุษให้ไปหายายตาเจ้าของไร่อ้อย ให้พา कुमारนั้นเข้ามาเฝ้าพระองค์

แต่เรื่องนี้จดหมายเหตุฉบับหนึ่งกล่าวว่า อยู่มาคราวหนึ่งพระองค์ให้ตั้งการราชพิธีสร้างปราสาทราชมนเทียร ในขณะนั้นพวกราษฎรชาวบ้านในเมือง นอกเมืองพากันแตกตื่นเข้ามาดูงานพระราชพิธีในเวลานั้นด้วย พระร่วงได้ออกปากพูดในท่ามกลางฝูงชนว่า เราเป็นผู้รักษาที่นี่ พอพูดขาดคำลงเส้าปราสาทนั้นก็โอนเอนหวนไหวสะเทือนสะท้านทั่วไป ฝ่ายเสนาอำมาตย์ได้เห็นเหตุมหัศจรรย์ดังนี้ จึงนำความขึ้นกราบทูลพระเจ้าสุโขทัย พระองค์ได้ทรงฟังดังนั้นก็มีความพิศวง จึงตรัสสั่งให้หายายตาให้พา कुमारนั้นเข้ามาเฝ้า จึงมีพระราชโองการตรัสถามยายตาทั้งสองว่า कुमारนี้ได้มาแต่ไหน ยายตา

ทั้งสองจึงกราบบังคมทูลให้ทรงทราบความตามเหตุที่ได้กุมารนั้นมา ตั้งแต่ต้นจนปลาย พระเจ้าสุโขทัยได้ทรงฟังดังนั้นก็เข้าพระทัย ทรงเชื่อแน่ว่ากุมารนี้เป็นบุตรนางนาคกุมารนั้น คือเป็นพระโอรสของพระองค์โดยแท้ ด้วยอำนาจความเมตตากรุณาของบิดา อันเคยมีแก่บุตรสืบชั้นธสันดานมาแต่บุรพชาติปางก่อนนั้น บันดาลให้พระองค์ทรงพระสิเนหาแด่พระโอรส ในปัจจุบันชาตินี้ จึงให้รับพระร่วมนั้นเลี้ยงไว้เป็นราชโอรสของพระองค์ในพระราชวัง และพระราชทานทรัพย์สินสิ่งของเป็นรางวัลแก่ยายดาทั้งสองเป็นอันมาก

ครั้นอยู่มา พระอัครมเหสีใหญ่ของพระเจ้ากรุงสุโขทัย ประสูติพระราชโอรสองค์หนึ่ง สมเด็จพระราชบิดาพระราชทานพระนามว่าพระร่วเหมือนกัน แต่พระราชโอรสองค์ใหญ่ซึ่งประสูติจากนางนาคนั้นมีบุญญาธิการศักดิ์านภาพเป็นอันมาก ถ้าพระองค์ซึ่งพระหัตถ์ดัดรัสสาปมนุษย์และสัตว์ใด ๆ เช่นผู้คน ช้าง ม้า โค กระบือ ว่าให้กลายเป็นหิน หรือเป็นสิ่งอันใด ก็กลับกลายเป็นไปตามรับสั่งทั้งสิ้น วันหนึ่งพระองค์ตรัสสั่งว่า ให้ต้นไม้ทั้งปวงเป็นผล ต้นไม้นั้นก็กลายเป็นผลตามรับสั่งและตรัสว่า ให้ก้างปลาเป็นปลามีชีวิตไปตามเดิม ก็เป็นไปตามรับสั่งของพระองค์ ด้วยอำนาจสัจจารมือนั่น แก่กล้าที่พระองค์ได้สร้างสมอบรมมาแต่หนหลัง จึงบันดาลให้เป็นไปได้ดังนั้น เป็นมหัศจรรย์นัก

ครั้นอยู่มา พระร่วมราชโอรสพระองค์ใหญ่จึงกราบทูลถามสมเด็จพระราชบิดาว่า ทุกวันนี้พระองค์ยังต้องส่งส่วยน้ำแก่เมืองอินทปรัสถ์อยู่หรือ พระ

ราชบิดาจึงตรัสบอกว่า เรายังต้องส่งส่วยน้ำแก่เขาอยู่เสมอ* พระร่วงราช-
 โอรสองค์ใหญ่จึงกราบทูลห้ามว่า ตั้งแต่วันนี้ไป ขอพระองค์อย่าได้ส่งส่วยน้ำ
 แก่เมืองอินทปรัสถ์ต่อไปอีกเลย ถ้าพระเจ้ากรุงอินทปรัสถ์ให้ยกกองทัพมาทำ
 ย้ายแค้นบ้านเมืองของพระองค์เป็นประการใด ข้าพระองค์จะอาสาสู้รบ เอา
 ชัยชนะให้จงได้ มิต้องให้พระองค์และไพร่พลได้รับความเดือดร้อน พระเจ้า
 กรุงสุโขทัยก็ทรงเชื่อตามคำทูลของพระร่วงราชโอรสองค์ใหญ่ ด้วยทรงเห็น
 อภินิหารอันเป็นอัศจรรย์ต่าง ๆ มาแต่หลังแล้ว

ฝ่ายพระเจ้ากรุงอินทปรัสถ์ครั้งได้ทราบว่ พระเจ้ากรุงสุโขทัยตั้งแข็ง
 เมือง ไม่ส่งส่วยน้ำดังแต่ก่อน จึงตรัสสั่งพระราชโอรสผู้เป็นพระมหาอุปราช
 ว่า พระเจ้าจันทรราชาเมืองสุโขทัย เคยส่งส่วยน้ำให้แก่เมืองเรา สืบต่อกัน
 มาหลายชั่วผู้ครองเมืองแล้ว บัดนี้มาแปรพักตร์ ไม่ยอมส่งส่วยน้ำให้แก่เรา
 เห็นจะคิดสู้กับเรา เจ้าจงยกพยุหโยธาทัพไปตีเมืองสุโขทัย ให้มีชัยชนะแก่
 พระเจ้าจันทรราชาจงได้ พระมหาอุปราชก็รับสั่งพระราชบิดาแล้ว ก็กรีธา
 พยุหโยธาทัพออกจากกรุงอินทปรัสถ์ ไปถึงเมืองสุโขทัย ก็ยกพลเข้าประชิด
 ล้อมเมืองไว้

ฝ่ายพระเจ้าจันทรราชาก็แต่งตั้งให้พระร่วงราชโอรสองค์ใหญ่ยกพลนิกาย
 กองทัพ ออกมากระทำยุทธสงครามกับกองทัพกรุงอินทปรัสถ์ ทั้งสองฝ่ายได้
 กระทำยุทธนาการต่อกันโดยสามารถ ฝ่ายมหาอุปราชพระราชโอรสพระเจ้า
 อินทปรัสถ์ ทานกำลังพระร่วงราชโอรสพระเจ้ากรุงสุโขทัยมิได้ ก็แตกหนี

กลับไปยังพระนคร กราบทูลสมเด็จพระราชบิดาว่า ข้าศึกมีกำลังเข้มแข็งนัก
จึงต้องแตกพ่ายดอยมา จะขอพระราชอาญาแล้วแต่จะโปรด

ฝ่ายพระเจ้ากรุงอินทปรัสถ์ ได้ทรงเห็นพระมหาอุปราชราชโอรสแตก
พ่ายทัพหนีกลับมา ทูลขอจะรับพระราชอาญาดังนั้น พระองค์ทรงเห็นว่า พระ
ราชบุตรของพระองค์ยังอ่อนแก่การทัพศึกอยู่ ก็ทรงพระเมตตาพระราชทาน
โทษให้ จึงตรัสว่า พระเจ้าจันทราชาผู้ครองเมืองสุโขทัยนั้นก็เป็นพระญาติ
พระวงศ์ของเราเอง มิใช่ผู้อื่น ถ้าเขาไม่สมัครจะส่งส่วยน้ำให้แก่เราก็ตามเกิด
ตั้งแต่วันนี้ไป เราอย่าไปรบกวนย่ำยีทำสงครามกับเขาอีกเลย พระองค์จึง
ตรัสสั่งให้เลือกเมืองอื่นเป็นเมืองส่วยน้ำแก่พระองค์ต่อไป

พระเจ้าอินทปรัสถ์ผู้สืบพระวงศ์พระเจ้าปทุมสุริยวงศ์นั้น ได้ครองราช-
สมบัติในกรุงอินทปรัสถ์ต่อมา ครั้นพระชนม์ได้ ๕๕ พรรษา ก็เสด็จสวรรคต
อยู่ในราชสมบัติ ๓๐ พรรษา เมื่อแรกได้ครองราชสมบัตินั้น พระชนม์ ๒๕
พรรษา ลุศักราช ๕๖๖

ฝ่ายพระเจ้าจันทราชาผู้ครองกรุงสุโขทัย เมื่อได้ราชสมบัติ มีพระ
ชนมายุ ๓๐ พรรษา ครองราชสมบัติได้ ๓๐ พรรษา รวมพระชนมายุ ๖๐
พรรษาถ้วน ก็เสด็จสวรรคต ในศักราช ๕๗๖

ในปีนั้น พระร่วงพระราชโอรสองค์ใหญ่ได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ
แทนสมเด็จพระราชบิดาต่อไป พระองค์ได้เสด็จไปสร้างเมืองสวรรคโลกขึ้น
ใหม่ และครองราชสมบัติในเมืองนั้น ในขณะที่พระอัครมเหสีใหญ่ของ

พระองค์ผู้ทรงพระนามว่า ศรีจันทราเทวี ประสูติพระราชธิดาองค์หนึ่งพระนามว่า สุวรรณเทวี

ครั้นต่อมา สมเด็จพระร่วงเจ้าทรงพิจารณาเห็นว่า ภูมิลำเนาข้างทิศใต้เมืองสุโขทัยนั้นพื้นภูมิภาคเรียบราบ เป็นชัยภูมิดีแห่งหนึ่ง สมควรจะสร้างสระใหญ่ลงไว้ให้เป็นประโยชน์แก่สาธารณชนทั่วไป จึงตรัสสั่งให้ขุดสระใหญ่ โดยรอบจัตุรัสมีกำหนด ๑๕ วา ให้ช่างก่ออิฐเป็นซุ้มคร่อมหลังสระ และบนหลังซุมนั้น ก่อพระเจดีย์องค์หนึ่งเรียกว่าพระมหาธาตุ ในสระใหญ่นั้นให้ปลูกบัวเบญจพรรณ ครั้นแล้วพระองค์ทรงตั้งพระสัตยาธิษฐานว่า ขออย่าให้น้ำในสระนั้นแห้งและอย่าให้ต้นบัวเบญจพรรณนั้นตาย ให้มีอยู่เสมอเป็นนิรันดร์ไป และพระองค์ได้ทรงนำเมล็ดมะขามมาโปรยรอบตามขอบเขตสระ ทรงพระสัตยาธิษฐานว่า ให้มะขามนั้นขึ้นมาเป็นต้นมีผลเมล็ดพร้อมบริบูรณ์ บางต้นเมื่อมีผลเป็นฝักให้มีแต่เนื้อ เมล็ดมะขามที่หล่นตกลงไปในสระนั้นให้กลายเป็นเต่า ปลาจกชาติและให้บินไปได้ ทรงพระอธิษฐานแล้ว ก็ทรงปลูกไว้รอบสระนั้น ปลาและเต่าก็เป็นไปตามพระสัตยาธิษฐานนั้นทุกประการ แล้วพระองค์ให้สร้างเจดีย์รอบสระนั้น มีทั้งศาลาและธงปักครบครัน ครั้นขุดสระสำเร็จแล้ว ก็ให้ทำมหรหรรคมถอลองสระ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลต่าง ๆ เป็นอันมาก

ในครั้งนั้นมีชายหนุ่มคนหนึ่งชื่อมะกะโท เป็นเชื้อชาติมอญ เป็นบุตรชาวบ้าน ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ในตำบลตะเกาะขุนแขวงเมืองมุกตะมะ ในรามัญ

ประเทศ ได้เข้ามาเป็นข้าสวามิภักดิ์ในสมเด็จพระร่วงเจ้า พระองค์ทรงโปรดปรานชุบเลี้ยง มะกะโทผู้นี้เป็นคนมีวาสนา ประกอบด้วยคุณสมบัติ ๓ ประการคือ มีรูปโฉมลักษณะดี เป็นที่ชอบรักแก่ชนทั่วไปหนึ่ง มีสติปัญญาดีหนึ่ง มีความกตัญญูทวนที่รู้คุณท่านผู้มีคุณหนึ่ง

อยู่มาวันหนึ่ง มะกะโทกับพรรคพวก และข้าทาสใช้สอย รวมประมาณ ๓๐ คนให้หาบสิ่งของสินค้ามาเที่ยวค้าขาย มะกะโทเป็นนายคุมลูกหาบ ครั้นมาถึงเชิงเขาวันรัตนคีรี เด็กคนใช้คนหนึ่งของมะกะโทป่วยลง มะกะโทจึงให้คนเหล่านั้นช่วยกันหามเด็กที่ป่วยนั้น ขึ้นไปพักรักษาตัวอยู่บนยอดเขา ในเวลานั้นไม่ใช่เทศกาลฤดูฝน บันดาลฝนตกฟ้าร้องเป็นอันมาก ในทันใดนั้นอสนีบาตผ่าถูกปลายไม้คานของมะกะโทแตกแล่งออกไป แต่หาถูกผู้คนเป็นอันตรายไม่ เมื่อมะกะโทได้ยินฟ้าผ่าลงมาดังนั้น จึงแลไปในอากาศเห็นแสงฟ้าเป็นปราสาทราชมณเฑียร ประดับด้วยราชวัติฉัตรธง มะกะโทคิดเห็นประหลาดในใจ แต่ยังหารู้ว่าร้ายและดีประการใดไม่ จึงคุมลูกหาบกับพรรคพวกออกจากตำบลนั้นมาที่บ้านแห่งหนึ่ง มะกะโทจึงเข้าพักอาศัยในบ้านนั้นพร้อมด้วยพรรคพวกของตน ถามพวกเขาว่า ในตำบลบ้านนี้มีโหราจารย์ผู้ทายนิมิตร้ายดีบ้างหรือไม่ พวกเขาบอกว่า โหราจารย์ผู้เฒ่ารู้ทายนิมิตร้ายดีมีอยู่ จึงช่วยพามะกะโทไปให้ถึงเรือนโหราจารย์ มะกะโทก็ให้วนบเคารพท่านโหราจารย์ผู้เฒ่าผู้นั้นแล้ว จึงเล่านิมิตให้ฟังตั้งแต่นั้น และถามเหตุผลร้ายดีว่าจะมีเป็นประการใด ฝ่ายโหราจารย์ผู้เฒ่าได้ฟังเล่านิมิตดังนั้น ก็รู้

เหตุที่ปวง และรู้ว่าชายหนุ่มผู้นี้เป็นคนมีวาสนาจะได้เป็นใหญ่ในภายหน้า จึงบอกว่า นิमितที่ได้เห็นนั้นเป็นสิริสวัสดิ์มงคลใหญ่หลวงยิ่งนัก ท่านจงนำเงิน ทองมากองลงให้สูงเสมอเท่าจอมปลวก เป็นการค้ำชูบูชาครูเราก่อน เราจึง จะทำนายให้แก่ท่านได้ ถ้าท่านทำสักการบูชาค้ำชูเราก่อนดังนี้แล้ว เราจักพยากรณ์หักทายนิมิตของท่าน ให้ท่านได้ดีเป็นใหญ่ให้เห็นคุณได้ โดยเร็ว ถ้าท่านไม่นำเงินทองมาบูชาครูเราดังว่านี้แล้ว เราก็ไม่อาจทำนายให้ แก่ท่านได้ มะกะโทได้ฟังดังนั้นก็คิดว่าสิ่งของสินค้าที่เรานำมาขายครั้งนี้ ถึง จะขายสิ้นแล้ว จะรวมเงินทั้งหมด และกำไรให้ได้เงินกองสูงเสมอเท่าจอมปลวก นั้นก็หามิได้ ทำฉันใดที่เราจึงจะได้เงินทองมากองให้สูงเสมอเท่าจอมปลวกเล่า มะกะโทคิดไปก็เห็นช่อง จึงถอดแหวนในนิ้วมือของตนไปตั้งลงเหนือยอด จอมปลวกแห่งหนึ่ง แล้วจึงบอกแก่โหราจารย์ว่าข้าพเจ้าได้บูชาค้ำชูท่าน ด้วยทองเสมอเท่าจอมปลวกแล้ว ขอท่านได้เมตตาช่วยทายนิมิตให้ข้าพเจ้าเถิด ฝ่ายโหราจารย์ได้เห็นดังนั้นก็คิดว่า บุรุษหนุ่มผู้นี้เป็นคนมีปัญญาเฉียบแหลม สืบไปเบื้องหน้าคงจะได้เป็นใหญ่เป็นแน่ จึงทำนายตามนิมิตนั้นให้มะกะโท ว่า ในเวลาไม่ช้านาน ท่านจะได้เป็นเจ้าบ้านผ่านเมืองใหญ่โต มีอานุภาพ มาก เพราะฉะนั้นท่านอย่าทำการค้าขายเลย จงอดส่ำห้ำทวารการเถิดจะได้ เป็นใหญ่มียศศักดิ์รุ่งเรือง เมื่อท่านได้เป็นใหญ่แล้วอย่าลืมเรา มะกะโทกับ ทั้งพรรคพวกได้ฟังคำทำนายดังนั้นก็ดีใจ ลงกราบไหว้ขอบคุณโหราจารย์เป็น อันมาก จึงกล่าวว่า ข้าพเจ้าได้ดีเป็นใหญ่เหมือนคำทำนายของท่านแล้ว

ข้าพเจ้าจะตอบแทนคุณท่านให้จงหนัก หากสิ่งของคุณของท่านไม่ ว่าแล้วก็คำนับลาโหราจารย์คุณลูกหาบไปขายสินค้าในเมืองสุโขทัย ครั้นขายของสิ้นแล้วจึงพาพรรคพวกบ่าวไพร่ไปฝากไว้กับชาวบ้านที่รู้จักชอบกัน ครั้นแล้วมะกะโท้จึงหาช่องเข้าไปฟังพัก ฝากตัวอยู่กับนายข้างพระที่นั่งโรงใน ซึ่งเป็นมงคลคเชนทร์ตัวโปรดของสมเด็จพระร่วงเจ้า ช่วยดูแลรักษาเก็บกวาดมูลช้าง ล้างโรงให้สะอาดอยู่เสมอ นายข้างก็มีความเมตตารักใคร่ใช้สอยมะกะโท้สนิทอยู่ทุกวัน

ฝ่ายสมเด็จพระร่วงเจ้า ก็เสด็จไปทอดพระเนตรช้างพระที่นั่งของพระองค์อยู่เนือง ๆ ไม่ใคร่ขาด วันหนึ่งพระองค์เสด็จไปทอดพระเนตรช้างพระที่นั่ง ทรงเห็นโรงช้างบดกวาดสะอาดเรียบร้อยดี จึงตรัสถามนายข้างว่าใครมาช่วยท่านแผ้วกวาดโรงช้างให้สะอาดเรียบร้อยดังนี้ นายข้างจึงกราบทูลว่า มีมอญน้อยคนหนึ่งมาฟังพักอยู่กับข้าพระบาทช่วยบดกวาดล้างชำระโรงให้สะอาดอยู่เสมอ พระองค์ได้ทรงฟังดังนั้นก็ชอบพระทัย จึงตรัสสั่งว่าท่านจงเลี้ยงมอญน้อยนั้นไว้ให้ดีเถิด

อยู่มาวันหนึ่ง สมเด็จพระร่วงเจ้าเสด็จไปทอดพระเนตรช้างพระที่นั่ง ณ โรงในตามเคย ทรงประทับบนพระที่นั่งใกล้ช่องพระแกล บ้วนพระโอษฐ์ลงไปที่แผ่นดิน ทอดพระเนตรเห็นเบี้ยตัวหนึ่งตกอยู่ จึงตรัสเรียกมะกะโท้ว่ามอญน้อยเจ้าจงมาดูเบี้ยนี้ มะกะโท้จึงคลานเข้าไปกราบถวายบังคม แล้วก็เก็บเบี้ยนั้นไว้ มีความดีใจว่าได้พระราชทานเบี้ยตัวหนึ่ง แล้วก็หมอบเฝ้าอยู่กับหน้าพระที่นั่ง จนสมเด็จพระร่วงเจ้าเสด็จกลับ

ฝ่ายมะกะโห้มีความยินดีที่ได้รับพระราชทานเบี้ยฯ หนึ่งจึงคิดว่าตั้งแต่
นี้ไป เราจะตั้งใจคิดทำราชการฉลองพระเดชพระคุณ เพื่อให้ได้ความชอบยิ่ง
ขึ้น และเบี้ยที่เราได้รับพระราชทานนี้ จะทำเป็นประการใดดี จึงตรึกตรอง
เห็นช่องว่า จะซื้อเมล็ดพันธุ์ผักกาดมาปลูกไว้จึงจะควร มะกะโห้จึงนำเบี้ย
นั้นไปซื้อเมล็ดพันธุ์ผักกาดที่ตลาด หญิงแม่ค้าผู้ขายเมล็ดพันธุ์ผักกาดจึงบอก
ว่าเบี้ยฯ เดียวนั้นเราไม่รู้จะขายให้ได้อย่างไรได้ มะกะโห้จึงว่า ขอจมนิ้วมือลง
แต่นิ้วเดียวพอติดเมล็ดได้เล็กน้อยเท่านั้น หญิงแม่ค้าผู้ขายเมล็ดพันธุ์ผักกาดก็
ยอมให้ มะกะโห้จึงซุบนิ้วมือให้ชุ่มด้วยเซพะในปากเสียก่อนแล้ว จึงจมนิ้ว
ลงในกระบุงเมล็ดพันธุ์ผักกาด ๆ ก็ติดนิ้วขึ้นมาเป็นอันมาก หญิงแม่ค้าเห็น
ดังนั้นก็ชมว่า มอญน้อยนี้ฉลาดมีความคิดเฉียบแหลมดี มะกะโห้จึงส่งเบี้ยฯ
เดียวนั้นให้แก่หญิงแม่ค้า แล้วก็นำเมล็ดพันธุ์ผักกาดนั้นมา จึงขุดพื้นดินข้าง
โรงช้างอันเป็นที่ว่างเปล่า ประสมมูลช้างให้เป็นเชือกวิหาร ปลูกเพาะเมล็ด
พันธุ์ผักกาดลงในที่นั้นใหม่นั้น ไม่ช้านานผักกาดนั้นก็ขึ้นงอกออกกอกาบ
งดงามตามกัน

ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง ถึงกำหนดสมเด็จพระร่วงเจ้าจะเสด็จมาทอดพระ
เนตรช้างที่โรง มะกะโห้จึงถอนต้นผักกาดที่ปลูกไว้ ล้างน้ำชำระให้สะอาดแล้ว
หาภาชนะมารองเตรียมไว้เป็นของถวาย พอสมเด็จพระร่วงเจ้าเสด็จมาประทับ
บนพระที่นั่งในโรงช้างแล้ว มะกะโห้ก็นำผักกาดเข้าไปตั้งถวายต่อหน้า
พระที่นั่ง จึงมีรับสั่งถามว่า มอญน้อยได้ผักกาดที่ไหนมาให้เรา มะกะโห้จึง

กราบทูลว่าเบ๊ๆ หนึ่งที่โปรดพระราชทานข้าพระพุทธเจ้าๆ ไปซื้อเมล็ดพันธุ์ ผักกาดมาปลูกไว้ จึงได้นำมาถวายในครั้งนี้ พระองค์มีรับสั่งถามว่า เบ๊ๆ เดียวเท่านั้นซื้อกันได้เมล็ดพันธุ์ ผักกาดเท่าไร มะกะโทก็กราบทูลให้ทรงทราบ ความตั้งแต่ต้นจนที่สุด สมเด็จพระร่วงเจ้าได้ทรงฟังดังนั้นก็ตรัสสรรเสริญว่า มอญน้อยนี้มีปัญญาฉลาดเฉลียวแหลมดีควรจะชุบเลี้ยงไว้ จึงตรัสแก่นายข้างว่า เราจะขอมอญน้อยนี้เข้าไปใช้ราชการข้างใน จึงโปรดให้มะกะโทเข้าไปรับ ราชการเป็นพวกวิเสทเครื่องต้นอยู่ในพระราชวัง ครั้นอยู่มา มะกะโททำ ราชการดีมีความชอบ จึงโปรดเลื่อนขึ้นให้เป็นกรมวัง

แต่ในพงศาวดารฝ่ายรามัญนั้นว่า สมเด็จพระร่วงเจ้าโปรดเลื่อน มะกะโทเป็นขุนวัง มีตำแหน่งในกรมวังนั่นเอง

ครั้นอยู่มา เกิดขบดกำเริบขึ้นในหัวเมืองขอบเขตหะมา สมเด็จพระร่วงเจ้าจะเสด็จกรีธาทัพไปปราบปรามพวกขบดด้วยพระองค์เอง จึงตรัสสั่งให้มะกะโทผู้เป็นกรมวังอยู่เฝ้ารักษาพระนคร แล้วพระองค์ก็เสด็จยกพยุหโยธาทัพไปยังเมืองนอกแดน อยู่ภายหลัง นางสุวรรณหวีพระราชธิดาของ สมเด็จพระร่วงเจ้า กับมะกะโทนั้น ซึ่งเคยเป็นผู้บุพเพสันนิวาสกันมาแต่บุพชาติปางก่อน เผอิญให้เห็นกันแล้ว ก็มีความปฏิพัทธ์ผูกพันบังเกิดความเสน่หารักใคร่กัน มะกะโทก็ลอบรักใคร่กับพระราชธิดานั้น ฝ่ายข้าราชการทั้งปวงในกรมวังได้รู้เหตุ ก็มีความกลัวเกรงต่อมะกะโทผู้เป็นกรมวัง ด้วยเห็นสมเด็จพระร่วงเจ้าทรงโปรดปรานมะกะโทอยู่เป็นอันมาก จึงหาผู้มีใจจะว่ากล่าว

ขึ้นได้ไม่ ฝ่ายมะกะโทจึงคิดปรึกษากับนางสุวรรณเทวี พระราชธิดาว่า จะอยู่
ข้าจะไม่มีได้ ด้วยกลัวพระราชอาญาสมเด็จพระร่วงเจ้า จำเราจะพากันหนีไป
เสียก่อน อย่าให้ทันพระองค์เสด็จกลับมา พระราชธิดาก็เห็นด้วย จึงรวบรวม
ทรัพย์สิ่งของแก้วแหวนเงินทองได้เป็นอันมาก มะกะโทก็เกลี้ยกล่อมผู้คน
ข้าหาสได้ ๓๐๐ คนเศษ จึงพาพระราชธิดาขึ้นช้างพังตัวหนึ่งหนีออกจากเมือง
สุโขทัย ไปโดยทางด่านมะกอกเลียบไปทั้งกลางวันและกลางคืน ฝ่ายเสนา
อำมาตย์รู้ว่ามะกะโทพาพระราชธิดาหนีไปดังนั้น ก็พากันติดตามจะจับตัวมะ
กะโท แต่ติดตามไปหาทันไม่ ด้วยมะกะโทพาพระราชธิดากับผู้คน หนีข้าม
ด่านล่องพันแดนไปเสียได้แล้ว เสนาอำมาตย์เหล่านั้นก็พากันกลับมา คอยทำ
จะฟังพระราชโองการตรัสสั่งของสมเด็จพระร่วงเจ้าต่อไป

ฝ่ายมะกะโทพาพระราชธิดากับผู้คนไปถึงบ้านตะเกาะวุ่น ซึ่งเป็นบ้าน
เดิมของตนแล้ว ก็จัดให้พระราชธิดานั่งอยู่เป็นสุข และผู้คนที่ไปทั้ง ๓๐๐
คนเศษ ก็จัดให้มีที่อยู่อาศัยทำกินเป็นสุขพร้อมเพรียงกัน

ฝ่ายสมเด็จพระร่วงเจ้า ทรงปราบปรามพวกขบถอันกำเริบให้สงบ
ราบคาบ ทรงจัดบ้านเมืองปลายแดนให้เป็นปกติเรียบร้อยแล้ว ก็เสด็จยก
พยุหยาตราทักกลับยังพระนคร เสนาอำมาตย์ทั้งปวงจึงนำความเรื่องมะกะโท
ลักพาพระราชธิดาหนีไป และได้ไปติดตามจับจนสุดแดนหาทันไม่ ขึ้นกราบ
ทูลให้ทรงทราบทุกประการ สมเด็จพระร่วงเจ้าก็หาได้ทรงพระพิโรธ แก่มะกะ
โทไม่ จึงตรัสว่า เรารู้มาแต่เดิมแล้วว่ามอญน้อยคนนี้มีลักษณะดี นานไป

ภายหลังจะมีบุญได้เป็นใหญ่ เราจึงมีใจรักใคร่เหมือนบุตร ถ้าเราจะสาป
 แข่งให้เป็นอันตราย หรือจะให้ยกกองทัพไปติดตามจับมาลงราชทัณฑ์อย่างไร
 ก็ทำได้ทุกประการ แต่จะเป็นเวรกรรมแก่เรา และเสียเกียรติยศของบ้าน
 เมืองเป็นที่อับอายแก่หน้าตาประเทศ ซึ่งมอญน้อยพาดิศาเราไป ถ้าตั้งตัวขึ้นเป็น
 ใหญ่ได้เมื่อใดแล้ว ก็คงจะตั้งแต่งให้ริดาเราเป็นใหญ่ยิ่งขึ้น จะเป็นเกียรติยศ
 แก่บ้านเมืองทั้งสองฝ่าย อนึ่งบุพเพสันนิวาสแห่งริดาเรากับมอญน้อยนั้นก็ได้อ
 บรมมาด้วยกันแต่ปางก่อนแล้ว จึงเผอิญให้เรามีจิตปฏิพัทธ์ต่อกันดังนี้เพราะ
 เหตุนั้น เราจำเป็นจะอวยพรแก่มอญน้อยและริดาเรา อย่าได้มีภัยอันตราย
 สิ่งใด ให้เกิดความสับสนสับสนด้วยกันเกิด

ซึ่งพระองค์มิได้ทรงพระโกรธแค้นแก่มะกะโท และกลับทรงอำนวยการ
 ให้ไปทั้งนี้ ด้วยอำนาจบุญบารมีของมะกะโทจะได้เป็นกษัตริย์ใหญ่ในรามัญ
 ประเทศต่อไป

ตั้งแต่มะกะโทพาพระราชธิดาของสมเด็จพระร่วงเจ้ากรุงสุโขทัยไปอยู่
 บ้านตะเกาะวัน อันเป็นบ้านเดิมของตนดังนั้นแล้ว มะกะโทก็มีสง่าราศีเกิด
 สิริมงคลยิ่งขึ้น ด้วยนางนั้นเป็นราชธิดาของกษัตริย์ผู้มีราชอิสริยยศใหญ่ยิ่ง
 พวกชาวบ้านชาวเมืองก็ล้วนเกรงนับถือรักใคร่มะกะโท และพระราชธิดานั้น
 เสมอกัน ต่างคนพากันเข้ามาสวามิภักดิ์ฝากตัว เป็นพรรคพวกข้าไทให้ใช้
 สอยมากขึ้นทุกที จนนับได้เป็นหลายพันหลายหมื่น ฝ่ายมะกะโทเป็นผู้มี
 บุญญาเจลียวฉลาด ทั้งองอาจกล้าหาญ รู้เจรจาหว่านล้อมผูกไมตรีและช่วย

ปลดปล่อยทูกซวี่ยนของชน หังบริบูรณ์ด้วยทรัพย์สินสมบัติ จึงเป็นที่นับถือแก่ชน
ทั่วไป ครั้นมะกะโทเห็นผู้คนนับถือรักใคร่ตนมากขึ้นแล้ว จึงประกาศเกลี้ย
กล่อมคนทั้งฝ่ายเหนือฝ่ายใต้ในรามัญประเทศ ให้ร่วมสามัคคีพร้อมเพรียง
น้ำใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เข้ามาอยู่ใต้อำนาจตนทั้งสิ้นแล้ว ก็ตั้งตัวขึ้น
เป็นกษัตริย์ ครองราชสมบัติในเมืองมตะมะ ชนทั้งปวงก็ยินดีถวายพรชัยมงคล
แก่กษัตริย์ใหม่ทั้งสิ้น แต่พระเจ้ามะกะโทยังหาได้ราชาภิเษกเฉลิมพระนามไม่

ครั้นอยู่มา พระเจ้ามะกะโททรงระลึกถึงพระเดชพระคุณ ของสมเด็จพระ
พระร่วงเจ้ากรุงสุโขทัย จึงให้แต่งพระราชสาส์นลงในสุพรรณบัฏและจัดเครื่อง
มงคลราชบรรณาการเป็นอันมาก แต่งให้อำมาตย์ผู้หนึ่งชื่อว่า โล็ก เป็นราช-
ทูตจำทูลพระราชสาส์น คুমเครื่องมงคลราชบรรณาการ พร้อมด้วยพวกพล
พาหนะเข้าไปถวายสมเด็จพระร่วงเจ้า ณ กรุงสุโขทัย ครั้นราชทูตไปถึงแล้ว
เสนาอำมาตย์ฝ่ายกรุงสุโขทัย จึงนำความขึ้นกราบทูล สมเด็จพระร่วงเจ้าก็
โปรดให้อำมาตย์นำราชทูตเมืองมตะมะเข้าเฝ้า ราชทูตก็เชิญพระราชสาส์น
กับเครื่องมงคลราชบรรณาการเข้าไปถวายหน้าพระที่นั่ง จึงมีรับสั่งให้อ่าน
ในลักษณะพระราชสาส์นนั้นว่า “ข้าพระบาทผู้มิชื่อว่า มะกะโท เป็นข้า
สวามิภักดิ์ได้พระบาทมุลิกาการของพระองค์ ผู้เป็นพระมหากษัตริย์ผ่านพิภพ
กรุงสุโขทัยพร้อมด้วยพระราชธิดาของพระองค์ ขอโอนอุตมมงคลเศียรเกล้า
กราบถวายบังคมมาแทบพระยุคลบาททงกษมาศของพระองค์ ซึ่งทรงพระมหา
กรุณาชุบเลี้ยงข้าพระบาททั้งสองให้มีความร่มเย็นเป็นสุข พระเดชพระคุณ

ปกบ้องอยู่เหนือเกล้าข้าพระองค์ทั้งสอง หากจะเปรียบให้สิ้นสุดมิได้ด้วยผณู
บุพเพสันนิวาสแห่งข้าพระบาททั้งสองมาดลบันดาลให้มีปฏิพัทธจิตต่อกันข้าพระ
องค์ได้ละเมิดลวงพระราชอาญาพาพระราชบิดาของพระองค์มา โทษานุโทษ
มีแก่ข้าพระองค์เป็นล้นเกล้าฯ แต่บัดนี้ด้วยเดชพระบารมีบรมเดชานุภาพของ
พระองค์ปกแผ่อยู่เหนือเกล้าฯ ข้าพระองค์ทั้งสอง ชนทั้งปวงจึงยินดีพร้อมกัน
อัญเชิญข้าพระองค์ขึ้นเป็นกษัตริย์ ครองราชสมบัติในเมืองมตะมะ เป็นใหญ่
ในรามัญประเทศทั่วไป เพราะฉะนั้นข้าพระองค์ขอพระราชทานโทษานุโทษ
ซึ่งมีผิดมาแต่หนหลัง ขอพระบารมีของพระองค์เป็นที่พึ่งสืบไป ขอได้ทรง
ประสาทพระราชทานนามกับเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ๕ ประการ แก่ข้าพระ
องค์ผู้เป็นกษัตริย์ครองราชสมบัติใหม่ เพื่อเป็นสวัสดิชัยมงคลแก่ข้าสองพระ
องค์ทั้งสองสืบไป เมืองมตะมะนี้จะได้เป็นสุพรรณปฐพีแผ่นดินเดียวกันกับกรุง
สุโขทัย อยู่ใต้พระเดชานุภาพของพระองค์สืบต่อไป จนตลอดกาลปาวสาน ..

ครั้นสมเด็จพระร่วงเจ้าได้ทรงทราบความในราชสาส์นดังนั้นแล้ว ก็มี
พระทัยยินดี จึงตรัสสรรเสริญว่า มะกะโหม่อนุ้ยนั้นเราได้ทำนายไว้แล้ว
ว่าสืบไปจะมีบุญญาธิการ บัดนี้ได้เป็นกษัตริย์ครองรามัญประเทศแล้ว ต่อไป
ภายหน้านอกจากเราผู้เดียวแล้ว จะหากษัตริย์อื่นมีบุญยิ่งกว่ามะกะโหม้นมิได้
พระองค์จึงทรงตั้งพระนามให้แก่มะกะโหม้นว่า พระเจ้าวารินู (ฟ้ารว) กับพระ
ราชทานเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ๕ ประการสำหรับกษัตริย์คือพระขรรค์ ๑ ฉัตร
๑ พระมหามงกุฏ ๑ ฉลองพระบาททอง ๑ พัดวาลวิชนี ๑ รวมเป็น ๕ ประ

การ จึงโปรดพระราชทานพระราโชวาทไปแก่ราษฎรว่า ให้เจ้าแผ่นดินมุตะ
มะอยู่ในทศพิธราชธรรม บำรุงปกครองแผ่นดินโดยยุติธรรม ให้ตั้งใจรัก
ใคร่ราษฎรพลเมืองดุจดังบุตรในอุทร และทรงประสาธพระพรว่า ให้พระเจ้า
แผ่นดินมุตะมะปราศจากภัยอันตรายทั้งภายในภายนอกภายใน ให้ครองราชสมบัติ
เป็นสุขเจริญสืบไปสิ้นกาลนานเทอญ

ราชทูตก็กราบบังคมลาสมเด็จพระร่วงเจ้า กลับไปกราบทูลพระ
เจ้าแผ่นดินมุตะมะให้ทราบทุกประการ และถวายเครื่องราชกกุธภัณฑ์ทั้ง ๕
ประการ พระเจ้ามะกะโทก็ทรงพระโสมนัสยินดี ขอบพระเดชพระคุณสม-
เด็จพระร่วงเจ้าหาที่สุดมิได้ จึงมีพระพักตร์เฉพาะมาตรงทิศกรุงสุโขทัย
กราบบังคมลาสมเด็จพระร่วงเจ้า โดยความระลึกพระคุณของพระองค์
อันยิ่งเหลือล้นไม่มีทสันสุดฉะนั้น

ฝ่ายสมเด็จพระร่วงเจ้าผู้ผ่านพิภพกรุงสุโขทัย ได้ครองราชสมบัติเป็น
สุขมาช้านาน เมื่อแรกได้ราชสมบัตินั้นมีพระชนม์ได้ ๓๕ พรรษา อยู่ในราช
สมบัติ ๔๐ พรรษา รวมพระชนมายุ ๗๕ พรรษา ก็เสด็จสวรรคต

ในปีนั้น พระลือซึ่งเป็นพระอนุชาต่างพระมารดาขึ้นครองราชสมบัติ
แทนสมเด็จพระเชษฐาธิราชต่อไป พระองค์เสด็จไปครองเมืองนครสวรรค์บุรี
มีพระมหาลีทรวงพระนามว่า สุธาเทวี พระลือองค์นี้เมื่อแรกได้ราชสมบัตินี้
พระชนม์ ๓๐ พรรษา ครองราชสมบัติได้ ๔๕ พรรษา เสด็จสวรรคต รวม
พระชนมายุ ๗๕ พรรษา พระองค์ประสูติวันจันทร์

เรื่องพระยาโคตรตะบอง

ในครั้งนั้น พระนครสวรรค์บุรีว่างกษัตริย์ครอบครองอยู่ถึง ๕๐ ปี
 ลุศักราช ๖๖๑ ปี จึงมีขัตติยวงศ์องค์หนึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์ของพระลือชนครอง
 ราชสมบัติในเมืองนครสวรรค์บุรี มีพระมเหสีทรงพระนามว่า สมุณฑาเทวี
 ครองราชสมบัติได้ ๕๐ พรรษา เมื่อแรกได้ราชสมบัติ มีพระชนม์ได้
 ๑๕ พรรษา รวมพระชนมายุ ๖๕ พรรษาเสด็จสวรรคต พระองค์ประสูติ
 วันเสาร์

ขณะเมื่อพระองค์ยังมีได้เสด็จสวรรคตนั้น มีพวกทำไม้พวกหนึ่ง คุม
 กันไปตัดต้นไม้อยู่ในป่าแขวงเมืองนครสวรรค์ นายกองตัดไม้จัดให้คนผู้หนึ่ง
 อยู่เฝ้า ผู้รักษาที่ชุมนุมสำหรับหุงข้าวต้มแกงไว้ทำพวกกันที่ไปตัดไม้นั้น จำ
 เพาะจัดเลือกได้คนผู้มีบุญคนหนึ่ง ซึ่งจะได้เป็นกษัตริย์ ครองราชสมบัติต่อไป
 ให้อยู่รักษาในที่พัก ในเวลานั้นพวกตัดไม้ทั้งปวงก็ไปตัดไม้ซุงเสาใหญ่่น้อย
 อยู่ในป่า ครั้นถึงเวลาผู้รักษาชุมนุมที่พักกับคนใช้ช่วยการด้วย จึงหุงข้าวไว้
 ทำพวกตัดไม้ ร่ายหม้อเข้าไปหลายเตาไฟ ครั้นหม้อข้าวเหล่านั้นเดือดพลุ่
 ้นพร้อมกัน ในขณะนั้นจะหาไม้จำคนหม้อข้าวที่ไหนไม่ทัน จึงฉวยไม้จั่ว
 ดำท่อนหนึ่งอยู่ในที่ใกล้ๆ มาคนข้าวหม้อหนึ่ง ข้าวก็ดำไปสิ้นทั้งหม้อ ผู้รัก
 ษาที่พักสำคัญว่าไม้คนข้าวเป็นไม้รัก ครั้นเห็นข้าวดำไปทั้งหม้อตั้งนั้นแล้ว ก็
 เกรงพวกตัดไม้จะว่ากล่าวติเตียนได้ จึงคดข้าวดำในหม้อนั้นมากินเสียเองหมด
 ทั้งหม้อ ครั้นกินแล้วก็รู้สึกตนว่า มีกำลังกายขึ้นเป็นหนักหนา ดูดั่งมีกำลัง
 ได้หลายข้างสาร จึงลองหักถอนต้นยางใหญ่ๆ ต้นยางเหล่านั้นทนทานกำลังไม่

ได้ก็โค่นหักลงมาสิ้น แล้วเหินยอดต้นยางใหญ่ ๆ ลงมาแขวนหม้อข้าวหม้อแกงไว้กับกิ่งยอดเป็นหลั่น ๆ ลำดับกัน จึงปล่อยยอดยางนั้นให้กลับตั้งขึ้นอยู่ตามเดิม พอถึงเวลากินอาหารพวกตัดฟันไม้เหล่านั้นพากันกลับมาจะกินข้าว หาเห็นหม้อข้าวหม้อแกงไม่ จึงแลดูขึ้นไปบนยอดยางเห็นหม้อข้าวหม้อแกงแขวนอยู่สลบสลอนกัน เป็นการแปลกประหลาดดังนั้น ต่างสำคัญว่าโชคด่าหรือรุกขเทวดาแกลงนำขึ้นไปซ่อนไว้ จึงถามผู้เฒ่าที่ซุ่มรุมว่าเหตุผลอย่างไรจึงเป็นดังนี้ คนผู้เฒ่าที่อยู่จึงบอกว่า ถ้าท่านทั้งปวงหิวข้าวแล้ว เราจะหยิบหม้อข้าวหม้อแกงลงมาให้ ว่าแล้วจึงโน้มน้อมต้นยางให้ยอดอ่อนลงมาถึงมือ หยิบหม้อข้าวหม้อแกงส่งให้แก่พวกตัดไม้เหล่านั้นๆ ต่างคนต่างเห็นผู้นั้นมีกำลังมากก็มีความอัศจรรย์ใจ ยังไม่รู้ว่ากำลังของผู้นั้นเกิดขึ้นด้วยอย่างไร บ้างว่าผู้นั้นจะเป็นบุญตัวพบลายแทงปริศนา ได้กินว่นยามหากำลัง ของพระมหาฤๅษีที่ศักดิ์สิทธิ์หรือได้กินน้ำสุรามฤตของพระอินทร์สันโรจจึงเกิดเร็วแรงยิ่งกว่าช้างดังที่พวกชาวบ้านนอกเล่าหลอกลวงกันมาแต่ก่อนๆ นั้นก็ไม่แจ้ง แต่เห็นคนผู้นั้นมีแรงมากเกินกว่าแรงมนุษย์ทั้งปวงเป็นอัศจรรย์ดังนั้นแล้ว ก็ยำเยงเกรงกลัวกันไปสิ้น และไม่สักซุงไม้เสาต้นยาว ๆ ใหญ่ ๆ ที่พวกตัดไม้ตัดฟันลงไว้เท่าใดผู้ที่ได้กินข้าวด้วยยางไม้ง้วนนั้น ก็สำแดงกำลังช่วยจับโยนขว้างทิ้งลงไปให้ถึงท่าหน้าทั้งสี่ หาดต้องใช้ลูกธนูด้วยแรงช้างและแรงคนแรงกระบือไม่เลยระยะทางที่ขว้างทิ้งไม้ในป่าสูงไปถึงท่าหน้านั้นประมาณหมื่นเส้น ครั้นไม้ตกถึงท่าหมดแล้ว พวกตัดไม้ก็ช่วยกันผูกเป็นแพต่าง ๆ คนทั้งปวงจึงยกให้คนผู้ได้กินยาไม้ง้วนนั้นเป็นหัวหน้า คุมแพไม้ล่องลงมายังเมืองนครสวรรค์บุรี

ในขณะนั้น กษัตริย์ผู้ครองเมืองนครสวรรค์บุรีเสด็จสวรรคตแล้ว ยังหาไม่เชื่อพระวงศ์องค์อื่นได้ครองราชสมบัติแทนไม่ พอบุญญาธิการของบุรุษผู้ใดกินไม้จันทน์เป็นยานั้นมาถึง คนทั้งปวงกลัวเกรงกำลังวังชาไปสิ้น เสนาอำมาตย์จึงเชิญบุรุษผู้นั้นขึ้นเป็นกษัตริย์ ครองราชสมบัติในพระนครสวรรค์สืบไป ทรงพระนามพระยาโคตรตะบอง พระยาโคตรตะบององค์นี้ มีบุญญาธิการทรงอำนาจมาก และมีพระกำลังมากกว่าคนทั้งปวง คหาทรที่พระองค์ทรงถือนั้นเป็นเหล็กโตเท่าลำตาล พระองค์ตรัสแก่เสนาอำมาตย์อยู่เสมอว่า “มนุษย์ในชมพูทวีปนี้ไม่มีผู้ใดจะต่อกรกับเราได้ เรามีได้กลัวผู้ใด เว้นไว้แต่มนุษย์ซึ่งเหาะมาได้ทางอากาศเท่านั้น เราจึงจะกลัว”

ในขณะนั้นเกิดแผ่นดินไหวอยู่เสมอ พระองค์จึงมีรับสั่งให้หาโหราจารย์เข้ามาทำนาย ว่าแผ่นดินไหวทั้งนี้ จะเป็นเหตุร้ายดีประการใด โหราจารย์จึงพยากรณ์ถวายว่า บัดนี้ผู้มีบุญมาบังเกิดอยู่ในครมภ์มารดา จึงบันดาลให้แผ่นดินไหวทั้งนี้ พระยาโคตรตะบองได้ทรงฟังดังนั้น ก็เกรงว่าผู้มีบุญมาบังเกิดขึ้นแล้วจะชิงราชสมบัติของพระองค์ จึงตรัสสั่งให้จับสตรีที่มีครมภ์มาประหารชีวิตเสียสิ้น แต่หญิงที่ผู้มีบุญมาบังเกิดอยู่ในครั้งนั้น ด้วยเดชะบุญบารมีของบุตร ให้มารดาหนีรอดไปได้

ครั้นอยู่มา หญิงนั้นมีครมภ์ถ้วนกำหนดทศมาสแล้ว ก็ประสูติบุตรผู้มีบุญ ในขณะนั้นก็ยังเกิดแผ่นดินไหวเป็นมหัศจรรย์อีก พระยาโคตรตะบอง จึงตรัสถามโหราจารย์อีกแล้วว่า แผ่นดินไหวอีกทั้งนี้ จะมีเหตุร้ายดี

เป็นประการใด โหราจารย์จึงพยากรณ์ด้วยว่า บัดนี้กุมารที่มีบุญชั้น
 ประสุมจากกรรมมารดาแล้ว แผ่นดินจึงไหวเป็นมหัศจรรย์ดังนี้ ครั้นพระองค์
 ได้ทราบดังนั้น จึงตรัสสั่งให้จับเด็กทารก ซึ่งนอนอยู่ในเบาะในเปลนั้น
 มาครอบเพลิงเสียสิ้น ในเวลานั้นกุมารที่มีบุญนั้นก็ถูกจับไปด้วย พวกเฝ้า
 เด็กจึงนำไปครอบเพลิงที่ป่าช้านอกเมือง พร้อมด้วยเด็กลูกทารกชาวบ้าน
 ทั้งปวง แต่กุมารผู้มีบุญนั้นเพลิงหาได้ไหม้ทั้งตัวไม่ เป็นแต่ถูกเปลวเพลิงลวก
 เอาตามมือและเท้าเท่านั้น ดันรกลงเกลือกออกไปพ้นเพลิงได้ พวกคนเฝ้า
 หาได้สังเกตเห็นไม่ จึงนายผู้รักษাপ่าช้าไปพบ ก็นำกุมารนั้น มาซ่อน เลี่ยง
 รักษาไว้ไม่ให้คนภายนอกรู้ แต่กุมารนั้นเป็นคนพิการ ครั้นเติบโตใหญ่ขึ้น
 จะทำมาหากินสิ่งใดก็ไม่ถนัด จนเจริญวัยมีอายุได้ ๑๕ ปี เมื่อกุมารนั้นจะถึงที่มี
 บุญญาธิการได้เป็นกษัตริย์มีศักดิ์านุภาพมาก จึงร่อนถึงสมเด็จพระมรินทราธิราช
 ลงมาดลใจให้พวกชายหญิงชาวบ้านเมืองนครสวรรค์บุรี ทั้งในเมืองนอก
 เมืองให้รู้ทั่วกัน ต่างพูดโจษกันเสียงอื้ออึงแข่งแซ่ไปว่า จะมีผู้มีบุญใหม่ขึ้นมา
 เหาะมาทางอากาศ ขึ้นผ่านพิภพเมืองเรา พวกราษฎรพลเมืองบางเหล่าพูด
 โจษกันว่า ผู้มีบุญจะมาทางทิศตะวันออกโดยทางอากาศในวันนี้เป็นแน่
 เพราะฉะนั้น พวกพลเมืองทั้งในเมืองนอกเมือง จึงพากันแตกตื่นอ้อมลูก
 จูงหลานไปคอยดูผู้มีบุญอยู่ในที่กว้างกลางพระนคร ฝ่ายกุมารผู้พิการด้วย
 ไฟลวกนั้น ก็อุทิศส่วยไปดูแลผู้มีบุญกับคนทั้งปวงด้วย ครั้นกุมารนั้นเดินไปถึง
 ดันโพธิ์ใหญ่จะจนถึงเมือง ในขณะนั้น สมเด็จพระมรินทราธิราชจึงนฤมิตร
 เป็นมนุษย์ผู้เฒ่าจึงมามีเครื่องอาณมุขครบตัวหนึ่งกับห่อข้าวทิพย์ ๑ ห่อ ขวด

น้ำมัน ๑ ขวด เครื่องอาภรณ์สำหรับกษัตริย์ ๑ ห่ออันมีพร้อมทั้งพระขรร-
 คาวุธด้วย มามอบให้แก่กุมารพิการนั้นรักษาไว้ จึงสั่งว่าถ้าหิวข้าวเมื่อใดจง
 แก่ห่อข้าวนั้นออกกินเถิด ครั้นแล้วสมเด็จพระเจ้าสุทนต์มณีเทวราชก็อันตรธาน
 หายไปจากสถานที่นั้น ฝ่ายกุมารพิการนั้นนั่งคอยทำอยู่ช้านานไม่เห็นผู้เฒ่า
 ที่ฝากของนั้นกลับมา พอถึงเวลาหิวข้าวก็แก่ห่อข้าวนั้นออกกิน ตามคำผู้เฒ่า
 เจ้าของสั่งไว้ ครั้นได้กินอาหารทิพย์อันมีโอชะรสดั่งนั้นแล้ว ก็รู้สึกมีกำลัง
 เป็นสุขกาย สุขจิต เกิดกำลังสติปัญญาความคิดแปลกขึ้นกว่าเก่า จึงหยิบ
 ขวดน้ำมันออกมารินออกทาทั่วร่างกาย รอยบาดแผลที่ไฟไหม้ลวกตามมือ
 และเท้าให้ซัดซอล่า และโรคภัยในกายก็หายไปสิ้นในที่นั้น กลับมีสีสน
 พรพรรณผ่องใสงดงาม แปลกตาของตนขึ้น เมื่อเห็นปรากฏดังนี้ กุมารนั้นก็
 นึกในใจว่า ผู้มีบุญที่จะมานั้น เห็นจะเป็นตัวเราเองกระมัง จึงแก่ห่อ
 อาภรณ์นั้นออก เห็นผ้านุ่งและเครื่องประดับต่าง ๆ อันงดงาม จึงแต่งตัว
 นุ่งห่มและประดับเครื่องอาภรณ์ของกษัตริย์ เห็นพระขรรคาวุธเสร็จแล้ว
 ก็ขึ้นขี่ม้า แท้จริงม้านั้นหาใช่ม้าธรรมดาของมนุษย์ไม่ เป็นม้าเทวดา ก็พา
 เหาะขึ้นไปในอากาศเหนือพระนครสวรรค์บุรี

ในขณะนั้น พระยาโคตรตะบองทอดพระเนตรเห็นผู้มีบุญขี่ม้าเหาะ
 มาทางนภาอากาศดังนี้ ก็สะดุ้งตกพระทัยกลัว จึงตรัสว่า ถ้าเราขว้างตะบอง
 เหล็กไปตกลงในที่ตำบลใด เราก็จะตามตะบองไปสร้างเมืองลงในที่ตำบลนั้น
 จึงขว้างตะบองเหล็กไปโดยเต็มกำลังในทางทิศตะวันออก ตะบองเหล็กนั้นไป

ตกลงถูกช้างตายถึงลำตัว เพราะฉะนั้น จึงได้เรียกที่ตำบลนั้นว่าลำช้าง พระยาโคตรตะบองจึงทั้งพระนครสวรรคบุรีหนีไปสร้างนครลงที่ตำบลลำช้าง เรียกว่าเมืองลำช้าง ภายหลังจึงขนานนามว่า นครศรีสัตนาคนหุต

ครั้นอยู่มาเมื่อมีอำมาตย์สยามผู้หนึ่งชื่อว่าแสนหัง เข้าแย่งชิงราชสมบัติได้ พระยาโคตรตะบองนี้ เมื่อแรกได้ราชสมบัติมีพระชนม์ ๒๐ พรรษา อยู่ในราชสมบัติ ๖๑ พรรษา รวมพระชนม์ ๘๑ พรรษา เสด็จสวรรคต พระองค์ประสูติวันเสาร์

ส่วนมณฑกกุและพระขรรค์นั้น ได้หล่อประดับกับพระรูปหล่อของพระองค์ไว้ พระรูปหล่อนั้นมีปรากฏอยู่มาจนถึงกรุงเทพมหานครบรรพตราชวัติศรีอยุธยาเสียแก่พม่า

เรื่องพระเจ้าแสนช้าง

ฝ่ายพระนครสวรรคบุรีนั้น พระเจ้าภะรัตกับผู้ผ่านพิภพเสด็จสวรรคตแล้ว (พระเจ้าภะรัตกับนั้น เห็นจะเป็นพระยาแรกก คือที่เรียกพระนามในภายหลังตามฉบับพงศาวดารเหนือว่า พระเจ้าสินธพอมรินทร์นั้น) จึงพระยาแสนช้างซึ่งเป็นมหาเสนาบดี ได้ขึ้นครองราชสมบัติในพระนครสวรรคบุรีต่อไป ทรงพระนามว่า พระเจ้าแสนช้าง มีพระอักรมเหสีทรงพระนามว่า คาราราชเทวี มีพระราชโอรสองค์หนึ่งด้วยพระอักรมเหสี มีพระนามว่า สุธรรมราชกุมาร พระเจ้าแสนช้างพระองค์นี้ มีพระบุญญาภินิหารเป็นอันมาก ถ้าพระองค์จะเสด็จประพาสไปในที่ตำบลใดอันเป็นโชดเงินเนินหาดดินดอนก็ดี จะเสด็จโดยทางชลมารคไม่ได้ พระองค์ทรงขี่พระหัตถ์ไปในที่

ตำบลใด ตำบลนั้นก็กลับกลายเป็นน้ำไหลไปทั้งสิ้น ดุจดั่งสายน้ำผึ้งไหลเป็น
มหัศจรรย์ พระองค์เสด็จไปประพาสตำบลใด ก็โปรดทรงแพยนต์ไปทุกครั้ง
ทุกคราว แพยนต์ของพระองค์ก็ล่องลอยไปตามน้ำไหลได้โดยสะดวก จะได้
ติดขัดน้ำ ณ แห่งหนึ่งแห่งใดหาไม่ได้ ครั้นพระราชโอรสสุธรรมราชากุมาร
ของพระองค์ ทรงเจริญวัยพัฒนาการขึ้นแล้ว พระองค์จึงทรงโปรดให้เป็น
พระมหากุปราช ทรงพระนามว่าพระสุธรรมราชา

พระเจ้าสายน้ำผึ้งเมื่อแรกได้ราชสมบัติ มีพระชนม์ ๑๕ พรรษา
อยู่ในราชสมบัติได้ ๓๐ พรรษา รวมพระชนมายุ ๔๕ พรรษา เสด็จสวรรคต

เรื่องพระสุธรรมราชาเมืองพิษณุโลก

ในขณะนั้น พระสุธรรมราชามหากุปราช ผู้เป็นพระราชโอรสขึ้น
ครองราชสมบัติในพระนครสวรรคตต่อไป ทรงพระนามว่า พระเจ้า
สุธรรมราชา มีพระอัครมเหสีทรงพระนามว่า สิริปชาราชเทวี พระราชวงศ์
และพระญาติของพระองค์สืบเชื้อสายมาแต่ฝ่ายอำมาตย์โดยมาก

ครั้นอยู่มาพระองค์เสด็จไปสร้างพระนครอยู่ ณ เมืองพิษณุโลก เมือง
นี้มีแม่น้ำผ่านกลางพระนคร ประกอบด้วยพรรณมัจฉาชาติและธัญญาหาร
บริบูรณ์ และมีบ่อสระหน้าสนาม น่านเล่นเป็นที่สนุกเป็นอันมาก พระเจ้า
สุธรรมราชาทรงพระศรัทธาบริจาคพระราชทรัพย์ ให้ช่างหล่อพระพุทธรูป
ปฏิมากร ๒ องค์ องค์หนึ่งทรงพระนามว่า พระพุทธชินราช องค์หนึ่งทรง
พระนามว่าพระพุทธชินสีห์ และทรงสร้างพระอารามขึ้นสองอาราม โปรดให้

อาราธนาพระสงฆ์ผู้เป็นพระเถระ รู้พระปริยัติธรรมไตรปิฎกมาเป็นเจ้าอาราม
ให้บอกกล่าวพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณรเล่าเรียน เป็นอายุพระพุท-
ธศาสนาสืบไป

พระองค์ทรงบำรุงพระพุทธศาสนา มีการปฏิสังขรณ์พระอาราม
พระสถูปเจดีย์ วิหารเป็นต้น บำเพ็ญพระราชกุศลสิ้นพระราชทรัพย์เป็น
อันมาก

พระเจ้าสุธรรมราชาเมื่อแรกได้ราชสมบัติ มีพระชนมายุ ๑๕ พรรษา
อยู่ในราชสมบัติ ๓๕ พรรษา รวมพระชนมายุ ๕๐ พรรษา เสด็จสวรรคต
พระองค์ประสูติวันเสาร์

ในลำดับนั้น เชื้อพระวงศ์ของพระเจ้าปทุมสุริยวงศ์ขึ้นครองราชสมบัติ
ในเมืองพระพิษณุโลกต่อไป ทรงพระนามว่า พระเจ้าพิษณุราชา มีพระ
อัครมเหสีทรงพระนามว่า อินทวดีเทวี มีพระอนุชาองค์หนึ่ง ทรงพระ
นามว่า พิษยราชา คือ พิไชยราชา พระเจ้าพิษณุราชาเสด็จไปสร้างพระนคร
พิจิตรบุรี มีรับสั่งให้นายจิตรกรรมช่างวาดเขียนรูปภาพและลวดลายต่าง ๆ
ที่ฝาผนังกำแพงพระราชวังชั้นในและชั้นนอก เป็นฝีมือประณีตงามอย่างยิ่ง
จึงสมมุติเรียกนามเมืองนั้นว่า พระนครพิจิตรบุรี คือหมายความว่า เป็นเมือง
งามด้วยลายรูปภาพเขียนต่าง ๆ

พระเจ้าพิษณุราชาครองราชสมบัติได้ ๓๐ พรรษา เมื่อแรกได้ราช-
สมบัติมีพระชนมายุ ๒๐ พรรษา รวมพระชนม์ ๕๐ พรรษา เสด็จสวรรคต
พระองค์ประสูติวันเสาร์

ในลำดับนั้น พระพิไชยราชาผู้เป็นพระอนุชาธิราชได้ครองราชสมบัติ ทรงพระนามว่า พระเจ้าพิไชยราชา มีพระอัครมเหสีทรงพระนามว่าสิริกัญญา ราชเทวี มีพระราชโอรสองค์หนึ่งทรงพระนามว่า พระศรีสิงห์ ครั้นต่อมา พระเจ้าพิไชยราชาเสด็จประพาสไป พร้อมด้วยหมู่ราชบริพารโยธาทวยหาญ หังปวง ทรงเลือกหาที่ชัยภูมิจะสร้างพระนครใหม่ให้สมควรกับพระนามของ พระองค์ ครั้นได้ที่ชัยภูมิดีแล้ว ก็ทรงสร้างพระนครขึ้นใหม่ให้ชื่อว่า พระ นครพิไชยบุรี (เข้าใจกันว่าจะเป็นเพชรบุรี) พระองค์เสด็จประทับสำราญ พระทัยอยู่ในพระนครนั้น

พระเจ้าพิไชยราชาเมื่อแรกได้ราชสมบัติ มีพระชนม์ ๒๕ พรรษา อยู่ในราชสมบัติ ๔๐ พรรษา รวมพระชนม์ ๖๕ พรรษา เสด็จสวรรคต พระองค์ประสูติวันเสาร์

จึงเสนาอำมาตย์ทั้งปวง เชิญพระศรีสิงห์พระราชโอรสขึ้นครองราช สมบัติต่อไป ทรงพระนามว่า พระเจ้าศรีสิงห์ มีพระมเหสี ๒ พระองค์ พระมเหสีใหญ่ทรงพระนามว่า สุชาวดีเทวี พระมเหสีน้อยทรงพระนามว่า สุวรรณบัณฑา

พระมเหสีใหญ่มีพระราชโอรส ๒ พระองค์ พระราชโอรสองค์ใหญ่ ทรงพระนามว่า พระเชษฐกุมาร พระราชโอรสองค์น้อยทรงพระนามว่า พระสุนทรราชา พระราชโอรสสองพระองค์นี้มีลักษณะพระรูปโฉมงามละม้าย คล้ายกัน ภายหลังพระเชษฐกุมารพระราชโอรสองค์ใหญ่สิ้นพระชนม์ล่วงไป

ฝ่ายพระมหาสีนัยก็มีพระราชโอรส ๒ พระองค์ องค์หนึ่งทรงพระนามว่า สूरियงศา องค์หนึ่งทรงพระนามว่า อนุราช อยู่มาวันหนึ่ง สूरินทราชพระราชโอรส กราบถวายบังคมลาพระราชบิดา พาพลโยธา ทวยหาญเป็นอันมาก เสด็จไปประพาสป่าตามสำราญพระทัย เสด็จล่องแดนไปจนถึงป่าแห่งหนึ่ง ใกล้เขตแคว้นแดนเมืองกัมพูชา ป่านั้นมีต้นไม้ขึ้นเป็นพุ่มพวงมีกิ่งก้านใบเขียวเหลืองหม่น แลแต่ไกลดูดังสร้อยคอขนนกยูง มีช้างสีน้ำเงินประหลาดตัวหนึ่งอยู่ในป่านี้ พระราชโอรสสूरินทราชาให้คล้องจับช้างสีประหลาดนั้นได้ พาพวกพลเสด็จกลับมา ขึ้นเผ้ากราบทูลพระราชบิดาถวายช้างสีประหลาดนั้น

ครั้นอยู่มา พระเจ้าศรีสังหัตร์สดตามพระครูโหราจารย์ว่า สิบไปเบื้องหน้าบ้านเมืองจะอยู่เย็นเป็นสุข หรือจะเกิดทุกข์ชุกชุมเป็นประการใด พระครูโหราจารย์จึงกราบทูลว่า สะดาเมืองจะต้องย้ายพระนครไป ๓ แห่ง บ้านเมืองจึงจะยั่งยืนถาวรมั่นคงเป็นปรกติดี พระองค์ได้ทรงฟังดังนั้นจึงเสด็จไปสร้างซ่อมแปลงพระนครสวรรค์บุรี แล้วเสด็จประทับอยู่ในพระนครนั้น โดยสุขสำราญพระทัย

พระเจ้าศรีสังหัตเมื่อแรกครองราชสมบัติ พระชนม์ ๑๕ พรรษา อยู่ในราชสมบัติ ๓๕ พรรษา รวมพระชนมายุ ๕๐ พรรษา เสด็จสวรรคต

เรื่องเจ้าพระอนุราชเมืองขัณฑ์นาท

ในลำดับนั้น พระสूरินทราชราชโอรสได้ขึ้นครองราชสมบัติใน

พระนครสวรรค์บุรีต่อไป ทรงพระนามว่า พระเจ้าสุรินทราชา มีพระอักรม
เหล็กทรงพระนามว่า จันทาเทวี

อยู่มาพระองค์ตรัสสั่งให้พระครูโหราจารย์ คำนวณดวงพระชะตาของ
พระองค์ และให้ทำนายพระเคราะห์ที่ร้ายด้วย พระโหราจารย์จึงคำนวณ
พระชะตา ถวายพยากรณ์ว่า เกณฑ์พระชะตาของพระองค์มีพระเคราะห์จะ
ต้องเสด็จสวรรคตด้วยยาพิษ ถ้าพระองค์จะสะเดาะพระเคราะห์ให้มิพระชนม
ยี่ดยืนนาน และให้มีพระเดชานุภาพแผ่ไพศาลไปแล้ว ขอให้พระองค์ทำพระ
ราชพิธีสะเดาะพระเคราะห์ร้ายรับพระเคราะห์ดี แล้วยกพยุหโยธาทัพเสด็จ
ประพาสไปเลือกหาภูมิลำเนาอันเป็นชัยมงคลสร้างพระนครใหม่ลงในที่นั้น
เสด็จประทับอยู่ก็จะเคลื่อนคลายพระเคราะห์ พระองค์จึงตรัสสั่งให้ตั้งพระราช
พิธีกระทำตามพระโหรทูลเสร็จแล้ว ก็เสด็จยกพยุหโยธาทัพออกจากพระนคร
เที่ยวประพาสเลือกหาที่ชัยภูมิจะสร้างเมือง ถึงบ้านพวกพรานเนื้อแห่งหนึ่ง
ทอดพระเนตรเห็นตำบลนั้นเป็นที่ชัยภูมิดี จึงตรัสสั่งให้กองทัพคุมโยธาทวย
หาญเข้าตีบ้านนั้นให้แตกเป็นอุกษัยมงคล แต่อย่าให้ราษฎรชาวบ้านป่วย
เจ็บล้มตายได้เป็นอันขาด พวกกองทัพของพระองค์ก็ขับทหารให้ร้องเข้าตีบ้าน
พราน พวกพรานในบ้านนั้นต่างแตกหนีไปสิ้น ครั้นพระองค์ได้ชัยชำนะ
เป็นราชาฤกษ์แล้ว ก็ให้สร้างพระนครลงในตำบลบ้านนั้น จึงตรัสสั่งให้ไป
เที่ยวข่าวร้องติดตามพวกพรานเนื้อทั้งปวงนั้นกลับมา พระราชทานเงินทองเสื้อ
ผ้าเป็นอันมากทั่วกันทุกคน และโปรดให้เลือกตำบลยกพระราชทานที่ดินเป็น

กรรมสิทธิ์แก่พวกพรานบ้านหนึ่ง บ้านนั้นจึงมีชื่อเรียกว่าบ้านพรานเนื้อสีบมา
ยังมีปรากฏอยู่จนเท่าทุกวันนี้

ครั้นพระองค์สร้างพระนครเสร็จแล้ว จึงทรงตั้งนามเมืองนั้นว่า
พระนครชัยนาทบุรี ภายหลังต่อมา ชนทั้งปวงเรียกพระนามของพระองค์
เป็นสองพระนาม บางทีเรียกพระนามว่า พระเจ้าสุรินทราชา บางคราว
เรียกพระนามของพระองค์ว่า พระเจ้าชัยนาท ตามนามพระนครนั้น

อยู่มาวันหนึ่ง พระองค์ตรัสถามพระครูโหราจารย์อีกครั้งหนึ่ง ว่า
พระชะตาของพระองค์ต่อไปจะเป็นประการใดบ้าง ให้ทำนายตามตำราโดย
จริง พระครูโหราจารย์ก็ถวายคำพยากรณ์ยืนยันอยู่ตามที่ทำนายถวายมาแต่
ก่อนว่า พระองค์จะเสด็จสวรรคตด้วยเสวยยาพิษ พระองค์ทรงดำริว่าพวกโหร
ได้ทำนายเราถึง ๒ ครั้งแล้ว จึงมีรับสั่งให้พระวิเสทชาวเครื่องต้น เจือยา
พิษให้พระองค์เสวยทีละเล็กละน้อย เพื่อให้พระเคราะห์ของพระองค์
บรรเทาลง เพราะเหตุพระองค์เสวยยาพิษเสมอดังนี้ จึงไม่มีพระราชโอรส

พระเจ้าสุรินทราชาพระองค์นี้ ครองราชสมบัติได้ ๓๔ พรรษา เมื่อ
แรกได้ราชสมบัติมีพระชนม์ ๑๕ พรรษา รวมพระชนม์ ๕๓ พรรษา เสด็จ
สวรรคต พระองค์ประสูติวันพฤหัสบดี

ในลำดับนั้น พระสุริยวงศาซึ่งเป็นพระอนุชาต่างพระมารดาได้ครอง
ราชสมบัติในพระนครชัยนาทต่อไป พระองค์มีพระมเหสีทรงพระนามว่า
ปทุมวดี

ในขณะนั้น อนุราชกุมารซึ่งเป็นพระอนุชาเสด็จเข้าเฝ้าพระเชษฐา-
 ธิราชมิได้ขาด อยู่มาอนุราชกุมารพระอนุชา ลอบรักสมัครสวาสกกับนาง
 ปทุมวดีเมียของพระเชษฐาธิราช ภายหลังจึงพาพระมเหสีหนีไป ครั้น
 พระเจ้าสุริยวงศาได้ทราบ ก็ทรงพระพิโรธ จึงมีรับสั่งให้ข้าราชการทั้งฝ่าย
 ตำรวจและทหาร คุ่มพลออกติดตามจับพระอนุชากับพระมเหสีให้จงได้ ข้าราชการ
 ทั้งสองกรมติดตามไปไม่ทัน ก็กลับมากราบทูลให้ทรงทราบทุกประการ
 ครั้นอยู่มา พระอนุราชผู้เป็นพระอนุชาพาพระมเหสีปทุมวดีหนีไปใน
 ช่องสุมพวกพลได้มากแล้ว จึงยกพลเข้ามาแย่งชิงราชสมบัติได้ จับพระ
 เชษฐาธิราชสำเร็จโทษเสีย

พระเจ้าสุริยวงศาครองราชสมบัติได้ ๓๒ พรรษา เมื่อแรกได้ราช-
 สมบัติ มีพระชนม์ ๒๕ พรรษา รวมพระชนม์ ๕๗ พรรษาเสด็จสวรรคต
 พระองค์ประสูติวันจันทร์

ในลำดับนั้น พระอนุราชผู้เป็นพระอนุชาได้ขึ้นครองราชสมบัติ
 พระองค์เสด็จไปก่อสร้างซ่อมแปลงพระนครสิงห์บุรี เสดยสวรยาธิปไตยอยู่กับ
 พระปทุมวดีซึ่งเป็นพระพี่สะใภ้มาก่อน แต่พระองค์หาได้ตั้งแต่งขึ้นเป็นพระ
 มเหสีใหญ่ไม่ให้เป็นแต่พระสนมเอกอัครนารีเท่านั้น ฝ่ายขุนนางข้าราชการทั้ง
 ปวงจึงกราบทูลขอให้พระองค์ทรงตั้งพระปทุมวดีเป็นตำแหน่งพระมเหสีใหญ่อีก
 ฝ่ายหนึ่ง แต่พระเจ้าอนุราชไม่ยอมตามคำขอขุนนางทั้งปวง ตรัสว่าเราจะยก
 พระปทุมวดีขึ้นเป็นมเหสีใหญ่อีกฝ่ายหนึ่งไม่ได้ เพราะเหตุว่าธรรมดาสตรีไม่
 ค่อยจะทั้งนิสัยเดิมของตน ถ้าขึ้นยกขึ้นให้เป็นพระมเหสีใหญ่อีกฝ่ายหนึ่งดังนี้

แล้ว เกรงจะเป็นไปเหมือนอย่างครั้งพระเชษฐาธิราชของเรา แต่พระองค์ทรงระลึกถึงอุปการคุณของพระปทุมวดีว่ามีคุณอยู่กับพระองค์เป็นหลายครั้ง พระองค์จึงยกส่วยอากรเป็นอันมากจากหัวเมืองต่าง ๆ พระราชทานแก่พระปทุมวดีโดยสมควร

ครั้นอยู่มา พระอินทสุชาเทวีซึ่งเป็นพระมเหสีใหญ่แต่เดิมของพระองค์ ประสูติราชโอรสองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า อินทราชา ครั้นทรงพระเจริญวัยขึ้น พระราชบิดาจึงสถาปนาขึ้นเป็นพระมหาอุปราช

พระเจ้าอนุราชพระองค์นี้ มีบุญญาธิการเป็นพระสัจจบาร์มี ทรงอธิษฐานให้เป็นไปได้ตามพระทัยประสงค์แต่บางสิ่งบางส่วน เช่นในบางครั้ง บางคราวพระองค์ทรงห้ามฝนให้หยุดได้ และบันดาลฝนให้ตกได้ ครั้นอยู่ต่อมาพระองค์เกิดมีพระทัยโลภเจตนามากขึ้น มีรับสั่งให้เก็บบริเงินทองของราษฎรเสียหมดทั้งสิ้น ห้ามมิให้ราษฎรมีเงินทองใช้สอยมากกว่าพระราชบัญญัติที่ตั้งไว้ และให้เก็บเงินภาษีอากรทั้งปวงทวีมากขึ้น ผิดจากราชประเพณีแต่โบราณ พระองค์ให้สร้างคลังมหาสมบัติใหญ่โตแน่นหนา ให้นำเงินทองที่เก็บบริมาได้จากราษฎรทั้งปวงนั้น เข้าเก็บไว้ในคลังมหาสมบัติทั้งสิ้น พระองค์เสด็จไปทอดพระเนตรเงินทองสิ่งของที่คลังมหาสมบัตินั้นทุก ๆ วันมิได้ขาด ทรงประทับสำราญอ้อมพระทัยไปด้วยเงินทองในคลังมหาสมบัตินั้น และตรัสว่าพระองค์ทรงรักษาอุโบสถศีล ณ ที่นั้น เพราะเหตุนี้ ราษฎรพลเมืองทั้งปวง เห็นพระจริยวัตรการของพระองค์ผิดแปลกไปกว่ากษัตริย์

อื่น ๆ ซึ่งมีมาแต่หลัง จึงเรียกพระนามของพระองค์ว่า พระเจ้าโลภมหาสมบัติ พระองค์ครองราชสมบัติมาได้ ๓๕ พรรษา ก็เสด็จสวรรคต เมื่อแรกได้ราชสมบัติพระชนม์ ๒๐ พรรษา รวมพระชนม์ ๕๕ พรรษา พระองค์ประสูติวันอังคาร

ต่อไปมีกษัตริย์ ๔ พระองค์ ครองราชสมบัติโดยลำดับกัน แต่ไม่มีความพิสดาร

๑. ในลำดับนั้น พระราเมศวร ได้ขึ้นครองราชสมบัติ
๒. ครั้นพระราเมศวรสวรรคตแล้ว พระราชโอรสของพระองค์ ทรงพระนามว่า บรมราชา ได้ขึ้นครองราชสมบัติ
๓. ครั้นพระบรมราชาสวรรคตแล้ว พระมหาจักรพรรดิ ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระองค์ ได้ครองราชสมบัติ
๔. ครั้นเมื่อพระเจ้ามหาจักรพรรดิสวรรคตแล้ว พระโพิสารผู้เป็นพระราชโอรสของพระองค์ ได้ครองราชสมบัติ
๕. เมื่อพระเจ้าโพิสารสวรรคตแล้ว ในลำดับนั้นพระเจ้าเอกราชา ซึ่งเป็นพระราชวงศ์อื่น ได้ขึ้นครองราชสมบัติ
๖. เมื่อพระเจ้าเอกราชาสวรรคตแล้ว พระอนุชาของพระองค์ ทรงพระนามว่า บรมติโลก ได้ครองราชสมบัติ
๗. ครั้นพระเจ้าบรมติโลกสวรรคตแล้ว เชื้อพระวงศ์ของพระองค์ ได้ขึ้นครองราชสมบัติ ทรงพระนามว่า พระเจ้าสิริภูปราชา

๔. เมื่อพระเจ้าสิริภูปราชาสวรรคตแล้ว พระราชโอรสของพระองค์ ได้ขึ้นครองราชสมบัติ ทรงพระนามว่า พระเจ้าชาติราชา

ตามพงศาวดารฉบับเดิม เมื่อกษัตริย์ทั้ง ๔ พระองค์ได้ครองราช-
สมบัติโดยลำดับกัน ไม่มีจำนวนพระชนมายุ และไม่มีจำนวนพรรษาที่ได้
ครองราชสมบัติ ไม่ปรากฏพระนามพระอัครมเหสี พระราชบุตร พระราช
นัดดา และข้อความก็หาได้มีพิสดารอย่างไรไม่

เรื่องพระเจ้าอุทอง

ในลำดับนั้นต่อมา เชื้อพระวงศ์ของพระเจ้าชาติราชาได้ครองราช-
สมบัติในพระนครสิงหบุรีต่อไป ทรงพระนามว่า พระอินทราชา

อยู่มาพระองค์ทรงเห็นว่า พระมเหสีของพระองค์ไม่มีพระราชโอรส
จึงสถาปนาพระอนุชาของพระองค์ผู้ทรงพระนามว่า พระอุทองขึ้นเป็นพระ-
มहाอุปราช

ครั้นอยู่มา พระอินทราชาเสด็จไปสร้างซ่อมแปลงเมืองเพชรบุรี เป็น
นครหลวงประทับอยู่เป็นที่สำราญพระทัยต่อไป พระมเหสีของพระองค์ผู้ทรง
พระนามว่ามณีมาลา มีพระครรภ์ ประสูติพระราชโอรสองค์หนึ่ง ทรงพระ
นามว่า อุทอง พ้องตรงกับพระนามของพระมหาอุปราชผู้เป็นพระเจ้าอาซึ่งมี
พระนามดังนี้ เพราะว่าเมื่อเวลาประสูตินั้น พระราชวงศานวงศ์และพระ
ญาติทั้งปวง มีความชื่นชมยินดีที่พระองค์ได้ราชโอรส ด้วยแต่ก่อนหมายว่า
พระองค์จะไม่มีพระราชบุตรแล้ว จึงนำอุทอง ขึ้นทอง อ่างทอง แต่มีอุทอง
โดยมาก มาถวายเป็นของทำขวัญพระราชกุมาร ด้วยความชื่นชมทั่วกัน

ครั้นอยู่ต่อมาเป็นวันปวารณาออกพรรษาในเดือน ๑๑ พระอินทราชา
เสด็จไปพระราชทานพระกฐินแก่พระสงฆ์ในอารามต่าง ๆ และทรงบำเพ็ญ
พระราชกุศล มีทรงบริจาคทานเป็นต้นเป็นอันมาก

พอถึงฤดูแล้งมรรคาเดินสะดวกสบายแก่ชนทั้งปวงแล้ว พระองค์จึง
ยกโยธาพลากร พร้อมด้วยนิกรฝ่ายในทั้งพระมเหสีและหมู่สนมนาฏราชานารี
บริวาร เสด็จขึ้นไปนมัสการพระพุทธบาท ณ ยอดเขาสุวรรณบรรพตในแดน
เมืองลพบุรี เป็นการสุขสำราญพระราชหฤทัย และสนุกใจเบิกบานแก่พล
โยธาทวยหาญ ในการชมกันชมไม้ในไพรวันทั่วกัน พระองค์เสด็จประทับ
แรมอยู่ที่พลับพลาค่ายหลวงใกล้บริเวณพระพุทธบาทนั้นถึงเจ็ดวันเจ็ดคืน ใน
ครั้งนั้นพระองค์ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ พระราชทานแก่ราษฎรทั้งปวง
เป็นเงินเฟื้อง เงินสลึง เงินบาท และข้าวปลาอาหารเป็นอันมาก ทรงบำเพ็ญ
พระราชกุศลเป็นอดิเรกทาน แล้วเสด็จกลับคืนยังพระนคร

พระองค์ครองราชสมบัติมาได้ ๓๕ พรรษา เมื่อแรกได้ราชสมบัติ
พระชนม์ ๒๐ พรรษา รวมพระชนม์ ๕๕ พรรษา เสด็จสวรรคต พระองค์
ประสูติวันจันทร์

ในขณะนั้น พระอู่ทองราชโอรสมีพระชนมายุ ๑๖ พรรษา ได้ขึ้น
ครองราชสมบัติในพระนครเพชรบุรีต่อไป ทรงพระนามว่า พระเจ้าอู่ทอง
ตามพระนามเดิม พระองค์มีพระมเหสีทรงพระนามว่า ภูมิมาวดีเทวี

อยู่มาในเวลารাত্রีหนึ่ง พระเจ้าอุทองทรงพระสุบินนิมิตว่า มีเทพดาองค์หนึ่งมาแจ้งเหตุต่อพระองค์ว่า ในทางทิศอุดรแต่พระราชวังนี้ไป เป็นระยะทางประมาณ ๕๐๐ เส้น คือโยชน์หนึ่งกับ ๑๐๐ เส้น ในตำบลนั้นมีทรัพย์แผ่นดินทั้งแก้วแหวนเงินทองมูลมอเป็นอันมาก หามีเจ้าของไม่ เป็นทรัพย์มีอยู่ในแผ่นดินของพระมหากษัตริย์ ก็เป็นของพระองค์ทั้งสิ้น ขอเชิญพระองค์เสด็จไปทอดพระเนตรให้คนชุดและขนเอามาไว้ใน พระคลังหลวง พระองค์จะได้ใช้ในราชการ และทรงบำเพ็ญทานเป็นการพระราชกุศลสืบไป ครั้นพระองค์ตื่นบรรทมขึ้น ก็ทรงระลึกตามพระสุบินว่า เป็นเหตุโศกสังหรณ์ เทพดามอบอภัพให้ ทั้งนี้เป็นพระราชลาภของพระองค์ ซึ่งได้ทรงสร้างบุญคุณไว้แต่ปางก่อนมาอำนวยการ พระองค์จึงเสด็จไปในที่ตำบลนั้น พร้อมด้วยหมู่อำมาตย์ราชบริพาร มีรับสั่งให้คนชุดได้ทรัพย์แผ่นดินทั้งแก้วแหวนเงินทองเป็นอันมาก สมตามเทพดาบอกเล่าในพระสุบินนั้นทุกประการ ทรัพย์แผ่นดินที่ชุดได้ในเวลานั้นต้องบรรทุกเกวียนถึง ๑๐๐ เล่ม ขนเข้ามาไว้ในพระคลังมหาสมบัติ แล้วพระองค์ทรงบริจาคบำเพ็ญทานการพระราชกุศลเป็นอันมาก ทรงอุทิศผลพระราชกุศลไปยังเทพดาผู้มาบอกเล่า และเหล่าเทพยนิกรทั่วทิศานุทิศ และทรงกระทำบิณฑบาตแผ่ผลพระราชกุศลแก่สรรพสัตว์ทั่วไปในสกลจักรวาล

ครั้นอยู่มา ในพระนครเพชรบุรีมีอุบัตถภัยบังเกิดขึ้น ๓ ประการ คือข้าวปลาอาหารแพง หวกประชาราษฎรอดอยากขัดสน ๑ ผู้คนและช้างม้าโคกระบือเป็นโรคป่วยไข้ ๑ ทั้งมนุษย์และสัตว์พินาศล้มตายลงโดยมาก ๑

เมื่อเกิดภัยพิบัติขึ้นดังนี้ ราษฎรชาวพระนครเพชรบุรีก็เป็นทุกข์เดือดร้อนไม่เป็นอันทำมาหากิน บ้างอพยพหนีภัยไปจากภูมิลำเนาของตนมีอยู่เนือง ๆ พระเจ้าอยู่ทองทรงเห็นภัยอันบังเกิดขึ้นดังนั้นก็ทรงพระดำริว่า เมืองเพชรบุรีนี้จะไม่เป็นที่สุขสบายเสียแล้ว จำจะไปเที่ยวหาที่ชัยภูมิดีสร้างพระนครอยู่ใหม่จึงจะสมควร จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งเสนาอำมาตย์ผู้มีสติปัญญาให้คุมคนเที่ยวเสาะแสวงเลือกหาที่จะสร้างพระนครใหม่ และให้ค้นตำรับตำราของโบราณแต่เก่าก่อนมาตรวจดู พวกเสนาพุดามาศจึงกราบทูลว่า มีตำราเก่าเป็นพระพุทธานุญาตฉบับหนึ่ง มีใจความว่าในสมัยพระพุทธองค์ยังมีพระชนม์อยู่ ครั้งหนึ่ง พระองค์ทรงกระทำปาฏิหาริย์เสด็จจากพระเชตวันมหาวิหารมาโดยทางนภาอากาศ ถึงเขาคัถวีนอันเป็นภูเขาน้อยแห่งหนึ่งอยู่ในแดนดินโยนกประเทศ พอเป็นเวลาฝนตกหาใหญ่ พระองค์เสด็จเข้าประทับที่เพิงผาเชิงเขาคัถวีนนั้น เมล็ดฝนมิได้ตกต้องพระกายของพระองค์สักหยาดหนึ่ง ครั้นฝนเหือดหายแล้ว พระองค์ทรงเปล่งพระรัศมี ๖ ประการ งามช่วงโชติรุ่งเรือง ทรงอธิบายพระฉายแห่งพระบวรรูปกายอันบังเกิดแต่พระธรรมกายของพระองค์ ไปประดิษฐานติดอยู่ที่แผ่นเพิงผาแห่งเขาคัถวีนนั้นมิให้ลบละลายหายสูญด้วยเพลิงและน้ำอย่างหนึ่งอย่างใด ให้สถิตดำรงอยู่สืบกาลนาน ด้วยอำนาจพุทธาธิษฐานเพื่อเทพยดานุชย์ ซึ่งเป็นเวไนยเผ่าพันธุ์ และเป็นพุทธบริษัทอันจะบังเกิดมา ณ ภายหน้า ได้พบเห็นเป็นที่บังเกิดโสมนัสศรัทธาเลื่อมใสจะได้เป็นที่ชักชวนกันมานมัสการกระทำสักการบูชา

เป็นบุญกุศโลภานิสงส์ให้บังเกิดในสุคติทั่วกัน ชนทั้งหลายจึงได้เรียกว่า
เขาบ๊อดวินันว่า พระพุทธราย ยังมีปรากฏสืบมาจนตราบทุกวันนี้

ข้างทิศเหนือแห่งเขาบ๊อดวินันไปมีแม่น้ำแห่งหนึ่ง ทางทิศเหนือแม่น้ำ
นี้มีภูเขาดูหนึ่งเรียกว่าเขาสุวรรณบรรพต มีพรานเฒ่าคนหนึ่งชื่อว่า สัจพันธ์
อาศัยอยู่ทุกเขานั่นเป็นนิจ ครั้นสมเด็จพระพุทธรองค์เสด็จมาถึงเขาสุวรรณ-
บรรพต ก็ทรงเปล่งพระรัศมีอันเป็นนพพรตรังสีรุ่งเรืองงามยิ่งนัก สัจพันธ์
พรานเฒ่าได้เห็นดังนั้นก็เลื่อมใส บังเกิดปีติโสมนัสหาที่สุดมิได้ จึงปูล้าง
กราบถวายนมัสการด้วยเบญจางคประดิษฐ์ และเก็บดอกไม้ป่ามากระทำสักการ-
บูชา แล้วกราบทูลอาราธนาขอให้พระพุทธรองค์ ทรงพระกรุณาเหยียบรอย
พระพุทธรบาทไว้เหนือยอดเขาสุวรรณบรรพตนั้น เพื่อเป็นที่นมัสการกระทำ
สักการบูชาของเทพยดามนุษย์สืบไปในภายหน้าสิ้นกาลช้านาน สมเด็จพระ
พุทธรองค์ก็ทรงพระกรุณาแก่นายพรานเฒ่าผู้นั้น จึงฉนิพระพักตร์ไปทางทิศ
ตะวันตก ทรงเหยียบรอยพระพุทธรบาทเบ่งขวา ให้เป็นพระบาทลัญชัยปรากฏ
อยู่ในแผ่นศิลาเหนือยอดเขาสุวรรณบรรพตนั้น ภายหลังมาจึงเรียกภูเขานี้
ว่า เขาพระพุทธรบาท และเรียกพระบาทลัญชัยนั้นว่า รอยพระพุทธรบาทสืบ
มาจนถึงในทุกวันนี้

ครั้นแล้วพระพุทธรองค์เสด็จจากเขาสุวรรณบรรพต ไปทางทิศตะวันตก
เฉียงใต้ถึงป่าแห่งหนึ่ง ในที่ใกล้ป่านั้นมีหนองน้ำใหญ่แห่งหนึ่งเรียกว่าหนอง
โสน ในที่ใกล้หนองนั้นมีดอกไม้ใหญ่ดอกหนึ่ง พระพุทธรองค์ก็เสด็จประทับอยู่

บนตอไม้ นั้น (หนองโสนนั้นในภาษาพม่าเรียกว่า พ้อไอ) ในขณะนั้น เทพดาและพรหมได้นำผลสมอทิพย์มาถวายพระพุทธองค์เป็นทิพย์โอสถ พระพุทธองค์ก็ทรงรับมาเสวย ให้เกิดบุญญกิริยานิสงผลแก่เทพดาและพรหมผู้เลื่อมใสในพระองค์ ในขณะนั้นพระพุทธองค์ทอดพระเนตรเห็นมดเล็กตัวหนึ่ง ไต่อยู่ในที่ใกล้ตอไม้ นั้น จึงทรงแยมพระโอษฐ์ให้ปรากฏ ฝ่ายพระอานนทเถระผู้เป็นพุทธอนุชา จึงทูลถามถึงเหตุแห่งการแยมพระโอษฐ์นั้น สมเด็จพระพุทธองค์จึงตรัสพยากรณ์ว่า มดเล็กตัวนี้ไปในอนาคตกาลเบื้องหน้า จะได้บังเกิดเป็นกษัตริย์มีศักดิ์านุภาพมาก จะสร้างราชธานีอยู่ ณ ตำบลหนองโสนนี้ให้เป็นบ้านเมืองสุขสมบูรณ์ จะบำรุงรอยบพทลัญย์แห่งเรือดาคดซึ่งได้เหยียบไว้บนยอดเขาสุวรรณบรรพตนั้นให้รุ่งเรืองเจริญ เป็นที่ไหว้บูชาของเทพยดานุชย์สืบไปในภายหน้าสันกาลนาน

พระเจ้าอุทองได้ทรงฟังเสนาพุดามาคัย ทูลถวายตามเรื่องราวพระพุทธทำนายดังนั้น ก็ทรงพระโสมนัสยินดียิ่งนัก จึงตรัสว่าตัวเราเองเห็นจะต้องด้วยพระพุทธพยากรณ์แล้ว จึงตรัสสั่งให้เตรียมพลโยธาเสนามาตย์ กวาดต้อนราษฎรชายหญิง อพยพออกจากพระนครเพชรบุรี เสด็จไปหาที่ชัยภูมิสร้างพระนครอยู่ใหม่ ครั้นเสด็จถึงเขาพระพุทธรบาท พระองค์ทรงพระราชศรัทธาเลื่อมใส เสด็จขึ้นทรงกระทำอภิวาท ถวายเครื่องสักการบูชาพระบพทลัญย์ ของสมเด็จพระพุทธองค์บนยอดเขาสุวรรณบรรพต พร้อมด้วยพลนิกาयทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน ล้วนมีจิตเลื่อมใสชื่นชมโสมนัส ได้นมัสการ

ทำสักการบูชาพระพุทธบาททั่วกันทั้งสิ้น ครั้นแล้วพระเจ้าอุทุมพรเสด็จประทับ
 แรม ณ พลับพลาค่ายหลวงใกล้บริเวณพระพุทธบาทนั้น จึงตรัสสั่งเสนา
 อำมาตย์ให้แยกย้ายกันไปเที่ยวค้นหาหนองโสนให้พบจงได้ พวกเสนาอำมาตย์
 ถวายบังคมลาพากันแยกย้ายเที่ยวค้นตรวจหาไป ก็ได้มาบรรจบพบหนองโสน
 พร้อมกัน ในที่ไม้สั้ไกลหนองนั้น มีแม่น้ำสายหนึ่ง ประกอบด้วยพรรณ
 มัจฉาชาติบริบูรณ์ พวกเสนาอำมาตย์เหล่านั้นก็รีบกลับไปกราบทูล ตามซึ่ง
 ได้พบหนองโสนให้พระองค์ทรงทราบทุกประการ พระเจ้าอุทุมพรได้ฟังดังนั้น
 ก็ดีพระทัยยิ่งนัก จึงยกพลนิกรยี่สิบเสด็จมาถึงตำบลหนองโสน ประทับพัก
 พลอยู่ในที่ใกล้ฝั่งแม่น้ำนั้น ในขณะนั้นที่เทพดาซึ่งพิทักษ์รักษาอยู่ในลำ
 แม่น้ำที่กล่าวนี้ จึงบันดาลชลใจปลาตกคลั่งใหญ่ตัวหนึ่งในแม่น้ำนั้น ให้
 กระโดดขึ้นมาบนฝั่ง ร้องด้วยเสียงอันดังตามเพศของปลา และในทันใดนั้น
 พ้องชัยใบหนึ่งซึ่งมีมาในกองทัพล่วง ไม่มีผู้ใดเคาะตีเลย เผอิญพ้องนั้น
 บันดาลให้มีเสียงลั่นดังขึ้นเอง เสียงพ้องกับเสียงปลานั้นดังประสานขึ้นเป็น
 เสียงเดียวกัน คุณสำเนียงคนผู้ใดบอกว่าตำบลนี้เป็นที่สมควรสร้างพระนคร
 สำเนียงนี้ให้ได้ยินทราบณใดในพระโสตพระเจ้าอุทุมพร หม่อมเสนาอำมาตย์
 ข้าราชการและไพร่พลทั้งปวงก็ได้ยินประจักษ์ทั่วไป พระเจ้าอุทุมพรได้ทรง
 สดับศัพท์นิมิตอันเป็นอัศจรรย์ดังนั้น ก็ดีพระทัย จึงทรงพระราชดำริว่า
 เทพดาจะให้เราสร้างพระนครลงในที่นี้ จึงแสวงบันดาลให้ปลาผุดขึ้นมาร้อง
 และบันดาลพ้องชัยให้ลั่นดังขึ้นเองเป็นเสียงประสานกันเหมือนเทพดาจะบอก

ให้รู้แก่โศตรา และให้ไพร่พลทั้งปวงได้ยินทั่วกันดังนี้ เป็นโชคชัยนิมิต
มงคลอันประเสริฐ เราจะสร้างพระนครลงในตำบลจังหวัดนี้ ตามเทพดา
บอกเหตุจึงจะสมควร พระเจ้าอุทองได้เสด็จประทับอยู่ในที่ใกล้ฝั่งแม่น้ำ ที่
ปลากระโดดขึ้นมาร้องประสานกับเสียงพ้อง ในภายหลังตำบลนั้นจึงได้เรียก
ว่าบ้านพ้อง ปรากฏสืบมาจนตราบเท่าทุกวันนี้

ในขณะนั้น พระเจ้าอุทองจึงทรงฟังพระสัตยาธิษฐานว่า พระองค์
จะเสียดพระบารมีขว้างพระแสงขรรค์ของพระองค์ไป ถ้าพระแสงขรรค์นั้นตก
ลงปักอยู่ในที่ใด พระองค์จะสร้างพระนครจะตั้งปราสาทปราสาทขว้างลงใน
ที่พระแสงขรรค์ตกลงปักอยู่นั้น ครั้นพระองค์เสียดพระบารมีแล้ว จึง
ทรงขว้างพระแสงขรรค์ไป พระแสงขรรค์ก็ไปตกลงปักอยู่ที่ตำบลหนองโสน
พระองค์จึงเสด็จตามพระแสงขรรค์ของพระองค์ไป พร้อมด้วยเสนาม้ามาตย์
พลนิกร ครั้นทรงเห็นพระแสงขรรค์ของพระองค์แล้ว ก็เสด็จทอดพระเนตร
ที่ชัยภูมิอันจะสร้างพระราชวัง

ในขณะนั้น เทพดาอารักษ์ซึ่งสิงสถิตรักษาอยู่ในตำบลจังหวัดหนอง-
โสนนั้น มีจิตยินดีจะช่วยเชิดชูพระปัญญาบารมีและพระวิริยบารมีของพระ
เจ้าอุทองให้เป็นพระเดชานุภาพปรากฏแก่คนทั้งปวง จึงสังสรรค์บันดาลพวก
พลในกองทัพทั้งสิ้น ให้ร้องบอกเหตุปรากฏขึ้นว่า ถ้าผู้ใดจะสร้างพระนคร
ลงในตำบลหนองโสนนี้แล้ว ผู้นั้นต้องมีฤทธิ์เดชกินเหล็กได้ และยิงลูกศร
ไปลูกศรกลับมาหาเอง ไม่ต้องใช้คนไปเก็บ เสียงร้องสังสรรค์เกิดขึ้นในหมู่

พวกพลทั้งปวงดังนี้ พระเจ้าอุทองได้ทราบเสียงสังข์แต่คนทั้งหลายดังนั้น ก็ทรงเข้าพระทัยว่าสำเนียงพวกพลร้องขึ้นดังนี้ ก็เป็นเหตุด้วยเทพดาบันดาล จะให้คนทั้งหลายเห็นอำนาจแห่งเรา พระองค์จึงทรงประกาศว่า เรานี้คือ เป็นมดเล็ก ที่สมเด็จพระพุทธองค์ทรงพยากรณ์ไว้ เราได้มาเป็นพระเจ้า แผ่นดินมีอำนาจมาก เหล็กเราก็กินได้ ลูกศรเรายิงไปให้กลับมาหาเราเองได้ ไม่ต้องให้ใครไปเก็บ พระองค์ทรงประกาศแล้ว จึงตรัสสั่งพวก วิเศษชาวพระเครื่องต้น ให้กรางเหล็กแท่งหนึ่งออกดำให้เหล็กเป็นผง กรองโดยละเอียด แล้วใส่คูลงในเครื่องพระกระยาหาร พระองค์เสวยพระสุธา โภชน์เป็นผงเหล็กนั้นให้ปรากฏแก่คนทั้งปวงว่า พระองค์เสวยเหล็กได้ทุก ๆ เวลา ผงเหล็กนั้นกลับมีโอชะรสอร่อย ให้พระองค์เสวยพระกระยาหารได้มาก ดูก็จพระองค์ได้เสวยทิพย์สุธาโภชน์ของเทพดาและผงเหล็กที่พระองค์เสวยนั้น กลับเป็นพระโอสถวิเศษให้พระองค์มีพระฉวีวรรณงามผ่องใสขึ้น กว่าเก่า หามีพระโรคในพระกายเบียดเบียนไม่ และพระองค์เสด็จลงประทับ ณ พระตำหนักน้ำ ทรงแผลงศรยิงไปในทางเหนือ น้ำ ลูกศรตกลงในแม่น้ำ แล้วลอยลงมา พระองค์ทรงก้มไว้ด้วยคันศร ลูกศรก็เลื่อนลอยเข้ามาหาสู่ แล่งศรที่พระองค์ทรงถืออยู่ในพระหัตถ์ ไม่ต้องตรัสให้ราชบุรุษคนใดให้ไปเก็บลูกศรนั้นเลย คนทั้งปวงได้เห็นพระปรีชาฉลาดของพระองค์ ที่ทรงกระทำให้อยู่กับเสียงร้องของพวกพล อันเป็นเทพสังข์บันดาลให้ร้องขึ้นดังนี้ ต่างคนต่างสรรเสริญพระปัญญาบารมี และพระวิริยบารมีของพระองค์

เสียงแซ่ซ้องกึกก้องทั่วไปในหมู่กองพลนิกายว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเรา มีพระบุญญาภินิหารเป็นอันมาก ทรงพระปรีชาเฉียบแหลม สมควรจะสร้างกรุงลงในที่นี้ อันเป็นที่ต้องด้วยพระพุทธทำนาย จะได้บำรุงพระพุทธศาสนาให้ถาวรรุ่งเรืองสืบไป บ้านเมืองจะได้เป็นสุขเกษมสันต์ไปสิ้นกาลช้านานจนตลอดกาลปาวสาน ไพร่ฟ้าประชากรจะได้ฟังพระบรมโพธิสมภาร อยู่เย็นเป็นสุขจนตลอดตราบเท่าบุตรหลานเหลน ไม่มีภัยพาลมาอย่าเยียดเบียนได้ เมื่อพระเจ้าอยู่หัวได้ที่ชัยภูมิดี และได้โชคชัยมงคลนิมิต และศัพทเพทยสังหรณ์อันเป็นสิริสวัสดิต่าง ๆ ดังกล่าวมาข้างต้นนั้นแล้ว พระองค์ก็สร้างพระนครลงในที่ตำบลหนองโสนนั้น

ขณะเมื่อสร้างพระนคร พระองค์ให้ช่างลงมือจัดการสร้างพระราชวังเป็นที่เสด็จประทับก่อน ให้โหราพราหมณ์ตั้งการพระราชพิธีบูชาเทพยดาตามตำรา ให้สร้างพระมหาปราสาท ๓ องค์ เสาปราสาททุก ๆ ต้นนั้น ให้ตั้งวงเวียนกัน เช่นรูปสังข์ทักษิณาวัฏ อันเวียนแต่ซ้ายไปขวา ให้วางอิฐ ๘ แผ่นเรียงกันไปตามเสาปราสาททุก ๆ ต้น บนอิฐทั้ง ๘ แผ่นนั้นตั้งพานทอง มีหญ้าแพรกทั้ง ๘ พาน เป็นการเสี่ยงทายตามแบบพิธีพราหมณ์ เมื่อยกเสาพระมหาปราสาท ๓ องค์ลงหลุม และยกเครื่องบนพระมหาปราสาทขึ้นได้เป็นหลายวันแล้ว หญ้าแพรกเสี่ยงทายในพานทองทั้ง ๘ พานนั้น คนมิได้ประพรมน้ำบำรุง ก็ยังสดชื่นเป็นปรกติตามเดิม เป็นที่มุ่งหมายเสี่ยงทายกันว่า พระนครที่สร้างใหม่นี้จะรุ่งเรืองสุขไสเป็นสุขสืบไปในภายหน้าสิ้นกาลช้านาน การก่อสร้างพระราชวังชั้นใน มีตำหนักใหญ่น้อยทั้งคลังเงินคลังทอง คลัง

สรรพสิ่งของสิบสองพระคลัง ด้านนอกมีทั้งโรงช้าง โรงม้า และก่อกำแพง
 รอบพระนคร มีบ่อน้ำค้ำยคุประตูประทวารบดการป้องกันไพร่ และสร้างสวน
 ราชอุทยานอันตระการด้วยผลไม้ สวนขวัญมีพรรณดอกไม้ต่าง ๆ ชูดสระชูด
 บ่อให้มีน้ำใสไหลอยู่มีชาดสาย ทางทิศตะวันออกและทิศตะวันตกแห่งพระนคร
 ให้ปราบภูมิภาคเรียบราบเสมอเป็นอันดี และให้สร้างถนนหนทางหลายสาย
 คนเดินไปมาบรรจบถึงกันได้ และให้สร้างศาลเทพารักษ์เป็นศาลใหญ่แห่ง
 หนึ่ง ในท่ามกลางพระนคร ครั้นการสร้างพระนครเป็นการฝ่ายราชอาณาจักร
 จักรได้ตั้งลงเป็นหลักฐานแล้ว พระองค์จึงได้สร้างพระอารามต่าง ๆ เป็นการ
 ทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาฝ่ายพุทธจักร ได้อาราธนาพระสังฆราชผู้พระ
 ปรียัติธรรมแตกฉาน มาอยู่ในพระอารามหลวงตำบลวัดท่าทรายแห่งหนึ่งให้
 เป็นประธานสงฆ์ และบอกกล่าวสั่งสอนพระปรียัติธรรมไตรปิฎกแก่พระภิกษุ
 สงฆ์ทั้งปวง เพื่อให้เป็นอายุพระพุทธศาสนาถาวรสืบไป ตำบลวัดท่าทราย
 นั้นอยู่ข้างทิศตะวันออกแห่งพระนคร และให้สร้างอารามหลวงอีกแห่งหนึ่ง
 ณ ตำบลจระเข้ในข้างทิศตะวันตกแห่งพระนคร พระองค์ทรงสร้างพระพุท-
 ปรางค์ พระสฤงษณ์ พระพุทธรูปปฏิมากรประดิษฐานไว้ในพระอุโบสถ
 และวิหารในอารามต่าง ๆ เป็นอันมาก

ครั้นการสร้างพระนครฝ่ายราชอาณาจักร และการสร้างอารามต่าง ๆ
 ฝ่ายพุทธจักรสำเร็จลงพร้อมกันแล้ว พระองค์จึงทรงตั้งนามพระนคร ให้เรียก
 ว่า กรุงเทพมหานครบรรพตราชธานีศรีอยุธยา มหาฉลภบรรพตราชธานีบุ-

วรมย์ ตั้งแต่นั้นเสนาอำมาตย์ประชากรฐรและสมณชีพรหมณ์ ก็ได้อยู่เป็น
 สุขถ้วนทั่วกัน ในกรุงที่สร้างใหม่ในตำบลหนองโสนนั้น ปราศจากภัยพิบัติ
 คือข้าวแพง และอหิวาตกโรคเป็นต้น ผูกชนพลเมืองรู้ทำมาหากิน มีการสื-
 กกรรมทำไร่นา ทำพาณิชย์กรรมแลกเปลี่ยนค้าขาย ทำการช่างหัตถกรรม
 เป็นต้นว่าจักสาน ทำหม้อ ไห ตุ่ม โอ่ง ไซ้ใส่ข้าว ใส่น้ำมากมุล ชื้อขาย
 แก่กัน พวกราษฎรก็มีทรัพย์สินมั่งคั่งเจริญสุขสมบูรณ์ขึ้นทุกที

พระเจ้าอยู่หัวองค์ครองราชสมบัติ เป็นพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ในสยาม
 ประเทศแล้ว แต่ยังหาได้ทรงรับบรมราชาภิเษกจากพราหมณ์พิธีแท้ไม่ พระ
 องค์ทรงพระราชดำริจะทรงรับบรมราชาภิเษกจากพวกเผ่าพันธุ์ พราหมณ์เดิม
 ในแผ่นดินมณฑลประเทศ จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งให้อาลักษณ์เจ้าริก
 พระราชสาส์นลงในแผ่นสุพรรณบัฏ แต่งราชทูตให้คุมเครื่องราชบรรณาการ
 ไปถวายพระเจ้ากรุงพาราณสี ขอพราหมณ์ราชพิธีที่เป็นเผ่าพงศ์พราหมณ์แท้
 มาทำการราชาภิเษกของพระองค์

ครั้นอำมาตย์ราชทูตเชิญพระราชสาส์นลงเรือสำเภาไปถึงกรุงพาราณ-
 สีในแผ่นดินมณฑลประเทศนั้นแล้ว พระเจ้ากรุงพาราณสีก็โปรดสั่งให้จัดการ
 รับรองราชทูตกรุงศรีอยุธยา โดยสมควรแก่พระเกียรติยศทั้งสองพระนคร
 ราชทูตได้เข้าเฝ้าพระเจ้าพาราณสีถวายพระราชสาส์น และเครื่องราชบรรณา
 การ จึงมีรับสั่งให้อ่านในพระราชสาส์นนั้นว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้ครองกรุง
 ศรีอยุธยา เป็นพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ในสยามประเทศ มีกมลเจตจำนงผูกพัน

ในสันถวมิตรภาพต่อกรุงพาราณสีราชธานี ขอเจริญทางพระราชไมตรีมายัง
พระเจ้ากรุงพาราณสีผู้ดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรมอันมหาประเสริฐ ด้วยบัดนี้
กรุงศรีอยุธยาผู้เป็นมิตรของพระองค์ประสงค์จะใคร่ได้พราหมณ์ผู้รู้ราชพิธี ๔
คน อันเป็นเผ่าพงศ์พราหมณ์แท้แต่อกโตสุชาติ มากระทำการราชพิธีราชา
ภิเษกให้เป็นสิริสวัสดิพิพัฒนามงคล และเป็นแบบอย่างราชประเพณีไว้ใน
ประเทศสยาม สืบไปภายหน้าสันกาลช้านาน กรุงพาราณสีกับกรุงศรีอยุธยา
ทั้งสองราชธานีจะได้เป็นไมตรีต่อกันสืบไปในอนาคตกาล จนตลอดกาลปาวสาน

ครั้นพระเจ้ากรุงพาราณสีได้ทราบในราชสาส์นดังนั้นแล้ว ก็มีพระทัย
ยินดีที่จะเป็นไมตรีกับพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา จึงตรัสสั่งให้จัดเครื่องราชบรรณา
การตอบแทน และจัดพวกพราหมณ์ราชพิธี ๔ คน มอบให้ราชทูตนำเข้ามา
ถวายพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ราชทูตก็กราบถวายบังคมลาพระเจ้าพาราณสี พา
พราหมณ์เหล่านั้นกลับเข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยา จึงนำพราหมณ์ราชพิธีทั้ง ๔
คนเข้าเฝ้าพระเจ้าอยู่หัว กราบถวายบังคมถวายเครื่องราชบรรณาการตอบแทน
พิศมุลขัธยการให้ทรงทราบทุกประการ พระเจ้าอยู่หัวก็มีพระทัยยินดี จึง
โปรดพระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภค และบ้านเรือนที่อยู่แก่พราหมณ์ทั้ง ๔
คน ครั้นถึงกำหนดการราชาภิเษก จึงโปรดให้พราหมณ์แท้ทั้ง ๔ คน ซึ่งมา
จากกรุงพาราณสีนั้น จัดการราชพิธีราชาภิเษกถวายพระองค์ให้ถูกต้องตาม
ราชประเพณีในมัชฌิมประเทศนั้นทุกประการ

ครั้นพระองค์ได้ทรงรับราชาภิเษกจากพราหมณ์โดยพระราชสวัสดิมงคลแล้ว ก็มีพระหฤทัยยินดี ทรงบำรุงปกครองพระราชอาณาจักรและบำรุงฝ่ายพุทธจักร ให้ไพร่ฟ้าประชาราษฎร และสมณชีพราหมณ์มีความอยู่เย็นเป็นสุขทั่วกัน

ในลำดับนั้น พระองค์ทรงระลึกถึงพระพุทธรูปของสมเด็จพระบรมโลกนาถ ณ ยอดเขาสุวรรณบรรพตนั้น ว่าเป็นพระมหาเจดีย์เป็นที่ปูชนียสถานอันสำคัญแห่งหนึ่งในประเทศสยาม ซึ่งจะเป็นที่กระทำสักการบูชาของเทพยดาและมนุษย์ จะให้เกิดบุญานิสงส์หาที่สิ้นสุดมิได้ จึงทรงบริจาคพระราชทรัพย์เป็นอันมาก ปฏิสังขรณ์ซ่อมแปลงมณฑปพระพุทธรูปให้ลงรักปิดทองงามเรืองรองอร่าม และสร้างศาลาโรงธรรมและศาลารายรอบบริเวณ ให้เป็นที่พักอาศัยแก่คนไปมานมัสการ ครั้นการสร้างซ่อมแปลงเสร็จแล้ว พระองค์จึงเสด็จพร้อมด้วยโยธาทวยหาญ ทั้งพระสนมนาฏราชบริพารขึ้นไปนมัสการพระพุทธรูปแล้ว เสด็จประทับแรม ณ พลับพลาค่ายหลวงใกล้บริเวณพระพุทธรูป ให้มีมหกรรมฉลองการปฏิสังขรณ์ต่าง ๆ ที่พระองค์ได้ทรงให้ซ่อมแปลงพระพุทธรูปในครั้งนี้ ทรงบริจาคบำเพ็ญทานการพระราชกุศลสืบพระราชทรัพย์เป็นอันมาก แล้วเสด็จกลับยังพระนคร

อยู่มา สมณพราหมณาจารย์และเสนาพศุภคามายัย มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน พร้อมประชาราษฎรเห็นว่าพระเจ้าอยู่หัวได้ครอบครองราชสมบัติ ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมเป็นอันดี ทรงทะนุบำรุงพระราชวงศานุ

วงศ์ เสนาอำมาตย์ข้าราชการ และสมณชีพราหมณ์ราษฎรให้อยู่เย็นเป็นสุข
 ทวักัน มีพระเดชพระคุณแก่บ้านเมืองหาที่สุดมิได้ จึงพร้อมใจกันถวายพระ
 นามใหม่ว่า พระเจ้ารามธิบดีศรีสุริยปทุมสุริยวงศ์ พระเจ้ากรุงเทพมหา
 นครบรรพตทวารวดี พระองค์มีพระเกียรติยศเลื่องลือจรแปไปในทิศานุทิศ
 บั้จามิตรครันคร้ามเกรงกลัวพระเดชานุภาพ ไม่สามารถจะมาย้ายีขอบเขตท-
 ลีมาของพระองค์ได้

เรื่องสมเด็จพะพันวษา

พระองค์ดำรงราชสมบัติมาได้ ๔๕ พรรษา เมื่อแรกได้ราชสมบัติ
 พระชนม์ ๑๕ พรรษา ครั้นพระชนม์ได้ ๖๐ พรรษา เสด็จสวรรคต

ในลำดับนั้นต่อไป พระราชบุตร พระราชนัดดา เชื้อพระราชวงศ์
 ของพระเจ้าอู่ทองรามธิบดี ได้ครองราชสมบัติในกรุงเทพทวารวดีเป็นลำดับ
 ไปหลายพระองค์ จนถึงพระเจ้าแผ่นดินพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า พระพัน
 วษา ภาษาพม่าเรียกว่า พระเจ้าวตะด่อง แปลว่า ลำลีพันหนึ่ง พระเจ้าแผ่นดิน
 พระองค์นี้มีพระราชประวัติพิสดารแต่กล่าวได้โดยเอกเทศ พระองค์มีพระ
 มเหสี ทรงพระนามว่าสุริยวงศาเทวี มีพระราชโอรสองค์หนึ่งด้วยพระมเหสี
 มีพระนามว่า พระบรมกุมาร

ครั้นอยู่มา พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตล้านช้าง มุ่งหมายจะเป็นสัม-
 พันมิตรสนิทสนมกับกรุงเทพทวารวดี จึงส่งพระราชธิดาองค์หนึ่งซึ่งมีพระรูป
 ลักษณะงามเลิศ ฟังเจริญพระชนม์ได้ ๑๖ พรรษา พร้อมด้วยข้าหลวงสาว

ใช้ข้าทาสบริวาร กับเครื่องราชบรรณาการเป็นอันมาก มีราชทูตเชิญพระ
 ราชสาส์น พร้อมด้วยเสนาอำมาตย์คุมโยธาทวยหาญ เชิญพระราชธิดามา
 ถวายพระพันวษาณ กรุงเทพราราวดี ครั้นมาถึงในกลางทาง ชาวญี่ฮุ่นไป
 ถึงนครเชียงใหม่ พระเจ้าโพธิสารถษกุมารผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดินนครเชียง
 ใหม่ในเวลานั้น ไม่ชอบให้กรุงศรีสัตนาคนหุตแล่นช้างไปเป็นสัมพันธมิตร
 สนิทกับนครศรีอยุธยา จึงคุมกองทัพลงมาข่มอยู่ ยกเข้าแย่งชิงพระราชธิดา
 นั้นไปได้ ฝ่ายพวกพลกรุงศรีสัตนาคนหุตที่พ่ายแพ้แตกหนี ก็รีบกลับไปทูล
 แจ้งเหตุแก่พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตแล่นช้าง ให้ทรงทราบทุกประการ

ครั้นประพาศเหตุนี้ทราบเข้ามาถึงพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระ
 พันวษาก็ทรงพระพิโรธยิ่งนัก จึงตรัสแก่เสนาอำมาตย์ทั้งปวงว่า เจ้านคร
 เชียงใหม่ดูหมิ่นเดชานุภาพของเรา เป็นผู้ไม่ตั้งอยู่ในยุติธรรม มาแย่งชิงนางผู้
 ที่เราจำนงใจจะมาให้แก่เราดังนี้ ก็ผิดต่อกรรมบถมนุชยวินัย จำจะยกขึ้นไป
 ปราบปรามเจ้านครเชียงใหม่ให้ยำเกรงฝีมือทหารไทย ไม่ประพาศพิลาศทุจริต
 ดูหมิ่นต่อเราสืบไป จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งให้เตรียมทัพ และตรัสสั่งพระ
 หมื่นศรีมหาเดเล็กผู้เป็นขุนนางข้าหลวงเดิมคนสนิทไว้พระทัย ให้เลือกจัดหา
 ทหารที่มีฝีมือกล้าศึกสงครามเข้ามาถวาย

พระหมื่นศรีจึงกราบทูลว่า ในทหารไทยในเวลานี้ผู้ใดจะเป็นทหาร
 เอกยอดดีไปกว่าขุนแผนนั้นไม่มี ด้วยขุนแผนเป็นผู้รู้เวทมนตร์เชี่ยวชาญ
 ใจกล้าหาญเป็นยอดเสนา และมีใจตัญญูกตเวที รู้พระเดชพระคุณเจ้าหาตัว

เปรียบได้ยาก บัดนี้ขุนแผนเป็นโทษต้องรับพระราชอาญาจำอยู่ณคุกดำโปรด
ให้ขุนแผนเป็นทัพน้อยยกขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ในครั้งนี้นคงจะมีชัยชนะโดย
ง่าย ไม่ต้องให้รอนถึงทัพหลวงและทัพหลังเพียงปานใด สมเด็จพระพันวษา
ทรงระลึกได้ถึงขุนแผน ด้วยทรงทราบว่าป็นทหารมีฝีมือมาแต่ก่อน จึงทรง
พระกรุณาโปรดให้ขุนแผนพ้นโทษมีรับสั่งให้พระหมื่นศรีนำขุนแผนเข้ามาเฝ้า
โดยเร็ว พระหมื่นศรีได้รับสั่งแล้ว ก็ไปบอกนครบาลให้ถอดขุนแผนจากเรือน
จำ นำตัวเข้ามาหมอบเฝ้าถวายบังคมต่อหน้าพระที่นั่งในท้องพระโรง ในขณะที่
นั้นสมเด็จพระพันวษาจึงมีพระราชโองการตรัสถามขุนแผนว่า เฮ้ยไอ้ขุนแผน
เอ็งจะอาสายกขึ้นไปตีนครเชียงใหม่ ปราบปรัมเจ้าโยนกอันธพาลให้เห็น
ฝีมือทหารไทย รับนางคีนมาให้อูจะได้อะหรือมิได้ประการใด ขุนแผนจึงกราบ
บังคมทูลว่า ข้าพระบาทผู้เป็นข้าทหารชีวิตอยู่ในใต้ฝ่าพระบาทของพระองค์
ผู้ทรงพระเดชพระคุณปกเกล้าฯ มาแต่ปู่และบิดา ข้าพระองค์ขอรับอาสาขึ้น
ไปตีนครเชียงใหม่ ปราบเจ้าโยนกให้กลัวเกรงพระเดชานุภาพของพระองค์
รับราชธิดาพระเจ้าล้านช้างคีนมาถวายจงได้ ถ้าตีนครเชียงใหม่มิได้แล้ว ขอ
ถวายชีวิต สมเด็จพระพันวษาได้ทรงฟังขุนแผนกราบทูลรับอาสาแข็งแรงคัง
นั้นก็ดีพระทัยนัก จึงโปรดให้ตั้งขุนแผนเป็นแม่ทัพ ถืออาญาสิทธิ์คุมกองทัพ
ทหารไทยยกขึ้นไปตีนครเชียงใหม่ ขุนแผนจึงกราบถวายบังคมลา ยกกองทัพ
ขึ้นไปถึงเมืองพิจิตร จึงแวะเข้าหาพระพิจิตรเจ้าเมือง ขอให้ส่งดาบเวทพิเศษ

กับม้าวิเศษที่ฝากไว้แต่ก่อนคืนมาให้ จะไปใช้ในการรบศึก ดาบวิเศษของ
 ชุนแผนนั้น ในภายหลังต่อๆ มามีผู้เรียกว่า ดาบฟ้าฟัน มีฤทธิ์เดชนัก ม้า
 วิเศษนั้นเรียกว่า ม้าสีหมอก ขบขี่เข้าสู่สงครามหลบหลีกเข้าศึกได้แคล่วคล่อง
 ว่องไวนัก ชุนแผนได้ดาบเวทวิเศษและม้าวิเศษแล้วก็ลาเจ้าเมืองพิชัย รีบยก
 ขึ้นไปถึงแดนนครเชียงใหม่ ฝ่ายเจ้านครเชียงใหม่รู้ว่ากองทัพกรุงศรีอยุธยา
 ยกขึ้นมา จึงแต่งกองทัพให้ยกออกมาสู้รบต้านทาน ชุนแผนแม่ทัพก็ขับพล
 ทหารไทยเข้าต่อสู้พลลาวยวนเชียงใหม่โดยสามารถ กองทัพเชียงใหม่ก็แตก
 พ่ายแพ้ หนีกลับเข้าเมือง จะปิดประตูลงเขื่อนก็ไม่ทัน ชุนแผนก็ยกติดตาม
 รบรุกบุกบันเข้าเมืองได้ ไล่ฆ่าฟันพลลาวล้มตายลงเป็นอันมาก ฝ่ายเจ้านคร
 เชียงใหม่เห็นเข้าศึกเข้าเมืองได้ ก็ตกใจไม่มีขวัญ จึงขึ้นม้าหนีออกนอกเมือง
 ไป ชุนแผนจึงคุมทหารเข้าล้อมวัง ให้จับอัครสาธุเทวีแม่เหสีพระเจ้าเชียงใหม่
 กับราชธิดา อันมีนามว่าเจ้าแฉ่งฟ้าทองกับนางสนมน้อยใหญ่ของพระเจ้านคร
 เชียงใหม่ ให้รวบรวมไว้พร้อมด้วยกัน และให้เชิญนางสร้อยทองราชธิดาพระ
 เจ้านครลานช้างที่เจ้านครเชียงใหม่ไปแย่งชิงมาไว้ให้ออกมาจากหอคำ จึง
 เชิญนางสร้อยทองพระราชธิดาพระเจ้าลานช้างกับแม่เหสีพระราชธิดาพระนคร
 เชียงใหม่ที่จับไว้ได้เลิกกองทัพกลับลงมณฑลกรุงศรีอยุธยา และกราบ
 ทูลขอราชการทัพที่มีชัยชนะนั้นให้ทราบทุกประการ สมเด็จพระพันวษาก็มี
 พระทัยยินดีนัก จึงทรงพระดำริถึงทศพิธราชธรรมตรัสว่า ซึ่งเจ้านครเชียงใหม่

ผู้มือกองทัพไทยมิได้ หนีออกจากเมืองไป ทั้งเมืองให้ว่างเปล่าไว้ไม่มีเจ้าปกครองดังนั้นไม่ควร สมเด็จพระราชมหาราชจะได้รับความเดือดร้อน จึงทรงตั้งอำมาตย์ผู้ใหญ่ ให้เป็นข้าหลวงขึ้นไปเกลี้ยกล่อมราษฎรพลเมืองเชียงใหม่ไม่ให้แตกตื่นวุ่นวาย ให้เสนาข้าราชการชาวเชียงใหม่ขึ้นไปติดตาม เชิญพระเจ้านครเชียงใหม่กลับเข้ามาครอบครองบ้านเมืองอยู่เป็นปกติตามเดิมดังเก่า

ในขณะนั้น พระองค์จึงโปรดพระราชทานบำเหน็จรางวัลเป็นต้นว่า เงินทอง สิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภค แก่ขุนแผนผู้เป็นแม่ทัพ และนายทัพ นายกองตลอดจนพลโยธาทวยหาญ ผู้ไปรบศึกมีชัยชนะมาในครั้งนั้นเป็นอันมาก ครั้นแล้วพระองค์จึงทรงตั้งนางสร้อยทองราชธิดาพระเจ้าศรีสัตนาคนหุตล้านช้าง เป็นพระมเหสีชาย และตั้งนางแว่นฟ้าทองราชธิดาเจ้านครเชียงใหม่เป็นพระสนมเอก แต่มเหสีเจ้านครเชียงใหม่ผู้เป็นมารดานางแว่นฟ้าทองพระสนมเอกนั้น โปรดแต่งข้าหลวงพร้อมกับพวกพลพาขึ้นไปส่งต่อพระเจ้านครเชียงใหม่ โดยพระทัยทรงพระกรุณา ฝ่ายข้าคนชายหญิงชาวนครล้านช้าง และชาวนครเชียงใหม่ นั้น ก็ทรงโปรดให้ตั้งทำมาหากินอยู่ตามภูมิลำเนาในกรุงศรีอยุธยา

ครั้นอยู่มา สมเด็จพระพันวษาทรงพระดำริตามตำราราชনীติศาสตร์ ซึ่งมีความว่า ราชประเพณีของพระมหากษัตริย์มี ๗ ประการ ซึ่งกษัตริย์ในพระนครใดผูกสัมพันธ์มิตรทางพระราชไมตรีกับพระเจ้าแผ่นดินในประเทศ

หนึ่งประเทศใด ก็ยอมให้บ้านเมืองเกิดความสุขความเจริญ นับเป็นข้อหนึ่งในราชประเพณี ๗ ประการนั้น บัดนี้สมควรกรุงศรีอยุธยา จะกระทำสัมพันธมิตรผูกทางพระราชไมตรีกับประเทศพม่า ด้วยเป็นแผ่นดินใหญ่ทวยราษฎรไปมาค้าขายถึงกัน เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองทั้งสองฝ่าย ทรงพระราชดำริดังนี้แล้ว จึงตรัสสั่งให้อาลักษณ์แต่งพระราชสาส์น จัดเครื่องราชบรรณาการและแต่งราชทูตอุปทูต มีพลทหาร ๕๐๐ คน คุมกำกับราชทูตกับเครื่องราชบรรณาการ ไปยังกรุงรัตนปุระอังวะประเทศพม่า ในจุลศักราช ๘๕๒ ปี

ครั้นราชทูตไปถึงกรุงอังวะแล้วพระเจ้าแผ่นดินพม่าก็มีรับสั่งให้จัดการรับรองราชสาส์น และราชทูตโดยสมควรแก่เกียรติยศทั้งสองประเทศ ราชทูตกรุงศรีอยุธยาได้เข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์น และเครื่องราชบรรณาการแด่พระเจ้ากรุงพม่า จึงรับสั่งให้อ่านในพระราชสาส์นนั้นว่า “สมเด็จพระพันวษาพระเจ้าแผ่นดินสยาม ผู้ครองกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา มีกมลจิตยินดีต่อกรุงรัตนปุระอังวะ จึงแต่งราชทูตคุมเครื่องราชบรรณาการมาเจริญทางพระราชไมตรี ต่อพระเจ้ากรุงรัตนปุระอังวะประเทศพม่า เพื่อมุ่งหมายให้กรุงศรีอยุธยา กับกรุงรัตนปุระอังวะ ตั้งอยู่ในสัมพันธมิตรสนิทเสนหาพ้องกันโดยฉันทมหามิตร ราษฎรพาณิชย์ทั้งสองพระนครจะได้ไปมาค้าขายถึงกันให้เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองทั้งสองฝ่าย สองพระนครจะได้มีกำลังบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองถาวรสืบไปจนตลอดกาลปาวสาน ” พระเจ้ากรุงรัตนปุระอังวะผู้ครองประเทศพม่า ได้ทราบในพระราชสาส์นดังนั้น ก็มี

พระทัยยินดีนัก จึงตรัสปราศรัยถามถึงข่าวทุกข์สุขแห่งพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา พระอัครมเหสี พระราชบุตร พระราชธิดา เสนาบดีมุขมนตรีตลอดลงไปถึงราษฎรพลเมืองทั่วกัน ราชทูตก็กราบทูลว่า พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาทั้งพระอัครมเหสี พระราชบุตร พระราชธิดาทรงพระเจริญสุขอยู่สิ้น และเสนาอำมาตย์กับทั้งราษฎรทั่วขอบเขตก็สันติสุขอยู่ทั่วกัน ด้วยเดชานุภาพของพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ผู้ทรงธรรมปกแผ่ให้ชนทั้งปวงเป็นสุขพร้อมเพรียงกัน

พระเจ้ากรุงพม่าได้ทรงฟังราชทูตกราบทูลดังนั้น ก็มีพระทัยชื่นชมยินดี จึงโปรดพระราชทานบำเหน็จรางวัลแก่ราชทูตเป็นอันมาก และให้เลี้ยงดูราชทูตโดยสมควร ราชทูตก็กราบทูลลาออกจากที่เฝ้า มาพักอยู่ยังที่สำนัก

เครื่องราชบรรณาการพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ถวายพระเจ้าอังวะในครั้งนั้น มีจำนวนดังนี้ พานทอง พานเงิน ๔ สำหรับ พานเท้าเป็นรูปครุฑประดับพลอยสองแถว พระสุวรรณภิงคารคือพระเต้าน้ำทองฝาประดับพลอยชั้นทองประดับพลอย แพร่ม้วน กำมะหลิต พระภูษาทรงต่างๆ

ในเวลานั้นหนึ่ง เจ้าพนักงานนำราชทูตไทยเข้าเฝ้าพระเจ้าอังวะอีก จึงรับสั่งถามราชทูตว่า พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาตรัสสั่งมาด้วยกิจสิ่งใดอีกบ้าง หรือไม่ ให้ราชทูตทูลไปเถิด ราชทูตได้โอกาสดังนั้นแล้วจึงกราบทูลพระเจ้าอังวะว่า พระเจ้ากรุงศรีอยุธยามีรับสั่งมาให้กราบทูลว่า พระองค์มีพระราชประสงค์เครื่องดนตรีพม่า และเครื่องละครต่างๆ กับครูดนตรีและละคร พระเจ้าอังวะก็โปรดให้ช่างจัดทำเครื่องละคร เครื่องดนตรี และให้เลือก

ครุละคร ครูเครื่องดนตรี มอบให้ราชทูตและให้แต่งพระราชสาส์นตอบมีใจความว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงรัตนปุระอังวะผู้ครองประเทศพม่ามีพระหฤทัยยินดีต่อพระเจ้ากรุงศรีอยุธยายิ่งนัก ซึ่งมุ่งหมายสัมพันธ์มิตรทางพระราชไมตรีทั้งสองพระนคร ให้มีต่อกันมั่นคงถาวรจนตลอดกาลปาวสานนั้น กรุงรัตนปุระอังวะได้รับด้วยความโสมนัสยิ่งนัก ตั้งแต่บัดนี้ไป ขอให้กรุงศรีอยุธยากับกรุงรัตนปุระอังวะ เป็นสวรวรณบุรุษแผ่นดินเดียวกัน โดยฉันทมิตรสนิทสนมจะต่อกันสืบไป จิรฐิติกาลนานชั่วฟ้าดินเทอญ

แล้วโปรดสั่งให้จัดเครื่องราชบรรณาการตอบแทน คือ พระภูษาทรงลายทองต่าง ๆ อย่างดีที่สุดในประเทศพม่า กับเครื่องราชูปโภคหลายอย่างล้วนประดับด้วยเงิน เพชร ทับทิมและเม็ดเพชรทับทิมอย่างดีอีกเป็นอันมาก แต่งให้ราชทูตพม่าเชิญพระราชสาส์นคุมเครื่องราชบรรณาการตอบแทนมาพร้อมกับราชทูตไทย ราชทูตกรุงศรีอยุธยากับราชทูตพม่า กราบถวายบังคมลาพระเจ้าอังวะพร้อมกัน ราชทูตไทยพาราชทูตพม่ามาถึงกรุงศรีอยุธยา นำราชทูตพม่าเข้าเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวพระพันวษา กราบถวายบังคม ถวายพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการ เครื่องดนตรี เครื่องละคร ทั้งครูดนตรีและครุละครพร้อมกัน และกราบทูลข้อราชการทั้งปวงให้ทรงทราบทุกประการ

พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ได้ทราบความตามพระราชสาส์นตอบของพระเจ้ากรุงพม่าดังนั้นแล้ว ก็มีพระราชหฤทัยยินดียิ่งนัก จึงตรัสสั่งให้เลื่องลือราชทูตพม่าโดยสมควรแก่เกียรติยศทั้งสองฝ่าย และโปรดพระราชทาน

เครื่องอุปโภคบริโภคแก่ราษฎรตมมาเป็นอันมาก และให้ส่งราษฎรตมมากลับ
คืนไปยังประเทศของตนโดยสุขสวัสดิ์

ตั้งแต่นั้น ประเทศพม่ากับประเทศสยามมีทางพระราชไมตรีเป็น
สัมพันธมิตรต่อกัน พ่อค้าพาณิชไปมาค้าขายถึงกัน มีความนับถือรักใคร่กับ
คนไทย ไม่ทะเลาะวิวาทต่อกัน บ้านเมืองทั้งสองฝ่ายก็เป็นสุขสืบมา

ฝ่ายขุนแผน ซึ่งเป็นทหารเอกยอดฝีมือชื่อเสียงปรากฏในกรุงศรีอยุธยา
ในครั้งนั้น เมื่อคิดเห็นว่าตนแก่ชราแล้ว จึงนำดาบเทพวิเศษของตนเข้า
ถวายสมเด็จพระพันวษา เพื่อเป็นพระแสงทรงสำหรับพระเจ้าแผ่นดินต่อไป
พระองค์ทรงรับไว้เป็นพระแสงทรงสำหรับพระองค์ แล้วจึงทรงประสิทธิ์ประ
สาทนามว่าพระแสงปราบศัตรู และทรงตั้งนามพระแสงขรรค์แต่ครั้งพระยา
แกรกนั้น ว่าพระขรรค์ไชยศรี โปรดให้มหาดเล็กเชิญตามเสด็จย้ายขวา และ
มีรับสั่งให้เชิญพระรูปพระยาแกรกกับมงกุฎของพระยาแกรกเข้าไว้ในหอพระ
ที่นมัสการในพระราชวัง พระรูปพระยาแกรกกับมงกุฎทรง ยังมีปรากฏอยู่
จนตราบเท่าทุกวันนี้

พระเจ้าพันวษาครงราชสมบัติมาได้ ๒๕ พรรษา เมื่อแรกได้ราช
สมบัติ พระชนม์ ๑๕ พรรษา รวมพระชนมายุ ๔๐ พรรษา เสด็จสวรรคต

เรื่องสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ในลำดับนั้น พระบรมกุมารซึ่งเป็นพระราชโอรส ได้ขึ้นครองราช
สมบัติต่อไป ทรงพระนามว่า พระบรมไตรโลกนาถ พระองค์มีพระมเหสีสององค์

พระมเหสีขวามีพระนามว่า จิตรวดี พระมเหสีซ้ายมีพระนามว่า ศรีสุดาจันทร์
 พระมเหสีขวามีพระราชโอรสสองพระองค์ พระราชโอรสองค์ใหญ่
 ทรงพระนามว่า พระเพียร พระราชโอรสองค์น้อยทรงพระนามว่า พระไชย
 พระองค์ทรงพระกรุณาแก่พระมเหสีสองพระองค์นี้ยิ่งนัก แต่พระองค์โปรด
 ศรีสุดาจันทร์พระมเหสีซ้ายยิ่งกว่าพระมเหสีขวา มีรับสั่งให้พระมเหสีซ้าย
 ศรีสุดาจันทร์ เฝ้าอยู่ข้างพระที่นั่งโถง ราชการในฝ่ายหน้าฝ่ายในต่าง ๆ
 ถ้าศรีสุดาจันทร์มีเหตุขัดข้องประการใด ก็ทรงเชื่อฟังทูล

ขณะเมื่อพระองค์บรรทมนั้น ต้องมีนายมหาดเล็กคนหนึ่งชื่อนาย
 บุญศรี มาร้องลำซำกล่อมเสมอทุก ๆ เวลา พระองค์จึงจะบรรทมหลับได้
 อยู่มาวันหนึ่ง ศรีสุดาจันทร์มีจิตเสน่หาผูกพันต่อนายบุญศรี จึงลอบกระทำ
 กับนายบุญศรีผู้ซำร้องนั้น ครั้นอยู่มา ศรีสุดาจันทร์ก็กราบทูลพระปรมาภิไธย
 ขอให้ตั้งนายบุญศรีเป็นเสนาบดีกรมวัง ว่าเป็นผู้มีความซื่อสัตย์สุจริตต่อ
 ราชการ จะเป็นทีไว้วางพระทัยในราชการได้ พระองค์ก็ทรงเชื่อศรีสุดาจันทร์
 จึงโปรดตั้งนายบุญศรีเป็นขุนเขียนนเรศ (ขุนชินราช) เสนาบดีกระทรวงวัง
 พระราชทานเครื่องอุปโภค บริโภคเป็นเครื่องยศสำหรับเสนาบดีพร้อมทุก
 ประการ

ตั้งแต่นั้น ขุนชินราชได้ว่าราชการสิทธิ์ขาดในพระราชวังทั้งสิ้น มี
 คนยำเกรงนัก พระปรมาภิไธยครองราชสมบัติมาได้ ๒๓ พรรษา เมื่อแรกได้
 ราชสมบัติ พระชนม์ ๑๕ พรรษา รวมพระชนม์ ๓๘ พรรษา เสด็จสวรรคต
 พระองค์ประสูติวันจันทร์

เรื่องขุนชินราช

เมื่อพระปรเมศวรสวรรคตแล้ว ท้าวศรีสุดาจันทร์กับขุนชินราชก็มีอำนาจบังคับบัญชาสิทธิขาดราชการบ้านเมืองทั้งปวง ไม่มีใครคัดค้านได้

วันหนึ่งท้าวศรีสุดาจันทร์คิดกับขุนชินราช จะยกขุนชินราชขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน จึงสั่งให้พระราชวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวงเข้าไปเฝ้าในพระราชวัง แล้วปรึกษาว่า พระราชสามีของเราสวรรคตแล้ว ยังไม่มีพระเจ้าแผ่นดินปกครองบ้านเมือง เมื่อพระองค์ยังมีพระชนม์อยู่ ได้ทรงแต่งตั้งให้ขุนชินราชเป็นเสนาบดีบังคับบัญชาการต่างพระเนตรพระกรรณของพระองค์ เราเห็นว่าขุนชินราชนี้สามารถจะปกครองบ้านเมืองได้ ท่านทั้งปวงจะเห็นประการใด บรรดาพระราชวงศานุวงศ์ และข้าราชการทั้งปวงเกรงอาญาท้าวศรีสุดาจันทร์ ก็พากันนิ่งอยู่ มิรู้ที่จะคัดค้านประการใด ท้าวศรีสุดาจันทร์ก็ให้พระราชวงศานุวงศ์ และข้าราชการทั้งปวงได้นำกระทำสัตย์สาบานต่อขุนชินราช แล้วยกขุนชินราชเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ส่วนตนก็ดำรงตำแหน่งอัครมเหสี ขุนชินราชก็ให้พระราชวงศานุวงศ์และข้าราชการทั้งปวงคงดำรงตำแหน่งเดิม เหมือนเมื่อครั้งพระปรเมศวรยังเสด็จดำรงพระชนม์อยู่ แต่พระราชโอรสของพระปรเมศวร ๒ พระองค์ คือ พระเทียรองค์ ๑ พระไชยองค์ ๑ นั้น ขุนชินราชมิได้ยกย่องประการใด แต่นั้นมาขุนชินราชก็บังคับบัญชาการสิทธิขาดตามอำเภอใจ บรรดาพระราชวงศานุวงศ์ และข้าราชการทั้งปวงพากันได้ความเดือดร้อนต่าง ๆ คิดจะใคร่กำจัดขุนชินราชอยู่เป็นนิตย์ แต่ยังไม่มีความเป็นต้นคิดที่จะกำจัดได้ ก็สงบอยู่

เมื่อขุนชินราชได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้ว ก็ให้เอาพงศาวดารเก่าๆ สำหรับบ้านเมืองเผ่าไฟเสียบ้าง หังน้ำเสียบ้าง ด้วยเหตุนี้พงศาวดารเก่าๆ จึงขาดเป็นตอน ๆ แต่นั้นมา

ต่อมา พระยากลาโหมพระพิเลียงพระเทียรผู้เป็นพระราชโอรสผู้ใหญ่ของพระปรเมศวร จึงปรึกษากับพระพิเรนทรเทพว่า บัดนี้บ้านเมืองเกิดความเดือดร้อนต่าง ๆ เพราะศรีสุตาจันทร์ไปลอบลักลักใคร่กับขุนชินราช ยกขุนชินราชซึ่งมีตระกูลต่ำชั้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ไม่มีความละอายเอื้อเฟื้อต่อพระเจ้าอยู่หัวซึ่งเสด็จสวรรคตแล้ว ควรพวกเราซึ่งเป็นข้าในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทจะช่วยกันคิดกำจัดขุนชินราชเสีย แล้วยกพระเทียรราชโอรสเจ้านายของเรา ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน จึงจะชื่อว่ากตัญญูกตเวที เมื่อพระยากลาโหมปรึกษาจะนี้ พระพิเรนทรเทพก็เห็นชอบด้วย

วันหนึ่ง พระยากลาโหมจึงปรึกษากับพระพิเรนทรเทพว่า เราจะพากันไปเสี่ยงเทียนดู ว่าใครจะมีบุญควรครองบ้านเมืองได้ พระพิเรนทรเทพก็เห็นชอบด้วย จึงพากันลอบเข้าไปในวิหารพระศรีสรรเพชญ์ในพระราชวัง จุกเทียนเสี่ยงทายแทนพระเทียรเล่ม ๑ แทนขุนชินราชเล่ม ๑ แล้วอธิษฐานว่าถ้าพระเทียรซึ่งเป็นพระราชโอรสเจ้านายของข้าพเจ้าจะมีบุญญาธิการสมควรครองบ้านครองเมือง และจะมีชัยชนะแก่ขุนชินราชไซ้ ขอให้เพลิงเทียนเสี่ยงทายของพระเทียรรุ่งเรืองงามดี ถ้าพระองค์ท่านหาบุญมิได้ จะพ่ายแพ้แก่ขุนชินราชแล้ว ขอให้เทียนเสี่ยงทายนั้นดับก่อนเทียนขุนชินราช ดังนี้ ครั้น

อธิษฐานแล้ว ก็จุดเทียนทั้ง ๒ เล่มพร้อมกัน สักครูหนึ่ง ก็เกิดอัศจรรย์
 สำแดงเหตุที่พระเพ็ญจะได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน เทียนของขุนชินราชดับ
 เองเหมือนคนดับ ส่วนเทียนของพระเพ็ญนั้นรุ่งเรืองเป็นปรกติอยู่ พระยา
 กลาโหมกับพระพิเรนทรเทพเห็นดังนั้นก็มีความยินดี จึงพูดกันว่า การที่เรา
 คิดกันนี้จะสำเร็จเป็นแน่ แต่นั้นมาพระยากลาโหมกับพระพิเรนทรเทพ ก็
 เกลี้ยกล่อมข้าราชการให้เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันได้เป็นอันมาก คอยหาโอกาส
 ที่จะกำจัดขุนชินราชอยู่

มาวันหนึ่ง พระยากลาโหมจึงเข้าเฝ้าขุนชินราชแล้วทูลว่า บัดนี้ได้
 ทราบว่ามีช้างเผือกตัวหนึ่งงดงาม สมควรเป็นราชพาหนะ เทียบอยู่ในป่า
 แขวงเมืองสรรค์บุรีข้างทิศเหนือ ขอเชิญพระองค์เสด็จโดยทางชลมารคไปจับ
 ช้างเผือกนั้นเถิด ขุนชินราชไม่รู้สึกอาย ก็รับคำพระยากลาโหมฯ เห็นได้
 ชองก็ตระเตรียมขบวนเรือจัดให้มหาดเล็กและตำรวจที่เป็นคนสนิทของตนตาม
 เสด็จ ส่งให้ตามไปทาง ๆ แล้วจัดให้คนสนิทของตนเตรียมเครื่องศัสตราวุธ
 ลงเรือไปชุมคอยอยู่ที่ทางขุนชินราชจะไป สั่งว่า ถ้าเรือขุนชินราชไปถึงที่ชุม
 แล้ว ท่านทั้งหลายจงจับฆ่าเสียให้ได้ ครั้นเตรียมเสร็จแล้วก็เชิญเสด็จขุน
 ชินราชลงสู่เรือพระที่นั่ง ส่วนพระยากลาโหมกับพระพิเรนทรเทพ ก็ลงเรือ
 ตามไปข้างหลัง ครั้นเรือขุนชินราชไปถึงเรือที่พระยากลาโหมให้ชุมอยู่ พวก
 เรือที่ชุมอยู่เห็นได้ที ก็พายเรือตรงเข้าไปที่เรือขุนชินราช ๆ เห็นดังนั้นก็ตก
 ใจ จึงถามว่า เหตุใดพวกเหล่านี้จึงบังอาจถือศัสตราวุธเข้ามาใกล้เรือเราดังนี้

พวกที่ซุ่มก็ตอบว่า ท่านไม่รู้หรือ ซึ่งพวกเรามากอยุ่ดั่งนี้ประสงค์จะจับตัวท่านฆ่าเสียให้สิ้นชีวิต ว่าแล้วก็รุกรันขึ้นบนเรือขุนชินราช เอาดาบฟันขุนชินราชตายอยู่ในเรือ นั้น ขุนชินราชได้ราชสมบัติเมื่ออายุ ๒๐ ปี อยู่ในราชสมบัติ ๒ ปี เมื่อตายอายุได้ ๒๒ ปี ขุนชินราชเกิดวันจันทร์ ตรีศกุลอำมาตย์

เรื่องสมเด็จพระมหาจักรวรรดิ

เมื่อพระยากลาโหมเป็นต้นคิดกำจัดขุนชินราชได้แล้ว จึงพร้อมกันยกพระเทียรชันเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เวลานั้นพระเทียรพระชนมพรรษาได้ ๑๐ ปี พระยากลาโหมเห็นว่ายังทรงพระเยาว์นัก จะบังคับบัญชาการแผ่นดินไม่ได้ เวลาออกขุนนาง พระยากลาโหมจึงให้พระเทียรนั่งบนตัก แล้วบังคับบัญชาราชการแทน ต่อเมื่อพระเทียรมีพระชนมพรรษาได้ ๑๖ ปี จึงทำการราชาภิเษก ถวายพระนามว่า พระมหาจักรวรรดิ มีพระมเหสีทรงพระนามว่าพระมหาเทวี มีราชธิดาพระองค์ ๑ ทรงพระนามว่า พระบรมดิลก มีพระราชโอรสองค์ ๑ ทรงพระนามว่าพระมหินทร์ และพระชายผู้เป็นพระอนุชาธิราช นั้นพระมหาจักรวรรดิ ทรงพระกรุณาไว้วางพระทัยในกิจการบ้านเมืองทั้งปวง จึงโปรดให้พระชายไปครองเมืองพิษณุโลก ชنانพระนามใหม่ว่า พระสุธรรมราชา เวลานั้น มีพระเจ้าแผ่นดิน ๒ พระองค์ คือพระมหาจักรวรรดิพระองค์ ๑ พระสุธรรมราชาพระองค์ ๑ ดังนั้นพระสุธรรมราชานี้ มีพระอัครมเหสีทรงพระนามว่า พระบรมเทวี มีพระราชธิดาองค์ ๑ มีพระนามว่าสุวรรณกัลยา มีพระราชโอรส ๒ พระองค์ มีพระนามว่า พระนเรศวรองค์ ๑ พระเอกาทศรถองค์ ๑

ฝ่ายพระมหากักรวรรดิซึ่งครองกรุงศรีอยุธยา นั้น เมื่อพระมหินทร์
 ราชโอรสทรงพระเจริญขึ้น มีพระราชประสงค์จะให้พระมหินทร์ครองราช
 สมบัติ จึงทรงตั้งพระมหินทร์ไว้ในตำแหน่งรัชทายาท ข้อความอันนั้นทราบ
 ไปถึงพระสุธรรมราชา ๆ ก็น้อยพระทัยว่า พระเชษฐาไม่ยกย่องพระองค์
 จึงตั้งแข็งเมืองเอา พระมหากักรวรรดิมิได้เสด็จลงมาเฝ้าเลย

พระมหากักรวรรดินี้มีบุญญาธิการมาก ได้ช้างเผือกถึง ๗ ช้าง คือ
 ช้างเผือกพลาย ๔ ช้าง ชื่อบรมฉัททันต์ ๑ อนันตจักรพาพ ๑ อัญชนกชา ๑
 มหาคชสาร ๑ ช้างเผือกพัง ๓ ช้าง ชื่อทิพกริณี ๑ สิริไอยรา ๑ รัตนค-
 ชินทรา ๑

กิตติศัพท์ที่พระมหากักรวรรดิได้ช้างเผือกถึง ๗ ช้างนั้น ปรากฏไป
 ในนานาประเทศ พระเจ้าช้างเผือกหงสาวดีมีพระราชประสงค์จะใคร่ได้ช้าง
 เผือกบ้าง จึงรับสั่งให้พวกอาลักษณ์จารึกพระราชสาส์นในพระสุพรรณบัฏ
 เป็นอักษร ๓ ตัว ตัว ๑ ความว่า ต้องการช้างเผือก ตัว ๑ ความว่า เชือก ตัว ๑
 ความว่า ถ้าไม่ให้จะเอาเชือกผูกจับเอา ๑ ครั้นจารึกแล้ว จึงให้ราชทูตเชิญพระ
 ราชสาส์นไปถวายพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา พระมหากักรวรรดิทรงทราบพระราช
 สาส์นของพระเจ้าหงสาวดีดังนี้ ก็ทรงพระพิโรธ จึงรับสั่งให้อาลักษณ์จารึก
 พระราชสาส์น ตอบเป็นอักษร ๓ ตัวบ้าง ตัว ๑ ความว่า ถ้าขอทานแล้วจะให้
 ตัว ๑ ความว่า ไม่กลัว ตัว ๑ ความว่า เราผูกจับก็เป็น ครั้นเสร็จแล้วจึงให้
 ราชทูตหงสาวดีนำไปถวายพระเจ้าหงสาวดี ๆ ก็ทรงพระพิโรธ จึงให้จัดทัพยก

มีจำนวนพล ๕๐๐.๐๐๐ เสด็จยกกองทัพมาทางเมืองระแหงถึงตำบลหนองพะนี้ พวกกองด่านลาดตระเวนสืบได้ความว่า พระเจ้าหงสาวดีเสด็จยกกองทัพใหญ่มาดังนั้น จึงบอกเข้ามากราบทูลพระมหากษัตริย์ ๆ ก็ตระเตรียมพยุหโยธาเป็นอันมาก แล้วเสด็จขึ้นสู่ช้างมหาพิชัยนาค ดำรงที่จอมพล เสด็จยกออกไปตั้งรับทัพพระเจ้าหงสาวดีที่ทุ่งมโนรมย์ เมื่อ ๒ ทัพปะทะกันแล้ว ได้รบพุ่งกันเป็นสามารบ พลทั้ง ๒ ฝ่ายล้มตายในที่รบเป็นอันมาก ยังไม่แพ้ไม่ชนะกัน

พระเจ้าหงสาวดีจึงทรงพระดำริว่า ซึ่งเรายกทัพมารบคราวนี้ พลทหารทั้ง ๒ ฝ่ายก็ล้มตายเป็นอันมาก ถ้าเราจะรบพุ่งเกี่ยวข้องกันไปอย่างนี้อีก แม้จะได้ราชสมบัติ ผู้คนพินาศหาประโยชน์มิได้ อย่าเลยเราจะคิดอุบายรบกันแต่สองต่อสองเถิด ทรงพระดำริฉะนี้แล้ว จึงให้อัครเสนาบดีจาริกเป็นพระราชสาสน์ ใจความว่า เราทั้ง ๒ เป็นกษัตริย์อันประเสริฐเหมือนกัน ซึ่งมาทำสงครามกันคราวนี้ ก็หวังจะขยายอำนาจแผ่พระราชอาณาจักรให้กว้างขวางเป็นพระเกียรติยศด้วยกัน แต่เรามาคิดสงครามไพร่พลที่มาพลอยตายเสียมากกว่า บัดนี้เรามีประสงค์จะไคร่รบกันแต่ลำพัง ขอเชิญพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาออกมาชนช้างกันกับเรา จะได้เป็นเกียรติยศสืบไปในภายหน้า เมื่อจาริกเสร็จแล้ว ก็ให้ทูตนำไปถวายพระมหากษัตริย์ ๆ ได้ทรงทราบพระราชสาสน์ของพระเจ้าหงสาวดีดังนั้น ก็ทรงยินดี จึงรับสั่งว่า ซึ่งพระเจ้าหงสาวดีทรงพระดำริเช่นนี้สมควรนัก ธรรมเนียมเป็นกษัตริย์ย่อมได้ทรงฝึกหัดในยุทธ-

วิธีที่ ๒ อย่าง คือชนช้างอย่าง ๑ ซีมารำทวนอย่าง ๑ เมื่อรับสั่งดังนี้ แล้วก็ให้อาลักษ์เจ้ารักพระราชสาสน์ มีความเช่นเดียวกัน ตอบไปให้พระเจ้าหงสาวดี ทั้ง ๒ พระองค์ก็ทรงทำสัญญาแก่กันว่า ให้ออกทำยุทธหัตถีในวันที่ ๗ ตั้งแต่วันนี้ไป ถ้าฝ่ายใดไม่ออกทำยุทธหัตถี ฝ่ายนั้นเป็นแพ้ เมื่อสัญญากันแล้ว พระมหาจักรพรรดิก็กยกทัพกลับคืนเข้าพระนคร แล้วให้ปรนช้างม้าให้มีกำลัง พระเจ้าหงสาวดีก็เสด็จกลับพลพลา ให้ปรนช้างม้าให้มีกำลังเหมือนกัน

ครั้นถึงวันที่ ๗ ครบสัญญาที่นัดกันไว้ พระเจ้าหงสาวดีก็ทรงช้างพระที่นั่ง ยกพลทหารเสด็จออกมารอทำที่ทุ่งมโนรมย์ (ทุ่งมโนรมย์นี้อักษรพม่าเขียนว่า มโนรัมมา)

ข้างฝ่ายกรุงศรีอยุธยา เมื่อถึงวันที่ ๗ พระมหาจักรพรรดิทรงพระประชวรมาก เสด็จออกชนช้างไม่ได้ บรรดาชนชาวพระนครเมื่อได้ทราบข่าว พระเจ้าแผ่นดินทรงประชวรดังนั้นก็พากันตกใจ กลัวบ้านเมืองจะเสียแก่ข้าศึก ฝ่ายพระมหาเทวีผู้เป็นพระอัครมเหสีพระมหาจักรพรรดิ จึงได้ประชุมพระราชวงศานุวงศ์ และข้าราชการทั้งปวงทรงปรึกษาว่า บัดนี้ถึงวันสัญญาที่จะทำยุทธหัตถีแล้ว พระราชสามีของเรา ก็ทรงพระประชวรมาก พระราชโอรสก็ยังทรงพระเยาว์นักจะหาใครออกทำยุทธหัตถี ต่อสู้กับข้าศึกแทนพระราชสามีแห่งเราได้ ถ้าไม่ออกไปทำยุทธหัตถีตามสัญญาในวันนี้ ก็จะต้องยอมเสียราชสมบัติให้แก่ข้าศึกตามสัญญา ท่านทั้งปวงจะคิดอ่านประการใด ชะนะ

นั้นพระบรมดิลกซึ่งเป็นพระราชธิดามีพระชันษาได้ ๑๖ ปี จึงกราบทูลว่าพระราชบิดาได้ทรงทำสัญญาไว้กับพระเจ้าหงสาวดีแน่นอนมาก ถ้าไม่ออกไปทำยุทธหัตถีในวันนี้ ก็จะต้องยกราชสมบัติให้แก่เขาตามสัญญา คราวนี้ไม่มีใครที่จะออกต่อสู้ด้วยข้าศึกแล้ว กระหม่อมฉันจะขอรับอาสาออกไปชนช้างกับพระเจ้าหงสาวดี จลองพระเดชพระคุณสมเด็จพระราชบิดา ถึงแม้กระหม่อมฉันจะเสียชีวิตในท่ามกลางข้าศึก ก็มิได้คิดอาลัย จะไว้อธิษฐานปรากฏในแผ่นดินชัฏกลปาวสาน

เมื่อพระบรมดิลกกราบทูลดังนั้น พระมหาเทวีก็ทรงห้ามปรามด้วยความสเนหาอาลัยเป็นหลายครั้ง พระบรมดิลกก็ไม่ฟัง พระมหาเทวีก็จำต้องทรงอนุญาต

พระบรมดิลกก็ทรงเครื่องพิชัยยุทธอย่างพระมหาอุปราช เสร็จแล้วก็เข้าเฝ้าสมเด็จพระราชบิดา สมเด็จพระราชบิดามารดาได้รับสั่งว่า พระราชธิดาของเราและอาจจะเป็นช่วยทุกข์ของราษฎรทั้งปวงได้ แล้วจึงพระราชทานพรว่า เจ้าจะออกไปทำยุทธหัตถีกับข้าศึกในคราวนี้ จะมีชัยชนะแก่ศัตรูหมู่ปัจจามิตร ขอให้ข้าศึกพ่ายแพ้แก่บุญบารมี อย่าให้ต่อสู้กับเจ้าได้ เจ้าจงระมัดระวังตัว อย่าได้ประมาทดังนี้

พระบรมดิลกราชธิดารับพระพรของสมเด็จพระราชบิดามารดาแล้ว ก็ถวายบังคมลาออกมาทรงช้างต้นบรมฉัททันต์ เวลานั้นช้างต้นบรมฉัททันต์กำลังคลั่งมันอยู่ด้วย พระบรมดิลกก็ยกพลออกไปที่ทุ่งมโนรมย์ ครั้นกองทัพมา

ถึงพร้อมกันทั้ง ๒ ฝ่ายแล้ว ก็ยกธงขึ้นเป็นสัญญาณ แล้วต่างก็เข้าทำยุทธหัตถี
ชนช้างกัน พระบรมดิลกเป็นสตรีไม่ชำนาญการขับขี่พระคชาธาร ก็เสียที่แก่
พระเจ้าหงสาวดี ช้างต้นบรมฉัททันต์เบนท้ายให้ทำแก่พระเจ้าหงสาวดี พระ
เจ้าหงสาวดีก็ทรงพระแสงง้าวฟันถูกพระบรมดิลกตกจากช้างทรง พระบรมดิลก
ร้องได้คำเดียว ก็สิ้นพระชนม์ พระเจ้าหงสาวดีได้ทรงฟังเสียงจึงทราบชัดว่า
เป็นสตรีปลอมออกมาทำยุทธหัตถีกับพระองค์ ก็เสียพระทัย ทั้งละอายแก่ไพร่
พลทั้งปวง จึงตรัสในที่ประชุมว่า ครั้นเราเสียทีแล้ว ด้วยเราไม่พิจารณา
ให้แน่นอน หลงทำยุทธนาการกับสตรีให้เสื่อมเสียเกียรติยศกิตติศัพท์จะลือชา
ปรากฏไปชั่วกาลปาวสาน ว่าเราเป็นคนฉลาดจึงมาทำยุทธนาการสู้รบกับสตรี
เมื่อพระเจ้าหงสาวดีตรัสดังนี้แล้ว ก็ได้รวบรวมผู้คน ช้าง ม้า ยกทัพกลับคืน
พระนคร

ฝ่ายนายทัพนายกองข้างกรุงศรีอยุธยา ก็เชิญพระศพพระบรมดิลก
กลับเข้าพระนคร นำความที่พระบรมดิลกชนช้างเสียที่พระเจ้าหงสาวดีสิ้น
พระชนม์ในที่รบ กราบทูลพระมหาจักรพรรดิและพระมหาเทวีให้ทรงทราบ
พระมหาจักรพรรดิและพระมหาเทวีก็ทรงพระกันแสงโศกเศร้าเสียพระทัยเป็นอัน
มาก ครั้นแล้วจึงรับสั่งให้ทำพระเมรุพระศพพระราชธิดาและให้มีกรมหรสพ
สมโภช แล้วทรงบริจาคนครราชทรัพย์บำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน
แก่สมณพราหมณาจารย์ ยากวณิพกเป็นอันมาก แล้วพระราชทานเพลิง
พระศพพระราชธิดา ที่พระเมรุซึ่งพระราชทานเพลิงนั้น ให้ก่อเป็นพระเจดีย์

แล้วบรรจुพระอิฐพระราชนิศา ที่นั้นมีนามปรากฏว่า ตำบลเนินเจ้ามาจนทุกวันนี้ พระจักรพรรดิพระมหาเทวี ทรงพระเส่นหาอาลัยในพระราชนิศาตั้งพระชนมชีพของพระองค์ จึงรับสั่งให้ช่างหล่อพระรูปพระบรมลิกด้วยทองคำหนัก ๒๗๐ บาทประดับด้วยเพชรพลอยนิลทับทิมมรกตต่างๆ ครอบค่าถึง ๕,๐๐๐ ครั้นเสร็จแล้วให้เชิญพระรูปพระบรมลิกนั้นเข้าไปไว้ข้างที่พระบรมมหาราชวัง ต่อมาในรัชกาลหลังจึงให้เชิญพระรูปพระบรมลิกไปไว้ ณ หอพระ เป็นที่สักการบูชา ปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ พระบรมลิกสันพระชนม์เมื่อจุลศักราช ๙๒๑ ปี

ครั้นจุลศักราช ๙๒๓ ปี พระเจ้าหงสาวดียกทัพมีจำนวนพล ๙๐๐,๐๐๐ มาตีกรุงศรีอยุธยาอีก ตั้งทัพที่ทุ่งมโนรมย์

พระมหาจักรพรรดิทรงทราบข่าว พระเจ้าหงสาวดียกทัพมาตั้งนั้น จึงรับสั่งให้คนขึ้นประจำรักษาค่ายคูประตูหอรบให้มั่นคงแล้ว ก็ตระเตรียมขบวนทัพยกออกไปตั้งรับทัพพระเจ้าหงสาวดีที่ทุ่งมโนรมย์ ได้รบพุ่งกันเป็นสามวัน ผู้คนทั้ง ๒ ฝ่ายล้มตายลงเป็นอันมาก ยังไม่แพ้ไม่ชนะกัน ต่างถอยทัพกลับเข้าค่าย

ฝ่ายพระมหาจักรพรรดิจึงทรงเลือกคัดพลทหารที่มีฝีมือเข้มแข็ง ๔๐๐ คนสำหรับจะไดติดตามข้างพระที่นั่ง แล้วให้เอาสุรารอกข้างพลาวีไชยซึ่งเป็นพระคชาธาร ซึ่งกำลังคลั่งมันอยู่ให้มันเมา แล้วให้เอาเกือกเหล็กสำหรับกันขวากหนามใส่เท้าข้างทั้ง ๔ เท้า ให้เอาปลอกเหล็กสวมขาทั้ง ๒ ข้างให้มันคง เวลาเมื่อเข้าสู่สงครามอาจจะแทงค่ายคูประตูหอรบให้หักทำลาย แล้ว

ให้เอาเกราะโขนพื้นวงช้างสำหรับจะได้จับกุมย้อยแย่งค่ายคูประตูหอรบมิได้เจ็บปวด ครั้นเตรียมเสร็จแล้ว เวลากลางคืน พระมหากัจจวรรตก็เสด็จขึ้นทรงช้างพลายวิไชยให้พวกพลที่เข้มแข็งทั้ง ๔๐๐ คนนั้นตามเสด็จ ลอบไปถึงค่ายพระเจ้าหงสาวดี เห็นผู้คนประมาท มิได้รักษาให้มั่นคง ได้ทีแล้วพระมหากัจจวรรตกับทหาร ๔๐๐ คน ก็ระดมกันเข้าปล้นค่าย พวกพลของพระเจ้าหงสาวดีไม่ทันรู้ตัวว่า ข้าศึกมามากน้อยเท่าใด ก็พากันตกใจแตก กระจาย พระเจ้าหงสาวดีเห็นผู้คนระส่ำระสายแตกพ่ายดังนั้น ก็ขึ้นทรงช้างพระที่นั่งหนีออกจากค่าย พระบาทของพระองค์ถูกอาวุธ พระโลหิตไหลออกมาหนึ่ง นายช้างจึงเอาผ้าขาวซับและพันให้แน่น พระเจ้าหงสาวดีก็รวบรวมพลทหารที่แตกกระจายให้เป็นหมวดเป็นหมู่ แล้วให้ตั้งค่ายมั่นคงอีก พระมหากัจจวรรตก็เสด็จกลับคืนเข้าพระนคร พระเจ้าหงสาวดีก็นัดให้พระมหากัจจวรรต้อกรบอีก

ฝ่ายข้าราชการที่เป็นนายทัพนายกองทั้ง ๒ ฝ่าย ที่มีสติปัญญา จึงปรึกษากันว่าบัดนี้เจ้านายแห่งเราทั้ง ๒ ฝ่าย ได้ยกพลยุทธมาทำสงครามกันหลายครั้งหลายหนก็ยังไม่แพ้ไม่ชนะกัน ผู้คนล้มตายลงด้วยกันมากทั้ง ๒ ฝ่าย สมณชีพราหมณ์ และอาณาประชาราษฎรทั้งหลายได้รับความเดือดร้อนเป็นอันมาก ควรที่พวกเราทั้ง ๒ ฝ่ายจะทูลเจ้านายของตนให้พระองค์ทรงทำพระราชไมตรีต่อกัน จึงจะเป็นสุขด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย เมื่อปรึกษาเห็นพร้อมกันดังนี้แล้ว ต่างก็เข้าไปกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินของตน ตามข้อความ

ที่ได้ปรึกษาหารือตกลงกันมาแล้ว พระเจ้าแผ่นดินทั้ง ๒ พระองค์ก็ทรงเห็นชอบด้วย จึงรับสั่งให้ปลูกพลับพลาขึ้นที่ทุ่งมโนรมย์ ครั้นถึงเวลากำหนดนัด ทั้ง ๒ กษัตริย์ก็เสด็จมาพร้อมกันที่พลับพลา บรรดาพวกลูกทั้ง ๒ ฝ่ายนั้น ห้ามมิให้ใครถืออาวุธยุทโธปกรณ์ กษัตริย์ทั้ง ๒ นั้นก็กระทำปฏิสันถารทางพระราชไมตรี และกระทำสัตย์ต่อกัน เมื่อทำสัตย์ต่อกันแล้ว พระมหาจักรพรรดิจึงตรัสว่า แต่ก่อนเราทั้ง ๒ เป็นศัตรูกัน มาบัดนี้เป็นไมตรีมีพระราชอาณาจักรเป็นทองแผ่นเดียวกันแล้ว ธรรมดาช้างเผือกทั้งหลายย่อมเกิดสำหรับบุญของกษัตริย์ผู้มีบุญ เราตั้งใจว่านอกจากพระองค์แล้วจะไม่ยอมให้ใครเลย บัดนี้จะถวายแก่พระองค์ช้าง ๑ ตรัสดังนี้แล้ว จึงถวายช้างบรมฉัททันต์แก่พระเจ้าหงสาวดี ครั้นแล้วทั้ง ๒ กษัตริย์ก็ให้จาริกเสลา ประกาศทางพระราชไมตรี มีใจความว่า พระเจ้ากรุงหงสาวดีกับพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาเป็นไมตรีต่อกันแล้ว ตั้งแต่นั้นไปให้อาณาประชาราษฎรทั้งปวงรักษาไมตรีต่อกันที่สุดแต่หน้าเส็น ๑ ก็อย่าให้ใครล่วงเกินกันเลยดังนี้ เมื่อจาริกแล้ว ให้ยกเสลาไปปักไว้ที่แดนต่อแดน พระเจ้าหงสาวดีก็ยกกองทัพกลับพระนครหงสาวดี พระมหาจักรพรรดิจึงเสด็จขึ้นเข้าพระนคร

ครั้นต่อมา พระเจ้าหลานช้างได้ทราบว่ พระเจ้ากรุงศรีอยุธยามีช้างเผือก ๗ ช้าง เป็นผู้มีบุญญาธิการมาก ประการนั้นจะเป็นสัมพันธมิตรสนิทกับพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา จึงแต่งราชธิดาองค์หนึ่งซึ่งมีรูปลักษณะเป็นอันงามมีนามว่า รัตนมณีเนตร กับเครื่องราชบรรณาการ ให้ทูตจำทูลพระราชสาส์น

เจริญทางพระราชไมตรีเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา ถวายพระราชธิดา ใจความในพระราชสาส์นนั้นทูลขอช้างเผือกด้วยเชือกหนึ่ง เพื่อจะเอาไปเป็นศรีพระนคร พระมหากษัตริย์ก็มีพระทัยยินดี รับพระราชธิดาพระเจ้านครลานช้างแล้ว จึงพระราชทานช้างเผือกพังให้ กิตติศัพท์อันนั้นทราบไปถึงพระเจ้าหงสาวดี ๆ ก็ทรงพระพิโรธ ตรัสว่าพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาไม่อยู่ในยุติธรรม ไปผูกไมตรีกับพระเจ้าลานช้าง ให้ช้างเผือกพังไปกับพระเจ้าลานช้าง เมื่อทำสัตย์สาบานกับเรานั้นว่านอกจากเราแล้วจะไม่ให้แก่ใครเลย ตรัสแล้วก็ให้พวกพลทหารไปคอยข่มสกดทาง คอยแย่งชิงช้างซึ่งพระมหากษัตริย์พระราชทานไปแก่พระเจ้าลานช้าง เมื่อทูตเมืองลานช้างพาช้างไปที่พวกหงสาวดีข่มอยู่ พวกหงสาวดีก็ออกสกดฆ่า ฆ่าพวกลานช้าง แย่งชิงเอาช้างเผือกพังไปได้ นำไปถวายพระเจ้าหงสาวดี

พระเจ้าหงสาวดีจึงตรัสว่า บัดนี้พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาไม่ตั้งอยู่ในสัจธรรม เมื่อทำไมตรีกับเรานั้นได้พูดไว้ว่า นอกจากเราแล้วจะไม่ยอมให้ช้างเผือกแก่ใครเลย มาบัดนี้ไปผูกไมตรีกับพวกลานช้าง ให้ช้างเผือกพังแก่พวกลานช้างอีกเล่า เราเห็นว่าพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาทำการหาซื้อตรงต่อเราไม่ เหตุฉะนี้เราจะยกพลไปตีกรุงศรีอยุธยาให้ยับเยิน ธิบดีทรัพย์สมบัติกวาดต้อนผู้คนมาเป็นเชลยให้สิ้น

เมื่อพระเจ้าหงสาวดีรับสั่งดังนั้นแล้ว จึงให้มีท้องตราออกไปยังเมืองอวังวะ เมืองพุกาม เมืองปะเย เมืองสระดุก ให้เกณฑ์ผู้คน ช้าง ม้ามายังเมือง

หงสาวดีให้สิ้นเชิง เมื่อหัวเมืองทั้งปวงถึงพร้อมกันแล้ว พระเจ้าหงสาวดีก็ให้จัดกองทัพยกทัพเรือมีจำนวนพล ๙๐๐.๐๐๐ พร้อมเสร็จแล้ว พระองค์เป็นจอมพล เสด็จมาทางเมืองพิษณุโลก เมื่อจุลศักราช ๙๒๔ ครั้นถึงเมืองพิษณุโลกแล้ว ให้ตั้งค่ายประชิดเมืองพิษณุโลกโดยสามารถ

พระสุธรรมราชาทรงทราบว่า พระเจ้าหงสาวดียกทัพมาครั้งนั้นมากมายหนักหนา เห็นว่าจะต้านทานสู้รบมิได้ ก็มีใต้ออกสู้รบ จึงให้แต่งเครื่องราชบรรณาการ แล้วพาพระสุวรรณหัถยาอาราธนาด้วยพระเนตรและพระเอกาทศรถ ออกไปเฝ้าถวายเครื่องราชบรรณาการ ยอมสวามิภักดิ์โดยดี พระเจ้าหงสาวดีก็ทรงยินดี จึงให้ประกาศพวกลูกพลเมืองทั้งปวงมิให้ทำร้ายแก่อาณาประชาราษฎร ถ้าผู้ใดขัดขืนทำล่วงละเมิด จะเอาตัวเป็นโทษถึงสิ้นชีวิต เมื่อพระเจ้าหงสาวดีได้เมืองพิษณุโลกแล้ว จึงให้พระเอกาทศรถราชโอรสองค์น้อยของพระสุธรรมราชา อยู่รักษาเมืองพิษณุโลก พระสุวรรณหัถยากับพระเนตรนั้นให้ตามเสด็จในกองทัพหลวงด้วย ให้พระสุธรรมราชาเป็นทัพหน้า ยกเข้ามากรุงศรีอยุธยา ครั้นถึง จึงให้ล้อมพระนครศรีอยุธยาเข้าไว้ให้มั่นคงทั้ง ๔ ด้านส่วนข้างภายในพระนครศรีอยุธยานั้นก็ได้จัดการป้องกันไว้เป็นสามารภ พระเจ้าหงสาวดีให้เข้าตีหักเป็นหลายครั้ง ก็ยังไม่ได้ จึงให้ตั้งล้อมพระนครอยู่

เรื่องสมเด็จพระมหินทราธิราช

ในขณะเมื่อพระเจ้าหงสาวดีเข้ามาล้อมกรุงศรีอยุธยาอยู่นั้น พระมหา

จักรวรรดิทรงพระประชวรสวรรคต ข้าราชการท่งปวงจึงยกพระมหินทร์ราช
โอรส ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน

คราวนั้น พระยาจักรีข้าราชการในกรุงศรีอยุธยา คิดคดต่อพระ
มหินทร์ จึงลอบออกไปเฝ้าพระเจ้าหงสาวดีแล้วทูลว่า บัดนี้เสบียงอาหารใน
พระนครจนจะหมดสิ้น ราษฎรอดอยากระส่ำระสายเกือบสิ้นกำลังอยู่แล้ว
ทั้งพระมหากิจรวรรคสวรรคตแล้ว พระมหินทร์ซึ่งขึ้นเสวยราชสมบัติแทน
ก็อ่อนแอบังคับบัญชาการไม่สิทธิ์ขาด ถ้าพระองค์ให้เข้าระดมตีโดยสามารถ
คราวนี้เห็นจะได้พระนครเป็นมั่นคง ด้านนั้นเข้มแข็ง ด้านนั้นอ่อนแอ ข้า-
พระองค์จะคอยเปิดประตูรับ เมื่อพระยาจักรีกราบทูลความลับดังนั้นแล้ว ก็
ถวายบังคมลากลับเข้ามาในพระนคร

พระเจ้าหงสาวดีได้ชองดังนั้น ก็ให้พลนิกายเข้าระดมตีเป็นสามารภ
พวกพลทหารซึ่งรักษาหน้าที่เชิงเทินก็พากันระส่ำระสาย พระสุธรรมราชา
จึงกราบทูลพระเจ้าหงสาวดีว่า บัดนี้ชาวพระนครระส่ำระสายคับแค้นเหมือน
ปลาที่ติดอยู่ในลอบแล้ว พระองค์จงเร่งนายทัพนายกองให้เข้าระดมตีโดย
สามารถเถิด พระเจ้าหงสาวดีก็ทรงกำชับให้นายทัพนายกองเข้าระดมตีโดย
สามารถ ให้ตีเอาพระนครให้จงได้ นายทัพนายกองทั้งปวงกลัวพระราชอาญา
ก็เร่งกันเข้าระดมตีโดยแข็งแรงยิ่งกว่าเก่า มิได้คิดแก่ชีวิต

ฝ่ายพระยาจักรี เห็นพวกหงสาวดีเข้าตีพระนครโดยสามารถดังนั้น
ได้ทีก็เปิดประตูรับกองทัพอันหงสาวดีเข้าในพระนคร เมื่อพวกหงสาวดีเข้าใน

พระนครได้แล้ว ก็ได้ฆ่าฟันผู้คนล้มตายเป็นอันมาก พระนครศรีอยุธยา
เสียแก่หงสาวดีในครั้งนั้น

เรื่องสมเด็จพระสุธรรมราชา

พระเจ้าหงสาวดีจึงให้เก็บทรัพย์สิน เงินทอง บินใหญ่บินน้อย ผู้คน
ช้าง ม้า กับช้างเผือกอีก ๕ ช้าง ห้างรูปหล่อต่าง ๆ ตั้งแต่พระเจ้าอู่ทองที่อยู่
ในหอ คือ รูปคน รูปพรหม รูปช้างเอราวัณ รูปม้า รูปราชสีห์ รูปคชสีห์ รูป
นรสิงห์ รูปแกะ รูปวชิรณ รูปหงส์ รูปนกกระเรียน รูปนกใหญ่ รูปนกยูงตัวผู้
รูปนกยูงตัวเมียเหล่านี้ พระเจ้าหงสาวดีก็ให้เอาไปด้วย แล้วมอบราชสมบัติ
ให้พระสุธรรมราชา พระมเหสีกับพระสุวรรณกัลยาและพระนเรศวรนั้น
พระเจ้าหงสาวดีให้เอาไปด้วย พระยาจักรีซึ่งเป็นไส้ศึกนั้น พระเจ้าหงสาวดี
ก็ให้ปูนบำเหน็จรางวัลเป็นอันมาก อยู่ประมาณเจ็ดวันทรงเห็นว่าพระยาจักรี
นั้นไม่ซื่อตรงต่อเจ้านายของตน เจ้านายของตนซุบเสียงให้มียศบรรดาศักดิ์ถึง
เพียงนั้นแล้วยังคิดร้ายเป็นไส้ศึก ถ้าจะเลี้ยงพระยาจักรีไว้อีกก็จะเป็นไส้ศึก
ต่อไป จึงรับสั่งให้เอาตัวพระยาจักรีไปประหารชีวิตเสีย แต่พระมเหสีนั้น
พระเจ้าหงสาวดีให้อยู่ใกล้ชิดพระองค์เสมอ เมื่อเสด็จไปถึงเมืองสระบุรี
พระมเหสีไม่ย่อเกรง หยาบเข้าต่อพระเจ้าหงสาวดี ๆ ทรงพระพิโรธ จึงรับ
สั่งให้เอางัวนำเสีย

เมื่อพระเจ้าหงสาวดีเสด็จไปถึงเมืองหงสาวดีแล้ว ก็ให้ปูนบำเหน็จ
ทกลงทวารเป็นอันมาก นางสุวรรณกัลยาราชธิดาของพระสุธรรมราชานั้น

พระเจ้าหงสาวดีทรงตั้งให้เป็นอัครมเหสี พระนเรศวรนั้นก็โปรดปรานเหมือนพระราชบุตรในพระอุทร

ในเวลาเมื่อพระเจ้าหงสาวดียังประทับอยู่ที่พระนครศรีอยุธยา นั้น ได้โปรดให้สร้างพระเจดีย์ใหญ่องค์ ๑ ที่ตำบลทุ่งเขาทอง ชื่อนานนามพระเจดีย์นั้นว่า เจดีย์ภูเขาทอง ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

ฝ่ายพระสุธรรมราชา ซึ่งพระเจ้าหงสาวดีให้อยู่ครองกรุงศรีอยุธยา นั้น ทรงพระดำริเห็นว่าพระนเรศวรราชโอรสไปอยู่เมืองหงสาวดีแล้ว จึงโปรดตั้งให้พระเอกาทศรถเป็นมหาอุปราชแทนพระนเรศวร แต่ให้ลงมาอยู่กรุงศรีอยุธยา เมื่อพระสุธรรมราชาได้ราชสมบัตินั้นพระชนม์ได้ ๒๐ พรรษา อยู่ในราชสมบัติ ๑๕ พรรษาก็เสด็จสวรรคต รวมพระชนม์ ๓๕ พรรษา พระสุธรรมราชาสมภพวันพุธ

เรื่องสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

เมื่อพระสุธรรมราชาสวรรคตแล้ว บรรดาข้าราชการทั้งปวงจะยกพระเอกาทศรถขึ้นครองราชสมบัติ พระเอกาทศรถไม่ยอม ว่าพระเชษฐาของเรายังมีอยู่ที่เมืองหงสาวดี พระเอกาทศรถก็ยังคงตำแหน่งพระมหาอุปราชอยู่อย่างเดิม แต่บังคับบัญชาสิทธิขาดราชการแผ่นดินทั่วไป

ฝ่ายข้างกรุงหงสาวดี วันหนึ่ง พระมหาอุปราชกับพระนเรศวรเล่นชนไก่กัน ไก่ของพระมหาอุปราชแพ้ พระมหาอุปราชก็ขัดใจ จึงแกล้งพูดเป็นที่เยาะเย้ยว่า ไก่เชลยเก่ง ชนชนะไก่เราได้ พระนเรศวรได้ฟังดังนั้น ก็

น้อยพระทัย ผูกอาฆาตพระมหากุปราชชา แกล้งตรัสตอบไปเป็นนัยว่า ไก่อของหม่อมฉันนี้ พระองค์อย่าเข้าพระทัยว่า จะชนะแต่ไก่ของพระองค์ จะชนะเอาบ้านเมืองก็จะได้ดังนี้

พระนเรศวรทรงแค้นพระทัยพระมหากุปราชชาไม่วายเลย ครั้นต่อมาจึงทรงพระดำริว่า ซึ่งเราจะมานั่งน้อยหน้อยอยู่ในบ้านเมืองเขาให้เขาดูหมิ่นอย่างนี้ไม่สมควร จำจะคิดบายหนีไปให้จงได้ วันหนึ่ง จึงเข้าไปเฝ้าพระสุพรรณกัลยา แล้วทูลความตามที่คิดไว้นั้นทุกประการ แล้วทูลจะให้พระพี่นางเธอหนีกลับพระนครศรีอยุธยาด้วย พระสุพรรณกัลยาจึงตรัสตอบว่า บัดนี้พี่ก็มีบุตรด้วยพระเจ้าหงสาวดีแล้ว จะหนีไปอย่างไรได้ พ่อจงกลับไปเถิดตรัสแล้วจึงอวยชัยให้พรแก่พระนเรศวร ว่าขอให้น้องเราไปโดยสิริสวัสดิ์อย่าให้ศัตรูหมุ่บ่จามิตรร้ายได้ แม้ใครจะคิดร้ายก็ขอให้พ่ายแพ้แก่เจ้า เจ้าจะมีชัยชนะแก่ข้าศึกศัตรู กับบ้านกูเมืองคันทันได้ดังปรารถนาเทอญ ดังนี้

พระนเรศวรได้ฟังดังนั้น แกล้งตรัสตอบเป็นที่ล้อพระพี่นางเธอว่า รักผัวมากกว่าญาติ แล้วก็ทูลลามาสู่ตำหนัก ชักชวนมหาดเล็กที่สนิทไว้นั่งเชื้อใจและมีฝีมือเข้มแข็งได้ ๖๐ คนแล้ว ก็ลอบหนีจากเมืองหงสาวดี

ฝ่ายพระมหากุปราชชาทราบว่าพระนเรศวรหนีไปจากกรุงหงสาวดี จึงเข้าไปกราบทูลพระเจ้าหงสาวดีว่า บัดนี้พระนเรศวรหนีไปแล้ว ข้าพพุทธเจ้าจะขออาสายกทัพไปจับตัวให้จงได้ พระเจ้าหงสาวดีจึงตรัสห้ามว่า เจ้าอย่าไปตามเลย พระนเรศวรนี้เป็นคนมีบุญญาธิการมาก ทั้งฝีมือก็เข้มแข็ง บิดาจะ

เล่าให้ฟัง วันหนึ่ง บิดาเรียกพระนเรศวรเข้ามาเฝ้าพ่อพระนเรศวรอย่างเข้า
มาถึงอัมรินทร์ พระราชมนเทียรที่บิดายืนนั้นทวนโหว บิดาจึงเห็นว่าพระ
นเรศวรมีบุญมาก เจ้าย่าไปเลย พระมหาอุปราชาก็ไม่ฟัง จึงให้จัดกองทัพ
เป็นอันมาก แล้วยกไปตามพระนเรศวรทางพระเจดีย์ ๓ องค์ พระนเรศวรตั้ง
กองสู้รบอยู่ที่พระเจดีย์ ๓ องค์ พระมหาอุปราชาก็ยกพลเข้าตีพระนเรศวร ๆ
เห็นกำลังพระมหาอุปราชามาก ก็ถอยมาตั้งรับที่ตำบลละสันดี พระมหาอุป-
ราชาก็ตามตีที่ตำบลละสันดี พระนเรศวรเห็นจะสู้ไม่ได้ ก็ถอยมาตั้งที่เมือง
สุพรรณ

ในขณะนั้น พระเอกาทศรถมหาอุปราชทรงทราบว่า พระนเรศวรผู้
เป็นพระเชษฐาธิราชหนีมาจากหงสาวดี พระมหาอุปราชาก็ติดตามตีมา
ถึงเมืองสุพรรณ จึงให้จัดเสบียงอาหารให้กองลำเลียงคุมไปส่งที่เมืองสุพรรณ
พวกลำเลียงยังไม่ทันไปถึง พ่อพระมหาอุปราชาก็ให้กองสืบป่ามาซุ่มสกัดฆ่า
ฟันผู้คนล้มตายลงเป็นอันมาก แล้วแย่งเอาเสบียงอาหารไปได้

พระเอกาทศรถทรงทราบว่าพระมหาอุปราชายกพลมามาก จึงให้รีบ
จัดไพร่พล ช้าง ม้า เเสบียงอาหารเพิ่มเติมไปอีก พระองค์เสด็จเป็นจอมพลไป
ด้วย ครั้นถึงเมืองสุพรรณจึงเข้าไปเฝ้าพระนเรศวร ๆ ก็ตรัสเล่าสาเหตุอันเกิด
ขึ้นที่เมืองหงสาวดี จนกระทั่งหนีมาถึงเมืองสุพรรณบุรีและพระสุพรรณกัลยา
มิได้เสด็จมาด้วย ให้พระเอกาทศรถฟังทุกประการ พระเอกาทศรถได้ทรง
ฟังดังนั้น จึงกราบทูลรับอาสา ถ้ากระนั้นพระองค์จงพักผ่อนเสียให้สำราญ
พระทัยเถิด กระหม่อมฉันจะขอรับอาสาตีทัพพระมหาอุปราชาคืนให้แตกพ่ายจงได้

พระนเรศวรจึงตรัสห้ามว่าอย่าเลยน้องเรายังอ่อนนัก จะสู้ฝีมือเขาไม่ได้ พระมหาอุปราชานี้ชำนาญในการสงครามฝีมือเข้มแข็งนัก พี่จะออกรบเองเจ้าจงจัดผู้คนช้างม้าไว้ให้พร้อมคอยช่วยพี่เถิด พระนเรศวรสั่งดังนี้แล้ว ก็ยกทัพออกไปรบกับพระมหาอุปราช ได้รับพุงกันเป็นสามรบ ยังไม่แพ้ไม่ชนะกัน ผู้คนทั้ง ๒ ฝ่าย ล้มตายลงด้วยกันเป็นอันมาก ต่างราห์พิพากัน พระนเรศวรจึงไสช้างออกไปหน้าทัพ แล้วทำท่ายพระมหาอุปราชว่า เราทั้ง ๒ รบกันยังไม่แพ้ไม่ชนะ ผู้คนล้มตายเป็นอันมากน่าสงสารไพร่พลซึ่งมาพลอยตายด้วยเราทั้ง ๒ ซึ่งเกิดสงครามคราวนี้ มีสาเหตุก็เพราะเราแต่ ๒ คน เพราะฉะนั้นควรเราจะรบกันแต่สองต่อสอง ชนช้างกันโดยทำนองยุทธหัตถีจะได้ประกาศเกียรติยศและความกล้าหาญ ซึ่งได้เกิดมาเป็นชายชาติกษัตริย์* ใครดีใครก็จะได้ชัยชนะ ไม่พัวพันลำบากแก่ไพร่พล เมื่อพระนเรศวรชวนเชิญเป็นที่เยาะเย้ยดังนี้ พระมหาอุปราชหงสาวดีก็เกิดมีมานะกษัตริย์ จึงตรัสว่าดีแล้วดังนี้ แล้วก็ให้เอาริงใหญ่มาบังกลตรงหน้าช้างทั้ง ๒ ทำสัญญาแก่กันว่าถอนธงขึ้นเมื่อไร ก็ให้เข้าทำยุทธหัตถีกันเมื่อนั้น สัญญากันแล้ว ต่างพระองค์ก็เปลี่ยนเครื่องทรงใหม่ ทรงเครื่องเกราะตามอย่างวิธีที่จะทำยุทธหัตถี เวลานั้นช้างทรงของพระนเรศวรกำลังติดมัน เมื่อแต่งพระองค์เสร็จพร้อมทั้ง ๒ ฝ่าย แล้วต่างก็คอยฤกษ์อยู่ ในขณะนั้นด้วยบุญญาภิหารของพระนเรศวรที่จะได้ชัยชนะแก่พระมหาอุปราช ทั้งจะได้เป็นพระมหากษัตริย์ด้วย ก้อนเมฆบนอากาศบันดาลเป็นรูปเศวตฉัตรกางก้นอยู่ตรงพระคชาธารพระนเรศวร พระ

บรมธาตุโตเท่าผลมะงั่วที่ทำปฏิกิริยา เสด็จผ่านมาทางกองทัพพระนเรศวร พระองค์ก็ทรงยินดี ยกพระหัตถ์ขึ้นนมัสการ พร้อมทั้งนายทัพนายกองทั้งปวง พอได้ฤกษ์แล้วต่างพระองค์ก็ให้อนธสัญญาที่ปักไว้ ทั้ง ๒ พระองค์ก็เข้าทำ ยุทธหัตถ์ขึ้นข้างกัน ขณะนั้นพระมหาอุปราชจะเอาจักรขวางพระนเรศวร ๆ เห็นดังนั้นจึงตรัสว่า พระเชษฐาทำอะไรอย่างนี้เห็นจะเคยใช้อุบายทำร้ายเขา อย่างนี้เสมอดอกกระมัง ซึ่งเราพี่น้องมาทำสงครามกันคราวนี้เป็นธรรมยุทธวิ-
ถี พระเชษฐาจะลอบทำร้ายอย่างนี้ไม่สมควร พระมหาอุปราชจึงตอบว่าเรา ลองใจดูตอ มิได้คิดว่าจะเอาจักรขวางพระน้องจริง ๆ ตรัสแล้วต่างพระองค์ ก็เข้าทำยุทธหัตถ์กันอีก ข้างพระนเรศวรกำลังน้อย เสียท่าเบนท์้ายให้ข้างพระ มหาอุปราช พระมหาอุปราชก็ทรงพระแสงง้าวฟันพระนเรศวร ๆ หลบทัน ถูกแต่พระมาลาขาดไปประมาณ ๒ นิ้ว ข้างพระนเรศวรถอยหลังไปถึงจอม ปลูกแห่งหนึ่งในป่าพุทรา ยันได้ถนัดก็เอาเท้าทั้ง ๒ ยันกับจอมปลูกขยับ แหงถูกโคนงาช้างพระมหาอุปราช ข้างพระมหาอุปราชเบนท์้ายจะหนี พระ นเรศวรเห็นได้ที่ ก็เอาพระแสงง้าวฟันพระมหาอุปราชขาดสะพรั่ง สัน พระชนม์อยู่บนคอช้าง ที่อื่นข้างพระนเรศวรย่นนั้นก็มิอาจปรากฏว่า พุทรา กระแตก ยังมีอยู่จนทุกวันนี้

ฝ่ายนายทัพนายกองหงสาวดีทั้งปวงครั้นเห็นพระมหาอุปราชสิ้นพระ ชนม์ก็ตกใจกลัว แดกกระจัดกระจายกันไป พระนเรศวรก็ห้ามมิให้พวกพลทำ ร้ายแก่พวกหงสาวดี ให้ประกาศแก่ชาวหงสาวดีว่าอย่าให้นายทัพนายกองทั้ง-

ปวงตกใจกลัวเลย ซึ่งเราทำสงครามคราวนี้มีได้คิดจะให้ไพร่พลทั้งปวงได้ความ
ลำบากคิดแต่จะแก้แค้นพระมหาอุปราชซึ่งหมิ่นประมาทเราอย่างเดียวนั้น
บัดนี้เราแก้แค้นได้แล้ว ตรัสดังนี้แล้วก็โปรดให้นายทัพนายกองและพลทหาร
ทั้งปวงกลับไปเมืองหงสาวดี พวกนายทัพนายกองและพลทหารทั้งปวงก็กราบ
ถวายบังคมลากลับไปยังเมืองหงสาวดี นำความที่พระมหาอุปราชชนช้างเสียที่
แก่พระนเรศวร สิ้นพระชนม์บนคอช้าง กราบทูลพระเจ้าหงสาวดี ๆ ก็ทรง
พระพิโรธ รับสั่งให้เอาตัวนายทัพนายกองที่ไปกับพระมหาอุปราชนั้น ใส่คา
ย่างไฟให้ตายสิ้น แต่ท่านนั้นยังไม่คลายพระพิโรธ จึงเสด็จไปสู่ตำหนัก
พระสุวรรณหงส์ เอาพระแสงฟันพระนางสุวรรณหงส์กับพระราชนิดาของ
พระองค์สิ้นพระชนม์ทั้ง ๒ พระองค์

เมื่อพระนเรศวรมีชัยชนะแก่พระมหาอุปราชแล้ว ก็เสด็จกลับยังพระ
นครศรีอยุธยา ให้ท่านบุรุษไพร่บ้านพลเมืองให้เรียบร้อยปรกติตามภูมิลำเนา
ข้าราชการทั้งปวงจึงทำการราชาภิเษก ยกพระนเรศวรขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน
พระนเรศวรจึงทรงตั้งพระเอกทศรถไว้ในตำแหน่งพระมหาอุปราช ทรง
ตั้งมหาดเล็กซึ่งตามเสด็จมาแต่เมืองหงสาวดี ได้ทำการรบฟุ้งร่วมชีวิตกับ
พระองค์มานั้น ให้มียศบรรดาศักดิ์ทุก ๆ คน แล้วพระราชทานบำเหน็จ
รางวัลเป็นอันมาก แล้วทรงพระกรุณาโปรดมิให้ต้องเสียส่วยสาอากรทั้งปวง
ด้วยพระแสงที่ทรงฟันพระมหาอุปราชนั้น พระราชทานนามว่าเจ้าพระยาแสน
พลพ่าย หรือเจ้าพระยาพระแสง พระแสงของ้าวของพระองค์เมื่อชนช้างกับ

พระมหากษัตริย์นั้นยังมีปรากฏอยู่จนเสียกรุงศรีอยุธยา ช้างทรงที่ทำยุทธหัตถีชนะพระอุปราชานั้น พระราชทานนามว่า เจ้าพระยาไชยานุภาพ แล้วพระนเรศวรทรงพระดำริเห็นว่า คราวนี้คงจะเกิดศึกใหญ่เป็นแน่ จึงให้ขยายพระนครให้กว้างออกไปกว่าเดิม ให้ทำค่ายคูประตูหอรบให้แน่นหนา ผ่อนเสบียงอาหารเข้าไว้ในพระนครเป็นอันมาก ประนปรี๊ดผู้คน ช้างม้าให้บริบูรณ์แล้ว จึงให้สร้างพระพุทธรูปปฏิมากรสูง ๒๐ ศอก พระองค์หนึ่งสำเร็จแล้ว ก็ทรงบริจาคพระราชทรัพย์บำเพ็ญพระราชกุศลฉลองพระพุทธรูปปฏิมากรนั้นเป็นอันมาก ถวายพระนามว่า พระติโลกนาถ

เมื่อพระนเรศวรทรงจัดการบ้านเมือง และบำเพ็ญพระราชกุศลเสร็จแล้ว จึงเสด็จยกทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงแสน เมืองนครศรีธรรมราช เมืองไชยา เมืองสงขลา เมืองตานี ครั้นตีได้เมืองเหล่านี้แล้ว ก็รวบรวมผู้คน ช้างม้าได้เป็นอันมาก เสด็จยกทัพกลับพระนคร ประนปรี๊ดเห็นจางวักแก่นายทัพนายกองเป็นอันมาก เมื่อมีกำลังผู้คน ช้างม้ามากขึ้น ทรงพระราชดำริเห็นว่าจะทำศึกใหญ่ได้ จึงจัดทัพใหญ่มีจำนวนพลถึงแปดหมื่นสี่พัน เป็นขบวนช้างระวางมีชื่อ ๔๔ ช้าง ช้างที่ไม่มีชื่อระวางร้อยเศษ ขบวนม้าระวางมีชื่อ ๑๕๖ ม้า ม้าไทย ๑๐๐ ม้า ม้าฮ่อ ๑๐๐ ม้า ม้าปีกขาวชั้นใน ๑๐๐ ม้า ม้าปีกขาวชั้นนอก ๑๐๐ ม้า ม้าทหารปืน ๑๐๐ ม้า ม้าทหารตีฆ้อง ๑๐๐ ม้า ม้าทหารปืนยาว ๑๐๐ ม้า ม้าเร็ว ๑๐๐ ม้า ให้จัดช้างทรง ๔ ช้าง คือ เจ้าพระยาไชยานุภาพ ๑ เจ้าพระยาสิริไชยจักร์ (ปราบไตรจักร์) ๑ เจ้าพระยาปราบศึก (ศรีไชยศักดิ์) ๑ เจ้าพระยาจักร์มหินทร์ (จักร์มहिมา) ๑ ช้าง

นายทัพนายกองข้างหน้า ๘ ข้าง ข้างหลัง ๑๒ ข้าง คือ พลายมงคลจักร (พาพ) ๑ พลายพิมานจักรพรรดิ ๑ พลายสวาสัทธิไชย ๑ พลายตรังโลกนาเค ๑ พลายแก้วจักรรัตน์ ๑ พลายมทรุงเทพ (มัทรมเทศ) ๑ พลายจุนไชยราชา กุญชรราชา ๑ พระยา (มหา) คชสาร ๑ พลายสังหารคชสีห์ ๑ หัสติวิไชย ๑ พลายหัตถไชย ๑ พลายโอราพต ๑ พลายเอราพต ๑ พลายอรุณจักรพรรดิ (โถมจักรพาพ) ๑ พลายมารติไชย (มารพิชัย) ๑ พลายคชรัตน์ ๑ พลายสุวัตติกุญเฉยะ ๑ พลายบรมนาเค (นทร) ๑ พลายกรินทรตัน (กรนทรรัตน์) ๑ ข้างหน้า ๘ ข้าง นั้นให้มีความญหน้า ๑ ความญท้าย ๑ กลาง ๓ ครั้นแล้วทรงให้จัดเป็นกองร้อย กองพัน กองหมื่น พร้อมด้วยเครื่องศัสตราวุธใหญ่่น้อยเสร็จแล้ว ให้พระเอกาทศรถเป็นแม่ทัพหน้า พระนเรศวรเป็นแม่ทัพหลวง ยกออกจากพระนครศรีอยุธยา พระเอกาทศรถยกไปได้เมืองแฉะ เมืองกรุงสลิการา เมืองหาง เมืองโยนกสุเร และเขตแดนเมืองหาง เก็บรวบรวมผู้คน ช้างม้าได้เป็นอันมาก ทรงจัดบ้านเมืองให้เรียบร้อย ให้ราษฎรคงอยู่ตามภูมิลำเนาแล้ว พระเอกาทศรถก็ยกไปตีเมืองหงสาวดี ให้เข้าล้อมเมืองหงสาวดีไว้

พระเจ้าหงสาวดีก็มีได้สู้รบ เป็นแต่ให้กวาดต้อนผู้คน ช้างม้าเสด็จหนีไปอยู่เมืองตองอู พระเอกาทศรถก็ยกพลตามตีพระเจ้าหงสาวดีไปถึงเมืองตองอู ให้เข้าตีเมืองเป็นหลายครั้งก็ไม่ได้ ด้วยเมืองตองอูมีผู้คนเสบียงอาหารบริบูรณ์ และชาวเมืองสู้รบเป็นสามารถ พระเอกาทศรถจึงมีใบบอกมากราบ

ทูลพระนเรศวร มีใจความว่า ไต่ยกไปล้อมเมืองตองอู และให้ตีหักเป็น
หลายครั้งก็ยังไม่ได้ ด้วยเมืองตองอูมีเสบียงอาหารบริบูรณ์ และผู้คนรักษา
แข็งแรงดังนี้ พระนเรศวรก็ยกทัพจากเมืองหาง ไปทางตำบลเขาเขียว เทพา
รักษซึ่งรักษาเขาเขียวนั้น บันทาลให้พระองค์เสด็จสวรรคตบนคอช้างพระที่นั่ง
พิฆณุราชา ณ ตำบลเขาเขียวนั้น เมื่อพระนเรศวรเสวยราชย์ พระชนม์ได้
๑๕ พรรษา อยู่ในราชสมบัติ ๒๐ ปี เมื่อเสด็จสวรรคต พระชนม์ได้ ๓๕
พรรษา พระนเรศวรสมภพวันพฤหัสบดี เสด็จสวรรคตเมื่อจุลศักราช ๙๖๐ ปี

เรื่องสมเด็จพระเอกาทศรถ

ฝ่ายพระเอกาทศรถซึ่งตั้งล้อมเมืองตองอูนั่น ครั้นทรงทราบว่า พระ
นเรศวรเสด็จสวรรคตแล้ว ก็ให้เลิกทัพกลับจากเมืองตองอูมาเชิญพระศพพระ
นเรศวรกลับมายังพระนครศรีอยุธยา บรรดาข้าราชการทั้งปวงจึงเชิญเสด็จ
พระเอกาทศรถขึ้นครองราชสมบัติ เมื่อพระเอกาทศรถได้ครองราชสมบัติแล้ว
จึงให้ทำพระเมรุถวายพระเพลิงพระเชษฐาธิราช แล้วทรงสร้างวัดอุทิศพระ
ราชกุศลถวายพระเชษฐาธิราชวัด ๑ พระราชทานนามว่า วัดวรเชษฐ แล้วให้
หล่อพระพุทธรูปใหญ่สูง ๑๔ ศอก พระองค์ ๑ หุ้มด้วยทองคำหนัก ๑๗๙
ชั่ง ถวายพระนามว่า พระศรีสรรเพชญ์ ครั้นสำเร็จแล้ว ให้สร้างวัดใน
เมืองอีก ๒ วัด คือ วัดราชวงศ์ วัด ๑ วัดโพธารามวัด ๑

เมื่อพระเอกาทศรถเสด็จไปตีเมืองหางนั้น ได้เอาพระหนัดคาบพระ
แสงองค์หนึ่งเป็นค่าย ยังมีรอยพระหนัดปรากฏอยู่ พระแสงองค์นั้นยังปรากฏ
จนทุกวันนี้

สมเด็จพระเอกาทศรถมีพระมเหสีถึง ๘ พระองค์ แต่มิได้มีพระราชโอรสธิดา และพระองค์ทรงพระราชศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนายิ่งนัก ทรงพระอุตสาห์เสด็จไปนมัสการพระพุทธบาทที่เขารังรุ้งอันมีอยู่ ใกล้เมืองหาง เมื่อเสด็จไปในท่ามกลางทางนั้น เสด็จประทับแรมที่วัดพุทธสรวนอันอยู่ในเมืองนาคิขะรา ครั้นเสด็จออกจากวัดพุทธสรวนแล้วเสด็จไปนมัสการพระพุทธบาทที่เขารังรุ้ง ทรงพระราชศรัทธาถวายพระมหามงกุฎกับสังวาลของพระนเรศวรเป็นพุทธบูชา แล้วเสด็จไปประทับที่เมืองหาง ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ปฏิสังขรณ์พระเจดีย์และพระพุทธรูปที่เมืองหาง เสร็จแล้วก็เสด็จกลับยังกรุงศรีอยุธยา ให้ซ่อมพระที่นั่งมณฑลภิเชก ๒ องค์ ซึ่งได้สร้างไว้แต่ครั้งพระมหากักรวรรดิ และได้จัดให้พระสงฆ์เล่าเรียนพระปริยัติธรรม ส่วนพระองค์ก็ได้ทรงเล่าเรียนพระกรรมฐานมิได้ขาด ครองราชสมบัติอยู่ตราบเท่าเสด็จสวรรคต พระเอกาทศรถได้เสวยราชย์เมื่อพระชนม์ได้ ๒๐ พรรษา อยู่ในราชสมบัติ ๑๙ พรรษา พระชนม์ได้ ๓๙ พรรษา ก็เสด็จสวรรคต

เรื่องพระเจ้าทรงธรรม

บรรดาข้าราชการทั้งปวงจึงยกพระเจ้าทรงธรรม ซึ่งเป็นพระราชนัดดาของพระสุธรรมราชาขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อจุลศักราช ๙๗๙ ปี ถวายพระนามว่า พระเจ้าติโลกนาถ ๗ มีพระมเหสีสองพระองค์ ทรงพระนามว่า จันทราชาพระองค์ ๑ ชัตติยเทวีพระองค์ ๑ พระนางจันทราชามีพระราชธิดา

๔ พระองค์ องค์ที่ ๑ มีพระนามว่าปทุมเทวี องค์ที่ ๒ พระนามว่า สूरียา
องค์ที่ ๓ พระนามว่า จันทาเทวี องค์ที่ ๔ พระนามว่า สิริกัลยา พระนาง
ชัตติยเทวี มีพระราชธิดา ๔ พระองค์ องค์ที่ ๑ พระนามว่า อุบลเทวี องค์
ที่ ๒ พระนามว่า นภาเทวี องค์ที่ ๓ พระนามว่า อรพตรี องค์ที่ ๔ พระ
นามว่า กนิษฐาเทวี

และพระเจ้าติโลกนาคนี้มีพระราชนัดดาองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า
สุริยกุมาร เป็นเชื้อพระวงศ์ฝ่ายพระราชมารดาของพระเจ้าติโลกนาค พระ
สุริยกุมารนี้มีอัธยาศัยผิดกว่าคนธรรมดาแต่ยังเยาว์ เวลาที่เล่นกับเพื่อน
ทหารด้วยกันนั้น พระสุริยกุมารให้เอาเครื่องลาดๆ บนจอมปลวกแล้วเสด็จขึ้น
นั่ง ตั้งแต่งพวกทหารให้เป็นเสนาบดีและข้าราชการแล้ว ก็เล่นว่าราชการ
วินิจฉัยพระราชกฤษฎีกากฎหมายอย่างทำนองกษัตริย์ ดังนี้เนื่องๆ

พระเจ้าติโลกนาคนี้มีทรงรอบรู้พระไตรปิฎกมาก ทรงพระราชศรัทธา
เลื่อมใสในพระพุทธศาสนายิ่งกว่ากษัตริย์ก่อนๆ ทรงสมทานศีล ๕ เป็นนิจ
ทรงสมทานอุโบสถศีลเดือนละ ๔ ครั้ง ทั้งทรงพระอุตสาหะบอกพระไตรปิฎก
แก่ภิกษุและสามเณร ทรงเล่าเรียนพระกรรมฐานปฏิสังขรณ์วิวัฒนาการที่ชำ
รุคให้ปรกติขึ้นเป็นอันมาก แม้กิจการบ้านเรือนทั้งปวง ก็เอาเป็นพระราชธุระ
วินิจฉัยโดยราชธรรมเที่ยงตรง คดีถึงที่ประหารชีวิต ทรงลดหย่อนผ่อนให้เบา
ลงเพียงจงจำพอสมควร คดีที่ควรจะรับพระราชอาญาหนักก็ให้รับแต่อาญา
ที่เบา คดีที่เบา ก็ให้ยกโทษพระราชทานเสียทีเดียว และพระเจ้าติโลกนาค

นั้น ทรงพระอุทสาหะ เสด็จขึ้นไปนมัสการพระพุทธบาทไม่ไคร้ขาด ครั้น
ต่อมาทรงเห็นว่าลำบากแก่ข้าราชการนัก นาน ๆ จึงจะเสด็จครั้งหนึ่ง

พระเจ้าติโลคนาด ทรงตั้งพระสุริยกุมารให้เป็นพระมหาอุปราช ทรง
มอบราชการบ้านเมืองทั้งสิ้นให้แก่พระสุริยกุมาร ส่วนพระองค์ทรงเป็นพระ
ราชธุระแต่กิจทางพระพุทธศาสนา

คราวนั้นมีพวกพ่อค้าญี่ปุ่นบรรทุกสินค้าเข้ามาขาย ในพระนครศรี-
อยุธยาเล่าหนึ่ง อำมาตย์คนหนึ่งเป็นคนทุจริตแอบอ้างว่าพระเจ้าแผ่นดินรับสั่ง
ให้ซื้อสิ่งของต่างๆ ครั้นพวกพ่อค้าญี่ปุ่นขายให้แล้วอำมาตย์ก็เอาเงินแดงให้แก่
พ่อค้าญี่ปุ่น ๆ รับเงินแดงไว้โดยไม่ทันพิจารณา ครั้นอำมาตย์นั้นไปแล้ว พ่อ
ค้าญี่ปุ่นจึงเอาเงินออกมาดู เห็นเป็นเงินแดงทั้งนั้นก็โกรธว่า พระเจ้ากรุงศรี
อยุธยาไม่ต้องอยู่ในธรรมใช้เงินแดง จึงให้คนใช้มีฝีมือทั้ง ๔ คน ชื่อนาวุธ
เข้าไปในพระราชวัง กำลังพระเจ้าติโลคนาดเสด็จออกบอกระบายปริยัติธรรม
พระสงฆ์อยู่ ครั้นญี่ปุ่นเข้าไปถึงจึงชักอาวุธออกจะทำร้ายแต่ด้วยบุญญาภิหาร
ของพระเจ้าติโลคนาดบันดาลให้ญี่ปุ่นทั้ง ๔ คนนั้น ชักอาวุธไม่ออก ข้าราชการ
ซึ่งเฝ้าอยู่เห็นพิรุณ ก็พากันจับคนได้อาวุธทั้ง ๔ คน พระเจ้าติโลคนาดจึง
รับสั่งถามเอง ว่าเหตุใดพวกเจ้าเหล่านี้จึงชื่อนาวุธมาจะทำร้ายเรา ญี่ปุ่นทั้ง
๔ จึงทูลว่า พระองค์ใช้อำมาตย์ผู้หนึ่งเอาเงินแดงไปซื้อสิ่งของๆ นายสำเภา
พวกข้าพเจ้า นายสำเภาโกรธว่าพระองค์ไม่ต้องอยู่ในยุติธรรมใช้เงินแดงจึงใช้
ข้าพเจ้ามาทำร้ายพระองค์ พระเจ้าติโลคนาดจึงรับสั่งให้สืบสวน จับได้

อำมาตย์ผู้ทุจริตนั้นมาซักถาม ได้ความเป็นสัจย์ว่าเอาเงินแดงไปซื้อสิ่งของญี่ปุ่นจริง จึงพระราชทานเงินดีให้ไปให้แก่นายสำเภา แล้วให้ปล่อยพวกญี่ปุ่นเสีย มิได้เอาโทษ

ต่อมาพระเจ้าติโลกนาค ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ สร้างวัดสำหรับพระสงฆ์เล่าเรียนพระปริยัติธรรมขึ้นอีก ๒ วัด คือ วัดพุทไธศวรรย์ ๑ วัดรัตนมหาธาตุ ๑ แล้วทรงบริจาคพระราชทรัพย์ซ่อมปราสาทกระเจกแดง และปฏิสังขรณ์วัดวาอารามอีกเป็นอันมาก ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลจนตรานเท่าเสด็จสวรรคต

เรื่องพระเจ้าปราสาททอง

เมื่อพระเจ้าติโลกนาคเสด็จสวรรคตแล้ว บรรดาข้าราชการทั้งปวง จึงเชิญพระสรีรุมารขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ถวายพระนามว่าพระเจ้ารามาริเบศรฯ ก็ยกพระราชธิดาของพระเจ้าติโลกนาคทั้ง ๔ พระองค์ ขึ้นเป็นพระมเหสีชายขวาฝ่ายละ ๔ องค์ ฝ่ายขวา ๔ นั้น คือ พระปทุมมาเทวี ๑ พระสุริยา ๑ พระจันทาเทวี ๑ พระสิริกัลยา ๑ ฝ่ายซ้าย ๔ นั้นคือ พระชัตติยเทวี ๑ พระนภาเทวี ๑ พระอรบตรี ๑ พระกนิษฐาเทวี ๑

พระปทุมมาเทวีนั้นมีพระราชโอรส ๔ องค์คือ พระไชยองค์ ๑ พระติภูฐานองค์ ๑ พระอภัยทศองค์ ๑ พระไชยทิศองค์ ๑

พระสุริยานั้นมีพระราชโอรส ๓ องค์ คือ พระชัตติยวงศ์องค์ ๑ พระติจักรองค์ ๑ พระสุนทรกุมารองค์ ๑ รวมพระโอรสทั้ง ๒ พระมเหสีเป็น ๗ องค์ด้วยกัน พระมเหสีอีก ๖ องค์นั้น จะได้มีพระโอรสธิดาหามิได้

วันหนึ่งพระเจ้ารามธิเบศรบรรทมหลับอยู่ในปราสาท ทรงพระสุบิน
 นิมิตว่า ที่จอมปลวกซึ่งพระองค์เคยเสด็จขึ้นว่าราชการเล่นแต่เมื่อครั้งยังเป็น
 กุมารนั้น มีปราสาททองผ่องอยู่ พอรุ่งเช้าตื่นจากบรรทมแล้ว จึงรับสั่งให้ราช
 บุรุษไปชုคตที่จอมปลวกนั้นก็ได้ปราสาททองคำ ๙ ชั้น สูงประมาณ ๑ คอก
 จึงรับสั่งให้นำมาประดิษฐานไว้ที่หอพระ เพราะที่ได้ปราสาททองนั้นเป็นเหตุ
 พระเจ้ารามธิเบศรจึงมีพระนามปรากฏอีกอย่างหนึ่งว่า พระเจ้าปราสาททองฯ
 ทรงพระกรุณาโปรดพระไชยซึ่งเป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ ยิ่งกว่าพระราช
 โอรสทั้งปวง มีพระราชประสงค์จะใคร่มอบราชสมบัติให้แก่พระไชย แต่เกรง
 พระราชโอรสทั้งปวงจะเสียพระทัย อยู่มาวันหนึ่ง พระเจ้าปราสาททองมีพระ
 ประสงค์จะใคร่ทดลองว่า พระราชโอรสองค์ไหนจะมีบุญ จึงให้หาพระราช
 โอรสทั้ง ๗ องค์เข้ามาแล้วเอาพระแสง ๗ องค์วางเรียงไว้ แล้วทรงอธิษฐาน
 ว่า ถ้าพระโอรสองค์ใดมีบุญสมควรจะครองบ้านเมืองแล้ว ขอให้หยิบดู
 พระแสงสำหรับบ้านเมือง ครั้นทรงอธิษฐานแล้ว จึงรับสั่งให้โอรสทั้ง ๗ องค์
 หยิบพระแสงองค์ละเล่มโดยลำดับ พระแสงสำหรับบ้านเมืองนั้นได้แก่พระ
 สุนทรกุมารซึ่งเป็นพระราชโอรสองค์เล็ก ต่อมาพระเจ้าปราสาททองก็ได้
 ทรงทดลองด้วยช้างอีก ช้างต้นมงคลหัตถ์ก็ได้แก่พระสุนทรกุมารอีก พระเจ้า
 ปราสาททองก็ทรงเสียพระทัยด้วยการเสี่ยงทายไม่สมพระประสงค์ ต่อมาพระ
 เจ้าปราสาททองก็ทดลองด้วยม้าอีก ม้าต้นซึ่งสมมุติว่าเป็นมงคลนั้นก็ให้แก่
 พระสุนทรกุมารอีก เมื่อพระเจ้าปราสาททองทอดพระเนตรเห็นประจักษ์ถึง

๓ ครั้งดังนั้น ก็ยังทรงพระอาลัยในพระราชโอรสองค์ใหญ่เป็นอันมาก ด้วยทรงเห็นว่าจะได้ครองบ้านเมืองเสียแล้ว แต่นั้นมาก็พระราชทานโอวาทแก่พระราชกุมารทั้งหลายเนื่อง ๆ ว่า เจ้าทั้ง ๗ พี่น้องจงรักใคร่ยำเกรงต่อกัน ผู้ใหญ่จงกรุณาต่อผู้น้อย ผู้น้อยจงเคารพต่อผู้ใหญ่ แต่พระสุรินทรกุมารราชโอรสองค์เล็กนั้น พระเจ้าปราสาททองทรงสั่งสอนมากกว่าองค์อื่น ๆ รับสั่งว่าเจ้าเป็นคนเล็กกว่าเขา จงเคารพต่อพี่ชายใหญ่ ๆ ให้มาก ๆ อย่าได้คิดขัดแย้งให้ผิดใจกับผู้ใหญ่ อย่าประพฤติล่วงอคติทั้ง ๔ ประการ

ครั้นต่อมา พระเจ้าปราสาททองให้สร้างพระที่นั่งชั้นใหม่อีก ๓ องค์ พระราชทานนามว่าสุริยาสน์อมรินทร์องค์ ๑ วิษัย (จักรวรรดิโพชนันต์) องค์ ๑ ทิพยอาสน์ ไอสวรรย์ทิพอาสน์ที่บางปะอินองค์ ๑ แล้วให้สร้างพระราชมณเฑียรและพระคลังชั้นอีกเป็นอันมาก ให้สร้างพระอารามชั้นอีก ๒ พระอาราม พระราชทานนามว่า ทยามะ ไชยวัฒนาราม อาราม ๑ ราชหุลาราม อาราม ๑ ให้จำหน่ายเครื่องแต่งพระองค์ต่าง ๆ ตั้งแต่ครั้งเมื่อยังไม่ได้ราชสมบัติเอาทรัพย์สินที่ได้มานั้นสร้างพระเจดีย์องค์ ๑ แผ่นทองคำหุ้มทั้งองค์ เวลาปวารณาพรรษาแล้ว เสด็จพระราชทานพระกฐินตามพระอาราม ทั้งปวงเป็นนิจ แล้วให้หล่อพระพุทธรูปพระเจ้าแผ่นดินเก่า ๆ จารึกประวัติไว้ให้ปรากฏ พระเกียรติยศทุกพระองค์

วันหนึ่งฟ้าผ่าลงที่พระที่นั่งมังคลาภิเษก เกิดเพลิงไหม้ขึ้น ข้าราชการทั้งปวงขึ้นไปช่วยกันดับเพลิงนั้นก็หาดับไม่พอพระสุรินทรกุมารขึ้นไปช่วยดับ

เพลิงนั้นจึงดับ เวลาเมื่อพระสุรินทรกุมารขึ้นไปนั้น ข้าราชการและประชาชน
ทั้งปวงเห็นเป็น ๔ กร จึงโจษกันอ้ออิงไป และพากันนิยมนับถือพระสุรินทร
กุมารว่าเป็นผู้มีบุญแต่บัดนั้นมา

พระเจ้าปราสาททองเสวยราชย์เมื่อพระชนม์ได้ ๒๐ พรรษา อยู่ใน
ราชสมบัติ ๒๕ พรรษา ครั้นพระชนม์ได้ ๔๕ พรรษา ก็เสด็จสวรรคต
พระเจ้าปราสาททองสมภพวันเสาร์

เรื่องสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

เมื่อพระเจ้าปราสาททองเสด็จสวรรคตแล้ว ข้าราชการทั้งปวง จึงยก
พระสุรินทรกุมารขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ถวายพระนามว่า พระนารายณ์
เพราะที่แลเห็นเป็น ๔ กรเมื่อขึ้นไปดับเพลิงนั้นเป็นเหตุ พระนารายณ์มีพระ
มเหสี ๒ องค์พระมเหสีฝ่ายขวาพระนามว่า พระกษัตริย์ พระมเหสีฝ่าย
ซ้ายพระนามว่าพระพันปี พระกษัตริย์มีพระราชธิดาองค์หนึ่งทรงพระนามว่า
พระสุตาเทวีพระนารายณ์ทรงพระกรุณาแก่พระราชภาคินีองค์หนึ่ง ทรงพระ
นามว่าพระศรีสิงห์ เป็นโอรสของพระไชยทิศซึ่งเป็นพระเชษฐา จึงตั้งไว้ในที่
เป็นพระโอรสบุญธรรมของพระองค์ และพระนารายณ์ให้ข้อมพระราชวังใหม่
ปูพื้นด้วยแผ่นศิลา ฝาผนังพระที่นั่งทั้งปวงให้ลงรักปิดทองประดับกระจกงดงาม
ให้ชุดสระทั้งทิศเหนือทิศใต้พระราชวัง ให้ข้อมเขื่อน คู ประตู หอรบให้
บริบูรณ์แน่นหนาทุกแห่งทุกตำบล

เมื่อพระนารายณ์ครองราชสมบัติได้ ๑๐ พรรษา แล้วเสด็จไปสร้างเมืองเก่าคือเมืองลพบุรี สร้างพระราชวังและพระที่นั่งหังปวงเสร็จแล้ว พระนารายณ์ก็เสด็จไปประทับที่เมืองลพบุรี พระราชทานพระนามพระที่นั่งที่เมืองลพบุรีนั้นว่า ดุสิตมหาปราสาท แล้วให้สร้างพระที่นั่งซ้ายขวาดุสิตมหาปราสาทอีก ๒ องค์ พระราชทานนามพระที่นั่งองค์ขวาว่า สุทธาสวรรย์ องค์ซ้ายว่าจันทรพิศาล ให้ตั้งเสวตฉัตรและเครื่องสูงไว้ครบทุกประการ แล้วให้สร้างอ่างแก้วน้ำพุไว้ในทิศเหนือและทิศใต้พระที่นั่งเหล่านั้น

เมื่อพระนารายณ์เสด็จไปประทับอยู่ที่เมืองลพบุรีนั้นได้ช้างเผือกช้าง ๑ พระราชทานนามว่า บรมรัตนากาศิริ พระนารายณ์นั้นมีบุญญาธิการมาก วันหนึ่งมีผู้จับช้างเถื่อนซึ่งยังมีได้ผลหัดมาถวาย พระนารายณ์จึงตรัสว่าเราจะชนชิงช้างเถื่อนนี้มีให้ไปพนันที่ ๔ คอกใต้ตงนี้แล้ว เสด็จขึ้นทรงช้างเถื่อนในที่ประชุมข้าราชการทั้งปวง ช้างเถื่อนก็มีได้ทำพยศไปพ้นจากที่ตามรับส่งคราวหนึ่งจึงรับส่งให้นาช้างเถื่อนซึ่งกำลังติดมันมาทรงอีก ช้างนั้นก็ได้ทำพยศอยู่ในบังคับบัญชาของพระองค์ทุกอย่าง

ต่อมามีทูตฝรั่งเข้ามาเฝ้า พระนารายณ์จึงรับสั่งให้เอาพรมมาปูที่หน้าพระลานแล้ว เสด็จขึ้นทรงช้างกำลังติดมันอยู่ให้ทูตฝรั่งดู ทรงไล่ช้างนั้นหมุนไปหมุนมา บังคับมิให้ลวงเลยไปจากพรมได้ ทูตฝรั่งเห็นดังนั้นก็มองดูหน้ากันแล้วสันนิษฐานพากันสรรเสริญว่า สืบไปเบื้องหน้าจะไม่มีใครที่ชำนาญช้างชำนาญยิ่งกว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้อีกแล้วดังนี้

ครั้นต่อมา พระศรีสังข์ซึ่งพระนารายณ์ทรงเลี้ยงไว้เป็นราชโอรสคิด
 ขบถ วันหนึ่งจึงซ่อนอาวุธเข้าไปถึงข้างที่พระบรรทม เมื่ออาวุธขึ้นจะฟัน
 พระนารายณ์ก็จับอาวุธได้มิได้เป็นอันตราย แต่พระนารายณ์มิได้ให้ลงโทษ
 เพราะทรงเห็นว่าพระศรีสังข์ยังเยาว์มีพระชนมพรรษา ๑๕ ปีเท่านั้น ทั้งเป็น
 พระราชนัดดาในยออันสนิท เมื่อพระเชษฐายังมีพระชนม์อยู่นั้น ได้ทรงฝาก
 ผังไว้ว่า หากน้อยเบาหน้อยก็ขอให้ทรงพระกรุณาตามสมควรดังนี้ พระ
 นารายณ์จึงให้ปล่อยตัวไป ต่อมาพระศรีสังข์คิดขบถอีก คือวันหนึ่ง พระ
 นารายณ์จะเสด็จออกพระที่นั่งดำเนินนักดิน พระศรีสังข์จึงถือพระแสงของพระ
 มหินทร์ ไปคอยจะทำร้ายอยู่ทางประตูวังข้างทิศใต้ เมื่อพระนารายณ์ไม่
 เสด็จออกทางนั้น เสด็จออกเสียทางประตูข้างทิศเหนือ ข้าราชการเห็นพระ
 ศรีสังข์ทำกิริยาพิรุณ ถืออาวุธแฝงอยู่ข้างบานประตู ก็พากันจับไปถวาย
 พระนารายณ์ ๆ ก็ทรงพระพิโรธว่า พระศรีสังข์คิดร้ายต่อพระองค์ ๒ ครั้ง
 แล้ว จะเลี้ยงไว้ไม่ได้ จึงรับสั่งให้เพชฌฆาตเอาตัวพระศรีสังข์ไปสำเร็จโทษ
 เสียตามประเพณี ประเพณีที่จะสำเร็จโทษเจ้านายในครั้งนั้น เอาถุงแดงสวม
 ตั้งแต่พระเศียรลงไปตลอดปลายพระบาท แล้วเอาเชือกมัดให้แน่น เอาท่อน
 จันทน์ทูปให้สั้นพระชนม์แล้วเอาใส่หลุมฝัง ให้เจ้าหน้าที่รักษายูอยู่ ๗ วันดังนี้

เพชฌฆาตก็เอาพระศรีสังข์ไปสำเร็จโทษตามรับสั่ง แต่ทำโดย
 ความเลินเล่อ พระศรีสังข์มิได้สั้นพระชนม์ เมื่อเจ้าหน้าที่รักษายูอยู่ ๗ วัน
 เห็นว่าพ้นกำหนด แล้วก็พากันกลับ พวกราชเลขาของพระศรีสังข์
 ขุดศพ เห็นยังไม่สั้นพระชนม์ ก็นำพระศรีสังข์ ไปรักษาที่ตึบบล

บ้านขาว ครั้นพระศรีสัทธิภัยเป็นปรกติแล้ว ก็ตั้งเกลี้ยกล่อมผู้คนเป็นกำลัง
 ได้เป็นอันมาก เพราะคนเหล่านั้นเชื่อว่า พระศรีสัทธิภัยเป็นผู้มีบุญ แต่ถูกทุบ
 แล้วฝังไว้ ๗ วันยังไม่สิ้นพระชนม์ คราวนั้นทิพโยธำอำมาตย์ หลวงจำแสน-
 ธิบัติ ราชบาลออกมะวันนันทะจอติน (ออกมะวันนันทะจอตินนี้ แปลไม่
 ได้ความ) พวกนั้นลอบเอาช้างพิษณุหงส์ ซึ่งเป็นช้างทรงของพระนารายณ์
 ไปเข้าเป็นสมัครพรรคพวกพระศรีสัทธิภัย พระศรีสัทธิภัยก็ยกเข้ามาทางประตู
 พรหมจักรด้านทิศตะวันออก เข้าไปถึงพระราชวังชั้นใน พระนารายณ์ไม่ทัน
 รู้พระองค์ก็ทรงตกพระทัย จึงรีบเสด็จหนีออกจากพระราชวัง พระศรีสัทธิภัย
 ให้ทำพิธีราชาภิเษก ขึ้นครองราชสมบัติอยู่ได้วัน ๑ กับคืน ๑

เมื่อพระนารายณ์หนีออกไปได้แล้ว ก็ให้รวบรวมได้ไพร่พลเป็นอัน
 มาก ยกเข้ามาจับพระศรีสัทธิภัยได้ จึงให้เอาตัวไปสำเร็จโทษเสียอย่างครั่ง
 ก่อน พวกเพศฆาตนำพระศรีสัทธิภัยไปแล้ว เอาถุงแดงสวมผูกให้มันคง เอา
 ท่อนจันทน์ทุบจนละเอียด ละเอียดแล้วจึงเอาลงหลุมฝัง ส่วนทิพโยธำอำมาตย์
 หลวงจำแสนธิบัติ ราชบาลออกมะวันนันทะจอติน กับพรรคพวกอีกเป็นอัน
 มากนั้น พระนารายณ์ก็รับสั่งให้เอาตัวไปประหารชีวิตเสีย ในขณะนั้น พระ
 พรหมซึ่งเป็นอาจารย์ของพระนารายณ์ จึงเข้าไปถวายพระพรขอพระราชทาน
 โทษคนเหล่านั้น พระนารายณ์ก็พระราชทานให้ แต่ให้ส่งไปเป็นพวกเกี่ยว
 ัญชาช้างหนุมานที่เมืองสุพรรณบุรี เมืองสุพรรณบุรีจึงเป็นส่วยัญชาช้าง หนุ่
 มาแต่คราวนั้น

ตั้งแต่เกิดเหตุเรื่องพระศรีสังข์ขึ้น พระนารายณ์ก็ทรงพระปรีชา
ด้วยหาพระราชมโอรสจะสืบพระวงศ์มิได้ จึงรับสั่งให้พระอัครมเหสี ตั้งสัตยา
ธิษฐานขอพระโอรส แต่นางนักษัตรทั้งปวงนั้นมิได้รับสั่งให้ขอ ด้วยไม่ไว้วาง
พระทัยกลัวจะเป็นชบดอย่างพระศรีสังข์ ที่สุดนางนักษัตรคนใดมีครรภ์ขึ้น ก็
ให้รีดเสีย เพื่อจะมีให้เกิดโอรสธิดาได้

อยู่มาวันหนึ่ง พระนารายณ์ทรงพระสุบินนิมิตว่า เทวดามอบก
นางนักษัตรของพระองค์ซึ่งมีนามว่า นางกุสวดีมีครรภ์ โอรสที่เกิดกับนาง
กุสวดีนั้นมีบุญมาก ดังนี้ ครั้นเวลารุ่งเช้าพระนารายณ์ก็มิได้แผ่พระพรให้
พระอัครมเหสีและข้าราชการทั้งปวงทราบพระสุบิน เป็นแต่รับสั่งให้มหาดเล็ก
ไปนิมนต์พระอาจารย์พรหมเข้ามายังพระราชวัง แล้วทรงเล่าให้ฟังจนตลอด
พระอาจารย์พรหมจึงถวายพระพรว่า นิมิตของพระองค์นี้เป็นมหามงคลวิเศษ
นัก พระองค์จะได้พระราชโอรสผู้มีบุญพระองค์หนึ่งซึ่งเกิดแก่นางกุสวดีพระ
นารายณ์จึงตรัสว่า ไฉนพระองค์เป็นเจ้าจึงทำนายดังนี้ โยมได้ตั้งสัตย์ไว้แล้วว่า
จะไม่เลี้ยงโอรสที่เกิดแก่นางนักษัตรเพราะกลัวว่าจะเป็นชบดอย่างพระศรีสังข์
พระอาจารย์พรหมจึงถวายพระพรว่า ซึ่งพระองค์จะทรงตั้งพระทัยอย่างนั้น
ไม่ควร ผู้ที่จะคิดชบดแล้ว ถึงจะเกิดแต่พระอัครมเหสีก็คิด ผู้ที่จะไม่คิด
ชบดแล้ว ถึงจะเกิดกับผู้ใดก็ไม่คิด เพราะฉะนั้นพระองค์อย่าทรงประพฤ
ติเหมือนอย่างแต่ก่อนเลย จะเป็นเวรกรรมติดตามไปในภายหน้า จงทรงพระ
กรุณาชุบเลี้ยงให้ทั่วถึงเกิด จะได้สืบราชตระกูลต่อไป ถ้าพระองค์

ไม่ชอบเสียแล้ว นานไปเมืองลพบุรีก็จะเป็นของผู้อื่นเสีย เมื่อพระอาจารย์พรหมถวายพระพรตังนั้น พระนารายณ์จึงตรัสว่า ที่พระคุณว่านั้ก็ชอบแล้ว แต่โยมได้ปฏิญาณเสียแล้ว ก็จำจะต้องรักษาวาจานั้นคง ได้แต่จะต้องคิดผ่อนผันด้วยอุบายอย่างอื่น พระพรหมก็ถวายพระพรลากลับไปยังพระอาราม

พระนารายณ์จึงมีรับสั่งให้เจ้าพระยาสุรสีห์เข้าไปเฝ้าแล้วตรัสว่า บัดนี้ นางกุสาวดีสนมของเรามีครรภ์ขึ้น เราได้ตั้งสัตย์ไว้แล้วว่าจะไม่เลี้ยงลูกสนม เจ้าจงเอานางนี้ไปเลี้ยงเป็นภรรยา ถ้าลูกในครรภ์นั้นเป็นชาย เจ้าจงว่าลูกของเจ้า ต่อเป็นหญิงจึงส่งมาให้เรา แล้วพระนารายณ์ก็ทรงมอบนางกุสาวดีให้แก่พระยาสุรสีห์ๆ ก็พาไปเลี้ยงไว้ ครั้นถ้วนกำหนดแล้ว นางกุสาวดีก็คลอดโอรสเป็นชาย เจ้าพระยาสุรสีห์ก็นำความกราบบังคมทูลพระนารายณ์ พระนารายณ์จึงพระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคแก่กุมารนั้นเป็นอันมาก

ครั้นกุมารนั้นอายุได้ ๗ ขวบ เจ้าพระยาสุรสีห์พาเข้าเฝ้าพระนารายณ์ๆ ทอดพระเนตรเห็นพระโอรสมีรูปโฉมงดงาม มีลักษณะกล้าหาญก็ทรงพระเมตตาเป็นอันมาก จึงพระราชทานนามว่า เจ้าพระยาสิทธิ์สุจักร (คือศรีสุรศักดิ์) พระราชทานเครื่องยศอย่างทำนองเจ้า สูงกว่าข้าราชการอื่น ๆ ให้มีตำแหน่งเฝ้าใกล้ชิดพระองค์ได้เป็นนิตย์

เมื่อเจ้าพระยาสิทธิ์สุจักรมีอายุเจริญรุ่นหนุ่มแล้ว ได้รักใคร่กันกับบุตรสาวเจ้าพระยาราชवंสน์ คอยหาโอกาสที่จะร่วมรัก ลักพาอยู่เสมอ เจ้าพระยาราชवंสน์ก็ทราบ ว่า เจ้าพระยาสิทธิ์สุจักรรักใคร่บุตรสาวของตน คอย

หาโอกาสที่จะร่วมรักสักพออยู่ วันหนึ่งเจ้าพระยาราชวังสันพบกับเจ้าพระยา
 สีสู่จักรในพระราชวังจึงพูดว่า สิ่งใดที่ท่านคิดเกี่ยวข้องกับเรา ๆ ทราบแล้ว ถ้า
 ท่านอาจจะคิดโดยลับ ๆ ไม่ให้เราและใคร ๆ รู้ได้เรายอมอนุญาตให้ เจ้าพระ
 ยาสีสู่จักรจึงตอบว่า ท่านพูดกับเราดังนี้ยังจะจริงหรือ เจ้าพระยาราชวังสันก็
 ตอบว่าจริง เจ้าพระยาสีสู่จักรจึงว่าถ้ากระนั้นเราจะพยายามให้สำเร็จความ
 ปรารถนาในคืนวันนี้ พูดกันแล้วต่างคนก็หลีกไป ในคืนนั้นเจ้าพระยาราชวัง
 สัน จึงสั่งให้ข้าทาสของตนรักษาโดยกวดขัน และให้มีมหรสพการรื่นเริงเป็น
 เพื่อนรักษาดูด้วย ครั้นตีประมาณ ๒ ยามเศษ เจ้าพระยาสีสู่จักร จึงเอา
 หวายมาเสกเป่า แล้วสอดเข้าไปในพวกที่รักษา พวกที่รักษาถูกหวายสะกด
 ของเจ้าพระยาสีสู่จักรก็เคลิ้มหลับไปสิ้น เจ้าพระยาสีสู่จักรจึงลอบเข้าไป
 หาบบุตรสาวเจ้าพระยาราชวังสันได้ร่วมรักเป็นสามีภรรยากันในคืนวันนั้น แล้ว
 จึงขอแหวนของนางนั้นสอดนิ้วมาวางหนึ่ง ครั้นถึงเวลาเช้าเผ่าจึงใส่แหวนที่นาง
 ให้มานั้นไปด้วย ครั้นพบกับเจ้าพระยาราชวังสัน จึงถอดแหวนออกอวด
 แล้วแกล้งพูดว่า แหวนวงนี้ราคาสักเท่าไรเจ้าพระยาราชวังสันเห็นแหวนก็
 จำได้ เข้าใจว่าเจ้าพระยาสีสู่จักรได้ไปหาบบุตรสาวของตนได้เสียกันแล้ว ก็
 มิได้ตอบประการใด เป็นแต่พูดว่าท่านนี่จริง ดั่งนี้เจ้าพระยาสีสู่จักรก็แจ้ง
 ความตามจริง แล้วขอโทษที่ตนได้ล่วงเกินเพราะที่พูดทำร้ายกันไว้ เจ้าพระยา
 ราชวังสันเห็นว่าพระยาสีสู่จักรเป็นคนเชี่ยวชาญ ในเวทมนตร์และมีลักษณะ
 กล้าแข็ง เห็นว่าจะมีบุญต่อไปข้างหน้า ก็เลยยกธิดาของตนให้

วันหนึ่งเจ้าพระยาสิทธิ์สุจักรเข้าไปเฝ้า พบเจ้าพระยาวิชเยนทร ซึ่งเป็นคนชาติฝรั่งเศสเข้ามาสวามิภักดิ์รับราชการอยู่ และพระนารายณ์โปรดปรานมาก พอเจ้าพระยาวิชเยนทรกลับกราบถวายบังคม เจ้าพระยาสิทธิ์สุจักร ก็แกล้งเหยียดเท้าไปถูกศีรษะเจ้าพระยาวิชเยนทร พระนารายณ์ทอดพระเนตรเห็น จึงมีรับสั่งว่า อ้ายคนนั้นมันเป็นคนไม่รู้เดียงสา อย่าถือโทษแก่มันเลย เจ้าพระยาวิชเยนทรก็ทูลให้อภัย มิได้กล่าวโทษประการใด

เจ้าพระยาสิทธิ์สุจักรนี้ชำนาญในการขี่ช้างขี่ม้ายิ่งกว่าผู้อื่น ช้างม้าที่ใคร ๆ ฝึกหัดหามาไม่ได้ เจ้าพระยาสิทธิ์สุจักรฝึกหัดหามาได้ทั้งสิ้น

วันหนึ่งพระนารายณ์เสด็จประพาสป่าด้วยข้าราชการทั้งปวง เจ้าพระยาสิทธิ์สุจักรขี่ม้าพยุคนำหน้า พอไปถึงพระปรารักษ์ (วัดมหาธาตุ) ก็เกิดลมพายุใหญ่ ม้าเจ้าพระยาสิทธิ์สุจักรตกใจ กระโดดข้ามกำแพงแก้วสูงประมาณ ๖ ศอกไป พระนารายณ์ทอดพระเนตรเห็นดังนั้นก็ทรงพระปริวิตก กลัวจะเป็นอันตราย จึงมีรับสั่งให้อำมาตย์คนหนึ่งไปดู อำมาตย์ผู้นั้นไปดู เห็นเจ้าพระยาสิทธิ์สุจักรมิได้เป็นอันตราย ก็กลับมากราบทูลแก่พระนารายณ์ ๆ จึงมีรับสั่งให้ไปบอกให้มาขึ้นช้างกับพระองค์ เจ้าพระยาสิทธิ์สุจักรก็ให้กราบทูลว่าจะฝึกหัดม้าตัวนี้ให้เรียบร้อย แล้วขี่ข้ามกำแพงกลับไปจงได้ดังนี้ แล้วเจ้าพระยาสิทธิ์สุจักรก็ควมขับให้ม้านั้นโดดข้ามกำแพงออกไปอย่างเดิม มิได้เป็นอันตราย ครั้นพระนารายณ์เสด็จประพาสป่าแล้ว ก็เสด็จกลับยังพระนคร

ต่อมา พระนารายณ์ทรงพระดำริว่า กุมมามัง เจ้าเมืองเชียงใหม่มีราชบุตรองค์หนึ่งชื่อว่าโกรสีงสาฯ เป็นคนกล้าหาญในการทำสงครามชำนานู ในการชี้ข้างขีม้าเป็นต้น ประชาชนสรรเสริญว่าเป็นคนมีบุญมาก กับได้ทรงทราบว่ พระเจ้าเชียงใหม่มีพระพุทธรูปวิเศษ ๓ พระองค์ ตามตำนานพระพุทธรูป ๓ พระองค์นั้น กล่าวไว้ดังนี้คือ

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาค เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไปแล้ว พระมหากษัตริย์เจ้าได้มาที่เมืองเชียงใหม่ ดำริจักใคร่สร้างพระพุทธรูปพระองค์หนึ่ง จึงตั้งพิธีบวงสรวงเชื้อเชิญเทวดา และพระยานาคทั้งปวงมา แล้วขอให้เทวดาและนาคที่มีอายุยืนพันพระพุทธรองค์ นฤมิตรูปสมเด็จพระผู้มีพระภาค ครั้นเทวดาและนาคนฤมิตรให้ดูแล้ว พระผู้เป็นเจ้าก็เอานวลโลหะทั้งปวงมาหล่อเป็นพระพุทธรูป เทวดาและนาคก็ช่วยกันทำให้มีพระรูปละม้ายเหมือนพระผู้มีพระภาคยังทรงพระชนม์อยู่

อีกพระองค์หนึ่งตามตำนานกล่าวว่า พระเจ้าเชียงใหม่ ให้หล่อขึ้นแล้วเอาแก้วมณีมีอานุภาพมากฝังเป็นพระเนตร ถวายพระนามว่าพระพุทธรสิหังค ด้วยอำนาจแก้วมณีพิเศษที่ฝังเป็นพระเนตรนั้น พระพุทธรสิหังค จึงทำปาฏิหาริย์ เหาะเหินเดินอากาศได้

อีกพระองค์หนึ่งตามตำนานกล่าวว่า พระเจ้าเชียงใหม่ ให้แกะเป็นพระนาคปรกด้วยไม้จันทน์แดงทั้งแท่ง

พระนารายณ์ได้ทรงทราบเกียรติยศของโกวิธสังสา และพระพุทธรูป-
 มากรทั้ง ๓ พระองค์ดังกล่าวมานี้ ก็มีพระราชประสงค์จะใคร่ทำสงคราม และ
 จะใคร่ได้พระพุทธรูปมาไว้สักการบูชา จึงให้จัดทัพบก ทัพเรือ ขบวน
 ทัพบกนั้นดังนี้ คือให้ราชภักดิ์กับหลวงเศษชุมพลทหารเดินเท้า ๒๐,๐๐๐ ให้
 พระศรีศรพาดกับพระพิพัฒน์ชุมพลทหารโล่ ๒๐,๐๐๐ ให้จันทราชากับหลวง
 สิทธิชุมพลทหารธนูหน้าไม้ ๒๐,๐๐๐ ให้หลวงจันทกับหลวงฤทธิ์ ชุมพลทหาร
 รบ ๒๐,๐๐๐ รวมจำนวนพล ๘๐,๐๐๐ ให้พระยาโกษาเป็นแม่ทัพใหญ่

แล้วให้จัดกองทัพช้างมีจำนวนพล ๓,๐๐๐ ให้ขุนพิพัฒน์ชุมพลกอง
 ๑ ขุนนรินทร์กอง ๑ พระมนตรีกอง ๑ ราชามาตย์ ๑ ราชบาลกอง ๑
 พระพิเรนทรเทพกอง ๑ พระอินทรเทพกอง ๑ ขุนสัสดีกอง ๑ ราชมนู
 กอง ๑ ทิพเสนีกอง ๑ มหามนตรีกอง ๑ ราชวรินทร์กอง ๑ อินทรเดช
 กอง ๑ ขบวนช้างเหล่านี้แบ่งเป็นช้างสำหรับทำยุทธหัตถี ๑๐๐ ช้าง สวม
 เกราะตลอดกาย ช้างตัวหนึ่ง ๆ มีหอกผูกผ้าแดง ๒ เล่ม มีปืนใหญ่หันปลาย
 ออก ช้างขวา ๑ บок ช้างซ้าย ๑ บอก มีนายทหารและพลทหารสวมเกราะ
 โปกผ้า ถืออาวุธประจำตัวทุกคนขึ้นขี่ทั้งคอและกลาง และท้ายช้าง ให้
 พระยาราชภักดิ์เป็นแม่ทัพใหญ่ แล้วให้จัดช้างทรงมีนามว่า พระบรมรัตน-
 ภาศ มีช้างบริวาร ๑,๓๐๐ ช้าง แล้วให้จัดพลม้ามีจำนวน ๘๐,๐๐๐ แยกเป็น

๔ กอง ให้ราชสงกรานต์ถือพลกอง ๑ สุวรรமாகอง ๑ พระยามหาเสนา
กอง ๑ พระยาพิไชยกอง ๑ พระพิพัฒน์กอง ๑ หมื่นพรหมกอง ๑ หมื่น
วาสุเทปกอง ๑ ม้าตัวหนึ่งๆ มีพลทหารถือทวน ๒ เล่ม ง้าว ๑ เล่ม มีด
คร่ำเงิน ๒ เล่ม ให้พระยาอภัยราชาเป็นแม่ทัพใหญ่

แล้วให้จัดขบวนทัพเรือดังนี้ คือ เรือพระที่นั่ง ๒ ลำ ชื่อครุฑพาหะ
ลำ ๑ สุวรรณหงส์ลำ ๑ เรือครุฑพาหะนั้น มีรูปครุฑปักเศวตฉัตร ๔ คัน
มีเครื่องสูงบริบูรณ์ ให้ราชามาตย์ ๑ ราชาบาล ๑ ทิพเสนา ๑ วิสูตรโยธา-
มาตย์ ๑ แต่งตัวถือพระแสงประดับพลอยเป็นองครักษ์

เรือสุวรรณหงส์นั้น เขียนลายรดน้ำเป็นรูปหงส์ บักรงแดงมีรูปหนุ-
มาน ให้วิเศษนาวากบวชีนาบจะแก่นายท้ายซ้ายขวา ให้ราชเสนากับรา-
ชาสนิทเดินรำประจำเรือ เรือพระที่นั่งเหล่านี้ เจ้าพนักงานจัดฝ้ายเรียบ
ร้อยมิได้กลั่น ที่จะปักจะพายก็พร้อมๆ กันมิได้ขัดจิ้งหะ พระมหาเทพ
ตำรวจหน้าถือพระแสงประดับพลอย คุณพวกดำรวจประจำเรือราชทิพ สำหรับ
นำหน้าเรือพระที่นั่ง महामन्त्रीตำรวจขวาถือพระแสงประดับพลอย คุณพวก
ตำรวจประจำเรือลงกตนาว่า แสงขวาเรือพระที่นั่ง ราชสุนิทรตำรวจซ้าย
ถือพระแสงประดับพลอย คุณพวกดำรวจประจำเรือไชยรัตน์แสงซ้ายเรือพระที่
นั่งอภัยสุนิทร ตำรวจหลังถือพระแสงประดับพลอย คุณพวกดำรวจประจำ
เรือสุกกาณจนพิมาน สำหรับตามเรือพระที่นั่ง

รายชื่อเรือที่ตามเสด็จนั้นดังนี้ คือ

เรือสุรสีห์พิมานฝ่ายขวา เรือพิมานไชยราชฝ่ายซ้าย เรือบัลลังก์รัตน
ฝ่ายขวา เรือชัยสวัสดิ์ฝ่ายซ้าย เรือไชยรัตนพิมานฝ่ายขวา เรือนาคไชย
ฝ่ายซ้าย เรือนาควาสกรีฝ่ายขวา เรือสีหนาทฝ่ายซ้าย เรือสีหาสนนาวา
ฝ่ายขวา เรือมงคลมหรณพฝ่ายซ้าย เรือมังกรบรรพตฝ่ายขวา เรือนรสีห์
วิสุทธ์ฝ่ายซ้าย เรือเสือสินธุ์ฝ่ายขวา เรือนรสิงห์ฝ่ายซ้าย เรือโตมหรณพฝ่าย
ขวา เรือโตสรสินธุ์ฝ่ายซ้าย เรือสุวรรณหงส์ฝ่ายขวา เรือกาญจนรัตน์ฝ่าย
ซ้าย เรือนพเชตฝ่ายขวา เรือสารพิมานฝ่ายซ้าย เรือเอกไชยฝ่ายขวา เรือ
เหล่านมีศรีษะและท้ายเป็นรูปราชสีห์ รูปนรสิงห์ รูปช้าง รูปม้า รูปนาค
เป็นต้น ล้วนลงรักปิดทองประดับกระจกงดงาม มีเศวตฉัตร ๙ ชั้นบ้าง ๗
ชั้นบ้าง พร้อมด้วยเครื่องสูงทั้งปวง

แล้วให้จัดเรือรบสำหรับนำทัพหลวงดังนี้

ให้โยธาสุรศาสตร์กับโยธาสุรสีห์องค์รักษ์ถือพระแสงทอง คุมพลทหาร
สวมเสื้อสักหลาดเขียวขลิบทอง พร้อมด้วยศัสตราวุธ ๒,๐๐๐ คน กองหนึ่ง

ให้โยธานรยุทธกับโยธานรณรงค์องค์รักษ์ถือพระแสงทอง คุมพล
ทหารสวมเสื้อสักหลาดเหลืองขลิบเงิน พร้อมด้วยเครื่องศัสตราวุธ ๒,๐๐๐ คน
กองหนึ่ง

ให้โยธาสังห้องค์รักษ์ถือพระแสงประดับพลอย คุมพลทหารสวมเสื้อ
สักหลาดสีม่วงขลิบเงิน พร้อมด้วยเครื่องอาวุธ ๒,๐๐๐ คน กองหนึ่ง

แล้วให้จัดเรือรบสำหรับตามทัพหลวง ดังนี้

ให้ศรีโยธารักษ์กับสิทธิโยธาหังครักษ์ถือพระแสงทอง คุมพลทหาร
สวมเสื้อสักหลาดแดงขลิบทอง พร้อมด้วยเครื่องศัสตราวุธ ๒,๐๐๐ คน กองหนึ่ง

ให้สุรสีห์กับกรีธาของครักษ์ถือพระแสงทอง คุมพลทหารสวมเสื้อ
สักหลาดดำขลิบเงิน ถือธนู ๒,๐๐๐ คน กองหนึ่ง

ให้สุตเทศวิกายไชยกรรมกับทหารสวดถือครักษ์ถือพระแสงทอง คุมพล
ทหารสวมเสื้อสักหลาดสีน้ำเงินขลิบเงิน ถือง้าว ๒,๐๐๐ คน กองหนึ่ง

ให้สิทธิกับฤทธิของครักษ์ถือพระแสงทอง คุมพลทหารสวมเสื้อสักหลาด
สีไข่กาขลิบเงิน ถือทวน ๒,๐๐๐ คน กองหนึ่ง

นายทัพนายกอง ซึ่งประจำเรือรบนำเสด็จและตามเสด็จเหล่านี้ แต่งตัว
เต็มยศทั้งสิ้น เรือรบลำหนึ่งๆ ปักธงสีต่างๆ อย่างสีเสื้อพลทหารลำละ ๓
คันๆ มีปืนใหญ่ชนิดใหญ่ ๑ บอก ชนิดเล็ก ๒ บอก ทุกลำ

ให้อัครนิสัยแต่งตัวถือพระแสงประดับพลอย ประจำกองเรือรบล่วงหน้า
หน้า คุมพลทหารสวมเสื้อสักหลาดสีจำปา ถือโล่ ๒,๐๐๐ คน ในเรือนั้นปัก
ธงสีจำปา ๓ คัน มีปืนใหญ่ชนิดใหญ่ ๑ บอก ชนิดเล็ก ๒ บอก

ให้สิทธิและเดชแต่งตัวเป็นแม่ทัพ คุมเรือรบปักธงแพรเหลืองลำละ ๓
คันๆ ๑,๐๐๐ ลำ มีปืนใหญ่ชนิดใหญ่ ๑ บอก ชนิดเล็ก ๒ บอก ทุกๆ ลำ
บรรจุมหาเรือหอกใบข้าวคร่ำเงินและทอง เป็นทัพหลัง

ให้พระยาชนนึ่งือพระแสงสัมฤทธิ์เป็นแม่ทัพหน้า คุณเรือราชสีห์บกธง
สีตากุ้ง ๓ คัน มีปืนใหญ่ชนิดใหญ่ ๑ บอก ชนิดเล็ก ๒ บอก บรรจุทหาร
ถือเครื่องศัสตราวุธเป็นอันมาก

ให้พระยาธิเบศร์จักรพรรดิแต่งตั้งผู้ถือพระแสงโมราเป็นแม่ทัพใหญ่ ทัพ
หลัง คุณเรือคชสีห์บกธงสีมันกุ้ง ๓ คัน มีปืนใหญ่ชนิดใหญ่ ๑ บอก ชนิด
เล็ก ๒ บอก บรรจุทหารถือเครื่องศัสตราวุธเป็นอันมาก

ให้เจ้าพระยาพระคลังกับเจ้าพระยากลาโหม แต่งตั้งผู้ถือพระแสงโมรา
คุณเรือไชยเพชร กับเรือมีพระรูปลายรดน้ำ บกธงแดงสีมันกุ้ง ๗ คัน

และบรรดาข้าราชการทุกกรมทุกกระทรวงที่ตามเสด็จนั้น ล้วนแต่งตั้ง
ตามบรรดาศักดิ์ เมื่อจัดกระบวนดังกล่าวมานี้สำเร็จแล้ว ให้จัดเรือบรรทุก
กระสุนดินดำ เรือบรรทุกเครื่องศัสตราวุธและเสบียงอาหารที่สุดจนกระทั่งเรือ
สำหรับบรรทุกศพพร้อมทุกประการ เมื่อพระนารายณ์ให้จัดทัพยกทัพเรือ
เสร็จแล้ว ครั้นได้มหาพิชัยฤกษ์ก็ให้ลั่นฆ้องชัยสามลา เคลื่อนขบวนยกยatra
พร้อมทั้งทัพยกทัพเรือมีจำนวนพลถึง ๒๕๐,๐๐๐ เต็มไปในทางน้ำและทางบก
เสด็จยกออกจากกรุงศรีอยุธยา

เมื่อพระนารายณ์ยกพลออกจากกรุงศรีอยุธยานั้น เสด็จประทับแรม
ตามระยะทางโดยลำดับเมืองและตำบลดังนี้ คือ

๑ เมืองวิเศษไชยชาญ ๒ เมืองลพบุรี ๓ เมืองนครสวรรค์ ๔ เมือง
พิษณุโลก ๕ เมืองพิจิตร ๖ เมืองสรรคบุรี ๗ เมืองสุโขทัย ๘ เมือง

สวรรณโลก ๙ เมืองพิไชย ๑๐ เมืองพิจิตรพากา ๑๑ เมืองสิงคบุรี ๑๒ เมืองอินทบุรี ๑๓ เมืองพรหมบุรี ๑๔ เมืองชัยนาท ๑๕ เมืองมโนรมย์ ๑๖ เมืองทุ่งยั้ง ๑๗ เมืองวังโพ ๑๘ เมืองลับแล ๑๙ เมืองนครสง ๒๐ เมืองนครไทย ๒๑ เมืองตุลঙ্গบุรี ๒๒ เมืองแปบ ๒๓ เมืองเด ๒๔ เมืองสระกำ ๒๕ เมืองพาด ๒๖ เมืองวัดบุตร ๒๗ เมืองเชียงเงิน ๒๘ เมืองเชียงทอง ๒๙ เมืองระแหง ๓๐ เมืองอุทัยธานี ๓๑ เมืองเดิน ๓๒ เมืองสครเต็ม ๓๓ เมืองแพร่ ๓๔ เมืองระแวก รวม ๒๕ ชาติ ลูถึงตำบลบ้านวังฉันทแขวงเมืองเชียงใหม่ จึงรับสั่งให้ตั้งค่ายหลวงที่ตำบลบ้านวังฉันท แล้วให้ทำพิธีตัดไม้ข่มนามเสร็จแล้ว ครั้นได้มหาพิชัยฤกษ์ จึงให้เจ้าพระยาราชวังสันเป็นแม่ทัพ ให้พระยาสิทธิราชเดโชกับเจ้าพระยาโกษาธิบดีเป็นปีกซ้ายปีกขวา แล้วเสด็จยกกองทัพหลวงไปตีเมืองเชียงใหม่

ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่ทราบดีว่า พระเจ้ากรุงศรีอยุธยายกกองทัพมาตั้งนั้น ก็จัดชวนทัพใหญ่ยกออกมาตั้งรับนอกพระนคร ครั้น ๒ ทัพปะทะกันแล้ว ได้รบพุ่งกันเป็นสามารบ พลปืนต่อบินก็เข้ารบกัน พลช้างต่อช้าง พลม้าต่อม้า พลทวนต่อทวน พลดาบต่อดาบ ก็เข้ารบกัน ควันปืนกลุ่มตลบไปทั้งอากาศ ไม่เห็นแสงตะวัน ผู้คนทั้งสองฝ่ายล้มตายลงเป็นอันมาก

ขณะนั้นพระยาสิทธิราชเดโชก็ขี่ม้าราวดนออกหน้าทัพ แล้วร้องประกาศไปว่าเราชื่อพระยาสิทธิราชเดโช ใครมีฝีมือดีจงออกมารบกับเราพวกลาวก็พากันนั่งอยู่สันมิได้มีใครขึ้นสู้ พระยาสิทธิราชเดโชเห็นลาวนั่งอยู่ไม่ออกมาสู้รบ

ดังนั้น จึงถือดาบขึ้นหลังม้า กลับใจหายตัวควมไปควมมาให้ลาวแลเห็นแต่ดาบ กับไฉนแต่เสียงมิได้เห็นตัว พวกลาวเห็นดังนั้นก็สะดุ้งตกใจกลัว พากันแตกหนีไม่เป็นขบวน พระเจ้าเชียงใหม่ก็ให้รวบรวมผู้คนที่แตกกระจัดกระจายได้ แล้วก็ล่าทัพกลับเข้าพระนคร ให้ปีติประตุลงเชื่อนแน่นหนา ขัณฑ์ขึ้นรักษาหน้าที่เชิงเทินเป็นสามารภ ให้ควัทรายหลอมตะกั่วเคียวขันน้ามันยาง สำหรับเทศาเมื่อข้าศึกเข้าตีปล้นกำแพง ฝ่ายนายทัพนายกองข้างกรุงศรีอยุธยา เห็นลาวแตกกระจัดกระจายไปดังนั้น ก็ขัณฑ์เข้าล้อมเมืองไว้ทั้ง ๔ ด้าน

ตกเวลากลางคืน พวกลาวพากันตีฆ้องฆานยาม เสียงฆ้องไฉนไปถึงพระกรรณพระนารายณ์ ๆ จึงตรัสถามเจ้าพระยาโกษาธิบดีว่า เสียงฆ้องที่ไหน เจ้าพระยาโกษาธิบดีจึงกราบทูลว่า เสียงฆ้องฆานยามในเมืองเชียงใหม่ พระนารายณ์จึงตรัสว่า เหตุใดพวกเจ้าจึงตั้งค่ายใกล้ชิดกับเมืองเชียงใหม่ดังนี้เล่า เจ้าพระยาโกษาธิบดีกราบทูลว่า ระยะทางตั้งแต่เมืองเชียงใหม่มาถึงค่ายหลวงนี้ห่างกันถึงโยชน์หนึ่ง พระนารายณ์จึงรับสั่งให้ไปวัดขันสูตรดูทางโยชน์หนึ่ง จึ่งตั้งเจ้าพระยาโกษาธิบดีกราบทูลจึ่งรับสั่งว่า ทางไกลกันถึงโยชน์หนึ่งเหตุใดจึ่งไฉนเสียงฆ้องยามดังนี้เล่า เจ้าพระยาโกษาธิบดีกราบทูลว่า ซึ่งไฉนเสียงฆ้องฆานยามดังนี้ เป็นนิมิตดีที่พระองค์จะได้เมืองเชียงใหม่และฆ้องนั้นจะมาสู่โพธิสมภารของพระองค์ ได้ทรงฟังก็ทรงยินดีเป็นอันมากจึ่งรับสั่งว่า ใครจะอาสาไปเอาฆ้องนั้นได้บ้าง ในขณะนั้นพวกที่ทาคิล่วงพระราชกำหนดกฎหมาย ต้องโทษจำขังอยู่ ๒๐ คน จึ่งรับอาสาทำทัณฑ์บนถวายว่า จะไปเอาฆ้องมา

ถวายให้ได้ ถ้าไม่ได้ให้ประหารชีวิตเสีย พระนารายณ์ก็โปรดให้นักโทษทั้ง ๒๐ คนนั้นพ้นโทษ นักโทษทั้ง ๒๐ คน นั้นก็เตรียมเครื่องศัสตราวุธครบมือ แล้วพากันไปตั้งกำแพงเมืองเชียงใหม่เสกเวทมนตร์ สะกดพวกรักษาหน้าที่เชิงเทินแล้ว ลอบเข้าไปลักเอาฆ้องใหญ่ให้ได้ นำมาถวายพระนารายณ์ ๆ ก็ให้ปูนบำเหน็จรางวัลแก่นักโทษทั้ง ๒๐ คนเป็นอันมาก แล้วรับสั่งให้ลงรักปิดทองฆ้องนั้นเป็นอันดี

อยู่มา ๒—๓ วันพระนารายณ์ไม่เห็นกองทัพเชียงใหม่ยกออกมารบ จึงรับสั่งปรึกษากับข้าราชการทั้งปวงว่า บัดนี้พวกเชียงใหม่ตั้งรักษาเมืองมั่นไว้ มิได้ยกทัพออกมารบให้เห็นแพ้และชนะ และไม่นำเครื่องบรรณาการมาถวายมาตามธรรมเนียม ท่านทั้งปวงจะคิดประการใดข้าราชการทั้งปวงจึงกราบทูลว่า ควรจะมีพระราชสาส์นเข้าไปถึงพระเจ้าเชียงใหม่ ให้ออกมารบกันตามธรรมเนียม มิฉะนั้นให้ออกมาอ่อนน้อมเสียโดยดี พระนารายณ์ก็ทรงเห็นชอบด้วย จึงให้อาลักษณ์จารึกพระราชสาส์นมีใจความว่า

พระราชโองการ มาณพระบัตินุสรณ์ สุธสังหนาท ราโชวาทอมฤทธิ มโหฬารดิเรก อเนกบุญญาธิบดินทร หริหรินทรธาดาดุลยคุณาธิบตี ศรีโลกเชษฐ ธิเบศรวรดิกล ศรีปทุมสุริยวงศ์องค์เอกาทศรถ จักรพรรดิราชาชนันตมหาสมมติวงศ์ พระเจ้ากรุงเทพมหานคร บวรทวารวดีศรีอยุธยา มหาธิลภพ นพรัตนราชธานี บุรีรมยราช ประศาสน์สุนทรธรรมดลลง มาถึงพระเจ้าเชียงใหม่ ด้วยเรายกพยุหโยธามาครั้งนี้ มิได้มีจิตยินดีที่จะชิงเอา

ราชสมบัติบ้านเมือง แก้วแหวน เงินทอง ผู้คน ช้างม้าของท่านโดยโลกเจตนา
 เราจะมีจิตศรัทธาเลื่อมใสจะใคร่เชิญพระพุทธรูปปฏิมากรพระพุทธรูปหิ้งค์กับพระ
 พุทธปฏิมากร ซึ่งแกะด้วยไม้จันทน์แดงทั้ง ๒ พระองค์ ขอให้พระเจ้าเชียงใหม่
 ใหม่ส่งพระปฏิมากรทั้ง ๒ พระองค์นั้นออกไปเมืองเชียงใหม่กับกรุงศรีอยุธยา
 ก็จะได้เป็นทองแผ่นเดียวกัน มิฉะนั้นให้พระเจ้าเชียงใหม่ยกพลโยธาหาญ
 ออกไปทำยุทธนาการตามราชประเพณี โดยวิธียุทธสงครามช้างม้าหรือชบวน
 ยุทธอย่างใดก็ตามที่ ครั้นให้จารึกพระราชสาส์นแล้ว ก็ให้ทูตนำไปถวายพระ
 พระเจ้าเชียงใหม่ฯ จึงให้อาลักษณ์จารึกพระราชสาส์นตอบ มีใจความว่า
 มหามหิศราชภูมิบาล สุธรรมาธิราชปรีชาธิราชเจ้าเมืองเชียงใหม่ ผู้ผ่านพิภพ
 เชียงใหม่ ถึงพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ด้วยพระอภัยการเราได้ผ่านพิภพศรีสัตนา
 คนหุต พระบิดาเราก็ได้ผ่านพิภพจันทบุรี ตัวเรานี้ก็ได้ผ่านพิภพเชียงใหม่
 พระพุทธรูปปฏิมากรทั้ง ๒ พระองค์นี้ไซ้ ได้ด้วยบุญบารมีของเรา ๆ ก็มีจิตเลื่อม
 ใส ทำสักการบูชาอยู่เป็นนิตย์ ซึ่งพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาก็ยกพลโยธามา
 ทำสงคราม ให้ได้ความเดือดร้อนแก่สมณชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎร เพื่อ
 จะใคร่ได้พระปฏิมากรนั้นเราไม่ยอมให้แล้ว เรายอมถวายชีวิตแก่พระปฏิมา
 กรทั้ง ๒ พระองค์ เมื่อจารึกเสร็จแล้วให้ทูตนำไปถวายพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา
 พระนารายณ์ทรงทราบราชสาส์นของพระเจ้าเชียงใหม่ดังนั้น จึงทรงจารึก
 พระราชสาส์นด้วยพระองค์เองมีใจความว่า กิจของสมณชีพราหมณ์ก็คือพยายาม
 ตั้งหน้าวิชาศีลเจริญภาวนา กิจของพระมหากษัตริย์ก็มีการทำสงคราม

เป็นราชประเพณี ซึ่งพระเจ้าเชียงใหม่จะมานั่งอมเมืองอ้าอยู่จะนี้ ดูกรिया
เหมือนสตรีมีชาติอันฉลาด ถ้าไม่ยอมให้พระปฏิมากรทั้ง ๒ พระองค์แล้ว จ
รักษาพระนครไว้ให้มั่นคง เราจะเข้าปล้นหักเอาให้ได้ ทรงจารึกแล้วให้ทูต
เชียงใหม่นำไปถวายเจ้านายของตน พระเจ้าเชียงใหม่ก็มีได้ตอบประการใด
เป็นแต่ให้รักษาพระนครนั้นไว้ พระยาสีหราชเดโชจึงทูลรับอาสาว่า จะตี
เมืองเชียงใหม่ให้ได้ แล้วพระยาสีหราชเดโชจึงขึ้นมาถือทวน นำหน้าทหาร
ทั้งปวงเข้าไปใกล้กำแพงเมืองเชียงใหม่ แล้วร้องด้วยเสียงอันดังว่า กูชื่อพระ
พระยาสีหราชเดโช เป็นทหารเสือของพระนารายณ์ ใครมีฝีมือดีจงออกมารบ
กับกู แล้วพระยาสีหราชเดโชก็ขับพลเข้าประชิดกำแพงเมือง พวกพลทหารลาว
ที่รักษาหน้าที่เชิงเทินก็พุ่งศัสตราวุธ แหล่นหลาว ระดมปืนลงมาดังท่าฝนเทสาด
ตะกั่วทราย ชนน้ำมันยาง อันคว่เคียวไ้ลงมาเป็นอันมาก พลทหารไทยก็มีได้
ย่อหัวถอยหลัง พวกกันเข้าชุดทำลายกำแพงเมืองเป็นสามารบ พระยาสีหราช
เดโชก็ถือดาบปืนกำแพงเมืองเข้าไปได้ ไล่ฆ่าฟันพวกรักษาหน้าที่เชิงเทินแตก
กระจัดกระจาย พลทหารก็ทำลายกำแพงเข้าเมืองได้ ไล่ฆ่าฟันทหารล้มตาย
เป็นอันมาก พระโพธิสารเจ้าเมืองเชียงใหม่ถูกอาวุธพินาศในทีรบ พวก
ทหารไทยจับได้นางทิพย์ลามาให้พระเจ้าเชียงใหม่ กับเจ้าวงศ์โอรสพระเจ้า
เชียงใหม่และพริสสังสาอำมาตย์ และขุนนางข้าราชการทั้งปวงได้เป็นอันมาก
เก็บบริวารทวนเงินทองได้เป็นอันมาก แล้วนำมาถวายพระนารายณ์ ครั้น
พระนารายณ์มีชัยชนะได้เมืองเชียงใหม่แล้ว จึงให้เชิญพระพุทธรูปศักดิ์ พระ

แก่นจันทน์แดงมาประดิษฐานที่ลัปลาลา ให้มีการมหรสพสมโภชเป็นอันมาก แล้วตรัสถามพระยาแสนหลวงอำมาตย์ของพระเจ้าเชียงใหม่ว่าเราได้ทราบข่าวว่าพระพุทธสิหิงค์นี้มีอนุภาพเหาะเหินเดินอากาศได้จริงหรือ พระยาแสนหลวงกราบทูลว่า แต่เดิมเมื่อพระพุทธสิหิงค์ยังประดิษฐานอยู่ที่เมืองปาดลีบุตรนั้นเหาะเหินเดินอากาศได้จริง แต่มีคนทุจริตมาควักเอาแก้วมณีที่ฝังเป็นพระเนตรไปเสีย แต่นั้นมาพระพุทธสิหิงค์ก็เหาะเหินเดินอากาศไม่ได้ ต่อมาพระสรคบุรีเชิญไปจากเมืองปาดลีบุตร ไปประดิษฐานที่เมืองสรคบุรี ต่อนั้นไปประดิษฐานอยู่ที่เมืองลานช้าง ต่อไปนั้นไปประดิษฐานอยู่ที่เมืองจันทบุรี แล้วมาประดิษฐานอยู่ที่เมืองเชียงใหม่

เมื่อพระนารายณ์จะเสด็จกลับจากเมืองเชียงใหม่ จึงตั้งเจ้าวงศ์ซึ่งเป็นโอรสพระเจ้าโพธิสารเป็นพระเจ้าเชียงใหม่ พระมเหสีและขุนนางข้าราชการทั้งปวงนั้น ก็ให้คงอยู่เมืองเชียงใหม่ตามเดิม แล้วให้เชิญพระพุทธปฏิมากรทั้ง ๒ พระองค์ลงประดิษฐาน ณ เรือเอกไชย เสด็จยกทัพกลับยังพระนครศรีอยุธยา เมื่อเรือเอกไชยมาถึงพระฉนวนน้ำแล้ว ทรงประกาศให้ขุนนางข้าราชการและราษฎรทั้งปวงเล่นมหรสพสักการบูชา หนทางที่จะเชิญพระพุทธปฏิมากรทั้ง ๒ พระองค์ขึ้นนั้นก็ให้ไปรยทรายบักราชวัติ ผูกต้นมะพร้าวต้นกล้วยต้นน้อยเป็นต้น แล้วเชิญพระพุทธปฏิมากรทั้ง ๒ พระองค์ขึ้นประดิษฐานบนพระยานมาศ กั้นพระกลดชลีบทอง ๔ คัน เสวตฉัตร ๔ คัน เชิญไปประดิษฐานไว้ที่หอพระในพระราชวัง แล้วให้ทำการสมโภชเป็นอันมาก ในขณะนั้นพระพุทธสิหิงค์ก็ทำปาฏิหาริย์ต่างๆ และมิ่งชัยซึ่งได้มาแต่เมืองเชียงใหม่

นั้น พระนารายณ์ก็ให้นำไปไว้สำหรับตีขานยามในพระราชวัง พวกเมืองเชียงใหม่ซึ่งลงมากับขบวนทัพหลวงนั้น ทรงพระกรุณาโปรดให้กลับคืนไปยังเมืองเชียงใหม่ทั้งสิ้น แต่นั้นมา เจ้าเมืองเชียงใหม่ก็นำเครื่องบรรณาการมาถวายเป็นนิตย์ มิได้ขาด

และพระนารายณ์นั้น ได้ทรงศึกษาวิทยาาคมในสำนักพระอาจารย์พรหมๆ นี้มีอายุมากเป็นผู้เฒ่า ใบหูทั้ง ๒ ข้างยาวถึงบ่าเป็นผู้ชำนาญในทางเวทมนต์ มีอำนาจพาทางเหาะเหินเดินอากาศได้ เพราะฉะนั้นพระนารายณ์จึงมีบุญญาภิหารและอิทธิฤทธิ์มาก วันหนึ่งเสด็จทรงเรือพระที่นั่งเอกไชยในเวลาเช้า รับสั่งให้นำลต แล้วทรงเอาพระแสงพ่นลงน้ำก็ลดลงตามพระราชประสงค์ ครั้นนำลตลงแล้ว จึงรับสั่งให้นำขึ้น แล้วทรงพระแสงพ่นลงอีก น้ำก็ขึ้นตามพระราชประสงค์ พระนารายณ์มีพระราชประสงค์อย่างไรก็เป็นไปตามทั้งนั้น พระเกียรติยศของพระนารายณ์นั้นแผ่ไปทั่วทุกทิศ มีชาวต่างประเทศ เมืองแขกอรวง เมืองโครसान ฝรั่งเมืองฝรั่งเศส นำเครื่องบรรณาการดอกไม้เงินทองมาถวาย ขอเป็นพระราชไมตรี เมื่อพระนารายณ์เสวยราชย์ พระชนม์ได้ ๑๕ พรรษา อยู่ในราชสมบัติ ๒๕ พรรษา ครั้นพระชนม์ได้ ๔๐ พรรษา ก็เสด็จสวรรคต พระนารายณ์สมภพวันอังคาร

เรื่องพระราเมศวร

เมื่อพระนารายณ์เสด็จสวรรคตแล้ว ข้าราชการทั้งปวงเห็นว่า พระนารายณ์ไม่มีพระราชโอรสที่จะสืบพระวงศ์ ปรีชากันว่า ควรจะยกราช-

สมบัติถวายแก่ใคร พวกที่รู้ประวัติเจ้าพระยาศรีสรรค์จึงพูดขึ้นว่า พระราชโอรสของพระนารายณ์มีอยู่ คือเจ้าพระยาศรีสรรค์บุตรนางกุสาวดี ที่พระราชทานไปแก่เจ้าพระยาสุรสีห์ ด้วยพระนารายณ์ได้ตั้งสัตย์ไว้ว่าจะไม่เลี้ยงโอรสที่เกิดแต่นางสนม ครั้นนางกุสาวดีมีครรภ์ขึ้น จึงแก่งักยักย้ายเตไปเสีย เพราะฉะนั้น ควรจะยกสมบัติให้แก่เจ้าพระยาศรีสรรค์ เมื่อปรึกษาเห็นชอบพร้อมกันดังนี้แล้ว จึงเชิญเจ้าพระยาศรีสรรค์ให้ขึ้นครองราชสมบัติ แต่เจ้าพระยาศรีสรรค์ไม่รับ ว่าบิดาของเรายังมีอยู่ ท่านทั้งปวงจงเชิญบิดาของเราขึ้นครองราชสมบัติเถิด ชุนนางข้าราชการทั้งปวงก็เชิญเจ้าพระยาสุรสีห์ขึ้นครองราชสมบัติ เจ้าพระยาสุรสีห์มีพระนามเป็น ๒ อย่าง ๆ หนึ่งว่า สมเด็จพระธาดาธิบดี พระนามหนึ่งว่าพระรามศวรฯ ทรงตั้งนางอุปละเทวีเป็นพระมเหสีฝ่ายขวา ทรงตั้งพระสุตาเทวีราชธิดาพระนารายณ์เป็นมเหสีฝ่ายซ้าย พระสุตาเทวีมีพระราชโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่าพระขวัญ ในเวลาที่พระขวัญประสูติจากครรภ์พระมารดานั้น มีเหตุเป็นนิมิตต่าง ๆ เป็นต้นว่า แผ่นดินไหว ประชาชนพากันเลื่องลือว่ามีบุญมาเกิด

และพระรามศวรนั้น ไม่ค่อยพอพระทัยในทางยศศักดิ์ แม้จะเสด็จประพาสที่ใด ๆ ก็ไม่มีขบวนแห่แหน ให้แต่องครักษ์ตามเสด็จเล็กน้อยเท่านั้น พอพระทัยที่จะบำรุงไพร่บ้านพลเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุขอย่างเดียว จึงทรงตั้งเจ้าพระยาศรีสรรค์เป็นพระมหาอุปราช ดูแลกิจการบ้านเมืองต่างพระองค์

ในเวลานั้นพระมหาอุปราชได้อาณาสิทธิ์สำเร็จราชการบ้านเมืองต่างพระองค์
พระราเมศวรทั้งสิ้น พระราเมศวรให้สร้างวัดขึ้น ๔ วัด คือวัดบุรพารามวัด
๑ วัดรัตนปราสาทวัด ๑ วัดบรมราชสถียวัด ๑ วัดชังคยี่วัด ๑ แล้วปฏิ-
สังขรณ์วัดสมังคลารามวัด ๑ เมื่อพระราเมศวรเสวยราชย์ พระชนม์ได้ ๕๕
พรรษา อยู่ในราชสมบัติ ๑๔ พรรษา ครั้นพระชนม์ได้ ๖๙ พรรษา ก็เสด็จ
สวรรคต พระราเมศวรสมภพวันศุกร์

เรื่องพระสุริเยนทราธิบดี

ข้าราชการทั้งปวงจึงเชิญพระมหาอุปราชขึ้นครองราชสมบัติ เมื่อ ณ
วันเสาร์ ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๖ จุลศักราช ๑๐๖๓ ในวันเมื่อทำการราชาภิเษก
นั้นเกิดมหัศจรรย์ มีแสงสว่างทั่วไปทั้งพระราชวัง ข้าราชการทั้งปวงได้อาณิคมิต
นั้นเป็นเหตุ ถวายพระนามว่า พระเจ้าสุริเยนทราธิบดี ภายหลังปรากฏพระ
นามอีกอย่างหนึ่งว่า นรามรินทร์ พระเจ้าสุริเยนทราธิบดีมีพระมเหสีทรง
พระนามว่า พระพันปีหลวง

ครั้นต่อมา พระขวัญราชโอรสพระราเมศวรมีพระชนม์ได้ ๑๔ ปี คิด
ร้ายต่อพระเจ้าสุริเยนทราธิบดี ตั้งช้องสมผู้คนไว้เป็นอันมาก กิตติศัพท์ทราบ
ไปถึงพระเจ้าสุริเยนทราธิบดี ๆ จึงรับสั่งให้เชิญพระขวัญเข้ามาเฝ้าในราชวัง
แล้วรับสั่งถามว่า เจ้าตั้งช้องสมผู้คนจะคิดร้ายต่อเราจริงหรือ พระขวัญ
รับว่า การตั้งช้องสมผู้คนนั้นจริง แต่ไม่ได้ประสงค์จะทำร้ายต่อพระองค์
ประสงค์จะป้องกันบ้านเมือง พระเจ้าสุริเยนทราธิบดีทรงพระดำริเห็นอาการ

พิรุณ จึงปรึกษากับข้าราชการทั้งปวง ๆ จึงยกบทพระอัยการขึ้นพิพากษาว่า ผู้ที่ตั้งช่องสุมนคนจะประทุษร้ายต่อพระเจ้าแผ่นดินนั้น ชอบให้เอาตัวไปประหารชีวิตเสีย พระเจ้าสุริเยนทราธิบดีก็รับสั่งให้เอาตัวพระขวัญไปสำเร็จโทษเสียตามประเพณี

พระสุริเยนทราธิบดีมีพระราชโอรสด้วยมเหสีใหญ่ ๓ องค์ องค์ที่ ๑ พระนามว่า สุรินทกุมาร องค์ที่ ๒ พระนามว่า วรราชกุมาร องค์ที่ ๓ พระนามว่า อนุชากุมาร ๆ นักล้ำหาญ ทุกรายมาก วันหนึ่งรับสั่งให้พวกมหาดเล็กเด็ก ๆ ด้วยกันว่ายข้ามแม่น้ำ พวกมหาดเล็กเกรงอาญา ก็พากันว่ายน้ำ ที่มีกำลังน้อยจมตายบ้างก็มี กิตติศัพท์ทราบถึงพระเจ้าสุริเยนทราธิบดีฯ ทรงพระพิโรธ รับสั่งให้เอาอนุชากุมารไปสำเร็จโทษเสียตั้งแต่เด็กที่จมน้ำตาย

และพระเจ้าสุริเยนทราธิบดีมีราชบุตรอันเกิดด้วยพระสนมอีก ๓ พระองค์ นามว่า เจ้ากุมารอินทรวงศ์ ๑ เจ้ากิ่งองค์ ๑ เจ้าตี่องค์ ๑

ครั้นต่อมา พระเจ้าสุริเยนทราธิบดีให้สร้างมณฑปพระพุทธบาท มี ยอดสูง ๒๕ ศอก หุ้มทองแดง ลงรักปิดทอง แล้วให้สร้างวัดขึ้นที่ตำบลโพธิ์ช้างล้ม ๒ วัด พระราชทานนามว่า พระอารามบรมกษัตริย์วัด ๑ ทุฬียารามวัด ๑ ปฏิสังขรณ์พระเจดีย์องค์ ๑ ลงปิดทองงดงาม พระราชทานนามว่า สุขัญญโพธิ์เพชรเจดีย์ แล้วให้เอาโลหะทั้ง ๕ มาสร้างพระปฏิมากร องค์ ๑ สูง ๑๖ ศอก พระราชทานนามว่า สยัตถุพุทธกามาลี

ในปีนั้นเจ้าเมืองกาญจนบุรีจับได้ช้างเผือกพังช้าง ๑ ช้างเผือกพลาย
 ช้าง ๑ นำมาถวาย จึงพระราชทานนามช้างเผือกพังว่า อินทไอยรา พระราช-
 ทานนามช้างเผือกพลายว่า บรรพจักรบุบผาพันธุ์

พระเจ้าสุริยเณรราชบิดันมีบุญญาภิหาร และอิทธิฤทธิ์ ชำนาญใน
 ทางเวทมนตร์กายสิทธิ์มาก เวลากลางคืนก็ทรงกำบังพระกายเสด็จประพาส พัง
 กิจสุขทุกข์ของราษฎร และทรงตรวจตราโจรผู้ร้ายมิได้ขาด ทรงชุบเลี้ยงคนที่มี
 เวทมนตร์ให้เป็นมหาดเล็กใกล้ชิดพระองค์ รับสั่งใช้ให้กำบังกายออกตรวจ
 โจรผู้ร้ายในราตรี ถ้าทรงทราบว่าใครมีเวทมนตร์ดีแล้ว ให้มหาดเล็กกลับไป
 ทำร้ายเวลาหลับ ผู้ใดไม่เป็นอันตรายก็ให้พามาเลี้ยงไว้เป็นข้าราชการ ผู้ใด
 ที่โอ้อวดทดลองไม่ได้จริง ก็ให้ลงพระราชอาญา พระเจ้าสุริยเณรราชบิดันทรง
 บินแม่น้ำหาผู้เสมอยาก นกกาบินร้องมาในเวลากลางคืนก็ยิ่งถูก เต่าปลา
 มัจฉาชาติในน้ำ แต่พอแลเห็นเงาก็ยิ่งถูก และทรงชำนาญในทางโหราศาสตร์
 รู้คำนวณฤกษ์ยามชะตาบ้านเมือง ได้ทรงพยากรณ์กาลอนาคตเป็นพระราช-
 นิพนธ์ไว้ดังนี้ว่า น้ำในแม่น้ำและคลองทั้งปวงจะแดงเป็นโลหิต เมฆและ
 ท้องฟ้าจะแดงเป็นแสงไฟ แผ่นดินจะไหวโดยมาก ยักษ์และผีป่าจะเข้าเมือง
 เสือเมืองจะหลีกเลียง ฤดูหนาวจะเป็นฤดูร้อน โรคภัยจะเบียดเบียนสัตว์และ
 มนุษย์ทั้งปวง โอชาร่านยาและผลไม้จะถอยร่น เทพดาที่รักษาพระศาสนา
 จะรักษาแต่คนพาล พวกที่อยู่ในศีลในธรรมจะถอยยศ มิตรจะกลับเป็นศัตรู
 เมียจะคิดทรยศต่อผัว คนต่ำตระกูลจะทำคนตระกูลสูงให้เสื่อมถอย ศิษย์จะ
 ล้อครู พวกพาลจะมีอำนาจ พวกปราชญ์จะตกต่ำ น้ำเต้าจะจม กระเบื้องจะ
 ลอย ผู้ดีจะเดินตรอก ชักรอกจะเดินถนน มนุษย์จะมีอายุสั้นพลันตาย จะ

เกิดข้าวยากหมากแพง ผู้มนุษย์จะอดอยาก ฝืนและเปเรตจะปนอยู่กับคน
สมณชีพราหมณ์จะร้อนใจ จะเกิดโจรผู้ร้ายแย่งชิงกันชุกชุม ที่ลุ่มจะกลับ
เป็นดอน ที่ดอนจะกลับลุ่ม พระพุทธศาสนาจะเศร้าหมอง คนที่สนุกเฮฮาจะ
ได้ครองสมบัติ คนต่างชาติต่างภาษาจะเข้ามาเป็นเจ้านายดังนี้

อยู่มามีบัณฑิตคนหนึ่ง ชื่ออัยธรรมเดียรพึงสีกออกจากพระ ลำแดง
ตัวเป็นผู้วิเศษ โกหกว่าตัวเป็นเจ้าพระขวัญ ซึ่งพระสุริเยนทราธิบดีให้เอาตัว
ไปสำเร็จโทษเสีย ว่ายังไม่สิ้นพระชนม์ เทวดาพาไปเลี้ยงไว้ อัยธรรมเดียร
สร้างแต่งตัวทำท่าทางเหมือนพระขวัญ ล่อลวงให้คนเชื่อถือเป็นอันมาก ครั้น
มีผู้นับถือมากขึ้น ก็ตั้งเกลี้ยกล่อมได้สมัครพรรคพวกประมาณ ๒,๐๐๐ เศษ
ตระเตรียมเครื่องศัสตราวุธ จะยกเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยา เมื่อมาถึงเมืองนคร-
ราชสีมา หลวงเทพราชาผู้ว่าราชการเมืองก็เข้าเป็นสมัครพรรคพวกกับอัย
ธรรมเดียร จึงเอาช้างทรงพระบรมรัตนากาสมาให้อัยธรรมเดียรก็ตั้งหลวง
เทพราชา ให้เป็นอำมาตย์ของตนแล้ว ก็ขึ้นชิงกันเสียดจัต คุมพรรคพวก
ประมาณ ๒,๐๐๐ เศษ พร้อมด้วยศัสตราวุธ ยกเข้ามาทางบ้านเนินกระทุ่ม
เกลี้ยกล่อมผู้คนตลอดมา

กิตติศัพท์ที่อัยธรรมเดียรยกทัพเข้ามานั้น ทราบไปถึงกรุงศรีอยุธยา
พระเจ้าสุริเยนทราธิบดีจึงรับสั่งมิให้ราษฎรทั้งปวง เอิกเกริกกวนวาย ให้สงบอยู่
ครั้นอัยธรรมเดียรยกเข้ามาถึงคลองคูพระนคร ก็ขึ้นชิงข้ามมาทางสะพานคุ
นั้น พระเจ้าสุริเยนทราธิบดีก็มีใต้ออกสู้รบ ทรงพระแสงปืนไปประทับอยู่ที่บ่อม
มหาไชยบนเชิงเทินกำแพง พออัยธรรมเดียรมาถึงกลางสะพาน ก็ทรงยิงด้วย

พระแสงเป็น ลูกอกอัยธรรมเดียร ๆ ตกจากหลังช้าง ตายอยู่ที่สะพานนั้น แล้ว
เจ้าพระสุริเยนทรธิบติก็ให้จับพวกที่เป็นหัวหน้า และหลวงเทพราชา ไป
ประหารชีวิตเสีย นอกจากนั้นมิได้เอาโทษ ให้ปล่อยไปทั้งสิ้น

พระเจ้าสุริเยนทรธิบตินี้ ทรงพระปัญญาเฉลียวฉลาด ดำรงอยู่ใน
ทศพิราชธรรม ทรงบำรุงไพร่บ้านพลเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุข มิได้มีพระทัย
ยินดีที่จะทำศึกสงครามให้ได้ความลำบากแก่ไพร่บ้านพลเมือง มีแต่ทรงพระ
อุสาหะบำเพ็ญพระราชกุศล จนพระเกียรติยศ เกียรติคุณปรากฏไปในนานา
ประเทศทั้งปวง

พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตทราบว่า พระเจ้ากรุงศรีอยุธยามีบุญญา
ภิสมการและพระเดชานุภาพมาก จึงจัดเครื่องราชบรรณาการและพระราชธิดา
ซึ่งมีพระชนมพรรษาได้ ๑๕ ปี ให้ราชทูตมาถวายพระเจ้าสุริเยนทรธิบติ ๆ
ก็ให้จัดเครื่องราชบรรณาการ และทรงแสดงความยินดีตอบแทนตามราชประ
เพณีแล้วโปรดให้พระราชธิดาพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตเป็นพระมเหสีฝ่ายซ้าย
ให้สร้างตำหนักให้อยู่ใหม่ ชนทั้งหลายจึงพากันเรียกพระมเหสีฝ่ายซ้ายว่า
เจ้าตำหนักใหม่ บรรดาข้าราชการซึ่งตามเสด็จพระมเหสีฝ่ายซ้ายมานั้น โปรด
ให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลบ้านมะม่วงหวาน

ในรัชกาลนั้น มีชายคนหนึ่งชื่อว่าศรีปราชญ์ ฉลาดในทางโหรา
ศาสตร์และพระไตรปิฎก ชำนาญในทางแต่งกาพย์โคลงบทกลอนทั้งปวงด้วย
พระเจ้าสุริเยนทรธิบติพอพระทัยในทางโหราศาสตร์ นิติศาสตร์ พระไตร-

ปิฎก กาพย์โคลงบทกลอน ทรงทราบว่า ศรีปราชญ์เป็นคนฉลาดในทางนั้น ก็ทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงไว้ ศรีปราชญ์แต่งกาพย์โคลงบทกลอนต่างๆ ถวาย พระเจ้าสุริเยนทราธิบดีโปรดพระราชทานรางวัลเนื่อง ๆ

อยู่มาศรีปราชญ์ลอบมีเพลงยาวเข้าไปถึงนางสนมในพระราชวัง พระเจ้าสุริเยนทราธิบดีจับได้ ก็ทรงพระพิโรธ แต่มิได้ให้ลงอาญาอย่างร้ายแรง เป็นแต่ให้เนรเทศไปอยู่เสียที่เมืองนครศรีธรรมราช ด้วยทรงเห็นว่าศรีปราชญ์ เป็นพหุสูต ฉลาดในบทกลอน และมีได้คิดประทุษร้ายอย่างร้ายแรงอะไร

เมื่อศรีปราชญ์ออกไปอยู่เมืองนครศรีธรรมราชก็ยังประพฤติเช่นนั้นอีก ด้วยนิสัยใจคอชอบทางเจ้าชู้ คราวหนึ่งแต่งเพลงยาวลอบไปให้ภรรยาเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชจับได้ก็โกรธ สั่งให้คนจับ ศรีปราชญ์ไปฆ่าเสีย พวกที่ชอบพอกับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชก็พากันห้าม ว่าท่านอย่าให้ฆ่าศรีปราชญ์เสียเลย จะเกิดเหตุใหญ่ แต่เมื่อศรีปราชญ์ยังอยู่ กรุงศรีอยุธยา ลอบให้เพลงยาวแก่นางสนมพระเจ้าแผ่นดิน ๆ จับได้ยังไม่ ประหารชีวิต ด้วยทรงพระอาลัยว่า เป็นคนฉลาดในการแต่งหนังสือ เพียง แต่ให้เนรเทศมาชั่วคราว ถ้าท่านฆ่าศรีปราชญ์เสีย เห็นว่าจะมีความผิดเป็น แน่ เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชก็ไม่ฟัง ให้เอาตัวศรีปราชญ์ไปฆ่าเสีย เวลาที่ จะลงดาบ ศรีปราชญ์จึงประกาศแก่เทพยดาแล้วแข่งว่า ดาบที่ฆ่าเรานี้ ภายหลังจกลับฆ่าคนที่ใช้ให้ฆ่าเราเกิด เมื่อสิ้นคำแข่งก็พอลังดาบ ศรีปราชญ์ก็ ตายอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราชนั้น

ฝ่ายพระเจ้าสุริยเณรธาธิบดีนั้น ถ้าทอดพระเนตรเห็นบทกลอนของ ศรีปราชญ์กิต্তิ ทรงแต่งบทกลอนขัดช่องกิต্তิ ก็ทรงระลึกลงถึงศรีปราชญ์เนื่อง ๆ อยู่มาวันหนึ่ง คลายพระพิโรธแล้ว จึงรับสั่งให้ข้าราชการไปตามตัวศรีปราชญ์ เข้ามา ข้าราชการผู้รับรับสั่ง จึงออกไปเมืองนครศรีธรรมราช แจ้งความแก่ เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชว่า บัดนี้มีรับสั่งให้หาศรีปราชญ์ซึ่งเนรเทศออกมา อยู่เมืองนี้ เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชจึงแจ้งเหตุที่ได้ให้หาศรีปราชญ์ให้ข้าราชการผู้รับรับสั่งฟังทุกประการ ข้าราชการผู้รับรับสั่งจึงทำใบบอกเข้ามากราบทูล พระเจ้าสุริยเณรธาธิบดี ๆ ทรงพระพิโรธเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช จึงให้มี ท้องตราออกไป ให้เอาตัวเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชประหารชีวิตเสียด้วยดาบ ที่หาศรีปราชญ์นั้น

เมื่อพระเจ้าสุริยเณรธาธิบดีเสวยราชย์นั้น พระชนม์ได้ ๔๔ พรรษา อยู่ในราชสมบัติ ๗ พรรษา ครั้นพระชนม์ได้ ๕๑ พรรษา ก็เสด็จสวรรคต เมื่อจุลศักราช ๑๐๖๙ ปี พระเจ้าสุริยเณรธาธิบดีสมภพวันจันทร์

เรื่องพระเจ้าภูมินทรราชา

เมื่อพระสุริยเณรธาธิบดีสวรรคตแล้ว ข้าราชการทั้งปวงจึงเชิญพระ สุนทรกุมาร ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระสุริยเณรธาธิบดีขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ถวายพระนามว่า พระเจ้าภูมินทรราชา ภายหลังปรากฏพระนามอีก อย่างหนึ่งว่า พระเจ้าบรมยักรัตนนาสน์ พระเจ้าภูมินทรราชามีพระอักร- มเหสีทรงพระนามว่า เจ้าฟ้าทองสุก ๆ มีพระราชโอรส ๔ องค์มีพระนามว่า เจ้ารินทรองค์ ๑ เจ้าฟ้าอภัยองค์ ๑ เจ้าฟ้าปรเมศองค์ ๑ เจ้าฟ้าหีบองค์ ๑

มีพระราชธิดา ๒ องค์ มีพระนามว่าเจ้าฟ้าเทพองค์ ๑ เจ้าฟ้าประทุมมาองค์ ๑ เจ้าเสฐมเหสีรองมีพระราชโอรสองค์ ๑ มีพระนามว่า เจ้าฟ้าพจน์ มีพระราชธิดา ๓ องค์ มีพระนามว่า เจ้าฟ้าปุกองค์ ๑ เจ้าฟ้าหงส์องค์ ๑ เจ้าฟ้าพินองค์ ๑ รวมพระราชโอรสธิดาทั้ง ๒ พระมเหสีเป็น ๑๐ องค์ด้วยกัน

พระเจ้าภูมินทรราชาทรงตั้งพระวรราชกุมารเป็นพระมหาอุปราช ตั้งโอรสผู้ใหญ่ของพระมหาอุปราชเป็นผู้ช่วย และพระเจ้าภูมินทรราชาให้สร้างวัดขึ้นวัด ๑ พระราชทานนามว่า วัดมเหยงคณ์ ให้สร้างพระนอนไว้ในวัด (ป่าโมกษนั้น) องค์ ๑ ยาว ๖๐ ศอก

ครั้นจุลศักราช ๑๐๗๖ ปี พวกญวนใหญ่ยกทัพเข้ามาตีกรุงกัมพูชา นักเทศเจ้ากรุงกัมพูชาสู้ญวนไม่ได้ ก็พาครอบครัวกับบริวารรวมทั้งสิ้น ๕๐๐ คน และช้างเผือกช้าง ๑ เข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ถวายช้างเผือกแก่พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา พระเจ้าภูมินทรราชาให้รับช้างเผือกไว้ พระราชทานนามว่า บรมรัตนากาศเกลาสสิริวงศ์ แล้วรับสั่งให้ยกกองทัพใหญ่ไปตีกรุงกัมพูชา พวกญวนก็พากันแตกพ่ายหนีไปสิ้น พระเจ้าภูมินทรราชาจึงรับสั่งให้พระเจ้ากรุงกัมพูชาออกไปปกครองบ้านเมืองตามเดิม พวกญวนรู้ว่าทหารไทยกลับแล้ว และพระเจ้ากรุงกัมพูชาออกมาอยู่อย่างเดิม ก็ยกทัพมาตีกรุงกัมพูชาอีก พระเจ้ากรุงกัมพูชาหนีเข้ามากรุงศรีอยุธยาอีก แต่เป็นอย่างนี้หลายครั้ง ในครั้งหลังพระเจ้าภูมินทรราชาให้ทหารยกเข้าไปตีกรุงกัมพูชาคืนได้ แล้วรับสั่งให้พระเจ้ากรุงกัมพูชาออกไปอีก พระเจ้ากรุงกัมพูชาก็ทรงพระกันแสงกราบทูลว่าข้าพระองค์ได้อาศัยพระบารมีปกเกล้าฯ มาหลายครั้งแล้วก็รักษากันเมืองไว้ไม่ได้ ข้าพระองค์ไม่ไปแล้ว ขอรับราชการในกรุงศรีอยุธยาไปจนกว่าชีวิตจะ

หาไม่ ขอพระองค์ได้ทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงข้าพระองค์ไว้ในกรุงศรีอยุธยา
เกิด พระเจ้าภูมิรินทรราชาโปรดให้พระเจ้ากรุงกัมพูชาอยู่ในพระนครศรี-
อยุธยาตามประสงค์

ครั้นต่อมา พระเจ้าภูมิรินทรราชาทรงพระประชวร มีพระอาการหนัก
เจ้าฟ้าอภัยกับเจ้าปรเมศจึงปรึกษากันว่า พระบิดาเราทรงพระประชวร มี
อาการหนัก เห็นจะทรงพระชนม์อยู่ไม่นาน ถ้าพระองค์เสด็จสวรรคตแล้ว
ราชสมบัติจะตกอยู่กับพระมหาอุปราช ควรเราซึ่งเป็นราชโอรสจะช่องสู่มผู้คน
ไว้ให้มาก เวลาพระบิดาสวรรคตแล้ว จะได้ต่อสู้รักษาราชสมบัติไว้ มิให้ตก
ไปเป็นของมหาอุปราช และถึงในเวลานี้ก็ควรจะต้องยกกันอย่าให้พระมหา
อุปราชเข้าเฝ้าเยี่ยมเยียน ทราบพระอาการได้ เมื่อปรึกษาเห็นพร้อมกันดังนี้
แล้ว ก็ตั้งช่องสู่มผู้คน ช้างม้าเป็นกำลังไว้เป็นอันมาก และอ้างรับสั่งห้ามมิให้
ใครเข้าเฝ้าเยี่ยมเยียนพระอาการของพระเจ้าภูมิรินทรราชาได้ ถึงมหาอุปราชก็
ให้เข้าเฝ้าเยี่ยมเยียนพระอาการได้แต่เป็นบางครั้ง พระเจ้าภูมิรินทรราชาทรง
พระประชวรหนักลง ก็เสด็จสวรรคต เมื่อพระเจ้าภูมิรินทรราชาได้เสวยราชย์
พระชนม์ได้ ๓๐ พรรษา อยู่ในราชสมบัติ ๒๔ พรรษา ครั้นพระชนม์ได้ ๕๔
พรรษา ก็เสด็จสวรรคต เมื่อจุลศักราช ๑๐๙๓ ปี

เรื่องพระมหาธรรมราชา

เจ้าฟ้าอภัยกับเจ้าฟ้าปรเมศก็ปิดความ มิให้แพร่พรายให้ใครรู้ว่า
พระราชบิดาเสด็จสวรรคต ให้เตรียมเครื่องศัสตราวุธและผู้คนตั้งมั่นอยู่
ในพระราชวัง

ฝ่ายพระมหาอุปราชทรงสังเกตได้ระแคะระคายว่า เจ้าฟ้าอภัยกับเจ้าฟ้าปรเมศเกือบกันจะเอาราชสมบัติ เห็นว่าจะเกิดเป็นข้าศึกกันเป็นแน่แล้ว จึงเกลี้ยกล่อมพระเจ้ากรุงกัมพูชาและคนอื่น ๆ ได้เป็นอันมาก ตั้งมั่นอยู่ ยังมีได้ทำการรบพุ่งประการใด เพราะไม่ทรงทราบว่าพระเชษฐาธิราชสวรรคต ครั้นจะลงมือรบพุ่งในเวลานั้น กลัวจะเป็นคิดชบดต่อพระเชษฐาธิราช ฝ่ายเจ้าฟ้าอภัยกับเจ้าฟ้าปรเมศก็ให้เอาปืนใหญ่น้อยระดมยิงเอาพระมหาอุปราช ๆ ให้สืบว่า พระเชษฐาธิราชมีพระอาการเป็นประการใด ก็ยังไม่ได้ความ จึงให้ตั้งสงวไว้มิได้ทำการสู้รบโต้ตอบ เป็นแต่ให้ปูนบำเหน็จรางวัลให้ผู้ที่ถูกจับบ่วย เพื่อจะรักษาน้ำใจไว้ เมื่อข้าราชการทั้งหลายทราบว่า จะเกิดสงครามในเมืองเป็นแน่ ก็พากันไปเข้ากับพระมหาอุปราชเป็นอันมากเพราะเห็นว่ามีพระทัยโอบอ้อมอารี ในขณะนั้นมีผู้เขียนหนังสือลับบอกข่าวที่พระเจ้าภูมิ-หรรษาเสด็จสวรรคต แล้วผูกติดกับข้างต้น พระเกษยเดช ปล่อยไปจากพระราชวัง เพื่อให้พระมหาอุปราชทรงทราบความจริง ด้วยอำนาจบุญญาภิหารของพระมหาอุปราช ข้างนั้นก็ข้ามน้ำตรงไปยังสำนักพระมหาอุปราช เหมือนดั่งมีคนชี้ขับไป พวกข้าราชการในพระมหาอุปราชเห็นดังนั้น ก็พากันจับ เห็นหนังสือผูกติดกับข้างดังนั้น ก็นำไปถวายพระมหาอุปราช ในเวลานั้นม้าทรงของพระมหาอุปราชตัว ๑ หลุดพลัดออกจากโรง เที้ยวเตะดิบชนกัฒญิงชายเป็นอลหม่าน พวกชาวเมืองกลัวม้านั้นเป็นกำลัง พากันโจษอื้อไปว่า พระมหาอุปราชให้ทหารหายตัวขึ้นขี่ม้าเที้ยวปราบปรามข้าศึก กิตติศัพท์ทราบไปถึงเจ้าฟ้าอภัย เจ้าฟ้าปรเมศและไพร่พลของเจ้าฟ้าอภัย เจ้าฟ้าปรเมศต่างก็พากันย่อห่อ ตกใจกลัวเป็นอันมาก

ในขณะนั้นหมานมตรีจางวาง และพระยาศรรมาเสนาบดีกรมวังกับ นายสุจินตามหาดเล็กเชิญพระแสง ๓ คน จึงเขียนหนังสือลับมีใจความว่า พระเจ้าแผ่นดินสวรรคตแล้วแต่เวลาปฐมยาม เจ้าฟ้าอภัย เจ้าฟ้าปรเมศคิดการลับจะทำร้ายพระองค์ บรรดาข้าราชการพากันเบือนหน้าเอาใจออกหาก และย่อท้อเกรงพระบารมีพระองค์เป็นอันมาก ขอให้พระองค์ยกกองทัพเข้ามา เสด็จ ข้าพระองค์ทั้ง ๓ จะคอยรับเสด็จ ครั้นเขียนแล้วก็ส่งให้คนสนิทลอบไปถวายพระมหาอุปราช ๆ ได้ทราบความดังนั้นก็ทรงยินดี เวลาย่ำรุ่ง ก็ตระเตรียมไพร่พลเป็นอันมาก ยกเข้ามายังพระราชวัง เจ้าฟ้าอภัย เจ้าฟ้าปรเมศทราบว่าพระมหาอุปราชยกเข้ามาแล้ว ก็เอาพระแสงชื่อพระยากำแหง ที่กำจัดภัย เป็นของตั้งแต่ครั้งพระยาแกรก กับพระชำมรงค์ค่าควรเมืองและแก้วแหวนเงินทอง ภูเขาอาภรณ์ของดี ๆ มีราคา ทั้งเสวยอาหารเป็นอันมาก ให้คนขนลงบรรทุกเรือ พาข้าราชการที่สนิทชิดใช้ หนีไปยังตำบลบ้านตาลาน

ในขณะนั้น ข้าราชการทั้งปวงจึงยกพระมหาอุปราชขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ถวายพระนามว่า พระมหาธรรมราชา เมื่อพระมหาธรรมราชาได้เสวยราชย์แล้ว ทรงทราบว่า เจ้าฟ้าอภัย เจ้าฟ้าปรเมศเอาพระชำมรงค์กับพระแสงสำหรับพระนคร และพาข้าราชการไปมาก จึงให้อำมาตย์คุมพลทหารออกเที่ยวตามจับ เจ้าฟ้าอภัย เจ้าฟ้าปรเมศทราบว่าพระมหาธรรมราชาให้คนออกเที่ยวตามจับ จึงเก็บเอาสิ่งของแต่พอกำลัง แล้วให้ล่อเรือเสีย พระชำมรงค์กับพระแสงก็จมอยู่ในน้ำกับเรือนั้น แล้วก็พากันหนีซุกซ่อนกระจัดกระจายไป เจ้าฟ้าอภัย เจ้าฟ้าปรเมศ ได้นายบุญคงมหาดเล็กตามไปด้วย

คน ๑ เทียวหนีชุกซ่อนอยู่ในป่า ครั้นหลายวันเช้า เสบียงอาหารก็หมดลง นายบุญคงเป็นคนกตัญญูสัจย์ซื่อต่อเจ้านายของตน ก็อุตสาหะเทียวแสวงหาอาหารมาถวาย พวกอำมาตย์ของพระมหาธรรมราชาเทียวติดตามไปที่พบนายบุญคงในกลางป่า สงสัยจึงจับมาเยียนถาม นายบุญคงได้ความเจ็บปวดเป็นสาหัสทนไม่ได้ ก็รับเป็นสัจย์ พวกอำมาตย์จึงให้นำไปจับเจ้าฟ้าอภัย เจ้าฟ้าปรเมศ ได้ทั้ง ๒ องค์ นำมาถวายพระมหาธรรมราชา ๆ จึงรับสั่งให้เอาเจ้าฟ้าอภัย เจ้าฟ้าปรเมศไปสำเร็จโทษเสีย พวกพ้องของเจ้าฟ้าอภัย เจ้าฟ้าปรเมศ ซึ่งหนีชุกซ่อนไปในทิศต่าง ๆ ที่ตามจับได้ ก็ให้ประหารชีวิตเสียสิ้น แต่นายบุญคงนั้นทรงพระกรุณาโปรดให้เลี้ยงไว้ ด้วยรับสั่งว่า เป็นคนซื่อสัจย์กตัญญูต่อเจ้านาย

พระมหาธรรมราชานี้มีพระมเหสี ๓ องค์ พระมเหสีใหญ่มีพระนามว่า กรมหลวงอภัยนุชิต พระมเหสีที่ ๒ พระนามว่า กรมหลวงพิจิตรมณตรีมเหสีที่ ๓ พระนามว่า อินทสุชาเทวี กรมหลวงอภัยนุชิตมีพระราชโอรสธิดา ๗ พระองค์ คือ ๑ เจ้าฟ้าชายนราธิเบศร์ ๒ เจ้าฟ้าหญิงบรม ๓ เจ้าฟ้าหญิงธิดา ๔ เจ้าฟ้าหญิงรัศมี ๕ เจ้าฟ้าหญิงสุริยวงศ์ ๖ เจ้าฟ้าหญิงอินทรประชาวดี ๗ เจ้าฟ้าหญิงสุริยา กรมหลวงพิจิตรมณตรีมีพระราชโอรส ๒ พระองค์ พระนามว่าเจ้าฟ้าเอกทัศพระองค์ ๑ เจ้าอุทุมพรพระองค์ ๑ มีพระราชธิดา ๖ พระองค์ พระนามว่าเจ้าฟ้าศรีประชาพระองค์ ๑ เจ้าฟ้าสุริยบุรพาพระองค์ ๑ เจ้าฟ้าสัตรีพระองค์ ๑ เจ้าฟ้าอินทวดีพระองค์ ๑ เจ้าฟ้าจันทร์พระองค์ ๑ เจ้าฟ้านุ่มพระองค์ ๑ อินทสุชาเทวีมีพระราชโอรสองค์ ๑ พระ

นามว่า เจ้าฟ้าอัมพร มีพระราชธิดา ๒ พระองค์ พระนามว่าเจ้าฟ้าคุณทล
องค์ ๑ เจ้าฟ้ามกุฏองค์ ๑ พระมหาธรรมราชามีพระราชโอรสธิดาเกิดแต่นาง
นักสนมอีกเป็นอันมาก รวมทั้งสิ้น ๑๐๘ พระองค์

ครั้นต่อมาพระมหาธรรมราชาทรงตั้งเจ้าฟ้านราธิเบศร์เป็นพระมหา
อุปราช พระราชทานเจ้าฟ้านุ่มเป็นพระมเหสี แต่เจ้าฟ้านุ่มไม่มีพระโอรสธิดา

แต่ก่อนเมื่อยังไม่ได้เป็นพระมหาอุปราชนั้น เจ้าฟ้านราธิเบศร์มีเจ้า
หญิงมิตร เจ้าหญิงชน เจ้าชายฉัตร เกิดแต่หม่อมเหญก มีเจ้าชายสีสังข์เกิดแต่
หม่อมจัน มีเจ้าหญิงดาราเกิดแต่หม่อมเจ้าหญิงสร้อย มีเจ้าชายมิ่งเกิดแต่
หม่อมต่วน มีเจ้าหญิงชี เจ้าหญิงชาติ เกิดแต่หม่อมส่น รวม ๘ องค์

ในปีนั้น เจ้าฟ้านักกายฟ้าเจ้าเขมรนำช้างเผือกพังมาถวายพระมหา
ธรรมราชาช้าง ๑ พระมหาธรรมราชาพระราชทานนามว่า วิไชยหัตถี เจ้าฟ้า
นักพระอุทัยพระเจ้ากรุงกัมพูชา ให้นำช้างเผือกพลายมาถวายช้าง ๑ พระราช
ทานนามว่า พระบรมราชไทยศวร ช้างเผือกตัวนี้มีช้างเบี่ยงซ้ายขวามากกว่า
ช้างเบี่ยงขวา พระยานครศรีธรรมราชจับได้ช้างเผือกช้าง ๑ มาถวาย พระราช
ทานนามว่า บรมคชลักษณ์สุประดิษฐ์ เจ้าเมืองเพชรบุรีจับได้ช้างเผือกช้าง ๑
มาถวาย พระราชทานนามว่า บรมนาเคนทร กรมการจับช้างเผือกเข้า
เพี้ยัดเมืองนครไชยศรีได้ ๔ ช้างมาถวาย พระราชทานนามว่า บรมคชช้าง
๑ บรมพิไชยช้าง ๑ บรมจักรช้าง ๑ จอมพลสำเนียงช้าง ๑ แล้วให้มีการ
มหรสพสมโภชเป็นอันมาก

คราวนั้นสมิงทอรามัญซึ่งเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่ในกรุงศรีอยุธยาเป็นขบด คุมสมักรพรรคพวกเป็นอันมากเที่ยวตีบ้านเล็กเมืองน้อยตามชายพระราชอาณาเขต ข้าราชการซึ่งรักษาหน้าที่ก็คุมพลทหารออกไปรบ จับสมิงทอและพรรคพวกสมิงทอฆ่าเสีย แต่นั้นมากรุงศรีอยุธยาก็ปราศจากเสียรนาม มีความสุขความเจริญ ข้าวปลาอาหารก็บริบูรณ์ ด้วยพระมหาธรรมราชาทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นเนืองนิตย์

ครั้นจุลศักราช ๑๐๙๕ พระมหาอุปราชทิวกศต พระมหาธรรมราชา จึงทรงตั้งเจ้าฟ้าอุทุมพรเป็นพระมหาอุปราช พระราชทานเจ้าฟ้าท้าวต้อยธิดาของพระมหาอุปราชที่ทิวกศต ให้เป็นพระมเหสี

คราวนั้นกษัตริย์ซึ่งเป็นพระเจ้ากรุงลังกาให้ราชทูตเชิญพระราชสาส์นกับเครื่องราชบรรณาการเข้ามากรุงศรีอยุธยา ข้าราชการจึงกราบทูลพระมหาธรรมราชาให้ทรงทราบ พระมหาธรรมราชาจึงรับสั่งให้เกณฑ์พลเมืองตักแต่งถนนหนทางให้เรียบร้อยสะอาด ให้พวกพ่อค้าออกตลาดตามฟากถนน และให้แต่งช้างบุบผาหนัดประดับเครื่องคชาภรณ์ พร้อมด้วยพลช้าง พลม้า พลรถ พลเดินเท้า ทุกหมวดทุกกอง ซึ่งแต่งตัวเต็มยศสรรพด้วยเครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์ ยืนประจำตามระยะทางซ้ายขวาบาดิ ๆ กัน ให้ปลูกปะรำเป็นระยะทั้งสองฟากถนน มีมหรสพเต้นรำประจำอยู่ตามปะรำ ทั้งมีเครื่องดนตรี พิณพาทย์ระนาด ฟ้องตลอดระยะทาง ราชบัลลังก์ที่จะเสด็จออกรับแขกเมืองนั้นก็ให้ตักแต่งให้งดงาม ตั้งเสวตฉัตรรายรอบด้วยเครื่องอภิรมย์ตามขัตติยยศ ให้พระราชวงศานุวงศ์ เจ้าประเทศราช และข้าราชการทั้งปวง แต่งตัว

เต็มยศเข้าเฝ้าอยู่ตามฐานาศักดิ์ พระมหาธรรมราชาจึงรับสั่งให้เบิกทูตลังกา
เข้ามาในพระนครตามระยะทางที่ตกแต่งไว้ เมื่อทูตลังกาไปถึงชวอนใด ๆ
เช่นชวอนจตุรงคเสนา ชวอนเหล่านั้ก็ทำความเคารพตามธรรมเนียม ไป
ถึงพวกคนตรี ๆ ก็ประโคมขับร้อง ไปถึงข้าราชการ เจ้ากระทรวง เจ้าหน้าที่
ที่ต่าง ๆ ทำปฏิสันถารต้อนรับแสดงความปราศรัยต่อกัน จนกระทั่งถึงที่ประ-
ทับพระที่นั่งมหาปราสาทข้างหน้า ทูตลังกาจึงถวายพระราชสาส์นและเครื่อง
ราชบรรณาการ ในพระราชสาส์นนั้มีใจความว่า ข้าพระองค์ผู้เป็นพระ
อนุชาผ่านพิภพลิงหลทวิป ขอโอนเศียรเกล้าถวายบังคม มายังพระเชษฐา
ธิราชพระเจ้ามหาธรรมราชาผู้ผ่านพิภพกรุงเทพทวาราวดีศรีอยุธยา ด้วยข้า
พระองค์ได้ทราบพระเกียรติยศเกียรติคุณของพระเชษฐาธิราช ว่าทรงพระราช
ศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตยารัตินคุณ แผ่เผื่อเกื้อหนุนแก่สมณพราหมณาจารย์
ถ้วนหน้า บำรุงพระพุทธศาสนาเป็นศาสนูปถัมภก โปรดให้หมู่สงฆ์เล่าเรียน
พระไตรปิฎกเป็นนิตยกาล และคัดลอกจดจารแบบแผนพระไตรปิฎกไว้พระคุณ
เหล่านั้เป็นเครื่องจงใจข้าพระองค์ซึ่งอยู่ห่างต่างประเทศ ให้ส่งเครื่องราช
บรรณาการมาถวายบังคมชมพระบารมี อนึ่งข้าพระองค์ก็มีจิตยินดีเลื่อมใส
ในพระพุทธศาสนา แต่ในลังกามีแบบแผนพระปริยัติธรรมขาดบกพร่อง
เคลื่อนคลาด ทั้งภิกษุสงฆ์ที่เจเลี้ยวฉลาดอาจจะรอบรู้ ในพระไตรปิฎกก็ไม่มี
โดยเหตุนี้ข้าพระองค์ขอพระบารมีพระเชษฐาธิราชเจ้า โปรดพระราชทานซึ่ง
ภิกษุสงฆ์ที่รอบรู้พระปริยัติศาสนา เพื่อได้สั่งสอนชาวลังกาที่เลื่อมใส เป็น
อายุพระพุทธศาสนาสืบไปสันกาลนานเทอญ

เมื่อพระมหาธรรมราชาทราบพระราชสาส์นแล้ว จึงมีพระราชปฏิสัน
 การถามถึงพระเจ้ากรุงลังกา และพระมเหสี พระราชโอรส เสนาอำมาตย์
 ข้าราชการ ข้าวปลาอาหาร บ้านเมืองชนบท ว่าเรียบร้อยเป็นสุขสำราญอยู่
 หรืออย่างไร ราชทูตก็กราบทูลว่า เจริญสุขอยู่ทุกประการ ครั้นสมควร
 เวลาแล้วเสด็จขึ้น ราชทูตก็ออกไปพักอยู่ที่สถานทูต

พระมหาธรรมราชาจึงให้ข้าราชการผู้ใหญ่เข้ามาเฝ้า พร้อมแล้วรับสั่ง
 ว่า บัดนี้พระเจ้ากรุงลังกามีราชสาส์นเข้ามาขอพระภิกษุที่ชำนาญในพระไตร
 ปิฎก กับพระปฏิมากรเป็นธรรมบรรณาการส่งไปถวายพระเจ้ากรุงลังกา ขา
 ราชการรับพระราชโองการแล้ว ก็เลือกคัดได้พระราชาคณะ ๒ รูป คือพระ
 อุบาลี ๑ พระอริยมุนี ๑ กับพระสงฆ์อีก ๕๐ องค์ และพระปฏิมากร พระ
 ยืนห้ามสมุทร กับพระปฏิมากรอื่นอีก ๑๐ องค์ และพระไตรปิฎกกับเครื่อง
 บรรณาการอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก ครั้นจัดเสร็จแล้ว จึงกราบทูลพระมหา
 ธรรมราชา ฯ จึงทรงตั้งให้ข้าราชการที่เฉลียวฉลาด ๓ คน คือ พระสุนทร ๑
 พระสุธรรมโมตรี ๑ กุมภรไทย ๑ เป็นราชทูตอุปทูตตรีทูตกำกับไปกับอำมาตย์
 ราชทูตเมืองลังกา ครั้นสำเภาแล่นออกไปในมหาสมุทร ก็บังเกิดเป็นแสงแดง
 โตประมาณเท่าผลหมากตรงศีรษะเรือ พวกกัปตันและต้นหนเห็นแล้วก็สะดุ้ง
 ตกใจ ด้วยเคยสังเกตว่าอากาศชนิดนี้เคยเกิดลมอันร้ายแรง จึงสั่งให้พวกใน
 สำเภากินข้าวปลาอาหารซึ่งจะอิ่มหนำได้หลาย ๆ วัน และให้นั่งห่มผ้าน้ำมัน
 เตรียมพร้อมทุกคน ขณะนั้นพระอุบาลีกับพระอริยมุนี และพระสงฆ์ทั้ง
 ปวงจึงให้เจริญพระพุทธปฏิมากรห้ามสมุทรมาประดิษฐานที่ศีรษะเรือสำเภาแล้ว
 พากันนั่งเรียงแถวทั้งซ้ายขวาพระปฏิมากร เจริญพระพุทธมนต์เป็นปรกติอยู่

ไม่ช้าก็เกิดลมสลาตันกล้าขึ้นทุกที กระทั่งเป็นสีแดงไปทั่วอากาศ พัดตรงมาที่เรือ พวกคนมุขย์ในเรือก็พากันร้องไห้ รกตัวเป็นอันมาก ด้วยอำนาจพระปฏิมากรห้ามสมุทร และอำนาจพระพุทธรูปและศีลาริคุณแห่งพระผู้เป็นเจ้าเหล่านั้น พอลมสลาตันพัดมาถึงเรือก็หลีกเป็นช่องเลยไป ลูกคลื่นใหญ่ ๆ มาใกล้เรือก็หายไป พวกกัปตันและต้นหนเห็นอัศจรรย์ดังนั้น ก็พากันยินดี จึงให้จดวันคืนที่เกิดลมสลาตันไว้ และพากันสรรเสริญคุณพระรัตนตรัยเป็นอันมาก แล้วพากันทำสักการบูชา ครั้นสำเภาไปถึงกรุงลังกาแล้ว ราชบุตลังกาก็พากันเข้าไปกราบทูลพระเจ้ากรุงลังกาว่า พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาทรงพระกรุณาโปรด พระราชทานพระพุทธรูปปฏิมากรและพระไตรปิฎก กับพระสงฆ์มาอีกหลายรูป แล้วกราบทูลความที่เกิดคลื่นลมร้ายแรงขึ้น และพระสงฆ์ได้พากันตั้งพิธีเจริญพระพุทธรูป และคลื่นลมหายไป ถวายพระเจ้ากรุงลังกาทุกประการ พระเจ้ากรุงลังกาก็ทรงยินดีเป็นอันมาก รับสั่งให้ลาดปูพรมเจียม และคาดผ้าขาวตั้งแต่พระราชวัง กระทั่งถึงท่าเรือ ให้ประดับประดาวิจิตรงดงาม แล้วให้แห่แหนพระพุทธรูปปฏิมากรและพระไตรปิฎก กับพระสงฆ์ทั้งปวงเข้าไปในพระราชวัง แล้วนิมนต์ให้พระสงฆ์ทั้งปวงนั่งบนอาสน์ ทรงทำปฏิสันถารถามถึงทุกข์สุขไพบ้านพลเมืองข้างกรุงศรีอยุธยาตามพระราชประเพณี แสดงความยินดีต่อพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ซึ่งได้มีพระทัยเอื้อเฟื้อเป็นอันมากแล้ว ให้สร้างปราสาท เชิญพระปฏิมากรและพระไตรปิฎกประดิษฐานไว้ ฝ่ายพระสงฆ์ทั้งปวงนั้นพระเจ้ากรุงลังกาก็ให้สร้างอารามถวาย และทรงอุปถัมภ์ค้ำชูมิให้เดือดร้อน ชาวบ้านชาวเมืองทั้งปวงก็พากันเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ให้บุตรและทาสบวชเป็นภิกษุสามเณรรวม ๕๐๐

เศษ ฝ่ายพระอุบาลี พระอริยมุนี ก็ตั้งใจสั่งสอนภิกษุสามเณรให้เล่าเรียน พระปริยัติธรรมมิได้ขาด ครั้นนานมาเห็นว่าพระปริยัติธรรมแพร่หลาย มี ศิษย์ที่เชี่ยวชาญมากแล้ว จึงเข้าไปถวายพระพรกับพระเจ้ากรุงลังกาว่า จะ ขอถวายพระพรลากลับไปพระนครศรีอยุธยา พระเจ้ากรุงลังกาก็ให้ทำการสมโภช แล้วจัดไทยธรรมถวายเป็นอันมาก ให้พวกสำเภามารับมาส่งยังกรุงศรีอยุธยา ครั้นพระอุบาลี กับพระอริยมุนีมาถึงกรุงศรีอยุธยาแล้ว จึงเข้าไปเฝ้าพระมหา ธรรมราชา ทูลความตั้งแต่ไปสำเภาอุบลสมลาตัน ตลอดกระทั่งได้สั่งสอน ให้ภิกษุสามเณรเล่าเรียนพระปริยัติธรรม แล้วทูลลาพระเจ้ากรุงลังกา กลับ ถวายพระมหาธรรมราชาทุกประการ พระมหาธรรมราชาก็ทรงยินดีเป็นอันมาก

ต่อมาพระมหาธรรมราชาให้จัดเครื่องราชบรรณาการ คือ พานพระศรี พระเต้า พระสุวรรณภิงคาร พระสุพรรณศรี พระสุพรรณราชกับผ้าแพรพรรณ ต่าง ๆ แล้วให้จารึกพระราชสาส์นลงในพระสุพรรณบัฏ ให้พระทราเป็นราช ทูตเชิญพระราชสาส์นเจริญทางพระราชไมตรี และคุมเครื่องราชบรรณาการ ไปยังเมืองอังวะ พระเจ้าอังวะก็ให้ข้าราชการจัดขบวนรับทูตกรุงศรีอยุธยาโดย แข็งแรง พระทราจึงเข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์น กับเครื่องราชบรรณาการแก่ พระเจ้าอังวะ ๆ ทรงทราบพระราชสาส์นเจริญทางพระราชไมตรี ก็ทรงยินดี จึงให้ทูตกรุงศรีอยุธยาไปพักอยู่ที่สถานทูตและให้เลี้ยงดูเป็นอันมาก รุ่งขึ้นวัน ใหม่มะพระเจ้าอังวะจึงให้อาลักษณ์จารึกพระราชสาส์นและจัดเครื่องราชบรรณา การ คือ อำพันทองคำอัน พานพระศรีขนาดเล็ก พานพระศรีขนาดใหญ่ พระ

เต้า พระสุพรรณภิงคาร พระสุพรรณศรี พระสุพรรณราช ก้อนดินสอแก้ว
น้ำมันดิน ผ้าแพรพรรณต่าง ๆ แล้วให้ราชทูตพม่าพาทูตไทยมาส่งยังกรุง
ศรีอยุธยา แต่นั้นมาเมืองอังวะกับกรุงศรีอยุธยาก็เป็นไมตรีต่อกัน

และพระมหาธรรมราชานันมีพระราชศรัทธามาก ให้สร้างพระ
อารามใหญ่ถึง ๗ พระอาราม คือ วัดกุหาสระ ๑ วัดกุฎีดาว ๑ วัดวรเสลา
๑ วัดราชบุรณะ ๑ วัดวรโพธิ์ ๑ วัดพระปรารค์ ๑ วัดปราไทย ๑ สร้างพระ
นอนใหญ่ขึ้นองค์ ๑ พระราชทานนามว่าพระนอนจักรศรี เสร็จแล้วบริจาค
พระราชทรัพย์ บำเพ็ญพระราชกุศลเป็นการฉลองเป็นอันมาก และทรงพระ
กรุณาโปรดห้ามมิให้ใครฆ่าสัตว์ในบริเวณพระนครศรีอยุธยา ช้างทิศเหนือ
ทิศใต้ ทิศตะวันตก ทิศตะวันออกข้างละโยชน์ ๆ ในกาลนั้นมีบ่อทองเกิด
ขึ้นที่บางตะพาน มีผู้ร่อนทองเข้ามาถวาย บางตะพานจึงเป็นส่วยทองแต่นั้นมา

และพระมหาธรรมราชานัน ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลบริจาคแก้ว
แหวนเงินทองพระราชทานแก่ยากวณิพกเป็นอันมาก และให้ทำกลากมีนาม
พระมเหสี พระราชโอรส พระราชธิดา พระสนม ช้าง ม้า รถ เครื่อง
ทรง แล้วทรงแจกจ่าย ใครได้กลากอย่างไรให้นำมาขึ้น พระราชทานค่า
ได้ด่อนตามสมควรมากและน้อย

พระมหาธรรมราชาพระราชนัดดาพระราชนัดดาพระราชนัดดาพระราชนัดดา
ที่ข้าราชการโทรมปีละร้อย พระราชทานผ้าไตรเพื่อกฐินกิจปีละร้อยไตร และ
พระราชทานพระราชนัดดาสำหรับมีมหรสพสมโภช พระพุทธรูป ๔ พระองค์คือ
พระพุทธรูปสุรินทร์องค์ ๑ พระพุทธรูปที่เมืองนครศรีธรรมราชองค์ ๑ พระ

พุทธรูปที่เมืองพิษณุโลกองค์ ๑ พุทธรูปสำหรับกรุงศรีอยุธยาองค์ ๑ องค์ละ ๕๐ ทุก ๆ ปีมิได้ขาด พระราชทานทรัพย์สินปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปอีกปีละ ร้อย และให้หมื่นตพระสงฆ์มาเจริญพระพุทธรูปต้นล้านเข้าทุก ๆ วันมิได้ขาด เวลาที่มีสุริยุปราคา จันทรุปราคา ก็พระราชทานเสื้อผ้า เงินเฟื้อง เงินสิ่ง ข้าวปลาอาหาร แก่พวกราชกวณิพิก คนเก็บไข่และทหารกเป็นต้น ถึงเวลาเข้าพรรษา ก็ทรงสมทานอุโบสถศีลเดือนละ ๘ ครั้ง บรรดาพระราชวงศานุวงศ์ และมหาดเล็กทั้งปวงนั้น เมื่ออายุครบอุปสมบท ก็ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ในการจัดให้อุปสมบท ถ้ายังมีใค้อุปสมบทแล้ว ก็ยังไม่ให้รับราชการ

ต่อมาพระมหาธรรมราชาทรงพระดำริว่า พระพุทธรูปที่เขาสุวรรณบรรพตนั้น มีวัดวาอารามที่พระมหากษัตริย์แต่ก่อนให้สร้างขึ้นชำรุดทรุดโทรมมาก จึงให้ปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ทั้งสิ้น และมณฑปพระพุทธรูปนั้นให้ลงรักปิดทอง ข้างในมณฑปให้แผ่เงินปูเต็มตลอดพื้น ฝาผนังให้ประดับกระจกงดงาม บนเพดานและซุ้มนั้นก็ให้ลงรักปิดทองฉลุเป็นกระหนกช่อห้อย ขวบนโคมแก้ว โคมระย้าสีต่างๆ รอยพระพุทธรูปนั้น ให้บุทองคำเป็นลายบัวหงายประดับรอบ แล้วให้อาทองคำมาจำลองเป็นรอยพระพุทธรูปประดับพลอยทับทิม สวมครอบลงข้างบนพระพุทธรูป ประคูล้ำหรับเข้าออกนั้นให้ประดับด้วยมุกเป็นลวดลาย กันสาครอบมณฑปนั้นให้มุงกระเบื้องแล้วด้วยดีบุกทั้งสิ้น ตามลวดลายมณฑปนั้นให้ลงรักปิดทองเป็นพื้น ระเบียบรอบมณฑปและพื้นระเบียบให้ประดับปูลาดด้วยอิฐดีบุกทั้งสิ้น แล้วให้ก่อพระเจดีย์ศิลาอ่อนสูงประมาณ ๒ ศอก ห่างกันประมาณคืบ ๑ หรือกำมา ๑ รอบกำแพงแก้ว แล้ว

ให้ก่อกำแพงแก้วแล้วด้วยอิฐต่อบูรอบลานพระพุทธรบาท มีคานกว้างและคานยาวพันออกไปจากมณฑปด้านละ ๒๐ วา แล้วลงรักปิดทองทำเป็นกอบัว ใบบัว ดอกบัวบุทองแดงประดับ ลงรักปิดทองพาดตามกำแพงรอบ แล้วขุดอุโมงค์ในกำแพงแก้วกว้างยาว ๑๕ วา ๑ สอกเท่ากัน แล้วก่อด้วยอิฐ สร้างพระพุทธรูปประดับมุกไว้องค์ ๑ และก่อตึกภักดีกาศสำหรับเก็บสิ่งของที่คนนำมาบูชาพระพุทธรบาท จัดให้มีเจ้าพนักงานรักษาเกณฑ์ให้ราษฎรตำบลบ้านขุนโกลนเป็นส่วยชั่งน้ำมันสำหรับจุดบูชาพระพุทธรบาท และให้สร้างบันไดที่จะขึ้นลงทางทิศใต้ทาง ๑ ทิศตะวันตกทาง ๑ ที่เชิงเขาพระพุทธรบาทนั้นให้สร้างอารามขึ้นอาราม ๑ ให้พระครูมหาสมณคณาจารย์ ๑ พระครูรองพระวินัย ๑ อยู่ประจำรักษาพระอาราม และตั้งให้เจ้าพนักงานรักษาพระอารามสิ่งของขบฉัน ดูแลซ่อมแซมมิให้ชำรุดทรุดโทรมได้ เวลาเดือน ๔ พระมหาธรรมราชาเสด็จไปนมัสการกับด้วยพระราชวงศ์ และเสนาข้าราชการเป็นอันมากทุก ๆ ปี ประทับอยู่ที่พระพุทธรบาท ๗ ราตรี ให้มีมหรสพสมโภช และทรงบริจาคน้ำมัน เงินบาท เงินสิ่ง เงินเฟื้อง ข้าวปลาอาหารพระราชทานแก่ยากจนวิพถวันทั้ง ๗ วัน แล้วจึงเสด็จกลับ ดังนั้นมิได้ขาด

ต่อแต่พระพุทธรบาทไปทางลำแม่น้ำทิศเหนือมีภูเขาอยู่แห่ง ๑ ชื่อเขาปดิวี เขาปดิวีนีมีเพิงผาชะโงกเงื้อมออกไปเหมือนงูแผ่แม่เบี้ย ในเงื้อมเขานั้นมีพระฉายหันพระพักตร์ไปข้างทิศบูรพาปรากฏอยู่สี่ผ้าทรงพระฉายนั้นยังสดใสอยู่มิได้เศร้าหมอง ที่พระฉายนั้นไม่มีมณฑปที่จะกันแดดและฝนเพราะว่าฝนตกไม่ถูก น้ำฝนไหลล่อ้มไปทางอื่น พระมหากษัตริย์แต่โบราณได้สร้าง

พระมณฑปขึ้นหลายครั้งก็ทำคงอยู่ไม่ มีคำเล่ากันว่าพระอินทร์และเทวดามาทำลายเสีย สร้างได้แต่ศาลาสำหรับคนชั้นนมัสการพักอาศัย กับบันไดสำหรับขึ้นลงเท่านั้น เมื่อถึงฤดูเดือน ๔ พระมหากษัตริย์แต่ก่อน ๆ ย่อมพาราชบริหารเสด็จขึ้นไปนมัสการ มีการสมโภชและบำเพ็ญพระราชกุศลเสมอ ๆ เป็นประเพณี พระมหาธรรมราชา ก็ได้เสด็จไปนมัสการอยู่เสมอ ๆ เหมือนกัน

ครั้งหนึ่งฝนแล้ง ราษฎรทำนาไม่ได้ผล ทั้งผลไม้และผักปลาก็กันดาร พระเจ้ามหาธรรมราชาจึงรับสั่งให้นิมนต์พระอาจารย์ อรัญวาสีอริยวงศ์มณฑุหา (คือสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ) กับพระอาจารย์คามวาสีพระพิมลธรรม มาแล้วจึงรับสั่งว่า บัดนี้เกิดภัยคือฝนแล้ง ราษฎรพากันอดอยาก ท่านอาจารย์ทั้ง ๒ จะคิดประการใด จึงจะให้ฝนตกได้ พระอาจารย์ทั้ง ๒ ก็รับอาสาว่า ถึงวันนั้นคืนนั้นจะทำให้ฝนตกให้ได้ แล้วพระอาจารย์ทั้ง ๒ นั้นก็ไม่กลับไปยังพระอาราม อาศัยอยู่ในพระราชวังตั้งบริกรรมทางอาโปกสิณ และเจริญพระพุทธรณ์ขอฝน ด้วยอำนาจสมาธิและพระพุทธรณ์ของพระผู้เป็นเจ้าทั้ง ๒ นั้น พอถึงกำหนดวันสัณญา ก็เกิดเมฆมาเมฆตั้งขึ้นทั้ง ๔ ทิศ ฝนตกลงเป็นอันมาก แต่นั้นมาถ้าเกิดความไข้เจ็บขึ้นชุกชุมในบ้านเมืองแล้ว พระเจ้ามหาธรรมราชา ก็ให้นิมนต์พระภิกษุสงฆ์เข้ามาเจริญพระพุทธรณ์ มีสัตตปริตร และภาณวารเป็นต้น ในที่ประชุมพระราชวงศานุวงศ์และข้าราชการทั้งปวง และให้ยักขึ้นอาภาวันนามหามงคล ๑๐ นัดบ้าง ๑๕ นัดบ้าง ครั้นรุ่งเช้าก็ให้เลี้ยงดูพระภิกษุสงฆ์ด้วยอาหารอันประณีต

พระเจ้ามหารัชมราชาทรงเลื่อมใสในคุณพระรัตนตรัยยิ่งนัก โปรดให้นิมนต์พระภิกษุมหาพรหมมาหาอาหารบิณฑบาตในพระราชวัง วันละร้อยรูป เป็นนิตย์ ทรงบำรุงไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินให้เป็นสุขด้วยพระกรุณาจึ่งดำริว่าบิดาอันกรุณาต่อบุตร พระเจ้ามหารัชมราชานี้มิได้ทำศึกกับประเทศใดเลย มีแต่ให้ทำไมตรีกับนานาประเทศอย่างเดียว บ้านเมืองจึงอยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากศึกสงครามและโจรผู้ร้าย จนบ้านเรือนของราษฎรทั้งหลายไม่ต้องล้อมรั้วลงสลักลิ้มและกลอน

พระเจ้ามหารัชมราชาพระองค์นี้มีบุญญาธิการมาก บริบูรณ์ด้วยศีลสมาธิ ปัญญา พระเกียรติคุณชั้นนี้ ทำให้นานาประเทศยำเกรงพระบารมี นำเครื่องบรรณาการมาทูลเกล้าฯ ถวายถึง ๕๐ เมือง และมีเมืองซึ่งมาเป็นพระราชไมตรีอีก ๕๐ เมือง ตลอดถึงพระเจ้ากรุงจีนซึ่งดำรงพระอิสริยยศเป็นกษัตริย์ใหญ่พระองค์หนึ่ง ยังให้ราชทูตเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี เมื่อพระเจ้ามหารัชมราชาได้เสวยราชย์ พระชนม์ได้ ๕๑ พรรษา ครั้นพระชนม์ได้ ๗๔ พรรษา ก็เสด็จสวรรคต เมื่อพระเจ้ามหารัชมราชาจวนเสด็จสวรรคตนั้น เกิดนิมิตหลายประการ เป็นต้นว่าอุกกาบาตตกลงในท่ามกลางพระนคร และเกิดมีดาวหาง อากาศแดงเป็นแสงไฟ สว่างใหญ่หลายประการ เป็นนิมิตสำหรับผู้มีบุญจะสันอายุ พระเจ้ามหารัชมราชาสมภพวันเสาร์

เมื่อพระเจ้ามหารัชมราชาสวรรคตแล้ว พระราชวงศานวงศ์ และข้าราชการทั้งปวงยังไม่ถวายพระเพลิง เชิญพระโกศซึ่งทรงพระบรมศพขึ้นประดิษฐานไว้บนพระที่นั่งมหาปราสาท ซึ่งประดับประดาเป็นอันดี แล้วออก

ประกาศให้ชนทั่วพระราชอาณาจักรโกนผมไว้ทุกซ์ แล้วเชิญพระมหาอุปราช
คือพระอุทุมพร จะให้ครองราชสมบัติ พระมหาอุปราชยังไม่รับ ด้วยทรงเห็น
ว่า เจ้าฟ้าเอกทัศผู้เป็นพระเชษฐาธิราชยังมีอยู่ จึงเสด็จไปทรงวิงวอนเจ้าฟ้า
เอกทัศจะให้ครองราชสมบัติ เจ้าฟ้าเอกทัศไม่รับ เมื่อเจ้าฟ้าเอกทัศไม่รับ
แล้ว พระมหาอุปราชจึงรับครองราชสมบัติ บรรดาพระราชวงศานุวงศ์ข้า
ราชการทั้งปวงก็ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาต่อพระอุทุมพรราชาทั้งสิ้น เว้นแต่เจ้า
แขก เจ้ามังกุด เจ้าพัน ๓ องค์พี่น้องซึ่งต่างพระมารดากับพระอุทุมพรราชา
เจ้าทั้ง ๓ องค์นี้ไม่ยอมถือน้ำ พวกนี้ไปช่องสุ่มผู้คนเพื่อจะมาแย่งชิงเอาราช-
สมบัติ พระราชาคณะรูปหนึ่งรู้เหตุอันนั้น จึงปรึกษากับพระสงฆ์ทั้งปวง แล้ว
ให้เชิญเจ้าแขก เจ้ามังกุด เจ้าพัน เข้ามาแล้วถวายพระพรว่า เมื่อพระเจ้ามหา-
ธรรมราชาพระยังมีพระชนม์อยู่ได้ทรงมอบหมายให้พระอุทุมพรราชาเป็นรัชทา-
ยาท บัดนี้อาณาประชาราษฎร์ยกขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินสมพระราชประสงค์
แล้วควรที่บพิตรทั้ง ๓ พระองค์จะประพุดติดตามพระราชประสงค์ของพระราชบิดา
ไพบัวข้าแผ่นดินสมณพราหมณาจารย์จะได้มีความร่มเย็นทั้งจะเป็นพระเกียรติ
ยศสรรเสริญถึงนานาประเทศ ว่าผลัดเปลี่ยนแผ่นดินก็ไม่มีเหตุ เรียบร้อยเป็น
ปกติดีถ้าหาไม่จะเกิดข้อครหานินทาทั่วไป ว่าพระบิดาสวรรคตไม่ทันไร ชะรอย
พระองค์จะทรงจัดการไว้ไม่เรียบร้อย บ้านเมืองจึงไม่ปกติ เป็นข้อเสื่อมเสีย
ถึงสมเด็จพระชนกาธิราช และถึงพระราชโอรสทั้งปวง ว่าล่วงละเมิดไม่เคารพ
ต่อพระราชบิดา เหตุนี้บพิตรทั้ง ๓ พระองค์ควรจะกระทำตามพระราชประสงค์

ของพระชนกาธิราช เมื่อพระราชาคณะถวายพระพรดังนี้ เจ้าทั้ง ๓ องค์ก็เห็นชอบด้วย จึงได้ยอมดื้อน้าทำสัตย์สาบานถวายพระเจ้าอู่ทุมพรราชา

ครั้นต่อมา เจ้าแซก เจ้ามั่งคุด เจ้าพัน คิดซบด ตั้งของสมผู้คนอื่นข้าราชการก็นำความกราบทูลพระเจ้าอู่ทุมพรราชา ๆ จึงรับสั่งว่าพวกนี้ไว้ใจไม่ได้เสียแล้ว รับสั่งให้ข้าราชการไปหาตัวเข้ามา เจ้าแซก เจ้ามั่งคุด เจ้าพัน ทราบว่าพระเจ้าอู่ทุมพรราชารับสั่งให้หา ก็ให้สมัครพรรคพวกเตรียมเครื่องศาสตราวุธเข้ามายังพระราชวัง ครั้นถึงประตู พวกรักษาสตึกก็ห้ามมิให้คนเหล่านั้นเข้ามา แล้วจับเจ้าแซก เจ้ามั่งคุด เจ้าพัน ไปถวายพระเจ้าอู่ทุมพรราชา ๆ จึงรับสั่งให้เอาเจ้าทั้ง ๓ องค์ไปสำเร็จโทษเสีย

ครั้นต่อมาพระเจ้าอู่ทุมพรราชาจึงให้สร้างวัดขึ้นวัดหนึ่ง พระราชทานนามว่า วัดอู่ทุมพาราม เสร็จแล้วให้นิมนต์พระธรรมเจดีย์มาเป็นเจ้าอาวาส แล้วทรงบริจาคพระราชทรัพย์ซ่อมมณฑปพระพุทธบาทที่ทรุดโทรม ลงรักปิดทองขึ้นใหม่ ฉลองเสร็จแล้วเสด็จไปนมัสการพระพุทธบาท ครั้นเสด็จกลับพระนครก็สละราชสมบัติออกทรงผนวช พระเจ้าอู่ทุมพรราชาอยู่ในราชสมบัติได้ ๓ เดือน เมื่อออกทรงผนวชนั้น วันศุกร์ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๑๒ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๐๒ ปี

เรื่องพระเจ้าเอกทัศ

ข้าราชการทั้งปวง จึงเชิญเจ้าฟ้าเอกทัศขึ้นครองราชสมบัติ ก่อนที่เจ้าฟ้าเอกทัศจะขึ้นครองราชสมบัตินั้น เกิดนิมิตอัศจรรย์ ลมพายุพัดต้นมะเดื่อซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกแห่งพระราชวังหัก ยอดมะเดื่อที่หักนั้นหันมา

ทางพระราชมณเฑียร ข้าราชการทั้งปวงเห็นอัครรยดังนั้น ก็นำความขึ้น
กราบบังคมทูล เจ้าฟ้าเอกทัศจึงรับสั่งว่า นิमितซึ่งเกิดขึ้นนี้เป็นมงคล พวกเจ้าทั้ง
หลายจงนำไม้มะเดื่อนั้นมาทำเป็นแท่นเกิด ข้าราชการทั้งปวงก็ไปตั้งพิธีบวง
สรวง มีมหรสพสมโภช แล้วตัดไม้มะเดื่อนั้นมาทำเป็นพระแท่น เมื่อสำเร็จ
แล้วจึงจัดการราชาภิเษก ให้เจ้าฟ้าเอกทัศทรงเครื่องสำหรับกษัตริย์ เสร็จ
แล้วเชิญขึ้นประทับเหนือพระแท่นไม้มะเดื่อ ครั้นได้ฤกษ์แล้วโปรดให้อาจารย์
โหมอ่านคาถาชัยมงคล พวกพราหมณ์ก็เป่าสังข์ทักขิณาวฏ์ ชาวประโคมก็
ประโคมเครื่องดุริยางคดนตรี พระอาลักษณ์จึงเชิญพระสุพรรณบัฏประทับ
พลอยรอบ ๓ ชั้น ซึ่งจารึกพระนามอ่านถวาย มีใจความว่า อาเปกขศรีสุรเดช
บรมราชาธิราชรามธิบดีสิริขัง บัณฑิตมหากัรวรรดิ สรทยาธิบดีสิริสัง คิริสหัส
จักรวาพาธิเบนทร์ สิริเยนทราธิบดี ทะหะริมายะนะทะปธานาธิบดี สิริวิบูลย์
คุณอัครเนตจจิตรุจิตรภูวนาตรัง คติพรหมเทวา เทพภูมินทรราชราช รัตน
ภาศสมมุติวงศ์องค์เอกาทรวิสูตรโสถบรมติ โลกนาถ อาทิวชัยสมทรทโรมันท์
อนันตคุณวิบูลย์สุนทรธรรมิกราชเดโชชาติ โลกนาถวิสสาธิราชชาติพิเชษฐ์
เดชทศพลญาณสมันตมหันตพิชิตมาร วสุริยาธิบดีขัตติยวงศ์องค์รามธิบดีศรี
ภูวนาถธิบัจจโลกเชษฐวิสุทธิมกุฏรัตนโลกเมافی ศรีปทุมาสุริยวงศ์บัจจุพทุ
ธางกูรดังนี้ เสร็จแล้วเชิญขึ้นประดิษฐานไว้ในพานทองประดับพลอย ๒ ชั้น
เสร็จแล้วก็ทูลเกล้าฯ ถวายตามพระราชประเพณี ครั้นแล้วเอนามกรุงเทพมหานคร
ดี ซึ่งจารึกลงในพระสุพรรณบัฏอ่านถวายมีใจความว่า กรุงเทพมหานคร
ทวาราวดีศรีอยุธยามหาดิลกบวรรัตนราชธานีบุรีรมย์ แล้วพระราชวงศานุวงศ์

ข้าราชการทั้งปวงก็ถวายตัวใหม่ทั้งสิ้น เจ้าฟ้าเอกทัศให้หล่อพระพุทธรูปเท่าพระองค์ แล้วทรงออกพระราชบัญญัติการใช้เครื่องชั่ง เครื่องตวงเครื่องวัดต่าง ๆ ทั้งเงินบาท เงินสลึง เงินเฟื้อง ให้เที่ยงตรงตามราชประเพณี แล้วทรงพระกรุณาโปรดให้ยกเลิกภาษีอากรต่าง ๆ ในภายใน ๓ ปี และโปรดให้ปล่อยนักโทษในเรือนจำ ครั้นพระพุทธรูปเท่าพระองค์สำเร็จแล้ว ก็ทรงบริจาคนิเวศน์พระราชนิเวศน์ ทำการฉลอง แล้วให้เชิญไปไว้กับพระศรีสรรเพชญ์ในพระวิหารในพระราชวัง แล้วทรงบริจาคนิเวศน์สร้างพระอาราม ๒ พระอารามพระราชทานนามว่า วัดละมุด ๑ วัดครุฑवास ๑ เมื่อถึงเวลาเดือน ๔ พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาเยื้องเศด็จไปนมัสการพระพุทธรูปทุก ๆ ปี พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาพระองค์นี้ ทรงพระศรัทธาอุทิศสาคูน้ำเพี้ยพระราชกุศล บริจาคนิเวศน์พระราชนิเวศน์เครื่องประดับประดาอาภรณ์ทั้งปวง พระราชทานแก่ยาวจกฉนิพนธ์เป็นอันมาก ครั้นต่อมาทรงพระราชดำริเห็นว่าพระศพพระราชบิดานั้นประดิษฐานอยู่นานแล้ว จึงรับสั่งให้จัดการทำเมรุใหญ่ที่วัดพระปรมาภิไธย (๑) ทิศตะวันออกเจียงใต้พระนคร เสร็จแล้วเชิญพระศพไปถวายพระเพลิงพร้อมด้วยพระราชวงศ์ ข้าราชการและราษฎรทั้งปวง

ในปีนั้นราชมนัสซึ่งเป็นเชื้อแซกจับได้ช้างเผือกบริบูรณ์ด้วยลักษณะเล็บครบ ๒๐ นำมาถวาย พร้อมด้วยเครื่องบรรณาการอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาจึงให้จัดการสมโภชช้างเผือกแล้ว พระราชทานนามว่า พระบรมฉัททันต์มัทนัญญกุกุช แล้วให้นำไปไว้ในโรงภายในพระนคร

(๑) เห็นจะหมายความว่าที่ท้องสนามหลวงที่เคยทำพระเมรุ อันอยู่ไม่ห่างวัดพระราม

ในปีนั้น ปุณิชาติฝรั่งอังกฤษนำนกกระจอกเทศ สูง ๓ ศอกคืบตัว ๑ สิงห์โตสูง ๓ ศอกตัว ๑ กับม้าเทศ ๓ ม้ามาถวาย พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาจึงให้เจ้าพนักงานเลี้ยงไว้ในพระราชวัง

ครั้นจุลศักราช ๑๑๒๑ พระยาเกียรติ พระยาพระรามชาติมอญกับครอบครัวประมาณ ๓๐๐ เศษ อพยพจากเมืองเมาะตะมะ เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาทรงรับไว้ แล้วโปรดให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลเขาน้ำพุ ห่างจากพระนครทาง ๓ วัน

คราวนั้นมีสำเภาพวกแขกพริคีเดินเรือผิดทางเข้ามาจอดที่ท่าเมืองมฤท ซึ่งเวลานั้นยังเป็นอาณาเขตของกรุงศรีอยุธยา และในสำเภานั้นมีพวกพม่าโดยสารมาด้วย พวกกรมการเมืองมฤทจับไว้ และมีใบบอกเข้ามากราบทูลพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาฯ รับสั่งว่า พวกสำเภาเดินเรือผิดสัญญาให้ริบเสียให้สัน พวกข้าราชการจึงกราบทูลห้ามปรามว่า ในเรือนนี้มีพวกพม่าโดยสารมามากอย่าให้กักขังไว้เลยจะเสียทางพระราชไมตรี พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาก็ก็นำเรื่องเชื่อ ให้ริบของในสำเภาและจับพวกพม่าไว้ กิตติศัพท์นั้นทราบไปถึงพระเจ้ามังลองเมืองอังวะ พระเจ้าอังวะจึงมีพระราชสาส์นมาขอว่า พวกสำเภานั้นเป็นพวกเมืองอังวะ ขอให้ปล่อยไปเถิด ถ้าไม่ปล่อยไป กรุงอังวะกับกรุงศรีอยุธยาจะผิดใจกัน พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาจึงให้ประชุมข้าราชการทั้งปวงมาปรึกษาว่า บัดนี้จะเกิดความใหญ่โตแล้ว ท่านทั้งปวงจะคิดประการใด ข้าราชการทั้งปวงจึงกราบทูลว่า เมื่อได้เกินเลยแล้วจำเป็นอย่างนี้

ไม่ดอยหลัง ควรตระเตรียม ผู้คน ช้าง ม้า เสี่ยงอาหารไว้ให้บริบูรณ์ คัก
พม่ามีมาเมื่อไรจะได้สู้กันโดยเต็มกำลัง พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาทรงเห็นชอบ
ด้วย จึงให้ปรนปรี้อผู้คนช้างม้าเสี่ยง อาหารไว้ให้บริบูรณ์ ซ่อมแซมค่ายคู
ประตูหอรบไว้ให้มั่นคง แล้วเกณฑ์ให้กองทัพออกไปตั้งรักษาด่านทุกแห่งทุก
ตำบลในประเทศหนทางที่พม่าจะมานั้น

ฝ่ายพระเจ้าอังวะ เมื่อให้ราชทูตเข้ามาขอให้ปล่อยพวกสำเภาไม่ได้
แล้วจึงยกทัพใหญ่มีจำนวนพล ๖๐,๐๐๐ เข้ามาตีกรุงศรีอยุธยา พวกลาด
ตระเวนซึ่งออกไปตั้งอยู่ปลายแดน ครั้นสืบได้ความว่าพม่ายกทัพใหญ่มาดังนั้น
ก็มีโบบอกเข้ามากราบทูลพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ว่าพม่ายกมาทางเมืองมฤท
ทาง ๑ เมืองตะนาวศรีทาง ๑ ท่ากระดานทาง ๑ เชียงใหม่ทาง ๑ พระเจ้า
กรุงศรีอยุธยาจึงให้เกณฑ์กองทัพออกไปตั้งรับข้าศึกตามโบบอกทุกแห่ง แล้ว
รับสั่งกับข้าราชการทั้งปวงว่า บัดนี้มีทัพศึกเกิดขึ้นแล้ว ควรจะไปเชิญพระ
อุทุมพรราชอนุชาของเราซึ่งทรงผนวชอยู่ ให้ลาผนวชออกมาช่วยคิดการ
สงคราม พวกข้าราชการก็เห็นด้วย จึงพากันไปเชิญพระอุทุมพรราชาให้ลา
ผนวช พระอุทุมพรราชาก็ทรงรับ

ในเวลานั้นมีที่ปรึกษาข้าราชการแผ่นดินอยู่ ๓ คน คือพระยาราช-
มนตรี (ปิ่น) ซึ่งเป็นน้องมเหสีคน ๑ เจ้าพระยาพิณฑุคน ๑ พระยาราช
วังสันคน ๑ พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาทรงระแวงเจ้าพระยาพิณฑุ กับเจ้าพระยา

ราชวงศ์สัน จึงมีรับสั่งให้เอาไปประหารชีวิตเสีย แล้วยกเจ้าแมลงเม่า ซึ่งเป็นพระกนิษฐาขึ้นเป็นพระอัครมเหสี เจ้าแมลงเม่ามีพระราชธิดาองค์ ๑ พระนามว่า เจ้าฟ้าศรีจันทาเทวี ราชประเพณีในกรุงศรีอยุธยาคราวนั้น ถ้าพระเจ้าแผ่นดินมีพระเจ้าลูกเธอเป็นเจ้าฟ้าชาย เวลาประสูติต้องประโคมดนตรี ๔ ครั้ง ถ้ามีเจ้าฟ้าหญิงต้องประโคมดนตรี ๓ ครั้ง

เมื่อพระเจ้าอู่จะยกกองทัพใหญ่มาครั้งนั้น พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาจึงให้ส่งกรานต์ ๑^(๑) วิสูตรามาศย์ ๑ พระยามหาเสนา ๑ พระยาพิไชย ๑ พระพิพัฒน์ ๑ หมื่นปรุ่ง ๑ หมื่นวาสุเทพ ๑ คุมพลทหารคนละพันๆ ในกองหนึ่งๆ มีช้างกลุ่มเกาะเหล็ก ๑๐ ช้าง ช้างตัว ๑ มีปืนใหญ่ ๒ บอก มีทวน ๒ เล่ม มีทหารขี่คอ ๑ กลาง ๑ ท้าย ๑ และมีพวกทหารตามช้างอีกช้างละร้อยๆ ให้เจ้าพระยาอภัยราชา ถืออาชญาสิทธิ์เป็นแม่ทัพใหญ่ยกไปรบทัพพม่าทางเมืองเชียงใหม่

ให้ราชามาศย์ ๑ ราชบาล ๑ พระทิพยธำ ๑ พระประมพรรดิ ๑ พระเพ็ชรพงศา ๑ หลวงจาโร ๑ หลวงหระไทย ๑ พระยาพิพัฒน์ ๑ พระพิพัฒน์โกษา ๑ ขุนพิพัฒน์ ๑ คุมพลทหารคนละพันละพัน มีช้างกลุ่มเกาะเหล็กกองละ ๑๐ ช้าง ช้างตัว ๑ ตัว มีปืนใหญ่ ๒ บอก มีพลทหารขี่คอ ๑ กลาง ๑ ท้าย ๑ และมีพลทหารถือทวนตามช้างอีกช้างละร้อยคน ให้พระยาอภัยมนตรีเป็นแม่ทัพใหญ่ยกไปคอยรบทัพพม่าทางตำบลท่ากระดาน

(๑) ชื่อข้าราชการไทยที่เรียกในฉบับพม่า แปลไม่ออกหลายชื่อ จึงคงไว้ตามต้นฉบับเดิม

พระเจ้าอโงวหาไคยกมาทางเชียงใหม่และท่ากระดานไม้ มาเสียทางเมืองมฤท
เมืองตะนาวศรี พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาทรงทราบฯ พม่ายกไพร่พลมามากกว่า
มากมาทางเมืองมฤท เมืองตะนาวศรี จึงให้พระราชสงกรานต์ ๑ พลสุ ๑ สร
ทิพรดี ๑ พระยาราชมั่งสังเสนี ๑ พระยาดานอง ๑ พระศรีพัฒน์ ๑
ธรรมรง ๑ พระยาเดโช ๑ พระท้ายน้ำ ๑ พระพิไชยนรินทร ๑ พระพิไชย
รณรงค์ ๑ อินทรเทพ ๑ หลวงภิรมย์อินทรา ๑ หลวงรดาสอนไพ ๑ คุม
ทหารคนละพัน ในกองหนึ่งมีช้างกลมเกาะเหล็ก ๑๐ ช้าง ช้างตัวหนึ่งมี
บั้นใหญ่ ๒ บอก มีทวน ๒ เล่ม มีควาญประจำคอ ๑ กลาง ๑ ท้าย ๑ และ
มีพลทหารถือทวนตามช้างอีกช้างละร้อยคน ให้เจ้าพระยาพระคลังเป็นแม่ทัพ
ยกไปตั้งที่ตำบลกิ่งตุง (เห็นจะเป็นตำบลกลุ่มคอง)

ให้พระยาราชสมบัติ ๑ พระยาจุฬา ๑ พระสวีสวาสา ๑ พระสวีส
วาภา ๑ หลวงทองบุญ ๑ หลวงศรีวรวัธ ๑ หลวงศรีรัต ๑ หลวงราช
พิมล ๑ หลวงแมน ๑ พระยาจำแสน ๑ มหาเทพ ๑ มหามนตรี ๑ ราช-
วินทร์ ๑ อินทรเดช ๑ คุมพลทหารคนละพันละพัน ในกองหนึ่ง มีช้าง
กลมเกาะเหล็ก ๑๐ ช้าง ช้างตัวหนึ่ง มีบั้นใหญ่ ๒ บอก มีทวน ๒ เล่ม
มีควาญหัว ๑ กลาง ๑ ท้าย ๑ และมีพลทหารถือทวนตามหลังช้างอีกช้าง
ละร้อยคน ให้พระยานครศรีธรรมราชเป็นแม่ทัพ ยกไปตั้งที่เมืองราชบุรี

ภายในพระนครนั้น พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาก็ก็นำจัดค่ายคูประตู หอรบ
ให้มั่นคง เอาปืนใหญ่ขึ้นจากตามช่องเสมา ให้ไพร่พลชั้นรักษาโดยกวัดขัน

ฝ่ายกองทัพยกไปทางเมืองมฤทนั้น ครั้นปะทะกับทัพพม่าก็ได้รับพุงกันเป็น
สามารถถึง ๑๕ วัน ไพร่พลข้างกรุงศรีอยุธยาพานจะอ่อนแอสู้ฝีมือพม่าไม่ได้
ล้มตายมาก ก็พากันหนีออกจากเมืองมฤท เมืองตะนาวศรี มาบรรจบกับ
กองทัพเจ้าพระยาพระคลังซึ่งตั้งอยู่ที่ตำบลกิ่งตุง แล้วแยกย้ายกันเป็นกองหน้า
กองหนุนกองละ ๕๐๐ บ้าง ๑,๐๐๐ บ้าง ทัพใหญ่โดยมาตั้งที่เมืองราชบุรี

ฝ่ายกองทัพพม่าเห็นทัพไทยด้อยไปดังนั้น ก็เพิ่มเติมตามตีต่อไป ทัพ
กรุงศรีอยุธยาจึงแบ่งพลทหารออกเป็น ๕ กอง ๆ ละ ๑,๐๐๐ แยกย้ายรบพุ่ง
เป็นสามารด นายทัพนายกองและพลทหารที่มีฝีมือเข้มแข็งต้องศีตราชูล้ม
ตายเป็นอันมาก นายทัพนายกองทั้งปวงจึงปรึกษากันว่า เราจะขึ้นตั้งสู้รบ
ขับเคี่ยวอยู่ในที่นี้เห็นจะเสียทัพพม่า เพราะที่นี้เป็นที่เตียนไม่มีที่กำบัง ผู้คน
เราน้อยกว่า ควรจะด้อยไปหาที่มั่นในที่อื่น พิจารณากันแล้วก็ถอยทัพมาตั้ง
ค่ายมั่นลงที่บ้านกงบ้านพาน พม่าก็ยกตามตีแตกด้อยมากระทั้งกรุงศรีอยุธยา
พม่าก็ให้เข้าล้อมกรุงศรีอยุธยาไว้โดยรอบ

ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา จึงทรงปรึกษากับนายทัพนายกองทั้งปวงว่า
ทัพพม่ายกมาครั้งนี้มากมายนัก ฝ่ายเราให้ยกทัพไปตั้งรับหลายตำบลก็เสียที่
แก่พม่า ถ้าจะตั้งเคี่ยวขับกันอยู่อย่างนี้ ก็จะได้ความเดือดร้อนแก่สมณชี-
พราหมณ์ ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินมาก ควรจะให้คนที่เฉลียวฉลาดออกไปเจรจา
ขอทำไมตรีกันเสีย ท่านทั้งปวงจะเห็นประการใด บรรดาข้าราชการทั้งปวงก็
เห็นชอบตามพระราชดำริ พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาจึงให้พระยาราชเสนีอำมาตย์

๑ พระมณเฑียร ๑ ขุนสุทวารวรรค์ ๑ ออกไปเจรจาทัพ ครั้นข้าราชการทั้ง ๓ คนไปถึงค่ายพม่า จึงชี้แจงให้นายทัพนายกองพม่านำความกราบทูลพระเจ้าอังวะว่า พระนครอังวะกับพระนครศรีอยุธยา ๒ ประเทศนี้ เป็นราชธานี มีพระเจ้าแผ่นดินปกครองทั้ง ๒ ประเทศ ตามประเพณีพระมหากษัตริย์แล้ว ย่อมตั้งพระทัยที่จะบำรุงไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินให้อยู่เย็นเป็นสุข และแผ่พระราชอาณาจักรให้กว้างขวางโดยยุติธรรม ถึงคราวจำเป็นที่จะทำศึกสงครามปราบปรามบ้านเมือง หรือป้องกันข้าศึกศัตรูก็ต้องผันผ่อนทำแต่ที่จำเป็น อย่าให้ถึงแก่ไพร่บ้านพลเมืองได้รับความเดือดร้อนมากเกินไป ซึ่งพระเจ้าอังวะยกทัพใหญ่มาคราวนี้ ก็มีพระราชประสงค์จะแผ่พระราชอาณาจักรให้กว้างขวาง ข้างกรุงศรีอยุธยาก็จำเป็นที่จะต้องป้องกันบ้านเมืองเพื่อรักษาอำนาจและเกียรติยศ เปรียบเหมือนหนึ่งช้างสารที่สู้กัน บรรดาพืชพรรณไม้และใบหญ้าที่เกิดขึ้นตามพื้นแผ่นดินก็มีแต่จะแหลกละเอียดย่อยยับไป เหมือนราษฎรและไพร่พลที่ย่อยยับล้มตายลงด้วยการทัพศึก บัดนี้พม่ากับไทยก็ได้สู้รบกันมาหลายครั้ง พลทหารก็ล้มตายลงด้วยกันเป็นอันมาก แม้หากจะได้ชัยชนะกันข้างหนึ่งก็ไม่เพียงพออยู่ที่เสียหาย เพราะฉะนั้นให้ท่านทูตเจ้านายของท่านให้ยอมทำไมตรีเป็นทองแผ่นเดียวกันเสียบ้านเมืองจะได้ปราศจากเสี้ยนหนามทั้ง ๒ ฝ่าย ทั้งจะได้ปรากฏพระเกียรติยศเป็นที่ยกย่องสรรเสริญทั้ง ๒ ฝ่าย ว่าพระเจ้าแผ่นดินทั้ง ๒ ประเทศมีพระทัยประกอบด้วยพระกรุณาไพร่ฟ้า ประชาชนมิให้เดือดร้อน เมื่อพวกกรุงศรีอยุธยาออกไปเจรจากับนายทัพนายกองพม่า

ดังนี้ นายทัพนายกองพม่าก็นำความกราบทูลพระเจ้าอังวะ ๆ ก็ไม่ยอมตาม
 ข้าราชการทั้ง ๓ ก็กลับมากาบทูลพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ๆ ก็ให้คนขึ้นรักษา
 หน้าที่เชิงเทินให้มันไว้ พระเจ้าอังวะก็ให้เจ้าดีหักเอาพระนครศรีอยุธยาเป็น
 สามารถ ให้เอาปืนใหญ่น้อยระดมยิงเข้ามาในเมืองเป็นท่าฝน แต่ระดมตี
 เมืองอยู่ ๒-๓ วันก็หักเอาไม่ได้ จึงให้เผาวานเรือนราษฎรในภายนอกพระ
 นครเสียสิ้น แล้วพระเจ้าอังวะก็ยกทัพกลับพระนครทางตำบลสุพรรณ

ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาเห็นพม่ายกไปหลายวันแล้ว จึงให้ซ่อมแซม
 บ้านเรือนราษฎร ที่พม่ายิงแ่่งและเผาไปให้เป็นปรกติ พระราชทานให้
 ราษฎรอยู่ตามภูมิลำเนาตามเดิม ครั้นบ้านเมืองเรียบร้อยแล้ว พระอุทุมพร
 ราชาก็กลับออกทรงผนวชตามเดิม

ครั้นศักราช ๑๑๒๔ พระยาเกียรติ พระยาพระราม ซึ่งพาครอบครัว
 เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่ และพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาโปรดให้ไปตั้ง
 บ้านเรือนอยู่ที่ตำบลเขาน้ำพุ้นเป็นซบด เทียวเอาไฟเผาวานเรือนราษฎร
 ตามเมืองนครนายก กิตติศัพท์ทราบไปถึงกรุงศรีอยุธยา พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา
 จึงให้พระยากาญจนบุรีคุมพลออกไปปราบปราม พระยากาญจนบุรีก็คุมพล
 ออกไปจับตัวพระยาเกียรติ พระยาพระรามกับพรรคพวกได้ ให้ประหาร
 ชีวิตเสียสิ้น

ครั้นจุลศักราช ๑๑๒๕ มะกะโลชาอุคงล่าเจ้าเมืองทวาย นำเครื่อง
 บรรณาการเข้าถวายขอเป็นข้าขึ้นในกรุงศรีอยุธยา พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาก็
 ได้รับไว้

ครั้นจุลศักราช ๑๑๒๖ พระเจ้าอู่วะมีราชสาส์นมาจะให้ส่งเจ้าเมือง
 ทวาย ถ้าไม่ส่งจะยกทัพมารบ พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาก็ไม่ยอมส่งให้ แล้วก็
 ให้เตรียมเครื่องศัสตราวุธไว้ป้องกันข้าศึกโดยแข็งแรง ให้เกณฑ์ทหารออก
 ไปรักษาด่านโดยกวตขัน คือให้จัดกองทัพเรือ ๙ กอง ๆ ละ ๒๐ ลำ บรรจุ
 ทหารกองละ ๑,๔๐๐ คน พร้อมด้วยเครื่องศัสตราวุธทั้งปวง เรือรบลำ ๑ มี
 ปืนใหญ่ขนาดใหญ่ ๑ บอก ขนาดเล็ก ๒ บอก ให้พระราชสงครามนำคุม
 ออกไปตั้งคอยรับทัพพม่าทางปากน้ำเจ้าพระยาทาง ๑ ให้หลวงสรไทยคุมออก
 ไปตั้งคอยรับกองทัพพม่าทางปากน้ำลำทองทาง ๑ ให้พระยาจุฬาลง (แซก)
 คุมออกไปตั้งคอยรับกองทัพพม่าทางปากน้ำพระมะดัง (พระประแดง) ทาง ๑
 ให้ศรีวรชานคุมออกไปตั้งคอยรับกองทัพพม่าทางปากน้ำประสบทาง ๑ ให้
 หลวงศรียุทธคุมออกไปตั้งคอยรับกองทัพพม่าทางปากน้ำหิงลาทาง ๑ ให้หม่อม
 มหาเล็กวังหน้า คุมออกไปตั้งคอยรับกองทัพพม่าทางแม่น้ำเมืองสิงห์บุรีทาง
 ๑ ให้หม่อมเทพไศคุมออกไปตั้งคอยรับกองทัพพม่าทางแม่น้ำเมืองอินทบุรีทาง
 ๑ ให้หม่อมทิพยพันคุมออกไป ตั้งรับทัพพม่าทางแม่น้ำ เมืองพรหมบุรีทาง ๑
 ให้ศรีภูเบศร์คุมออกไปตั้งรับพม่าทางเมืองชัยนาททาง ๑

ให้พระยาพิพัฒน์โกษาเป็นแม่ทัพใหญ่คุมกองทัพ ๑๓ กอง ในกอง ๑
 มีพลทหาร พร้อมด้วยเครื่องศัสตราวุธ ๑,๐๐๐ คน มีช้างกลุมเกราะเหล็ก
 ๑๐ ช้าง ช้างตัว ๑ มีปืนใหญ่ชนิดเล็ก ๒ บอก มีควาญหัว ๑ กลาง
 ๑ ห้าย ๑ มีพลทหารถือทวนตามช้างอีกช้างละ ๑๐๐ คน ให้ราชสงครามนำ

คุมกอง ๑ พระยาตาก (สิน) (๑) เจ้าเมืองตากกอง ๑ พิไชยณรงค์กอง
๑ พระยายมราชบดักกอง ๑ มนตรีกอง ๑ ราชภักก์กอง ๑ ศรีสรพัฒน์กอง ๑
พระพิพัฒน์กอง ๑ จันทราชากอง ๑ หลวงสิทธิกอง ๑ หลวงศักดิ์กอง ๑
หลวงฤทธิ์กอง ๑ หลวงเดชกอง ๑ ยกไปคอยรับทัพพม่าที่เมืองมฤท เมือง
ตะนาวศรี

ให้พระยาเพชรบุรีเป็นแม่ทัพใหญ่คุมกอง ๑๑ กอง ในกอง ๑ มีพล
ทหารพร้อมด้วยเครื่องศัสตราวุธ ๑,๐๐๐ คน มีช้างคลุมเกราะเหล็ก ๑๐ ช้าง
ช้างตัว ๑ มีปืนใหญ่ชนิดเล็ก ๒ บอก มีควาญหัว ๑ กลาง ๓ ท้าย ๑ มี
พลทหารถือขวานตามหลังช้างอีกช้าง ๑๐๐ คน ให้พระหมื่นศรีชุม ๑
พระหมื่นเสมอใจกอง ๑ พระหมื่นไวยกอง ๑ พระอินทโยกอง ๑ จำยองกอง
๑ จำยวดกอง ๑ หลวงหระไทยกอง ๑ หลวงทองหมื่นกอง ๑ พระสิวกัฏ
กอง ๑ พระมทรเสนากอง ๑ พระพิไชยกอง ๑ ยกออกไปตั้งรับทางเมือง
สวรรคโลก

ให้ศิริธรรมราชาเป็นปลัดทัพ ให้พระยาพิพัฒน์โกษาเป็นแม่ทัพใหญ่
คุมกองทัพ ๗ กอง กองหนึ่งมีพลทหารพร้อมด้วยเครื่องศัสตราวุธ ๑,๐๐๐
คน มีช้างคลุมเกราะเหล็ก ๑๐ ช้าง ช้างตัว ๑ มีปืนใหญ่ชนิดเล็ก ๒ บอก
มีควาญหัว ๑ กลาง ๓ ท้าย ๑ มีพลทหารตามหลังช้างอีกช้างละ ๑๐๐ คน
ให้หลวงกลาโหมคุมกอง ๑ หลวงใจกอง ๑ พระพินิจางวางช้างกอง ๑
ขุนนครกอง ๑ ขุนนรakov ๑ หมื่นปลงกอง ๑ ราชสงครามต์ (พลับ)
กอง ๑ ยกไปรับพม่าทางตำบลท่ากระดาน

(๑) ในต้นฉบับพม่า เรียกพระยาตากสินทุกแห่ง

ให้เจ้าพระยาโกษาโหมคุมกอง ๑๕ กอง กอง ๑ มีพลทหารพร้อมด้วย
เครื่องศัสตราวุธ ๑,๐๐๐ คน มีช้างคลุมเกราะเหล็ก ๑๐ ช้าง ช้างตัว ๑ มีปืน
ใหญ่ชนิดเล็ก ๒ บอก มีควาญหัว ๑ กลาง ๓ ห้าย ๑ มีพลทหารตามช้าง
อีกช้างละ ๑๐๐ คน ให้ขุนพิพัฒน์คุมกอง ๑ ขุนณรงค์กอง ๑ พระมนตรี
๑ ราชามาตย์กอง ๑ ราชบาลกอง ๑ ทิพเสนากอง ๑ มหามนตรีกอง ๑
ราชรินทร์กอง ๑ อินทรเดชกอง ๑ พระยารรรมากอง ๑ พระอินทมาตย์
กอง ๑ พลทิพกอง ๑ อินทรเทพกอง ๑ ขุนพัคส์ดักกอง ๑ ราชมนเีกอง ๑
ยกไปคอยรับทัพมาทางเมืองราชบุรี

ให้พระยาธิเบศร์เป็นแม่ทัพใหญ่คุมกองทัพ ๑๕ กอง กอง ๑ มีพล
ทหารพร้อมด้วยเครื่องศัสตราวุธ ๑,๐๐๐ คน มีช้างคลุมเกราะเหล็ก ๑๐ ช้าง
ช้างตัว ๑ มีปืนใหญ่ชนิดเล็ก ๒ บอก มีควาญหัว ๑ กลาง ๓ ห้าย ๑ มีพล
ทหารตามหลังช้างอีกช้างละ ๑๐๐ คน ให้หลวงโชฎีกคุมกอง ๑ หลวงท่ง
สือกอง ๑ หลวงนรโขกอง ๑ หลวงโยธากอง ๑ พระเพ็ชรพวงศากอง ๑
หลวงราชรักษากอง ๑ หลวงรักษางกอง ๑ หลวงเดโขกอง ๑ หมื่นจงกอง
๑ หมื่นไวยกอง ๑ ฤทธิสดีกอง ๑ จงนาถกอง ๑ พระยามลพัฒน์กอง ๑
หลวงศรียุทธกอง ๑ ยกไปรบพม่าทางเมืองนครสวรรค์

เมื่อกองทัพทั้งปวงไปถึงตำบลตามสั่งแล้ว ส่วนทางพระนครก็ให้ซ่อม
แซมค่ายประตูหอรบให้มั่นคง เอาปืนใหญ่ขึ้นประจำตามช่องเสมา ตั้งพิธี
บวงสรวงเทพารักษ์ แล้วตั้งกองสอดแนมคอยตรวจตรามิได้ขาด

ครั้นจุลศักราช ๑๑๒๖ พระเจ้าอโงะโห้ให้ทหารเป็นแม่ทัพใหญ่ ยกพลเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยา แต่หาได้ยกมาทางตำบลท่ากระดานทางเมือง กาญจนบุรีไม่ ยกมาทางเมืองมฤท เมืองทวาย ได้ต่อสู้รบพุ่งกับกองทัพไทยซึ่ง ออกไปตั้งอยู่ทางเมืองมฤท เมืองทวายเป็นสามารบ ผู้คนทั้งสองฝ่ายล้มตาย ลงเป็นอันมาก ต่างก็ชยาดฝีมือร่ากัน เป็นแต่เพียงรบพุ่งกันบ้างเล็กน้อย ตั้ง รอคอยกันอยู่สัปดาห์ แต่พวกทหารไทยน้อยกว่า เมื่อเห็นพวกกันล้มตายมาก ลงก็หือดอย พวกพม่ารู้ว่าไทยหือดอยดังนั้น ก็ยกทัพระดมเข้าตีทัพไทย ทัพ ไทยก็แตกหนี ดอยมาบรรจบกับกองทัพที่ตั้งอยู่เมืองราชบุรี ตั้งมั่นอยู่ที่ เมืองราชบุรีนั้น

ฝ่ายกองทัพไทยไปทางเมืองเชียงใหม่นั้น ครั้นเมื่อทัพพม่ายกมาถึง ก็ออกสู้รบเป็นสามารบถึงสัปดาห์วัน ยังไม่แพ้ไม่ชนะกัน ผู้คนทั้งสองฝ่ายล้ม ตายลงเป็นอันมาก ขณะนั้นนายทหารไทยที่มีฝีมือเข้มแข็ง คือหมื่นมหาดเล็ก หมื่นเด็กชาย หมื่นชิตภูบาล หมื่นชาญภูเบศร หลวงกลางโหม หลวงตรา สุ หลวงประเจียด หลวงใจ ขุนกิจพัฒน์ ขุนศรีพะองค์ พิไชยอินทรา หมื่นยุทธรัตนมาตย ขุนสัสดี ราชภูมินทร์ ขุนโค พระปลัด หมื่นรัตน มาตย์ รวม ๑๗ รับอาสาขี่ม้าร่าทวน ร่าดาบ โล่หอกออกยั่วทัพพม่า ฝ่าย นายทหารพม่าก็ขี่ม้าร่าทวน ร่าดาบ โล่หอกออกสู้รบ แล้วพม่าให้พลทหารม้า ยกออกตีกระหนาบทางซ้ายทางขวา นายทหารไทยทนกำลังพม่าไม่ได้ก็แตก

หนีเข้าค่าย ที่หนีไม่ทันพม่าไล่ฆ่าฟันตัดศีรษะไปได้ ๗ นาย เมื่อไทยเสียที แก่พม่าตั้งนั้นก็เสียใจ จึงปรึกษากันว่า ตำบลนี้มีชัยภูมิที่ไม่เหมาะ ควรจะถอยไปหาที่ชัยภูมิอื่น พิจารณาดังนี้แล้ว จึงพากันล่าถอยไปบรรจบกับกองทัพเมืองชัยนาท

ฝ่ายทัพพม่าเห็นทัพไทยถอยไปดังนั้น ก็ยกติดตามตีสลงมาจนกระทั่งเมืองชัยนาท ให้ตั้งค่ายประชิดค่ายที่เมืองชัยนาท

ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาทรงทราบว่าทัพไทยแตกถอยมาดังนั้น ก็ทรงพระพิโรธเป็นอันมาก มีรับสั่งว่านายทัพนายกองเหล่านั้นมันไม่เอาใจใส่ในราชการ จึงเสียทีแก่พม่า ไม่ควรเลี้ยงไว้ให้หนักแผ่นดิน ควรเอาตัวไปประหารชีวิตเสียให้สิ้น แต่มันผิดครั้งหนึ่งจะยกโทษให้ ให้นายทัพนายกองทั้งปวงทำการแก้ตัวเอาชัยชนะแก่พม่าให้จงได้ รับสั่งแล้วจึงให้ส่งปืนใหญ่ไปยังกองทัพเหล่านั้นกองละ ๓ บอก และให้ประกาศราชฎในกรุง มิให้พากันตื่นตกใจ

ฝ่ายกองทัพที่ตั้งอยู่ในเมืองราชบุรีนั้น ได้รับขับเคียวกับพม่าเป็นหลายวัน ยังไม่แพ้ชนะกัน วันหนึ่งพวกทหารไทยให้ช้างคลุ้มเหล็กกินสุรามากเกินไป เวลาออกรบเอาไว้ไม่อยู่ทำให้เสียชบวน พม่าเห็นได้ทีก็ยกเข้าตีเป็นสามารบ กองทัพไทยก็แตกกระจัดกระจายหนีเข้ามากรุงศรีอยุธยา มหาณรงค์ให้ยกทัพติดตามเข้ามาตั้งอยู่ที่ตำบลสีสุก ห่างจากกรุงศรีอยุธยา ๓๐๐ เส้นเศษ มะยันท่วนดินปลัดทัพพม่ายกเข้ามาตั้งทางโพธิ์สามต้น ห่างจาก

กรุงศรีอยุธยา ๓๐ เส้นเศษ พม่าตั้งค่ายใหญ่ล้อมพระนครคราวนั้นถึง ๑๖ ค่าย ระยะไมล์ห่างกันซึกปักกาถึงกัน

ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาก็ก็นำปี่ดประตูลงเขื่อนแน่นหนาให้ทหาร ขึ้น รักษาหน้าที่เชิงเทินเป็นสามารบ แล้วให้หลวงหริไทยคุมพลกอง ๑ พระพิไชย กอง ๑ พระยาจุฬากอง ๑ หลวงศรีวรชำนกอง ๑ ให้พระยาเพชรบุรี เป็นแม่ทัพยกออกรบพม่าทางหนึ่ง ให้หลวงศรียศคุมพลกอง ๑ หลวงราชพิม ลกอง ๑ พระเกียรติมาตย์กอง ๑ อินทรเดชกอง ๑ ให้พระยาตาก (สิน) เป็นแม่ทัพยกออกรบทางหนึ่ง ให้หมื่นปลงคุมพลกอง ๑ หมื่นवासเทพกอง ๑ ขุนพิพัฒน์กอง ๑ ขุนนรินทร์กอง ๑ พระยาราชนครเสมังกอง ๑ ขุนนเรศ กอง ๑ ให้พระยานครราชสีมาเป็นแม่ทัพยกออกรบทาง ๑ ให้พระยาพิไชย นเรศคุมพลกอง ๑ พระกบินทร์กอง ๑ หลวงหฤทัยกอง ๑ ขุนพตากอง ๑ ให้ศรีโลกเป็นแม่ทัพยกออกรบทาง ๑ ให้พระหมื่นศรีคุมพลกอง ๑ ขุนพระ กองหนึ่ง หลวงราชจอกอง ๑ พระทิพย์โยธากอง ๑ ให้พระยาอภัยราชาเป็น แม่ทัพยก ออกรบทางหนึ่ง ให้มหาเทพคุมพลกอง ๑ มหาผลกองหนึ่ง พระ มหาเสนาบดีกอง ๑ พระยาเดโชกอง ๑ ให้เจ้าพระยาคลังเป็นแม่ทัพยกออก รบทาง ๑ ในทัพเหล่านี้มีจำนวนพลทัพละ ๕,๐๐๐ คน กองหนึ่งมีช้างกลม เกราะเหล็ก ๑๐ ช้าง ช้างตัวหนึ่ง ๆ มีปืนใหญ่ชนิดเล็ก ๒ บอก มีความว้าว ๑ กลาง ๑ ท้าย ๑ และด้านที่ทัพบกทัพหนึ่ง ๆ จะยกไปนั้น จัดให้มีทัพเรือ ด้านละ ๓๐ ลำ เรือลำหนึ่ง ๆ มีปืนใหญ่ชนิดใหญ่ ๑ บอก ชนิดเล็ก ๒ บอก มีพลทหารปืนใหญ่อำละ ๓ คน

ครั้นจัดเสร็จแล้วก็ให้ยกแยกออกไปตีทัพพม่า ซึ่งตั้งล้อมอยู่โดยรอบ ใต้รบพุ่งกันเป็นสามารถ พลทหารไทยเจ็บป่วยล้มตายเป็นอันมาก พระยาเพชรบุรีตายในที่รบ พระยาตาก (สิน) หนีเอาตัวรอดได้ ที่เหลือนั้นก็แตกกระจัดกระจายไป ที่หนีเข้าเมืองทันก็รอดชีวิต พม่าจับได้ผู้คน ช้าง ม้าเป็นอันมาก

พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาเห็นนายทัพนายกองแตกพ่ายเข้ามาดั่งนั้น ก็ให้ปิดประตู ให้ทหารชั้นรักษาหน้าที่เชิงเทินมั่นไว้มิได้ออกรบ คราวนั้นพระยาพลเทพข้าราชการในกรุงศรีอยุธยาเอาใจออกหาก ลอบส่งเครื่องศาสตราวุธเสบียงอาหารให้แก่พม่า สัญญาจะเปิดประตูคอยรับ พม่าเห็นได้ที่กระดมเข้าตีปล้นกรุงศรีอยุธยา ทำลายเข้ามาทางประตูที่พระยาพลเทพนัดหมายไว้ ก็เข้าเมืองได้ทางประตูทิศตะวันออกในเวลากลางคืน เมื่อ ณ วันอังคาร ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๕ จุลศักราช ๑๑๒๔ ไล่ฆ่าฟันผู้คนล้มตายลงเป็นอันมาก เอาไฟเผาโรงงานบ้านเรือนในภายพระนครศรีอยุธยาเสียเป็นอันมาก ขณะนั้นพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา และพระมเหสีพระราชโอรสติดกับพระราชวงศานุวงศ์ ก็หนีกระจัดกระจายกันไป พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาเสด็จหนีไปซ่อนอยู่ประมาณสิบเอ็ดสิบสองวัน ก็เสด็จสวรรคต

พวกพม่าก็ตามจับได้พระมเหสีและพระโอรสธิดา พระราชวงศานุวงศ์ แล้วให้กวาดต้อนผู้คน ช้าง ม้า เก็บริบแก้วแหวนเงินทองไปยังกรุงอังวะเป็นอันมาก

เมื่อใกล้จะเสียพระนครศรีอยุธยา นั้น เกิดกลางร้ายต่าง ๆ คือพระพุทธรูปปฏิมากรใหญ่ที่วัดพนัญเชิงมีน้ำพระเนตรไหล พระพุทธรูปปฏิมากรติโลกนาถซึ่งแกะด้วยไม้พระศรีมหาโพธิ์นั้น พระทรงแยกออกเป็นสองภาค พระพุทธรูปปฏิมากรทองคำเท่าตัวคน และพระพุทธรูปสนิหรี ซึ่งหล่อด้วยนากอันประดิษฐานอยู่ในวัดพระศรีสรรเพชญ์ ในพระราชวังนั้น มีพระฉวีเศวตมอญ พระเนตรทั้งสองหลุดหล่นลงอยู่บนพระหัตถ์ มีกาสองตัวติดกัน ตัวหนึ่งบินโผลงตรงยอดเหมฉัตรเจดีย์ที่วัดพระธาตุ ออกสวมลงตรงยอดพระเจดีย์เหมือนดังคนจับเสียบไว้ เทวรูปพระนเรศวรนั้นมีน้ำพระเนตรไหล และแปลงศัพทสำเนียงเสียงอันดัง อสุณีบาดตกลงหลายครั้งหลายหน พระราชวงศานุวงศ์ ข้าราชการก็ไม่ตั้งอยู่ในสัจธรรม ส่ำแดงเหตุที่จะเสียพระนครศรีอยุธยาหลายอย่างหลายประการดังกล่าวมาแล้วในเบื้องต้นนั้น

ภาคที่ ๒

ตำนานและทำเนียบต่างๆ ในกรุงศรีอยุธยา

ทำเนียบต่าง ๆ ในส่วนภาคที่ ๒ ของหนังสือเล่มนี้ ในฉบับพม่ากล่าวความเรื่องเดียวกันอยู่หลายแห่ง เข้าใจว่าจะเป็นด้วยตามคำให้การไทยหลายคน บางคนรู้มาก บางคนรู้น้อย ใครให้การว่าอะไรพม่าก็จดลงไว้อย่างนั้นจึงมีซ้ำกัน ใช้แต่เท่านั้น ฉบับที่ได้มายังเรียบเรียงเรื่องไขว้เขวกันมีอยู่มากเรื่อง ๆ เรื่องเดียวไปแทรกอยู่ตรงนั้นบ้างตรงนี้บ้าง มีอยู่หลายเรื่อง ที่เป็นดังนี้ ข้าพเจ้าก็เข้าใจว่าต้นฉบับเดิม พม่าเห็นจะเขียนลงในใบลาน มีเหตุอย่างไรใบลานสับกัน ผู้ที่เก็บรักษาหรือที่ได้หนังสือเรื่องนี้ในชั้นหลัง เอาใบลานเข้าเรียบเรียงใหม่ไม่ดูลำดับ เรื่องจึงไขว้เขวกันไป ในการที่เอามาแปลรวบรวมพิมพ์ลงคราวนี้ ตั้งใจจะทำสำหรับประโยชน์ของผู้ศึกษาโบราณคดี เพื่อให้อ่านเข้าใจเรื่องได้โดยง่าย จึงต้องตัดต้นฉบับเดิมเอามาเรียบเรียงจัดเป็นหมวดเป็นหมู่ใหม่ ตามที่เห็นควรจะทำอย่างไรจึงจะดี แต่ข้าพเจ้าได้ระวิงอย่างดีที่สุดที่จะไม่แก้ฉบับเดิม ถ้าแห่งใดได้แก้ก็แก้ด้วยแน่นอนใจว่าฉบับเดิมผิดด้วยอักษร ถ้าแก้ด้วยไม่แน่นอนใจได้บอกไว้ทุกแห่งว่าคาดว่าที่ถูกจะเป็นเช่นนั้น ๆ ไม่มีแห่งใดที่ได้เติมลงใหม่ แม้รู้ว่าแห่งนั้นวิปลาส หรือข้อเท็จจริงเป็นอย่างไร

ลำดับกษัตริย์

ตั้งแต่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระเจ้าศรีธรรมโศก
 ราชได้ผ่านพิภพ กรุงปาตลีบุตรมหานคร พระองค์เสด็จประพาสรอบสากล
 ชมพูทวีป เสด็จมาถึงเมืองสังขบุรี ทรงพยากรณ์ไว้ว่า เมื่อพระพุทธศาสนา
 ล่วงได้ ๒๑๓ ปี จะมีผู้มีบุญญาภินิหารสร้างพระนครอยู่ตำบลสังขบุรีนี้ เมื่อ
 พระพุทธศักราชได้ ๕๐๑ ปี พระเจ้าปทุมสุริยวงศ์ สร้างพระนครอินทปัต
 พระพุทธศักราช ๑๑๑๑ ปี พระยาแกรกได้ครองราชสมบัติสืบศักราชเสีย คง
 ไว้แต่ ๕๐๑ ปี ในปีนั้น พระเจ้าอู่ทองเสด็จมาสร้างพระนครที่ตำบลหนอง-
 โสน ชานนามว่า กรุงทวารวดี (ศรีอยุธยา) ตั้งแต่สร้างกรุงทวารวดี
 มา ไม่มีศึกสงคราม (มาติดพระนคร) ๒๑๕ ปี จนจุลศักราช ๗๒๕ ปี พระ
 เจ้าหงสาวดียกกองทัพมาตีกรุงทวารวดี เสียกรุงทวารวดีแก่พระเจ้าหงสาวดี
 ครั้ง ๑ ตั้งแต่นั้นก็มีได้เสียแก่ใคร ไม่มีศึกสงคราม (มาติดพระนคร) ๒๕๔ ปี
 พระเจ้าติโลกนาดเสวยราชย์เมื่อ จุลศักราช ๙๗๔ ปี ว้างศึกสงครามไปอีก
 ๑๔๔ ปี จนถึงจุลศักราช ๑๑๒๔ ปี (มัง) มหารัณฆาแม่ทัพพม่ายกมาตีกรุง
 ทวารวดี ๆ เสียแก่พม่า คำนวณตั้งแต่สร้างพระนคร (ศรีอยุธยา) ที่หนอง
 โสนมาจนเสียพระนครแก่พม่า รวมได้ ๖๑๓ ปี ถ้าจะนับตั้งแต่ พระเจ้า
 ปทุมสุริยวงศ์สร้างพระนคร (อินทปัต) ที่สังขบุรีเมื่อพระพุทธศักราช ๒๑๓ ปี
 มาจนเสียกรุงทวารวดีแก่พม่า เป็นไปได้ ๑๗๓๔ ปี มีพระมหากษัตริย์
 (ได้เสวยราชย์ยุคแรก) ๓๒ พระองค์ มีระยะที่ว่างพระมหากษัตริย์บ้าง

ต่อมา (ยุคหลัง) มีพระมหากษัตริย์อีก ๙๐ องค์ รวมทั้ง ๒ ยุค ได้มีพระมหากษัตริย์ครองราชสมบัติมา ๑๒๒ พระองค์ด้วยกัน

พระนามพระมหากษัตริย์ซึ่งได้ครองราชสมบัติตั้งแต่ (จุล) ศักราช ๕๐๑ ปีมานั้น มีแจ้งอยู่ในบัญชีต่อไปนี้

	นอกราช สมบัติ	ในราช สมบัติ	รวมพระ ชนม์
๑ พระเจ้าปทุมสุริยวงศ์	๑๖	๓๕	๕๑
๒ พระเจ้าจันทราชา โอรส ๑	๒๕	๓๐	๕๕
๓ พระเจ้าร่วง โอรส ๒	๓๕	๔๐	๗๕
๔ พระเจ้าลือ อนุชา ๓ ต่าง มารดากับพระร่วง	๓๐	๓๕	๖๕
๕ พระเจ้าโคตรตบอง	—	—	—
๖ พระยาแกรก	๑๕	๔๕	๖๐
๗ พระยาสาย ^๒ น้ำผึ้ง	—	—	—
๘ พระสุธรรมราชา โอรส ๗	—	—	—
ต่อ ^๒ นี้ว่างกษัตริย์หลายปี แล้วจึงมีกษัตริย์ครองราชสมบัติต่อไป คือ			
๙ พระเจ้าพิไชยราช			
๑๐ พระพิษณุราชา			
๑๑ พระศรีแสน (พระศรีศิลป์ ?) โอรส ๑๐			
๑๒ พระไชยนาทอนุชา ๑๑			

- ๑๓ พระสุรินทรราช
- ๑๔ พระอนุชราช อนุชา ๑๓
- ๑๕ พระอินทราช โอรส ๑๔
- ๑๖ พระเจ้าอุทองมีพระนามว่า พระรามธิบดีสิริวงศ์ โอรส ๑๔
ก่อนว่างพระมหากษัตริย์อีกคราว ๑ แล้วจึงมีพระมหากษัตริย์
ครองราชสมบัติ คือ
- ๑๗ พระบรมราเมศวร
- ๑๘ พระกระเจียรนเรศ
- ๑๙ พระเทียร (ราชา) คือพระมหาจักรพรรดิ ซึ่งเป็นพระเจ้า
ช้างเผือก ๗ ช้าง
- ๒๐ พระไชยราช อนุชา ๑๔ ก่อนว่างพระมหากษัตริย์อีกหลายปี
จึงถึง
- ๒๑ พระเจ้าสุรพันธุ์ อินทพยัคฆ์ (พระเจ้าสุพรรณปราสาท จะ
หมายความว่า พระเจ้าปราสาททอง) ซึ่งพระนคร (ปราสาท)
เทวदानุमितนั้น มีพระราชโอรส ๔ พระองค์ พระราชธิดา ๓
พระองค์ รวม ๗ พระองค์

(ตำนานของพระมหากษัตริย์แต่โบราณ)

พระมหากษัตริย์ที่สร้างพระนครสวรรค์โลก พระมหาลีเป็นนาค พระ
ราชโอรส คือพระร่วง

พระมหากษัตริย์ที่สร้างพระนครสุโขทัย มีพระราชธิดาทรงพระนามว่า สุพรรณเทวี ๗ นี้เป็นมเหสีของมะกะโท

พระมหากษัตริย์ที่เสวยไม้งวดำนั้น สร้างพระนครสัง (สรคบุรี) พระองค์มีม้าและแพที่เหาะได้ พระมหากษัตริย์พระองค์นี้สร้างพระนครพิษณุโลกด้วยอีกแห่ง ๑

พระมหากษัตริย์ที่สร้างพระนครพิจิตรนั้น เป็นเชื้อพระวงศ์พระเจ้าปทุมสุริยวงศ์

พระมหากษัตริย์ที่สร้างพระนครวิเชียรปราการ (คือเมืองกำแพงเพชร) เป็นราชบุตรของเจ้าเมืองกำแพงเพชร

พระมหากษัตริย์ที่สร้างเมืองสวรรค (สรค์) นั้นมีราชโอรส (สืบพระวงศ์) ๒ พระองค์ พระองค์ ๑ ได้ช้างเผือก

พระมหากษัตริย์ที่สร้างพระนครชัยนาทนั้น ไม่มีราชโอรสธิดา เมืองชัยนาทนั้นเดิมเป็นบ้านพรานเนื้อ พระมหากษัตริย์ที่ครองเมืองชัยนาททรงพระนามว่านราธิเบศร์ทรงตั้งพระศรีแสน (พระศรีศิลป์) เป็นพระมหาอุปราช

พระมหากษัตริย์ที่สร้างพระนครวิชัย (เมืองพิจิตรหรือพิชัยเป็นได้ทั้ง ๒ เมือง) ถูกพระอนุชากับพระมเหสีคบคิดกัน จับปลงพระชนม์เสียแล้วพระอนุชาไปสร้างพระนครเพชรบุรี

พระรามาธิบดีศรีวิวงศ์ เมื่อทรงสร้างกรุงทวารวดีนั้น มีนิมิตปลาร้องม้องดัง และชุดทrophyแผ่นดินได้

พระราชโอรสของพระรามธิบดีที่สร้างกรุงทวาราวดี ทรงพระนามว่า พระเทียร (ราชา) พระองค์ ๑ พระไชย (ราชา) พระองค์ ๑ พระไชยนั้นถูกพระมเหสีกับอำมาตย์คบคิดปลงพระชนม์

พระบรมราเมศวรนั้น มีราชธิดาทรงพระนามว่า พระบรมธิปัตติ พระราชโอรสทรงพระนามว่า พระมหินทร์ เมื่อพระองค์ได้เสวยราชย์ ทรงพระนามว่า (พระมหา) จักรพรรดิ เพราะมีช้างเผือกถึง ๗ ช้าง

พระสุธรรมราชาซึ่งเสวยราชย์ ณ เมืองพิษณุโลกนั้น มีพระราชธิดาทรงพระนามว่า จันทรภักยา มีพระราชโอรสทรงพระนามว่า พระนเรศ (วร) พระองค์ ๑ พระเอกาทศรถพระองค์ ๑ สองพระนามนี้ เรียกอย่างภาษารามัญ

พระติโลกนาถซึ่งครองราชสมบัติกรุงทวาราวดี มีพระราชโอรส ๒ พระองค์ พระราชบุตรชายเป็นพระราชนัดดาของพระเจ้าอู่ทอง ด้วยเป็นโอรสของพระราชโอรสพระองค์ใหญ่ของพระเจ้าอู่ทอง พระราชบุตรชายพระองค์นี้ ทรงพระนามว่า พระรามธิเบศร์ พระรามธิเบศร์นี้เป็นพระนามเดิม พระองค์ได้ปราสาททองในจอมปลวกที่เมืองลพบุรี จึงปรากฏพระนามว่า พระเจ้าปราสาททอง แต่เดิมพระองค์เป็นอำมาตย์ พระเจ้าปราสาททองมีราชโอรส (ซึ่งสืบพระวงศ์) ทรงพระนามว่า พระนารายณ์ พระนามพระเจ้าแผ่นดินต่อพระนารายณ์มา คือ

	นอกราช	ในราช	พระชนม-
	สมบัติ	สมบัติ	พรรษา
๑ เจ้าพระยาสุรสีห์	๕๕	๑๔	๖๙
๒ พระสุนทรราชา	๔๙	๗	๕๖
๓ พระภูมินทรราชาธิราช (โอรส ๒)	๓๐	๒๔	๕๔
๔ พระธรรมราชา (อนุชา ๓)	๕๑	๒๑	๗๒
๕ พระอุทุมพรราชา (โอรส ๔)	๒๐	๓เดือน	—
๖ พระเอกาทศราชา (เชษฐา ๕)	๔๐	๙ปี	๔๙

จดหมายเหตุรบพม่า

เมื่อ (ปีกุน) จุลศักราช ๑๐๙๓ พ.ศ. ๒๒๗๔ ในแผ่นดิน สมเด็จพระเจ้ามหาธรรมราชา (คือสมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ์) ทรงตั้งให้เจ้าฟ้านราธิเบศร์ (พระราชโอรส) เป็นพระมหาอุปราช ถึง (ปีฉลู) จุลศักราช ๑๐๙๕ พ.ศ. ๒๒๗๖ เจ้าฟ้านราธิเบศร์ผู้เป็นพระมหาอุปราชทิวงคต จึงทรงตั้งพระอุทุมพรราชา (คือขุนหลวงหาวัด) เป็นพระมหาอุปราชต่อมา ถึง (ปีชาล) จุลศักราช ๑๑๒๐ พ.ศ. ๒๓๐๑ ณ วันพุธขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๖ สมเด็จพระเจ้ามหาธรรมราชาเสด็จสวรรคต พระอุทุมพรราชาจึงได้ผ่านพิภพ ครองราชสมบัติอยู่จนเดือน ๙ แรม ๖ ค่ำ สมเด็จพระเจ้าอุทุมพรราชาทรงพระราชศรัทธา ละราชสมบัติออกทรงผนวช สมเด็จพระเจ้าเอกาทศราชา จึงได้ครองราชสมบัติแต่นั้นมา

อลองพญารี ๆ จะให้ไทยส่งตัว ไทยไม่ยอมส่ง จึงเป็นเหตุให้เกิดศึกพม่า
เข้ามาตีกรุงศรีอยุธยา เมื่อ (ปีมะโรง) จุลศักราช ๑๑๒๒ พ.ศ. ๒๓๐๓

เมื่อพระเจ้าอลองพญารียกกองทัพพม่าเข้ามาครั้งนั้น ไทยได้แต่งกอง
ทัพออกไปต่อสู้ ๔ ทัพ คือ

กองทัพที่ ๑

ยกไปคอยต่อสู้ทางเมืองมฤท เมืองตะนาวศรี

พระยาอภัยราชาเป็นแม่ทัพ (ที่ว่าพระยาอภัยราชาทรงนี้สงสัยอยู่ ด้วย
มีชื่อเจ้าพระยาอภัยราชาอีกคน ๑ เป็นแม่ทัพอื่น เห็นจะเป็นเจ้าพระยาธรรมมา)

มีชื่อนายกอง คือ

พระยารัตนาธิเบศร์ (ตรงตามหนังสือพระราชพงศาวดาร)

พระยาอภัยมนตรี

พระสงคราม (เห็นจะเป็นพระมหาสงคราม)

กองทัพที่ ๒

ยกไปคอยต่อสู้ข้าศึกที่เมืองราชบุรี

เจ้าพระยาพระคลังเป็นแม่ทัพ

มีชื่อนายกอง คือ

พระยาราชภักดี

พระยาจุฬา

พระศรีเสาวภาคย์ (เห็นจะเป็นพระศรีเสาวราช)

รุ่งขึ้น (ปีเถาะ) จุลศักราช ๑๑๒๑ พ.ศ. ๒๓๐๒ เรือสำเภา อาระมัน
เมืองอังวะ เข้ามายังท่าเมืองมฤท (พวกที่มาในเรือลำนี้เป็นศัตรูกับพระเจ้า

หลวงทองบุรณ (เห็นจะเป็นหลวงทองสือ)

หลวงศรีวรรักษ (หลวงศรีวรชำน)

หลวงศรีรุท (หลวงศรีเนาวรัตน์)

หลวงราชาพิมล

ขุนภักดี

กองทัพที่ ๓

ยกไปคอยต่อสู้ทางท่ากระดาน แขวงเมืองกาญจนบุรี (ไม่ปรากฏชื่อแม่ทัพ มีแต่ชื่อนายกอง) คือ

พระยาสิทธิราชเดโชไชย (เห็นจะเป็นตัวแม่ทัพ)

พระพิไชยณรงค์ (พระยาพิชิตณรงค์)

พระพิไชยนฤทธิ (พระยาพิไชยชาญฤทธิ์)

พระไสยนันต์ (พระเสนานันท์ หรือพระศรีไสยณรงค์)

พระทิพโยธา

อินทรเทพ

หลวงพิไชยอินตรา

ราชามาตย์

ราชาบาล

หลวงรักษาสมบัติ

ตะมะรง ไม่รู้ว่าใคร

๑๓๑

กองทัพที่ ๔

ยกไปคอยต่อสู้ทางเมืองเชียงใหม่

เจ้าพระยาอภัยราชาเป็นแม่ทัพ

มีขุนนายกอง คือ

พระยาพิพัฒโกษา

พระยาเสนา

พระยาไชย

พระพิพัฒน์

พระปราชญ์

พระพิไชย

พระพิศมต

พระยาพิพิธ

ราชสงคราม

วิสุทธธรรม

หลวงราโช

หลวงหฤทัย

อินทามาศ

ราชมนู

เทพมนู

ขุนพิสด

ขุนทรากำนัน (ขุนธาระกำนัน)

ขุนวิสูตร

ขุนนรินทร์

หมื่นวาสุเทพ

หมื่นพรหม

กองสอดแนม

ศิริธรรมราชา (จะเป็นผู้ใดคิดไม่เห็น ไม่ใช่เจ้าพระยาพระคลัง
เพราะมีชื่ออยู่ที่อื่น) เป็นผู้บัญชาการ

มีชื่อนายกอง คือ

พระยาราชเสนี (น่าจะเป็นพระยาราชเศรษฐี เจ้าเมือง
บันทายมาศ)

พระยาราชบังสันเสนี

พระศรีพิพัฒ

พระสาदानอง (ไม่รู้ว่าเป็นใคร)

พระหมื่นไวย (วรรณาด)

(พระหมื่น) สรรเพ็ธภักดี

ราชสงคราม (จะเป็นพระหรือเป็นหลวงไม่ปรกฏ)

พลพระสุ (เห็นจะเป็นขุนพลอาศรัย)

ขุนศุภสร

พระเจ้าอลองพญา ติเมืองทวายได้แล้ว ยกมาทางเมืองมฤท เมืองตะนาวศรี กระทุ่ม (เมืองกุย) เมืองราชบุรี เข้ามาตั้งกองทัพหลวงอยู่ที่ตำบลบ้านกุ่ม บ้านบัน (บางบาน) และยกกลับทางเมืองตาก

(ปีมะเมีย) จุลศักราช ๑๑๒๔ พ.ศ. ๒๓๐๕ พวคมอญ มะตลินิกิน ซึ่งโปรดให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ตำบลเชานางบวชเป็นขบถ

(เรื่องมอญขบถครั้งนี้ มีในหนังสือพระราชพงศาวดารไทยตรงกันว่า เดิมเมื่อพระเจ้าอลองพญา ลงมาตีเมืองหงสาวดี พวคมอญเมืองเมาะตะมะ อพยพครอบครัวเข้ามาขอพึ่งพระโพธิสมภารแต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ์ โปรดให้รับเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ชานพระนคร เห็นจะเป็นเมื่อคราวศึกพม่าเข้ามาตีกรุงเก่าครั้งแรกเมื่อปีมะโรง โทศกนั้น มอญพวกนั้นพากันหนีไปตั้งประชุมกันอยู่เชานางบวชคิดการขบถขึ้น คุมกันยกไปตีเมืองนครนายก ต้องถึงยกกองทัพไปปราบปราม มอญพวกนั้นจึงแตกพ่าย หนีไปทางเมืองหล่มสักดี)

เมื่อ (ปีมะเส็ง) จุลศักราช ๑๑๒๕ พ.ศ. ๒๓๐๖ ชายชาวบ้านอุดอง ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างพรมแดนเมืองทวายกับเมืองลาว เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร (นัยว่า ดูเหมือนเรื่องที่คนพวกนั้นเข้ามาพึ่งไทย จะได้เป็นเหตุที่เกิดศึกพม่าครั้งนั้น)

(ปีวอก) จุลศักราช ๑๑๒๖ พ.ศ. ๒๓๐๗ กองทัพเมืองอังวะ มหานคราเป็นแม่ทัพใหญ่ ยกกองทัพเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยาทางเมืองทวาย

เมื่อครั้งมหานรายกเข้ามานั้น กรุงศรีอยุธยาได้จัดกองทัพออกไปต่อ
 สู่ ๖ กอง คือ

กองทัพที่ ๑

ยกไปต่อสู้ที่เมืองมฤท เมืองตะนาวศรี

พระยาพิพัฒโกษาเป็นแม่ทัพ

มีชื่อนายกอง คือ

พระยาราชเสนา

พระยาตากสิน เจ้าเมืองระแหง

พระพิพิธ

ศิริโลกธรรม (เห็นจะเป็นพระยาธรรมไตรโลก)

รามราชาธิบดี เจ้าเมือง (เห็นจะเป็นพระยาเทพาธิบดี)

พิไชยนฤทธิ

หลวงศักดิ์

หลวงสิทธิ

หลวงฤทธิ์

หลวงเดช

ศิริสมบัติ

จันทราชา

ราชปัติ

๑๗๕

กองทัพที่ ๒

ยกไปต่อสู้ทางเมืองเชียงใหม่
พระยาเพชรบุรีเป็นแม่ทัพ
มีชื่อนายกอง คือ

พระยามหาเสนา

พระศรีเสาวภาคย์

พระพิไชย

พระอินทราภัย

พระหมื่นไวยวรรณ

พระหมื่นเสมอใจราช

พระหมื่นศรีสุวัณ

หลวงหฤทัย

หลวงทองบูรณ์

จำเริญ

จำรง

จำรัส (จำรวด)

กองทัพที่ ๓

ยกไปต่อสู้ทางท่ากระดาน แขวงเมืองกาญจนบุรี

พระยารัตนเป็นแม่ทัพ (เห็นจะเป็นพระยารัตนาธิเบศร์)
มีชื่อนายกอง คือ

หลวงกลาโหม (ราชเสนา)

หลวงไกรโกษา

พระกฤษณ (กรมช้าง)

ขุนนคร

หมื่นพรหม

พลสุ

กองทัพบก ๔

ยกไปต่อสู้ที่เมืองนครสวรรค์

เจ้าพระยากลาโหม เป็นแม่ทัพ

มีชื่อนายกอง คือ

พระยาธรรมา

มหาเทพ

มทามนตรี

อินทรเทพ

พลเทพ (เห็นจะเป็นพิเรนทรเทพ)

ราชวรินทร์

ทิพเสนา

ราชามาตย์

ราชประนะ (เข้าใจว่า ราชบาล)

ราชมนู

พระอินทรามาตย์

ขุนพิพัฒน์

ขุนนรินทร์

ขุนพัสด์

กองทัพที่ ๕

ยกไปทางเมืองนครสวรรค์อีกกอง ๑

พระยาธิเบศร์ปรียัติ (เห็นจะเป็นพระยาธิเบศร์บริวัติ) เป็น

แม่ทัพ

มีชื่อนายกอง คือ

พระยาสมบัต

พระพฤติพงศา

หลวงไชฎีก

หลวงท่องเที่ยว

หลวงวรเชาวนะ

หลวงรอร่า

หลวงราชรักษา

หลวงรักษาสมบัติ

หลวงจอมสมบัติ

หลวงศรีวรรต

ขุนวิสูตร

หมื่นพรหม

หมื่นนภัย

ฤทธิสท้าน

จงปานิต

เมื่อมหานรธายกเข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยา มาตั้งค่ายล้อมกรุงศรีอยุธยา
ที่ตำบลต่าง ๆ ๘ แห่ง คือ

- ๑ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ตั้งที่เพนียดริมแม่น้ำ
- ๒ ทิศตะวันออก ตั้งที่หัวรอ
- ๓ ทิศตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งที่คลองสวนพลู
- ๔ ทิศใต้ ตั้งที่บ้านสัตตตื๊บ ?
- ๕ ทิศตะวันตกเฉียงใต้ ตั้งที่ตำบลสี่กุก เป็นค่ายของมหานรธา

แม่ทัพ

๖ ทิศตะวันตกเฉียงใต้ อีกค่าย ๑ ตั้งที่วัดถนนาราม (เข้าใจว่าวัด
ไชยวัฒนาราม)

- ๗ ทิศตะวันตกเฉียงใต้ ตั้งอีกค่าย ๑ ที่คลองตะเคียน
- ๘ ทิศตะวันตก ตั้งที่วัดวรเชษฐ (อยู่ที่ทุ่งหลวงวัดท่าการ้อง)

ส่วนกองทัพไทยที่ตั้งรับรักษาพระนครนั้น ตั้ง ๖ ค่าย คือ

๑ ทิศเหนือ ตั้งตำบลวัดพระเมือ่ง (เห็นจะเป็นวัดหน้าพระเมรุ)

ตรงพระราชวัง

๒ ทิศเหนืออีก ค่าย ๑ ตั้งที่ตำบลวัดป่าไผ่ (เห็นจะเป็นวัดป่าไผ่)

๓ ทิศตะวันออก ตั้งที่ตำบลวัดวรบวช (เสี่ยงคล้ายวัดวรโพธิ แต่วัดวรโพธิติดอยู่กับพระราชวังด้านตะวันตก จึงเข้าใจว่าเป็นวัดมณฑป)

๔ ทิศตะวันตก ตั้งที่วัดลูกช้าง (ยังไม่ทราบว่าจะจริงจะเป็นวัดอะไร)

๕ ทิศเหนืออีกค่าย ๑ ตั้งที่วัดท่าการ้อง (วัดท่าการ้องอยู่ข้างเหนือจริง แต่ห่างพระนครอยู่)

๖ ทิศ (อะไรไม่บอกไว้) ตั้งที่บ้านนายจัน (ค่ายนี้เห็นจะหมายความว่า ค่ายบางระจัน อยู่แขวงเมืองสังกัดกับอ่างทองต่อกันห่างมาก)

พม่ายกมาคราวหลังนี้ต่อสู้กันอยู่ ๒ ปี ถึง (ปีจอ) จุลศักราช ๑๑๒๔ พ.ศ. ๒๓๐๙ ณ วันอังคาร ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๕ เวลากลางคืนเจ็ดทุ่มเศษ ข้าศึกเข้าพระนครโดยทางด้านตะวันออก จึงเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า

ชื่อเมือง

กรุงเทพมหานคร

(ตรง)

หัวเมืองฝ่ายตะวันออก

๑. เมืองปรัลสีมา (เมืองนครราชสีมา)

๒. เมืองนครนายก (ตรง)
๓. เมืองจันทบุรี (ตรง)
๔. เมืองสระบุรี (ตรง)
๕. เมืองเพชรบูรณ์ (ตรง)
๖. เมืองพินาย (เมืองพินาย)
๗. เมืองนางรอง (ตรง)
๘. เมืองบัวชุม (ตรง)
๙. เมืองไชยบาดาล (ตรง)
๑๐. เมืองนครคีรี
๑๑. เมืองท่าโรง (เมืองท่าโรง คือเมืองวิเชียรบุรี)
๑๒. เมืองสุรบุรี (เห็นจะเป็นเมืองชลบุรี)
๑๓. เมืองระยอง (ตรง)
๑๔. เมืองมะแสง (เมืองพะแสง คือเมืองแก่ง)
๑๕. เมืองสินคอง
๑๖. เมืองนนทบุรี (ตรง)
๑๗. เมืองสมุทรสงคราม (ตรง)
๑๘. เมืองธนบุรี (ตรง)
๑๙. เมืองสมุทรปราการ (ตรง)
๒๐. เมืองสาครบุรี (ตรง)

๒๑. เมืองวชิรบุรี (เห็นจะหลง)

ด้านกรงหวาราวตีฝ่ายทางทิศตะวันออกสุดแดนด้านใหญ่ คือด้าน
หนุมาน ๑ ทิศฝ่ายใต้จดแดนกัมพูชา ระยะทางตะวันออกห่างจากกรง
หวาราวตี ๑๒ วัน มีด้านน้อย คือ ด้านพระกริศ ๑ (ด้านพระจากก)

หัวเมืองปักชำได้

- ๒๒. เมือง (ตรง)
- ๒๓. เมืองตานาว (เมืองตะนาวศรี)
- ๒๔. เมืองปรีศ (เมืองมฤท)
- ๒๕. เมืองชะลิน (เมืองฉลง)
- ๒๖. เมืองนคร (เมืองนครศรีธรรมราช)
- ๒๗. เมืองไชยา (ตรง)
- ๒๘. เมืองพัทลุง (ตรง)
- ๒๙. เมืองสงขลา (ตรง)
- ๓๐. เมืองชุมพร (ตรง)
- ๓๑. เมืองตานี (ตรง)
- ๓๒. เมืองปราณ (ปราณบุรี)
- ๓๓. เมืองชะอ้ง (ฉอำ ชนเพชรบุรี)
- ๓๔. เมืองนารัง (เมืองตรัง)
- ๓๕. บางตะพาน (ตรง)

๓๖. เมืองแม่น้ำ (เห็นจะหมายความว่าแม่น้ำหลวง คือ
บ้านคอน)
๓๗. เมืองสิงคอง (สิงขร เป็นต้นอยู่หลังเกาะหลัก)
๓๘. เมืองจะทิน
๓๙. เมืองแลงชิน (เมืองหลังสวน ชนชุมพร)
๔๐. เมืองละวะ (ะหลวง ชนนครศรีธรรมราช)
๔๑. เมืองปรอน (ปราน ชนนครศรีธรรมราช)
๔๒. เมืองท่าทอง (คือกาญจนดิฐ ชนนครศรีธรรมราช)
๔๓. เมืองท่าแร่ (ท่าแซะ ชนชุมพร)
๔๔. เมืองปตุ (ปทิว ชนชุมพร)
๔๕. เมืองละจุน (ละอุน ชนชุมพร)
๔๖. เมืองวิไสย (วิไสย ชนชุมพร)
๔๗. เมืองทูน
๔๘. เมืองสวี่ (ตรง ชนชุมพร)
๔๙. เมืองกระ (กระบุรี ชนชุมพร)
๕๐. เมืองระนอง (ตรง ชนชุมพร)
๕๑. เมืองฉแรก (โฉลก ชนชุมพร)
๕๒. เมืองตะกั่วป่า (ตรง)
๕๓. เมืองตะกั่วทุ่ง (ตรง)

๕๔. เมืองโล้ย
๕๕. เมืองพนม (ตรง นครศรีธรรมราช)
๕๖. เมืองวังจืด
๕๗. เมืองทุรอก (ทูล่ง อยู่ในอำเภอปากพนัง นคร
ศรีธรรมราช)
๕๘. เมืองทุรุต (ครูด แขวงตะกั่วป่า)
๕๙. เมืองรัตนอก
๖๐. เมืองวัดคุน
๖๑. เมืองหิงส
๖๒. เมืองบุรินทร์
๖๓. เมืองขุนรินทร์
๖๔. เมืองบ้านใหม่
๖๕. เมืองคลองวัง (คลองวาฬ คือเมืองประจวบคีรีขันธ์
ที่เกาะหลัก)
๖๖. เมืองทิแดง
๖๗. เมืองอังกลี (บางพลี แขวงพังงา)
๖๘. เมืองตะพานน้อย (บางตะพานน้อย ขึ้นกำเนินดินพุด)
๖๙. เมืองกะแต (กระแต ขึ้นไชยา)
๗๐. เมืองปลายวัด

๗๑. เมืองโววัง

๗๒. เมืองญี่ปุ่น (สินปุนแขวงกระบี่ ขึ้นนครศรีธรรมราช)

๗๓. เมืองละลอก

๗๔. เมืองปะเหลียน (ตรง ขึ้นพัทลุง)

๗๕. เมืองบ้านเอ

๗๖. เมืองสินทพ

๗๗. เมืองจิตตวัจ

๗๘. เมืองมะแสง (พระแสง ขึ้นนครศรีธรรมราช) (เมือง
เหล่านั่น) เมืองใหญ่ (ส่วน) ๑ (เป็น) เมืองน้อย
(ส่วน) ๑ รวม ๒ ส่วน

สุดแดนฝ่ายใต้ มีด้านใหญ่ ด้านกิโลกเล ๑ ด้านน้อยด้านคลองตา
โม ๑ ห่างจากกรุงทวารวดีจนถึงแดนต่อเมืองแขก ระยะทาง ๔๐ วัน

หัวเมืองฝ่ายตะวันตก

๗๙. เมืองสุพรรณ (ตรง)

๘๐. เมืองนครไชยศรี (ตรง)

๘๑. เมืองวัดพระ (เมืองเพชรบุรี)

๘๒. เมืองราชบุรี (ตรง)

๘๓. เมืองกาญจนบุรี (ตรง)

๘๔. เมืองศรีสวัสดิ์ (ตรง)

๘๕. เมืองไทรโยค ชายแดน (ตรง)

๘๖. เมืองท่ากระดาน (ตรง)

๘๗. เมืองทองห้าฟ้

๘๘. เมืองทองปาปูน (เมืองทองผาภูมิ)

สุดพระราชอาณาเขตแดนฝ่ายตะวันตก ด้านใหญ่แม่หงส์ตัน ด้าน
น้อย ด้านแม่ละเมา ๑ ห่างจากกรุงเทพมหานคร ถึงแดนต่อแดนเมืองมะตะ-
มะ จนกระทั่งพระเจดีย์สามองค์ ระยะทาง ๗ วันมีด่านทาง

หัวเมืองฝ่ายเหนือ

๘๙. เมืองวิเศษเสลัง (เมืองวิเศษไชยชาญ) อยู่ในแขวงอ่าง-
ทอง)

๙๐. เมืองลพบุรี (ตรง)

๙๑. เมืองนครสวรรค์ (ตรง)

๙๒. เมืองพิษณุโลก (ตรง)

๙๓. เมืองพิจิตร (ตรง)

๙๔. เมืองสวรรคบุรี (เมืองสวรรคบุรี)

๙๕. เมืองสุโขทัย (ตรง)

๙๖. เมืองสวรรคโลก (ตรง)

๙๗. เมืองพิชัยนคร (เมืองพิชัย)

๙๘. เมืองวิจิตรปราการ (เมืองวิเชียรปราการ คือเมือง
กำแพงเพชร)

รวมเมืองซึ่งพระมหากษัตริย์ได้เสด็จประทับอยู่ ๑๑ เมือง (จะหมาย
เมืองเหนือที่กล่าวมาแล้วหรืออย่างไรไม่แน่)

๙๙. เมืองสิงหบุรี (ตรง)
๑๐๐. เมืองอินทบุรี (ตรง)
๑๐๑. เมืองพรหมบุรี (ตรง)
๑๐๒. เมืองชัยนาท (ตรง)
๑๐๓. เมืองมโนรมย์นคร (ตรง)
๑๐๔. เมืองทุ่งยั้ง (ตรง ชั้นพิไชย)
๑๐๕. เมืองวังโพ (คือที่อุดรดิตถ์ ชั้นพิณพิไชย)
๑๐๖. เมืองลับแล (ตรง ชั้นพิไชย)
๑๐๗. เมืองนครสม (นครชุม ชั้นพิชฌโลก)
๑๐๘. เมืองนครไท (ตรง ชั้นพิชฌโลก)
๑๐๙. เมืองตากลงปู (ด่านนางพูน ชั้นพิไชย)
๑๑๐. เมืองปาด (น้ำปาด ชั้นพิไชย)
๑๑๑. เมืองลงจับ (เมืองหล่มสักดี)
๑๑๒. เมืองเท (เทพบุรี ชั้นพิชฌโลก)
๑๑๓. เมืองสรคาม (เห็นจะเป็นเมืองขุนกัน ชั้นพิไชย)

๑๑๔. เมืองปัต (พิพัฒ ชันพิไชย)
 ๑๑๕. เมืองวัดตบุด (ปัตบุร ชันพิไชย)
 ๑๑๖. เมืองเชียงเงิน (ตรง ชันตาก)
 ๑๑๗. เมืองเชียงทอง (ตรง ชันตาก)
 ๑๑๘. เมืองระแหง (ตรง คือเมืองตาก)
 ๑๑๙. เมืองอุทัยธานี (ตรง)
 ๑๒๐. เมืองกระทิพ (เมืองซีเทพ)
 ๑๒๑. เมืองนครทิพ
 ๑๒๒. เมืองแพร่ (ตรง)
 ๑๒๓. เมืองระแวก

สุดพระราชอาณาเขตฝ่ายเหนือ ด้านใหญ่ ด้านลงชะ ๑ ด้านน้อย
 ด้านลงไป ๑ ห่างจากกรุงทวารวดี ถึงแดนเมืองเชียงใหม่ มีระยะทาง
 ๒๕ วัน

มหาเจดีย์สถาน

๑. พระศรีสรรเพชญ์ หุ้มทอง อยู่ในพระราชวัง พระรามาริบัติ
 (ที่ ๒) ทรงสร้าง
๒. พระพุทธสุรินทร์ ฝนใหญ่ พระนเรศวรเชิญมาจากเมืองเชียง
 ใหม่ (จะหมายว่าพระพุทธสี่หรือพระพุทธสิหิงค์ไม่แน่) (พึงปรากฏในที่
 นี้ ว่าเป็นพระสำหรับขอฝน)

๓. พระติโลกนริศ (บางทีจะเป็นพระบรมไตรโลกนาถ ที่สมเด็จพระนารายณ์ทรงสร้าง เดียวนี้สูญเสียแล้ว)

๔. พระติโลก (บางทีจะเป็นพระบรมภพนาถ ที่สมเด็จพระนารายณ์ทรงสร้าง เดียวนี้สูญเสียแล้ว)

๕. พระมหาโลก (เห็นจะเป็นพระโลกนาถ เดียวนี้อยู่ที่วัดพระเชตุพน)

๖. พระสยามจักรโมลี พระขัตติสมาธิเพชร

๗. พระนอingklin (จะเป็นพระเจ้าแผ่นดินเชิงดอกกระมัง?)

๘. พระรัตนมหาธาตุ พระเจดีย์ใหญ่ พระรามาริบัติทรงสร้าง (เห็นจะเป็นพระเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคล)

๙. พระรัตนเจดีย์

๑๐. พระพุทธบาท (ตรง)

๑๑. เขาปดิว (ตรง)

มหาเจดีย์สถานอยู่เมืองพิษณุโลก สวรรคโลก และเมืองนครไชยศรี

๑๒. พระชินราช (ตรง อยู่เมืองพิษณุโลก)

๑๓. พระชินราช (พระพุทธชินสีห์ เดียวนี้อยู่วัดบวรนิเวศ)

๑๔. พระมหา (เห็นจะเป็นพระศาสดา เดียวนี้อยู่วัดบวรนิเวศ)

๑๕. พระปั้นป็นทอง (จะเป็นพระยืนวัดวิหารทองเมืองพิษณุ-

โลก คือพระอัฐารสที่อยู่วัดสระเกศ)

๑๖. พระธรรมเจดีย์ (พระปฐมเจดีย์)

๑๗. พระเจดีย์

๑๘. เจดีย์

๑๙. เจดีย์

๒๐. พระพุทธปรารงค์ทอง สูง ๑๕ วา (เห็นจะเป็นพระ
มหาธาตุเมืองสุวรรณโลก)

เรื่องพระพุทธบาทและพระฉาย

พระพุทธองค์ได้ทรงประดิษฐานรอยพระพุทธบาทไว้ ๕ แห่ง มี
เนื้อความปรากฏมาในพระบาลีดังนี้ว่า

สุวรรณมณีโลก คือรอยพระพุทธบาทประดิษฐานอยู่ที่ยอดเขาในลังกา
ทวีปแห่ง ๑

สุวรรณปพพเต รอยพระพุทธบาทประดิษฐานไว้ที่ยอดเขาสุวรรณ
บรรพต (ในสยามประเทศนี้) แห่ง ๑

สุมนนุกูฏ รอยพระพุทธบาทประดิษฐานไว้ที่ยอดเขาสุมนนุกูฏ แห่ง ๑

โยนกปุเร รอยพระพุทธบาทประดิษฐานไว้ในโยนกประเทศแห่ง ๑

นมมทาย นทียา รอยพระพุทธบาทประดิษฐานไว้ในแม่น้ำ
มัมมทานทีแห่ง ๑ รวมเป็น ๕ แห่ง

รอยพระพุทธรูปที่สุวรรณบรรพตในสยามประเทศนี้ สัจจพันธ์
พราหมณ์ได้กราบทูลอาราธนาพระพุทธรองค์ให้ทรงประดิษฐานไว้ พระมหา
กษัตริราชเจ้าแต่ปางก่อนจึงได้ทรงสถาปนาพระมณฑปสวมรอยพระพุทธรูป
ไว้ที่เขาสุวรรณบรรพต และสถาปनावัดอุเจตียสถานขึ้นในที่นั้นต่อมา ได้เอา
ทองคำแผ่นบางเท่าเปลือกกุ้ง ปิดเป็นลายดอกดวง ประดับพระมณฑปให้
งดงามวิจิตรและภายในพื้นพระมณฑปที่ประดิษฐานพระพุทธรูปนั้น ทำสื่อ
เงินปูลาดเต็มพื้นที่ผาผนัง พระมณฑปใหญ่เอวกระเจกบานใหญ่ติดภายใน
ประดับกระเจกภายนอก

และภายในพระมณฑปใหญ่ ได้ทรงสถาปนาบุษบกน้อย (สวมรอย
พระพุทธรูป) อีกชั้น ๑ ชื่อ ๔ ศอก สูง ๑๐ ศอก บุษบกน้อยนี้หุ้มทอง
คำ และเพดานนั้นห้อยอุบะร้อยด้วยแก้วสีแดง ภายในบุษบกครอบรอยพระ
พุทธรูป เอาทองคำแผ่นทำเป็นบัว และเอาทองแผ่นสลักลายลักษณะพระพุท
ธูปาht ประดับด้วยพลอยแดง ปิดไว้บนรอยพระพุทธรูป

ประตูพระมณฑปพระพุทธรูปนั้น ด้านตะวันออกมี ๒ ประตู ด้าน
ตะวันตกมี ๒ ประตู ที่บานประตูนั้นเป็นลายประดับมุก หลังคาพระมณฑป
มุงด้วยตะกั่ว ที่ช่อฟ้าและเครื่องบนปิดทอง และที่ชลาชั้นทักษิณทำเป็นกำแพง
แก้วล้อมรอบ และหุ้มด้วยตะกั่ว และที่พื้นภายในกำแพงแก้วนั้น ก็ปูลาดด้วย
ตะกั่ว บนหลังกำแพงแก้วทำเป็นพระเจดีย์สีลาอ่อน สูงประมาณ ๒ ศอก ตั้ง
รายไว้รอบห่างกันราวกำมาหนึ่ง ต่อลงมาถึงเชิงพระมณฑปปราบที่ทำเป็นลาน

ทักษิณอีกชั้น ๑ มีกำแพงแก้วล้อมรอบ กว้างตามทิศตะวันออกถึงตะวันตก ๒๐ วา กว้างตามทิศเหนือ ใต้ ๒๐ วา และกำแพงแก้วนั้นหุ้มด้วยดีบุกปิดทอง และเอาทองแดงทำเป็นดอกบัวก้านเหล็กปิดทองปักไว้ที่บนกำแพง โดยรอบมี ๑๕ ดอก มีกำแพง ๑ มีพระพุทธรูปปฏิมากรก่อด้วยอิฐขัดสมาธิใหญ่ ๑ มีพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชรสีไข่มุกอยู่ในกำแพงอีกแห่ง ๑ มีคลังสำหรับเก็บสรรพพัสดุของพระพุทธบาทหลัง ๑ และมีเจ้าพนักงานผู้เก็บรักษาคัลลัง และมีที่อยู่ข้าพระและพวกชาวบ้าน พวกขุนโกลนนั้น เป็นส่วยน้ำมัน ช้าง สำหรับถวายบูชาแก่พระพุทธบาท บันไดขึ้นพระพุทธบาทนั้น มีทางด้านใต้ทาง ๑ ทางด้านตะวันตกทาง ๑ ด้านตะวันออกและเหนือไม่มีบันได และที่เชิงภูเขาพระพุทธบาทนั้น ได้ทรงสร้างพระอารามไว้ มีพระครูเจ้าคณะชื่อ มหามงคลเทพมุนีองค์ ๑ มีพระสงฆ์ตำแหน่งวินัยธร วินัยธรรม (สำหรับพิทักษ์รักษาพระพุทธบาท) พร้อมด้วยข้าพระซึ่งได้ยกถวายไว้ และได้ทรงพระราชอุทิศกับปี่ยงจันทร์ไว้เป็นประจำเดือนเสมอไม่ขาด พระครูเลขาณุกรมเหล่านั้น ต้องคอยซ่อมแปลงสิ่งซึ่งจะชำรุดหักพังในบริเวณพระพุทธบาทนั้นด้วย สมเด็จพระเจ้ามหาธรรมราชา (คือสมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ์) พระองค์เสด็จโดยกระบวนพยุหยาตราพร้อมด้วยจตุรงคเสนา ไปนมัสการพระพุทธบาท และเมื่อพระองค์ประทับแรมอยู่ ๗ ราตรี ได้มีกรมหรสพสมโภชพระพุทธบาท และพระราชทานพระราชทรัพย์เป็นทานแจกจ่ายแก่ชาวบ้านเมือง คนยากจน คือเครื่องผ้าพรรณนุ่งห่ม เครื่องเงินทอง เงินบาท เงินสลึง เงินเฟื้อง ข้าวเปลือกเหล่านั้นเป็นต้น เมื่อครบกำหนด ๗ ราตรี แล้วได้เสด็จกลับสู่พระนคร

พระฉาย

ที่เขาบัวอยู่ทางทิศเหนือพระพุทธรูปที่เขาสุวรรณบรรพต ข้ามปากแม่น้ำไป ระยะทางห่างวัน ๑ มีเพิงเขาแห่ง ๑ เหมือนอย่างพรางพระยานาค สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธรองค์ได้เสด็จมาอาศัยบังฝนอยู่ที่เพิงเขาแห่งนี้ ที่ซึ่งพระพุทธรองค์ได้ประทับอาศัยนั้น จึงมีรอยพระพุทธรูปายพระพักตร์ออกมาทางข้างหน้าติดอยู่ยังกระเพิงผานั้น โดยอำนาจพระพุทธรูปาภิหารีย์พระรูปพระรัศมี ผ่ากาสาวพัสตร์แห่งพระพุทธรองค์ ยังแลเห็นเป็นสีเหลืองอยู่เสมอไม่เศร้าหมอง ยังคงเป็นสีผ่ากาสาวพัสตร์อยู่จนบัดนี้ รอยพระพุทธรูปซึ่งทรงประดิษฐานติดอยู่กับเพิงผานั้น หาได้มีพระมณฑปหรือวิหารสร้างขึ้นปกคลุมกำบังไว้ไม่ แม้เวลาฝนตกน้ำฝนไหลลงมามาตามเพิงผาก็ไหลลึกรอยพระพุทธรูปไป มิได้ต้องฉายของพระพุทธรองค์ แต่ก่อนมาพระมหากษัตริราชเจ้า เคยให้สร้างมณฑปและพระวิหารขึ้นหวังจะปกป้องรอยพระพุทธรูป สมเด็จพระนรินทรเทวราชกับนาคาลให้หักพังทำลายเสียเทพเจ้าหาพอพระทัยจะให้มื่อะไรปิดรอยพระพุทธรูปไม่ได้ ด้วยเหตุนี้พระมหากษัตริราชเจ้าก่อนมา จึงให้ปราบแต่พื้นที่ให้ราบคาบ และให้ทำบันไดแต่พื้นชั้นไปสู่ท้องคพระพุทธรูป

ฤๅนมัสการพระพุทธรูปในกำหนดเดือน ๔ ทุกปี มีพระมหากษัตริย์และเสนามายุ ราชบุตร ชาวบ้านเมือง ไปนมัสการกราบไหว้ และมีการมหรสมโภชเป็นงานปีเสมอทุกปีมิได้ขาด

แผนที่กรุงศรีอยุธยา

พระนครศรีอยุธยาชั้น มีกำแพงพระนครสูง ๓ วา หน้า ๖ คอก (๑)

นอกจากตัวกำแพงยังมีที่สำหรับทหารยืนประจำหน้าที่กว้าง ๓ คอก มีหม้อดินดำ (เห็นจะหมายความว่าบ่อ) ๑๖ มีประตูทางน้ำ ๔ ประตู ประตูทางบก ๒๔ ประตู รวม ๓๒ ประตู มีชื่อต่างกัันดังนี้

(ด้านตะวันออกเฉียงเหนือ ประตูบก คือ)

๑. ประตูโอฬาริกฉัตร
๒. ประตูศรีไชยจักร (เห็นจะเป็นประตูศรีไชยศักดิ์ เป็นประตูพระราชวังชั้นนอก)

(๑) กำแพงพระนคร ตรวจสอบพบเศษที่เหลือจากถูกรื้อ อยู่ที่ข้างวัดจีน ห่างจากจวนอุปราชราว ๕ เส้นแห่งหนึ่ง กับที่ข้างวัดท่าทรายอีกแห่งหนึ่ง ยังเหลือสูง ๖ คอกเศษ และได้ขุดพบใบเสมากำแพงพระนครซึ่งเป็นรูปตั้งอยู่ใบหนึ่ง ตัวใบกว้างสองคืบ หน้า ๒ คอก สูง ๒ คอกคืบ (ใบเสมาที่กล่าวนี้เก็บรักษาไว้เป็นของพิพิธภัณฑ์อยู่ในวังจันทร์เกษม) ถ้าเอาส่วนสูงของใบเสมานี้บวกเข้ากับเศษกำแพงพระนครที่ข้างวัดท่าทราย ก็คงได้สูงราว ๓ วาตรงกัน ส่วนหน้าตรวจสอบได้ ๔ คอก ตอนบนเว้นเป็นเชิงเทินสำหรับทหารรักษาหน้าที่และทางเดิน ๖ คอก บ่อรอบกำแพงพระนครที่พบชื่อ คือบ่อมหัสมนเป็นบ่อมุมพระราชวังทิศตะวันออกเฉียงเหนือ อยู่ที่ปากคลองท่อบ่อ ๑ บ่อ ทำคั่นเป็นบ่อมุมพระราชวังทิศตะวันออกเฉียงเหนืออยู่ติดกับหน้าวัดธรรมมิกราชอีกบ่อ ๑ แต่ ๒ บ่อนี้ถูกรื้อเสียหมดแล้ว ยังมีแต่รากอยู่ในดิน บ่อประตูข้าวเปลือกยังคงเป็นรูปอยู่ที่วัดท่าทรายบ่อ ๑ บ่อมหาไชยอยู่ที่ตลาดหัวรอทุกวันนี้บ่อ ๑ บ่อหอรัตนไชยอยู่ที่ใต้พระราชวังชั้นบ่อ ๑ บ่อหอราชคฤห์อยู่ตรงหน้าวัดสุวรรณบ่อ ๑ บ่อทั้ง ๒ นี้ถูกรื้อหมดคงเหลือแต่บ่อมเพชร ซึ่งใหญ่กว่าบ่ออื่น และการก่อสร้างแข็งแรง อิฐปูนแข็งแรงไม่ได้ จึงยังคงเหลืออยู่ที่มุมพระนครด้านใต้ตรงแม่น้ำใหญ่บ่อ ๑ บ่อขั้ดกบอยู่ที่หัวแหลมซึ่งรื้อหมดแล้วบ่อ ๑ ประตูบกมากน้อยเท่าใด ไม่มีที่จะพิสูจน์ได้หมด แต่ประตูนี้มี ๑๒

๓. ประตูปราบไทยจักรรัตน (เห็นจะเป็นประตูจักรมहिมา) (บอก
ควบก้นไปทั้ง ๒ ประตู แต่ความจริงเลข ๓ น่าจะเป็นประตู
ปราบ เลข ๔ จะเป็นประตูจักรมहिมา)
๔. ประตูไชยานุภาพ (พ้องกับพระยาช้างต้น ชื่อประตูนี้เห็นจะ
ขึ้นคำอื่น แต่ลงท้าย “นุภาพ”) (นึกชื่อประตูไม่ได้ เจนปาก
อยู่แต่ชื่อช้างก็เลยบอกเป็นชื่อประตูไป) รวมประตูบก ๔ ประตู
ประตูน้ำมี ๒ ประตู (ด้านตะวันออกและด้านใต้ คือ)
๕. ประตูช้างระวางใน
๖. ประตูท่ากลาโหม
๗. ประตูข้าวเปลือก (ประตูน้ำ)
๘. ประตูท่าช้าง (ประตูท่าช้างวังหน้า)
๙. ประตูฉนวนวังหน้า
๑๐. ประตูหอรัตนไชย (ประตูน้ำ)
๑๑. ประตูเจ้าจัน
๑๒. ประตูน้ำ
๑๓. ประตูพระบือ (ประตูกระบือ)
๑๔. ประตูสามม้า (ประตูน้ำคลองในไก่)
๑๕. ประตูจีน (ประตูน้ำ)

๑๖. ประตุนุเทพมณี (ประตูน้ำ)
๑๗. ประตูไชย
๑๘. ประตูฉะไกรน้อย (ประตูน้ำ)
๑๙. ประตูฉะไกรใหญ่ (ประตูน้ำ)
๒๐. ประตูหน้าปราบ (เห็นจะเป็นหน้าวัดเจ้าปราบ)
๒๑. ประตูท่าราชบุรี (เห็นจะเป็นประตูตลาดยอด) (ด้านตะวันตก)
๒๒. ประตูวังไชย
๒๓. ประตูวังหลัง
๒๔. ประตูท่าพระ
๒๕. ประตูช้าง (ด้านตะวันตกเฉียงเหนือ)
๒๖. ประตูสวน (เห็นจะเป็นประตูสวนหลวง)
๒๗. ประตูช่องกุฎิ
๒๘. ประตูหมู่หลวง (ประตูน้ำ)
๒๙. ประตูเสวย (บางแห่งเรียกประตูเสวยน้ำ) (ด้านเหนือ)
๓๐. ประตูมหาไพชยนต์
๓๑. ประตูทวารอหก
๓๒. ประตูเสาชิงไชย
๓๓. ประตูช้างเผือก

รวมประตูรอบกำแพงพระนคร ๓๓ ประตู

ภายในพระนคร มีเรือนหลวงต่างๆ คือ คลังเป็นต้นหลายแห่ง คือพิศมहाพิไชยฉาง (หนังสืออื่นเรียกฉางมหาไชย) ๑ ฉางข้าวเปลือก สำหรับทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ๑ ฉางหลวง ๑ คลังดินดำ ๑ คลังสินค้า ๑ คลังเชือก ๑ คลังฝาง ๑ คลังราชพัสดุ ๑ โรงช้างมี ๑๔ หลัง โรงม้า พระที่นั่งหลัง ๑ หอโรงม้า (เห็นจะเป็นโรงม้าห้อย) หลัง ๑ โรงม้าอาชา โททอง (น่าจะเป็นโรงม้าเกราะทอง) หลัง ๑ โรงม้าซ้ายขวาหลัง ๑ โรงม้าใช้หลัง ๑ รวมโรงม้า ๕ หลัง

ชื่อวัด (พระอารามหลวง) ในกรุงศรีอยุธยา

๑. วัดหน้าพระธาตุ (ตรง)
๒. วัดราชบูรณะ (ตรง)
๓. วัดมงคลบพิตร (ตรง)
๔. วัดพระราม (ตรง)
๕. วัดศพลวรารักษ์ (ตรง)
๖. วัดราชวงศ์ (เห็นจะเป็นวัดสวนหลวง)
๗. วัดรามบาท (วัดรามาวาส)
๘. วัดธรรมปริหาร (วัดธรรมนิกราช)
๙. วัดอินทราภิรักษ์ (วัดอินทาราม)
๑๐. วัดจันทารักษ์ (วัดจันทาราม)
๑๑. วัดราชประดิษฐ (วัดราชประดิษฐฐาน)
๑๒. วัดนาง (วัดนางคำ พระเจ้าบรมโกษฐ์ทรงปฏิสังขรณ์)
๑๓. วัดวงรโพธิ์ (วัดวรโพธิ์)
๑๔. วัดโพธาราม (ตรง)
๑๕. วัดพนันเชิง (วัดพระเจ้าพนางเชิง)
๑๖. วัดกุฎีทวา (วัดกุฎีดาว) พระมหาบรมราชาทรงสร้าง
๑๗. วัดจโมกฏ (วัดสมณะโกฏ)
๑๘. วัดมเหยงคณ์ (ตรง) พระภูมินทราธิบดีทรงสร้าง
๑๙. วัดมณฑป (ตรง) พระมหาบรมราชาทรงสร้าง

๒๐. วัดกะไชย (วัดวังไชย)
 ๒๑. วัดสุธาवास
 ๒๒. วัดปราสาท (ตรง) พระธาตุนิเบศร์ทรงสร้าง
 ๒๓. วัดราชราหุราม (วัดราชราหุลาราม) พระเจ้าปราสาททองทรงสร้าง
 ๒๔. วัดขวิด (วัดครุฑ) พระเจ้าเอกทัศราชาทรงสร้าง
 ๒๕. วัดโพธาราม (วัดบรมพุทธาราม) พระธาตุนิเบศร์ทรงสร้าง
 ๒๖. วัดอินทกัลยาราม (ตรง)
 ๒๗. วัดพรหมกัลยาราม (ตรง)
 ๒๘. วัดกุเฆาทอง (ตรง) พระเจ้าหงสาวดีทรงสร้าง
 ๒๙. วัดสุรินทร์
 ๓๐. วัดโลกสุธา (ตรง)
 ๓๑. วัดพุทไธศวรรย์ (ตรง) พระรามาธิบดีทรงสร้าง
 ๓๒. วัดไชยทานาถ (วัดไชยวัฒนาราม) พระเจ้าปราสาททองทรงสร้าง
 ๓๓. วัดคูหาสวรรค์ (ตรง)
 ๓๔. วัดนาราโสะ
 ๓๕. วัดโบสถ์
 ๓๖. วัดราชเดช
 ๓๗. วัดโสมนัสราช
- (วัดโบสถ์ราชเดชะ)
๓๗. วัดโฆทาน (วัดโฆธรรม) พระเจ้าอุทุมพรราชาทรงสร้าง

๓๘. วัดคฤสุมหา พระนเรศวรทรงสร้าง
๓๙. วัดรังษติโก พระยามินสร้าง
๔๐. วัดพระยามิน (วัดพระยาแมน)
๔๑. วัดกุสุมาราม (วัดกษัตราราม)
๔๒. วัดพระเจ้าเจดีย์แดง (วัดพระเจดีย์แดง)
๔๓. วัดอุทุมพราราม (ตรง) พระเจ้าอุทุมพรราชาทรงสร้าง
๔๔. วัดนวมุต (วัดลุมุต) พระเจ้าเอกทัศราชาทรงสร้าง
๔๕. วัดวรโสธาราม (วัดวรเชษฐาราม) พระเอกาทศรถทรงสร้าง
๔๖. วัดพรหมกระสาย พระธาดาธิเบศร์ทรงสร้าง
๔๗. วัดพระพุท พระมหาบรมราชาทรงสร้าง

พระราชวังหลวง

พระราชวังของพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา มีกำแพงสูง ๑๐ ศอก^(๑) ล้อมรอบ กำแพงหนา ๔ ศอก เป็นฐานสำหรับทหารยืนประจำ ๒ ศอก วัดตามแนวกำแพงโดยรอบได้ ๙๕ เส้น มีประตูพระราชวัง ๑๖ ประตู เรียกชื่อต่างกัน ดังนี้ คือ

ด้านตะวันออกเฉียงเหนือ ประตูพรหมสุกฏ (เห็นจะเป็นพรหมสุกต)

๑ ประตูมงคลสุนทร ๑ ประตูนิเวศวิมล ๑ ประตูทวารวิจิตร ๑

(๑) กำแพงพระราชวังยังเหลืออยู่ด้านใต้ ข้างวัดพระศรีสรรเพชญ์ สูง ๘ ศอกคืบ หนา ๖ ศอก แบ่งเป็นเชิงเทินสำหรับทหารรักษาหน้าที่ และทางเดิน ๓ ศอกคืบ

ด้านตะวันออกเฉียงใต้ ประตุมณฑพิศาล (น่าจะเป็นสมณฑพิศาล)
๑ ประตวาร์ณกุลเห็นจะซ้ำ ๑ ประตุมหาเจษฎา ๑ ประตุมหัชฌาภิรมย์ ๑

ด้านตะวันตกเฉียงเหนือ ประตูชาตินาวา ๑ ประตุมหาโกกราช ๑
ประตูอุดมคงคา ๑ ประตุมรณาภิรมย์ (เห็นจะเป็นกัลยาภิรมย์) ๑

ด้านตะวันตกเฉียงเหนือ เป็นประตูเมืองด้วย เพราะพระราชวังตั้งอยู่
ริมกำแพงพระนครด้านนี้ คือประตุมหาไพชนันต์ ๑ ประตุมหาอุทก ๑ ประตู
เสารังไชย ๑ ประตูช้างเผือก ๑ มีประตูสกัดเหนือสกัดใต้ เรียกว่าประตูแดง
อีก ๒ ประตู มีหม้อดินดำ (คือบ่อ) ^(๑) รอบพระราชวัง ๔

(ประตูพระราชวังขาดชื่อ ประตูแสดงราม ๑ ประตูเสดาะเคราะห์ ๑
ประตูพระพิฆเนศวร ๑ ประตูศรีสรรพवार ๑ ประตูพลवार ๑ ประตู
นครไชย)

ปราสาทราชมนเทียร

ภายในพระราชวัง มีพระราชมณเทียรเป็นปราสาท ๓ องค์ พระที่
นั่งวิহারสมเด็จพระอยู่ข้างใต้ พระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาทอยู่กลาง พระที่นั่ง
สุริยามรินทร์อยู่ข้างเหนือ ในพระมหาปราสาททั้ง ๓ องค์นี้ มีราชบัลลังก์
ใหญ่อยู่ข้างในองค์ ๑ มีราชบัลลังก์น้อยอยู่ที่มุขเด็จพระองค์ ๑

(๑) บ่อรอบพระราชวัง พบชื่อในกฎมนเฑียรบาล คือ บ่อมหัษสม บ่อ
ท่าคัน บ่อศาลาสารบาณูช บ่อศาลาพระมงคลบพิตร บ่อมณูมวัดรามาวาส บ่อสวน
อ่องน รวม ๖ บ่อ แต่เมื่อได้ตรวจสอบตัวบ่อที่ยังคงรูปอยู่ กับขุดพบรากแล้วรวม ๘
สงสัยว่าอีกบ่อหนึ่งจะอยู่ตรงโอบถั่วตโหมไชยวิจิต ซึ่งสร้างในรัชกาลที่ ๑ ถ้ามีอยู่ที่
นี้จริง ก็รวมเป็น ๘ ตรงกัน

๑. ที่ปราสาทหลังดินนั้น มีสีหาสนราชบัลลังก์ รูปราชสีห์รับ สลักด้วยเนื้อไม้ ยะมะเน

๒. ที่ปราสาทหลังเชตวันนั้น มีหงสาสนราชบัลลังก์ รูปหงส์รับ สลักด้วยไม้ตะเคียน

๓. ที่ปราสาทหลังปริตนั้น มีสังขาสนราชบัลลังก์ และมีรูปสังข์รับ สลักด้วยเนื้อไม้มะม่วง

๔. ที่ปราสาทหลังหอแก้วนั้น มีภุมราสนราชบัลลังก์ และมีรูปภุมรา-
รับ สลักด้วยเนื้อไม้กระวาน

๕. ที่ปราสาทหลังพระไทยนั้น มีคชาสนราชบัลลังก์ และมีรูปช้าง
รับ สลักด้วยเนื้อไม้จระก

๖. ที่ปราสาทสมุทเทือนั้น มีมยุราสนราชบัลลังก์ และมีรูปนกยูง
รับ สลักด้วยเนื้อไม้ปอก

๗. ที่ปราสาทสมุทไถ่นั้น มีมิกาสนราชบัลลังก์ และมีรูปกวางรับ สลัก
ด้วยเนื้อไม้มะเดื่อ

๘. ที่ปราสาทหลังมณฑปนั้น มีปทุมาสนราชบัลลังก์ และมีรูปบัว-
ปทุมมารับ สลักด้วยเนื้อไม้ขนุน

รวมราชบัลลังก์ ๘ และรวมทั้งราชบัลลังก์ออกขุนนางด้วยเป็น ๘
(ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ราชบัลลังก์ทั้ง ๘ ที่กล่าวมานี้ พม่าผู้แต่งหนังสือเรื่องนี้
หลงเอาราชบัลลังก์ในพระราชมณฑปเมืองพม่ามาลง)

พระมหาปราสาท กว้างขนาดสี่วา สูง ๒๕วา ยอดเป็นพรหมพักตร์
เหนือพรหมพักตร์ขึ้นไปมีฉัตรปัดทอง ๕ ชั้น หลังคาพระมหาปราสาทมุงด้วย
กระเบื้องดีบุก พระมหาปราสาททองคำนี้มีมุขยาวไปทางตะวันตกตะวันออกแต่
๒ มุข แต่พระที่นั่งสุริยามรินทร์นี้เป็นจัตุรมุข คือมีมุขทิศเหนือทิศใต้
๒ มุข ไม่มีมุขเด็จมุขกระสัน ตั้งพระราชบัลลังก์ข้างในตรงกลาง

พระมหาปราสาททั้งปวงนี้ ฝาก่อด้วยอิฐ ที่ (ซุ้ม) พระแกลและเครื่อง
บนปัดทอง ส่วนสูงต่ำของพระมหาปราสาททั้ง ๓ องค์นี้เท่า ๆ กัน

ข้างทิศ (ตะวันตกด้านหลัง) พระมหาปราสาท ๓ องค์ที่กล่าวแล้วมี
สระ กลางสระมีปราสาทองค์ ๑ ชื่อพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาสน์ กว้างขนาดสี่
เพียง ๓ วา สูง ๒๐ วา เครื่องยอด ๙ ชั้น มีพรหมพักตร์มีฉัตรและหลังคา
มุงด้วยกระเบื้องดีบุกเหมือนกัน แต่ไม่มีราชบัลลังก์ในปราสาทองค์นี้

กำแพงพระราชวังเป็น ๒ ชั้น คือ ชั้นนอกและชั้นใน มีฉนวนมุง
หลังคาตลอดแต่ทิศใต้จนถึงทวนข้างทิศเหนือ ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้มีหอ
พระราชสาสน์ ข้างทิศตะวันออกเฉียงเหนือมีศาลาลูกขุน และมีหอไตรอยู่กลาง
สระน้ำ มีโรงช้างอยู่ในพระราชวังชั้นกลาง ๒ หลัง นอกประตูพระราชวัง
ชั้นกลางมีโรงช้างอีก ๒ หลัง โรงม้าพระที่นั่ง ๒ หลัง โรงรถพระที่นั่ง ๒ หลัง
โรงปืนใหญ่ ๖ หลัง โรงแสงเป็นคลังปืนเล็ก ๒ หลัง คลังเครื่องสรรพาวุธ
มีหอกดาบเป็นต้น ๑ คลังมหาสมบัติหลัง ๑ คลังราชพัสดุสิ่งของหลัง ๑ คลัง
ศุภรัตหลัง ๑ คลังเครื่องแก้ว ถ้วยชาม และเครื่องทองเหลือง สำหรับใช้

สอย (คือคลังพินาศ) หลัง ๑ โรงหมอล้าง ๑ โรงราชยานหลัง ๑ คลังผลไม้ (เห็นจะเป็นครัวข้าวตัน) หลัง ๑

พระราชวังบวร

วังซึ่งเป็นที่พระมหาอุปราชเสด็จอยู่นั้น เรียกว่า วังจันทร์เกษม^(๑) มีกำแพง ๒ ชั้นเหมือนวังหลวง กำแพงชั้นนอกสูง ๗ ศอก มีฐานสำหรับพลทหารประจำหน้าที่หนา ๒ ศอก วัดแนวกำแพงโดยรอบได้ ๒๔ เส้น มีประตูใหญ่ขนาดกว้าง ๔ ศอก ๖ ประตู ประตูน้อย ๒ ประตู ประตู รวม ๘ ประตู ส่วนพระราชมนเทียรของพระมหาอุปราชนั้น ข้างหน้ามีท้องพระโรงสำหรับเป็นที่เฝ้าหลัง ๖ (ต่อท้องพระโรงเข้าไป) มีพระวิมาน ๓ หลัง อยู่ทางทิศเหนือหลัง ๑ ทิศใต้หลัง ๑ ทิศตะวันออกหลัง ๑ หลังตะวันออกตะวันตกยาวตามเหนือไปได้ อีกหลัง ๑ นั้น ยาวตะวันออกไปตะวันตก หลังตะวันออกตะวันตก ๒ หลัง หลังคาทำเป็น ๒ ชั้น แต่หลังใต้นั้น หลังคาทำเป็น ๓ ชั้น ที่ประทับพระมหาอุปราชทุกหลังนี้สลักปิดทอง แต่ภายในหาแดง ดำหนักหลังใต้ เรียกว่าพระที่นั่งพินาศรดียา หลังตะวันตกตะวันออกเรียกพระปรักษ์ ตั้งราชบัลลังก์ที่พระที่นั่งพินาศรดียา ที่กลางข้างหน้ามีทิมพัก ๒ หลัง มีคลังหลัง ๑ โรงช้าง ๒ หลัง โรงม้า ๒ หลัง สระน้ำสระ ๑

(๑) วังจันทร์เดโชวัน สร้างขึ้นใหม่ทั้งหมดในรัชกาลที่ ๔ เว้นแต่หอพิสัย คลังกษัตริย์ซึ่งเป็นรูปของเดิม และวงกำแพงวังแคบกว่าของเก่าแนวกำแพงวังเดิม ด้านเหนือริมน้ำอยู่กลางสนามหญ้านอกถนนเดโชวัน ด้านใต้ติดเขตวัดเสนาสน์ ด้านตะวันออกรวมมณฑลที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข ด้านตะวันตกรวมมณฑลของข้างเรือนจำ

(แผนทีกรุงเก๋ที่กล่าวในหนังสือนี้ ข้าพเจ้าเห็นว่าไม่มีผู้ใดจะสอบได้
 ได้เท่าพระยาโบราณราชธานินทร์ จึงได้วานพระยาโบราณราชธานินทร์สอบ
 ได้ค่าความเป็นจริงโดยมาก แต่ที่กล่าวในหนังสือเรื่องนี้พลาดพลั้ง เช่น
 ผิดทิศและผิดชื่อก็มีหลายแห่ง จะเป็นด้วยพม่าผู้จดคำให้การ หรือที่คัดเขียน
 ต่อมาไม่รู้ จึงผิดพลาดไป)

บัญชีพระนามเจ้านาย

เจ้านายซึ่งเป็นพระราชโอรสธิดา และหม่อมเจ้าซึ่งเป็นราชนัดดา
 ของพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา มีรายพระนามตามบัญชีดังนี้

สมเด็จพระเจ้าสุริเยนทราธิบดินทร์ (คือสมเด็จพระเจ้าเสือ) มีพระ
 อัครมเหสี เรียกพระนามว่า สมเด็จพระพันวษา มีพระราชโอรสธิดาเป็น
 เจ้าฟ้า ๓ พระองค์ คือ (๑) เจ้าฟ้าสุรินทรกุมาร (เจ้าฟ้าเพชร ซึ่งภายหลังได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ปรากฏพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าท้ายสระนั้น)
 (๒) เจ้าฟ้าวรราชกุมาร (เจ้าฟ้าพร ภายหลังได้เป็น พระเจ้าแผ่นดิน ปรากฏพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าบรมโกศนั้น) (๓) เจ้าฟ้าหญิง (พระองค์
 นี้ ในหนังสือพระราชพงศาวดารก็ว่ามี แต่ไม่ปรากฏพระนาม)

มีพระเจ้าลูกเธอด้วยพระสนม ทรงพระนามว่า พระองค์เจ้าอินทร์
 (ไม่กล่าวในหนังสือนี้ ว่าเป็นพระองค์ชายหรือหญิง) พระองค์ ๑ รวม
 ลูกเธอในสมเด็จพระสุริเยนทราธิบดินทร์มี ๔ พระองค์ (แต่ในหนังสือพระราช-
 พงศาวดารว่า มีพระองค์เจ้าลูกเธอ ๒ พระองค์ คือพระองค์เจ้าหญิงแก้ว ๑

พระองค์เจ้าหญิงทับทิม ๑ และพระองค์เจ้าหญิงทับทิมพระองค์นี้ ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า สมเด็จพระเจ้าท้ายสระได้เป็นพระมเหสีอีกพระองค์ ๑)

เจ้าฟ้าสุรินทรกุมาร ได้อุปราชภิเชกเป็นพระมหากษัตริย์ ต่อมาได้เสวยราชสมบัติ ทรงพระนามว่า สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก (คือ สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ) พระองค์มีพระอัครชายาเดิม ทรงพระนาม เจ้าฟ้าทองสุก (ในหนังสือพระราชพงศาวดารเรียกเจ้าท้าวทองสุก เมื่อเสวยราชย์ ตั้งเป็นกรมหลวงราชานุรักษ์หรือประธานุรักษ์) ตั้งเป็นพระอัครมเหสี มีพระราชนิเวศน์กับพระอัครมเหสี ๕ พระองค์ คือที่ ๑ เจ้าฟ้าหญิงเทพ ที่ ๒ เจ้าฟ้าหญิงประทุม ที่ ๓ เจ้าฟ้าชายนเรนทร์ ที่ ๔ เจ้าฟ้าชายอภัย ที่ ๕ เจ้าฟ้าชายปรเมศวร์ (พระนามเจ้าฟ้า ๕ พระองค์นี้ ตรงกับหนังสือพระราชพงศาวดาร แต่หนังสือพระราชพงศาวดารไม่ได้ลำดับตามพระชั้นชาอย่างหนังสือเรื่องนี้ สมเด็จพระเจ้าท้ายสระได้พระองค์เลี้ยง ธิดาเจ้าบ่าวเรณูธรเป็นพระชายา แต่เมื่อยังเป็นพระบั้นทูลใหญ่อีกองค์ ๑ แต่หาได้กล่าวในหนังสือนี้ไม่)

มีพระเจ้าลูกยาเธอด้วยพระสนม ๓ พระองค์ คือ พระองค์เจ้าหญิงสมบุญคงพระองค์ ๑ พระองค์เจ้าชายปริกษพระองค์ ๑ พระองค์เจ้าชายเสกฐาพระองค์ ๑ (ทั้ง ๓ พระองค์นี้ไม่ปรากฏพระนามในหนังสือพระราชพงศาวดาร)

เจ้าฟ้านเรนทร์ได้พระองค์เจ้าสมบุญคงเป็นชายา มีธิดา ๓ พระองค์ ทรงพระนาม พระองค์เจ้าพราน (ปาน) ๑ พระองค์เจ้าบุตร ๑ พระองค์เจ้าหงส์

๑ (ทั้ง ๓ พระองค์นี้ไม่ปรากฏพระนามในที่อื่น)

พระองค์เจ้าเสฐียรภินิศา ๓ พระองค์ คือหม่อมเจ้ามณฑล (มณฑา)

๑ หม่อมเจ้าดารา ๑ หม่อมเจ้าสวัสดิ์ ๑

พระองค์เจ้าปรีกรมมิตร ๑ ชื่อหม่อมเจ้าสว

เจ้าฟ้าอภัยมิตร ๑ ชื่อหม่อมเจ้าสร้อย

หม่อมเจ้าสวมิตร ๑ ชื่อหม่อมราชวงศ์ชน (อรุณ)

พระเจ้าบรมราชา (คือสมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ์) มีพระมเหสี ๓ พระองค์ คือ (พระองค์ขาว เป็นพระชายามาแต่ยังเป็นพระบัติน้อย เมื่อเสวยราชย์ทรงตั้งให้เป็น) กรมหลวงอภัยนุชิต เรียกในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า พระพันวษาใหญ่) ๑ พระองค์พลับ (ได้เป็นพระชายาเมื่อครั้งยังเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล เมื่อเสวยราชย์ ทรงตั้งให้เป็น) กรมหลวงพิพิธมนตรี ดำหนักเหนือ ๑ (เรียกในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า พระพันวสาน้อย พระมเหสีทั้ง ๒ พระองค์นี้ ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า ร่วมชนกชนนีกัน เป็นธิดานายทรงบาศ ซึ่งยกขึ้นเป็นเจ้าพระบำเรอภุธร ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา ฝ่ายข้างมารดาเป็นเชื้อพราหมณ์ชาวบ้านสมอปรีหรือเมืองเพชรบุรี) เจ้าฟ้านวน ดำหนักกลาง ๑ (เรียกในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า เจ้าฟ้าสังวาล เจ้าฟ้าสังวาลนี้ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า พระองค์เจ้าแก้วลูกเธอ สมเด็จพระเพทราชาเป็นพระบิดา เจ้าฟ้าเทพลูกเธอ สมเด็จพระเจ้าท้ายสระเป็นพระมารดา จึงเป็นเจ้าฟ้าตามศักดิ์ข้างพระมารดา)

มีพระราชโอรสธิดาด้วยกรมหลวงอภัยนุชิต ๗ พระองค์ คือเจ้าฟ้าชายนราธิเบศร์ (เจ้าฟ้ากุ้ง) ๑ เจ้าฟ้าหญิงบรม ๑ เจ้าฟ้าหญิงธิดา ๑

เจ้าฟ้าหญิงรัศมี ๑ เจ้าฟ้าหญิงสุริยวงศ์ ๑ เจ้าฟ้าหญิงอินทระชาวดี (ในหนังสือพระราชพงศาวดารเรียกเจ้าฟ้าหญิงอินทสุชาวดี) ๑ เจ้าฟ้าหญิงสุริยา ๑

มีพระราชโอรสธิดาด้วยกรมหลวงพิพิธมนตรี ๘ พระองค์ คือ เจ้าฟ้าหญิงสิริประชา (ในหนังสือพระราชพงศาวดารเรียกเจ้าฟ้าประชาวดี) ๑ เจ้าฟ้าสิริประภา (ในหนังสือพระราชพงศาวดารเรียกเจ้าฟ้าประภาวดี) ๑ เจ้าฟ้าหญิงอินทวดี (ในหนังสือพระราชพงศาวดารเรียกเจ้าฟ้าอินทวดี) ๑ เจ้าฟ้าหญิงกษัตริย์ ๑ เจ้าฟ้าชายเอกทัศ (คือ สมเด็จพระเจ้าสุริยามรินทร์) ๑ เจ้าฟ้าหญิงบัวจัน (ในหนังสือพระราชพงศาวดารเรียกเจ้าฟ้าจันทรวดี) ๑ เจ้าฟ้าหญิงนวน (ในหนังสือพระราชพงศาวดารเรียกเจ้าฟ้านุ่น) ๑ เจ้าฟ้าชายดอกมะเดื่อ (คือ สมเด็จพระเจ้าอุทุมพรราชา หรือที่เรียกกันว่าขุนหลวงหาวัด) ๑

ราชโอรสธิดามีด้วยเจ้าฟ้านวน (คือเจ้าฟ้าสรวง) ๓ พระองค์ (ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า ๔ พระองค์) คือ เจ้าฟ้าหญิงขวัญตง (ในหนังสือพระราชพงศาวดารเรียกเจ้าฟ้าคุณทล) ๑ เจ้าฟ้าชายอัมพร (ในหนังสือพระราชพงศาวดารเรียกเจ้าฟ้าอาภรณ์) ๑ เจ้าฟ้าหญิง (ไม่ปรากฏพระนามในหนังสือนี้ แต่ตรงกับเจ้าฟ้ามงกุฎในพระราชพงศาวดาร) ๑ เจ้าฟ้าหญิง (ไม่ปรากฏพระนาม) ๑ (ขาดเจ้าฟ้าชายสังคีตซึ่งมีพระนามในที่น้อยอยู่พระองค์ ๑ นอกนั้นเจ้าฟ้าพระราชโอรสธิดาของสมเด็จพระบรมโกษฐ์ ตามบัญชีนี้ถูกต้องตรงกันกับในหนังสือพระราชพงศาวดาร)

พระเจ้าลูกเธอมีด้วยพระสนม คือ

๑. พระองค์เจ้าชายแขก (ซึ่งภายหลังเป็นกรมหมื่นเทพพิพิธ)
๒. พระองค์เจ้าหญิงผ่องปี
๓. พระองค์เจ้าชายปริน (เห็นจะตรงกับพระองค์เจ้าปาน ซึ่งภายหลังได้เป็นกรมหมื่นเสวกศักดิ์) ทั้ง ๓ นี้ เจ้าจอมมารดาเดียวกัน กล่าวในหนังสือว่า เจ้าจอมมารดาเป็นพระสนมเอก
๔. พระองค์เจ้าชายพร
๕. พระองค์เจ้าตลับ
๖. พระองค์เจ้าตโร
ทั้ง ๓ นี้ เจ้าจอมมารดาเดียวกัน
๗. พระองค์เจ้าหญิงลำภู
๘. พระองค์เจ้าชายนฤมล
ทั้งสองพระองค์นี้ เจ้าจอมมารดาเดียวกัน
๙. พระองค์เจ้าหญิงกลัม
๑๐. พระองค์เจ้าชายกล
ทั้ง ๒ พระองค์นี้ เจ้าจอมมารดาเดียวกัน
๑๑. พระองค์เจ้าชายโกมิตร (บางทีจะเป็นพระองค์เจ้ามั่งคุด ซึ่งภายหลังได้เป็นกรมหมื่นจิตรสุนทร)

๑๒. พระองค์เจ้าหญิงศรีขวัญ ๑
๑๓. พระองค์เจ้าหญิงพันอัน ๑
๑๔. พระองค์เจ้าชายสุชา ๑
ทั้ง ๒ พระองค์นี้ เจ้าจอมมารดาเดียวกัน
๑๕. พระองค์เจ้าหญิงกล ๑
๑๖. พระองค์เจ้าหญิงสุด ๑
ทั้ง ๒ พระองค์นี้ เจ้าจอมมารดาเดียวกัน
๑๗. พระองค์เจ้าชายอิน เจ้าจอมมารดาซ้อพี
๑๘. พระองค์เจ้าหญิงผอบ ๑
๑๙. พระองค์เจ้าหญิงแมงเม่า (พระองค์ที่ได้เป็นพระมเหสี
พระเจ้าสุริยามรินทร์) ๑
๒๐. พระองค์เจ้าชายสถิต ๑
๒๑. พระองค์เจ้าชายพงศ์ ๑
๒๒. พระองค์เจ้าชายแดง ๑
ทั้ง ๕ พระองค์นี้ เจ้าจอมมารดาเดียวกัน ชื่อเจ้าจอมมารดาศรี
๒๓. พระองค์เจ้าหญิงริน ๑
๒๔. พระองค์เจ้าหญิงเย็น ๑
ทั้ง ๒ พระองค์นี้ เจ้าจอมมารดาเดียวกัน

๒๑๑

รวมลูกเธอในสมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ์ เจ้าฟ้า ๑๔ พระองค์ เจ้า ๒๔ รวมเป็น ๔๒ พระองค์ แต่จำนวนในหนังสือนี้รวมว่า ๔๔ พระองค์ คลาดกันอยู่ พระนามที่ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารไทยยังขาดอยู่ ๒ พระองค์ คือเจ้าฟ้าสังคีต ๑ พระองค์เจ้ารอด ซึ่งได้เป็นกรมหมื่นสุนทรเทพ ๑

เจ้าฟ้านราธิเบศร์ราชโอรสพระองค์ใหญ่ (คือเจ้าฟ้ากุ้ง) ซึ่งได้เป็นพระมหาอุปราชนั้น ได้เจ้าฟ้านุ (เห็นจะเป็นเจ้าฟ้านุ้ม) เป็นพระอัครชายา แต่หาไม้โอรสติดด้วยกันไม่ แล้วได้เจ้าฟ้าเส (จะเป็นพระองค์ไหน ยังคิดไม่เห็น) เป็นชายาอีกพระองค์ ๑ มีพระธิดาทรงพระนาม เจ้าฟ้าศรี

เจ้าฟ้านราธิเบศร์ พระมหาอุปราช ยังมีพระโอรสติดด้วยพระสนมอีกหลายพระองค์ คือ

๑. พระองค์เจ้าชายอาทิตย์ (ภายหลังได้เป็นกรมหมื่นพิทักษ์ภูเบศร์) มารดาชื่อหม่อมพั่น

๒. พระองค์เจ้าฉาบ (ชายหรือหญิงไม่ปรากฏ แต่มีพระนามปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารองค์ ๑ ว่า พระองค์เจ้าเกิด บางทีจะเป็นพระองค์นี้เอง) มารดาชื่อหม่อมเหม

๓. พระองค์เจ้าหญิงมิตร ๑

๔. พระองค์เจ้าหญิงทับ ๑

๕. พระองค์เจ้าหญิงขึ้น (ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า พระองค์เจ้าขึ้นเป็นพระองค์ชาย ต้องสำเร็จโทษคราวทำร้ายเจ้าฟ้านเรนทร์)

ทั้ง ๓ พระองค์นี้รวมมารดาขึ้น มารดาเรียกว่า หม่อมเจ้าสวย เห็นจะเป็นพระธิดาพระองค์เจ้าปรีทีกุลมาแล้ว

๖. พระองค์เจ้าศรีสังข์ มารดาชื่อหม่อมจัน

๗. พระองค์เจ้าหญิงตา มารดาชื่อหม่อมสวย

๘. พระองค์เจ้าชายมั่น มารดาชื่อหม่อมทองแดง

เจ้าฟ้าเอกทัศ (คือสมเด็จพระเจ้าสุริยามรินทร์) ได้พระองค์เจ้าแมงเม่าเป็นพระอัครมเหสี เมื่อเสวยราชย์ โปรดให้เป็นกรมขุนวิมลพัตร (เห็นจะเป็นวิมลวัต)

พระราชโอรสธิดาของสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ มีพระนามดังนี้ คือ

๑. พระราชธิดามีด้วยกรมขุนวิมลพัตร ทรงพระนามว่า เจ้าฟ้าน้อยในหนังสือเรื่องนี้อีก ที่อื่นเรียกว่า เจ้าฟ้าสิริจันทร์เทวี

มีพระเจ้าลูกเธอด้วยชายาเดิมชื่อหม่อมพิน (ในหนังสือพระราชพงศาวดารเรียกว่า หม่อมเพ็ง) ซึ่งยกขึ้นเป็นพระสนมเอก อยู่ตำแหน่งป๋ายทอง ๒ พระองค์ คือ

๒. พระองค์เจ้าหญิงสตันสรินทร์ (ในหนังสืออื่นเรียกว่า พระองค์เจ้าประพาฬสุริยวงศ์)

๓. พระองค์เจ้าชายประเวศกุมาร (หนังสืออื่นเรียกพระองค์เจ้าประไพกุมาร)

มีพระเจ้าลูกเธอด้วยเจ้าจอมมารดาแก้ว น้องเจ้าจอมมารดาเพ็ง ซึ่งยกขึ้นเป็นพระสนมเอก อยู่ตำหนักปลายทองเหมือนกัน คือ

๔. พระองค์เจ้าหญิงสุรา (หนังสืออื่นเรียกธิดาเทวี)

๕. พระองค์เจ้าชายสุทัศน์ (กุมาร)

พระเจ้าเอกทัศขึ้น เมื่อแรกขึ้นครองราชสมบัติ พระชนม์ได้ ๔๐ พรรษา อยู่ในราชสมบัติ ๙ พรรษา รวมพระชันษาได้ ๔๙ เสด็จสวรรคต

พระองค์เจ้าแขกซึ่งเป็นกรมหมื่นเทพพิพิธ มีหม่อมเจ้า ๖ พระองค์ คือ

๑. หม่อมเจ้าस्ता

๒. หม่อมเจ้าหญิงกษัตริย์

๓. หม่อมเจ้าแดง มารดาชื่อหม่อมสวย

ทั้ง ๓ นี้รวมมารดากัน

๔. หม่อมเจ้าหญิงนุ่น

๕. หม่อมเจ้าหญิงอภัย (เห็นจะเป็นหม่อมเจ้าอุบล ตามที่ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดาร)

๖. หม่อมเจ้าชายมันแหวกสดี

พระองค์เจ้ามั่งคุด ที่เป็นกรมหมื่นจิตรสุนทร ได้พระองค์เจ้ากระแหมเป็นชายา มีบุตรและธิดารวม ๓ พระองค์ คือ

๑. พระองค์เจ้าหญิงเต

๒. พระองค์เจ้าชายสุทิน

๓. พระองค์เจ้าชายแจ้ง

มีหม่อมเจ้าเกิดด้วยหม่อมห้าม ๒ พระองค์ คือ

๔. หม่อมเจ้าหญิงมวน (บางทีจะเป็นกระเจด ที่ปรากฏใน
หนังสือพระราชพงศาวดาร)

๕. หม่อมเจ้าสิริวัฒน์ มารดาชื่อหม่อมมูล

พระองค์เจ้ารด ซึ่งเป็นกรมหมื่นสุนทรเทพ ได้พระองค์เจ้ายี่สุน
เป็นชายา มีธิดาเห็นจะเป็นพระองค์เจ้าตามศักดิ์มารดา

๑. เจ้าหนู

และมีบุตรเกิดด้วยหม่อมห้าม คือ

๒. หม่อมเจ้าหญิงอรุณ

๓. หม่อมเจ้าชายชัชวาล

๔. หม่อมเจ้าชายสุนปุก

๕. หม่อมเจ้าหญิงอำพัน

ทั้ง ๔ นี้ รวมมารดากัน เป็นบุตรหม่อมทองอยู่

๖. หม่อมเจ้าชายสุชน

๗. หม่อมเจ้าชายชมแสง

ทั้ง ๒ นี้ มารดาเดียวกัน ชื่อหม่อมชื่น

พระองค์เจ้าปาน ที่เป็นครมหมื่นเสพกักดี ได้หม่อมเจ้าจันเป็นชายา มีหม่อมเจ้าองค์ ๑ ชื่อหม่อมเจ้าไพฑูรย์ (ในหนังสือพระราชพงศาวดารปรากฏว่า หม่อมเจ้ามณี) จะเป็นองค์เดียวกัน หรือมีอีกองค์ ๑ ก็เป็นได้

พระองค์เจ้าไตร (เห็นจะเป็นลูกเธอสมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ์ที่หมายเลข ๖ ใ้หน้าพระนาม) มีบุตรและธิดา ๓ องค์ คือ

๑. หม่อมเจ้าเกี้ยว (ไม่ปรากฏว่าชายหรือหญิง)
๒. หม่อมเจ้าหญิงจพิน
๓. หม่อมเจ้าชายพิชา

ทั้ง ๓ นี้ มารดาเดียวกัน ชื่อหม่อมพัน

พระองค์เจ้าตรุบ (เข้าใจว่า ลูกเธอสมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ์ ซึ่งหมายเลข ๕ ใ้หน้าพระนาม) มีบุตรและธิดา ๒ องค์ คือ

๑. หม่อมเจ้าสังข์ (ชายหรือหญิงไม่ปรากฏ)
๒. หม่อมเจ้าหญิงแปลก

ทั้ง ๒ นี้ มารดาเดียวกัน ชื่อหม่อมทองสุก

หม่อมเจ้าสังข์ได้ทำการวิวาห์กับเจ้าริน (จะเป็นใคร คิดไม่ออก) มีธิดา ชื่อเจ้านัดดา

พระองค์เจ้าณฤมล (ลูกยาเธอในสมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ์ ซึ่งหมายเลข ๔ ใ้หน้าพระนาม) มีหม่อมเจ้าหญิงชื่อหม่อมเจ้าพูน มารดาชื่อหม่อมเจ้าชื่น

พระนามเจ้านายตามฉบับพม่าจดคลาดเคลื่อนมาก สอบสารบัญชี้ได้
ความตามพระราชพงศาวดารตรงกันบ้าง ยุติตามที่แปลจากภาษาพม่าบ้าง
ได้เค้าเพียงเท่านั้น เข้าใจว่า คำให้การของไทยที่พม่าจดนั้น พม่าจะทำบัญชีผิด
เสียชั้น ๑ แล้ว เมื่อเราเอามาแปลกลับออกเป็นภาษาไทย ก็ยังคลาดในทาง
ภาษาและในทางอักขระได้อีกบ้าง บัญชีพระนามเจ้านายยังมีต่อไปอีกหน่อย
หนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้าตีความไม่แตก จึงคัดมาลงไว้ตามที่ล่ามได้แปลออกเป็นภาษา
ไทย ไม่กล้าแก้ไข ดังนี้

ในการที่เจ้านุมล บุตรแห่งหม่อมมัน กระทำอาวาทะหรือวิวาทะ
มงคลกับหม่อมชิน บุตรีหม่อมพูน ในเจ้าสังข์ชั้นนี้ไม่มีบุตร

ในการที่ทองไหม้ บุตรหม่อมสวดยในเจ้านุมล กับหม่อมทองสุข
บุตรีหม่อมในเจ้าพันนั้น มีหม่อมมฤตมัง แลเจ้าเสบุตรแห่งหม่อมมัน
กระทำอาวาทะหรือวิวาทะมงคล กับหม่อมแปกนั้น มีหม่อมประยูร น้องยา
หม่อมสุบั้น น้องนางบุญน้อย

ในการที่เจ้าผอบ บุตรีแห่งหม่อมมัน กระทำอาวาทะหรือวิวาทะ
กับเจ้าฉาบนั้น มีหม่อมน้อย

รวมพระหลาน ๔๕ แลพระโอรส ธิดา แลพระหลานทั้งสิ้น
๔๑ องค์

๒๑๗

ชื่อบุณนางวังหลวง

ทำเนียบนามเสนาบดีและอำมาตย์ สำหรับกรุงศรีอยุธยาที่มีมาแต่
โบราณ ดังต่อไปนี้

๑. เจ้าพระยาเสนาบดี

เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ (ตรง)
เจ้าพระยาธิเบศรบดี ที่จักรี (ตรง)
เจ้าพระยาพระคลัง (ที่จุตศตมภ์ เห็นจะยกเป็นพิเศษ)
เจ้าพระยากลาโหม (ตรง)

๒. จตุศตมภ์ทั้ง ๔ นั้น คือ

พระยายมราช ว่ากรมเมือง (ตรง)
พระยาธรรมา ว่ากรมวัง (ตรง)
พระยาราชสมบัติ ว่ากรมคลัง (บางที่จะตรง)
พระยาพลเทพ ว่ากรมนา (ตรง)

๓. ผู้ช่วย (เสนาบดี) คือ

พระยากลาโหม (กลาโหมฝ่ายเหนือ คือพระยาธรรมาไตรโลก)
พระยามหาอำมาตย์ (ตรง)

๒๑๘

พระยาเดโช	(ตรง)
พระยาท่ายน้ำ	(ตรง)
พระยาอภัยราชา	(ตรง)
พระอภัยหมื่นศรี	(พระยาอภัยมนตรี)
พระรัตนธิเบศร์	(พระยารัตนาธิเบศร์)
พระยาธิเบศร์ปรียัติ	(พระยาธิเบศร์บริวัติ)

๔. ปลัดทูลฉลอง

พระยาพิพัฒน์โกษา

๕. นายทหารตั้งช่องทั้ง ๔ ทิศ (คือพระตำรวจจตุลึงคบาท)

มหาเทพ	(ตรง ขาดอินทเทพ)
มหามนตรี	(ตรง ขาดพิเรนทรเทพ)
ราชรินทร์	(ตรง ไม่มีพรหมบริรักษ์)
อินทเดช	(ตรง ไม่มีสุริยภักดี)

๖.

ราชามาตย์ (จมื่นราชามาตย์)

ราชพัน	(จมื่นราชาบาล)
ทิพเสนา	(จมื่นทิพเสนา)
วิสุทธามาตย์	(วิสูตรโยธามาตย์ ควรจะเป็นจมื่น ทิพรักษา)

๗. มหาตเด็ก

พระมนสรพิพัติ	(พระหมื่นศรีสรรเพ็ธ)
พระมนตรีเสาวราภ	(พระหมื่นศรีสรร์รักษ์)
พระมนัภัยวรรณาด	(พระหมื่นไวยวรรณาด)
พระมนสะโมศักราช	(พระหมื่นเสมอใจราช)
หลวงจักร	(หลวงศักดิ์)
หลวงจิตร	(หลวงสิทธิ์)
หลวงฤทธิ	(ตรง)
หลวงเทพ	(หลวงเดช)
สระรด	(จำเรศ)
สะยมรง	(จำรง)
สะหม	(จำยง)
สะโรด	(จำยวด)

๒๒๐

นายกวด	(ตรง)
นายขันท์	(นายจัน)
จันทมัญชุ	(นายจันมีชื่อ ขาดนายจิตร)
สนิท	(ตรง)
เสนห์	(ตรง)
เล่ห์อาวุธ	(ตรง)
สุดจินดา	(ตรง)
ไชยขรรค์	(ตรง ขาดคัลวิไชย)
พลไฟ	(นายพลพ่าย)
พลพัน	(ตรง)

๘. พนักงานรักษาพระคลัง คือ

หลวงรักษาสมบัติ	(ตรง)
หลวงทิพสมบัติ	(ตรง)
หลวงเทพสมบัติ	(ตรง)
หลวงวิสูตร	(วิสูตรสมบัติ)

๙.

หมื่นรัตนาคา	(หมื่นรัตนาคารี เห็นจะเป็นที่เราเรียกว่า ราชนาค)
หมื่นสมบัติธิปา	(หมื่นสมบัติบาล)

๒๒๑

๑๐. ผู้เก็บสรรพากร (เห็นจะเป็นเจ้าจำนวน)

พระยาสมบัติไภสร์ (เห็นระตรง)

พระวังสุสาคร

๑๑. กรมม้า

พระศรีสวพัต (พระศรีสุริยพาท)

หลวงทองบุณ (หลวงทรงพล)

๑๒. กรมช้าง

พระยารองพล (พระยาราชวังเมือง)

พระกะบิน (พระกำแพง)

มหานุภาพ (นายมหานุภาพ หุ้มแพร ท้ายช้าง)

ปลัดใจจัด (นายปราบไตรภพ หุ้มแพร ท้ายช้าง)

พันหัว

จิตรกำจร

สรสนิท

พันท้าย

นายปลัด

๒๒๒

ผู้รักษาเชือก

นายสมบัติ

เจ้ากรมโพนช้างโขลง

นันทกะยอสู

(อนันตจอสู)

นันทกะยอดิน

(อนันตยุดัง)

๑๓. ผู้รักษาปืนใหญ่

จงประณีต

เรศดิง

๑๔. กรมเรือ

พระยาราชสงครามต์

(พระยาราชสงคราม)

เจ้ากรมปืนนกสับคาบศิลา

หลวงหระไทย

(หลวงหฤทัย)

ขุนนางแขก

พระยาจุฬา

(พระยาจุฬา)

ศรีวรชรรค์

(ศรีวรชาน)

๒๒๓

แม่กองแขก

หลวงศรียศ (ตรง)

๑๕. ขุนนางจีน

หลวงเจ้าเทพ (หลวงโชฎึก)

หลวงทองศรี (หลวงทองสือ)

หลวงนวโช

หลวงโกยา (โกษาธิสหาก แยกไม่ใช้จีน)

พนักงานรับราชทูต

ราชมนู (ตรง)

เทพมนู (เห็นจะตรง)

ขุนธำรกำนัล (ตรง)

๑๖. ขุนนางพราหมณ์ราชาภิเษก

พระครูพิธิ (ตรง)

พระครูปโรหิต (ตรง)

พระครูพิเชษฐ์ (ตรง)

พระक्रमหิธร (ตรง)

๒๒๔

ท้าวทรงกันดาน	(ตรง)
ท้าวอินทรวง	(ท้าวอินทสุริยา)
ท้าวสงแสง	(ท้าวสมศักดิ์)
ท้าววรจัน	(ตรง)

๑๘. ชื่อข้าราชการในพระมหาอุปราช

หลวงจำแสนยากร	(ตรง)
หลวงกลาโหม	(ตรง)
หลวงพิกิจ	(หลวงเกษตรรักษา)
หลวงใจ	(หลวงไกรโกษา)

๑๙.

พระพิไชยนเรศ	(พิไชยชาญฤทธิ์ วังหลวง)
พระพิชิตนรงค์	(พิชิตนรงค์ วังหลวง)
พระเดโชธา	(เห็นจะเป็นพระอนุรักษโยธา วังหลวง)
พระราชสงครามต์	(เห็นจะเป็นพระมหาสงคราม วังหลวง)

๒๐. ขุนนางกรมช้าง

ขุนคุดจพรรดิ	
ขุนศรีพัว	(ขุนศรีพัว)

๒๑. มหาตเล็ก

หมิ่นมหาฤทธิ์	(หมิ่นมหาตเล็ก)
หมิ่นเดโชย	(หมิ่นเด็กชาย)
หลวงทิพบุป	(หลวงชิตภูบาล)
หมิ่นจันญเบศร์	(หลวงชาญญเบศร์)

เครื่องยศขุนนาง

ขุนนางที่เป็นตำแหน่งอัศวมหาเสนาบดี และเสนาธิบดีวังหลวง ได้พระราชทานเครื่องยศประจำตำแหน่ง ดังนี้

(๑) เจ้าพระยามหาอุปราช พานหมากทอง ๒ ชั้น เครื่องทองคนโททองสลักลาย ชันทองสลักลาย มีพานเงินรอง รองโตนทอง ดาบฝักทอง ข้ออ้อย ๙ ข้อ ประดับพลอย ก้นกลดแพรยอดทอง ขี่เรือเอกไชยลายทอง คฤหเขียนลายทอง อัตราเบี้ยหวัดปีละ ๑๐๐ ชั่ง เวลาเข้าเฝ้าในท้องพระโรง มีพรหมปูเป็นที่นั่ง ใช้ตราตำแหน่งรูปพระพรหมถือฉัตร ทรงหงส์

(๒) เจ้าพระยาอัศวมหาเสนา ที่สมุหพระกลาโหม ได้พระราชทาน พานหมากเครื่องในเงิน คนโททอง ชันทอง สลักลาย มีพานเงินรอง กระโตนเงิน ดาบฝักทองข้ออ้อย เสลียง (กลีบ) บัวลายทอง ก้นสัปทนแพรยอดทอง ขี่เรือรูปคชสีห์ คฤหลายทอง ได้พระราชทานเบี้ยหวัดปีละ ๕๐ ชั่ง ตราคชสีห์ประจำตำแหน่ง

(๓) เจ้าพระยาจักรี เหมือนกับเจ้าพระยาอัศวมหาเสนาทุกอย่าง ผิดกันแต่เรือ และตราเป็นรูปราชสีห์

(๔) จัตตุสมภักทั้ง ๔ คือ ตำแหน่ง พระยายมราช กรมเมือง พระยา
 ธรรมาธิกรณ์ กรมวัง พระยาราชภักดี (พระยาศรีธรรมราช) กรมพระคลัง
 พระยาพลเทพ กรมนา ได้พระราชทานเครื่องยศเสมอกันคือ พานทองมีเครื่อง
 ใน คนโททอง กระโถน (เงิน) ชันทองสลักลาย ดาดเงินรอง ดาบฝักช้อย้อย
 (ทองหรือเงินไม่กล่าว) เสลี่ยงงาสลักลาย กันสัปทนแพร ได้พระราชทานเบี้ย
 หักปีละ ๔๐ ชั่ง ชีเรือกัญญา พนักงานเขียนลาย พระยายมราช ใช้ตรารูปพระ
 ยมทรงสิงห์ พระยาธรรมาธิกรณ์ใช้ตรารูปพระอินทร์นั่งสมาธิ (เห็นจะหมาย
 ความว่า ตราพระนันทิการ) พระยาพระคลังใช้ตราบัวแก้ว พระยาพลเทพ
 ใช้ตรารูปวิหยาธร

ระวางข้างคัน

ชื่อข้างพระที่นั่งที่ทรงเป็นพระคชาธาร

ตามฉบับพม่า

สอบทำเนียบ

๑. เจ้าพญาไชยานุพัทธ์	(เจ้าพระยาไชยานุภาพ)
๒. เจ้าพญาไชยชาญ	(เจ้าพระยาปราบไตรจักร)

ชื่อข้างพลายพระที่นั่งระวางคันซ้ายขวา

ตามฉบับพม่า

สอบทำเนียบ

๑. พลายศรี ไชยจักร	} (ตรง)
๒. พลายจักรมहिมา	
	(จักรมहिมา)

ตามฉบับพม่า	สอบทำเนียบ
๓. พลายมงคลจักรพงศ	(มงคลจักรพาพ)
๔. พลายพิมานจักรพันธุ์	(พิมานจักรพรรดิ)
๕. พลายสวาทพิไชย	(เห็นจะเป็นสวสดีวิไชย)
๖. พลายไกรบุษพนัน	(เห็นจะเป็นไทรภพอนันต์)
๗. พลายกายจักรรัตน	(แก้วจักรรัตน มีในยวนพ่าย)
๘. พลายมัตตะรุงเท	(มัธยมเทศ มีในยวนพ่าย)
๙. พลายกฤษรราช	(เห็นจะตรง)
๑๐. พลายบรรณาเค	(เห็นจะเป็นบรรณาเคนทร)

ข้างเหล่านี้เอาไว้ในโรงข้างเบ้องซ้ายขวา ภายในพระราชนวัง

ข้อข้างพลายระวางใหญ่ซ้ายขวา

ตามฉบับพม่า	สอบทำเนียบ
๑. พลายหัตถ์ดิงวิไชย	(หัตถวิไชย มีในยวนพ่าย)
๒. พลายไอยรรามาศย์	(ไอยราพต มีในยวนพ่าย)
๓. พลายจงจักรพันธุ์	(โจมจักรพาพ มีในยวนพ่าย)
๔. พลายพิมานไชย	(มารพิไชย มีในยวนพ่าย)

ตามฉบับพม่า

สอบทำเนียบ

๕. พลายคชินทรตัน	}	(คชินทรตัน)
๖. พลายสวาทิกุญชร		(สวสติกุญชร)
๗. พลายคชนาเค	}	(เห็นจะเป็นคชนาคินทร)
๘. พลายคชินทราช		(เห็นจะเป็นกรินทราช)
๙. พลายวาสิटक	}	(สารคิชาติตย์ มีในยวนพ่าย)
๑๐. พลายพิษณุจักร		(ตรง มีในยวนพ่าย)
๑๑. พลายสรจจันทร	}	(สรสงคราม ? มีในยวนพ่าย)
๑๒. พลายพรรณชมพู		(บานชมพูทวีป มีในยวนพ่าย)
๑๓. พลายนราวิชิต	}	(เห็นจะเป็นนราวิชิต)
๑๔. พลายฤทธินรามวิไชย		(เห็นจะเป็นฤทธิวิไชย)
๑๕. พลายจุลเตี๊ยะ ประยูตถก	}	(ชนะสิบทิศ คู่กับฤทธิกำจร)
๑๖. พลายไชยเทพอุทิศ		
๑๗. พลายพลภักุทธิสปกศักดิ์	}	(ในยวนพ่าย ฤทธิพระไชยศักดิ์)
๑๘. พลายพลภักุทธิสปลัทธิ		(ในยวนพ่าย รักษาพระไชยศรี)
๑๙. พลายสุรราชสังหาร		(แสนสังหาร คู่กับปราบเมืองแมน)
๒๐. พลายพรหมพาห	}	
๒๑. พลายพรหมพาหุ		

ตามฉบับพม่า

สอบทำเนียบ

๒๒. พลายพรหมหุ	}	
๒๓. พลายพรหมเห		
๒๔. พลายพิษณุไสย	}	(เห็นจะเป็นพิษณุศักดิ์)
๒๕. พลายพิษณุสิทธิ์		(เห็นจะตรง)
๒๖. พลายพิษณุฤทธิ์	}	(เห็นจะตรง)
๒๗. พลายพิษณุรักษ์		(เห็นจะตรง)
๒๘. พลายมโนนมิตร	}	(มโนนมิตร มีในยวนพ่าย)
๒๙. พลายวิจิตรเจษฎา		(ตรง แต่ในยวนพ่ายเรียกอิษฎารมย์)

ข้อข้างพलय (ระวางเพรียว)

ตามฉบับพม่า

สอบทำเนียบ

๑. พลายพิไชยนาเค	}	(พิไชยนาเคนทร์)
๒. พลายคเชมหิมมา		(คเชนทรฤทธิ์)
๓. พลายรัตนบุญชร	}	(ราชาบุญชร)
๔. พลายบวรเอรารา		(บวรไอยรา)
๕. พลายคเชหัสติง	}	(คเชนทรหัสติน)
๖. พลายกรินทรราชา		(ตรง)

ตามฉบับพม่า

สอบทำเนียบ

๗. พลายมงคลรัตนาก	}	(มงคลรัตนาสน์)
๘. พลายราชไกรสร		(ตรง)
๙. พลายสกลโลกา	}	(เห็นจะเป็นขจรโลกา)
๑๐. พลายมหาคชสังข์		(มหาคชสาร)
๑๑. พลายสหังคคชสีห์	}	(สังหารคชสีห์)
๑๒. พลายมณีจักรพรรดิ		(มณีจักรพรรดิ)
๑๓. พลายสวาทิกเชนทร	}	(เห็นจะเป็นสวัสดิกเชนทร)
๑๔. พลายกรินทราชา		(เห็นจะเป็นกเรนทรราชา)
๑๕. พลายวรवारกุล	}	(บวรไวคุณฐ)
๑๖. พลายสุนทรเทพ		(สุนทรเดช)
๑๗. พลายสงไสยพุม	}	(ในยวนพ่าย สิทธิพระสัมพุทธ)
๑๘. พลายสุทธิไชยจักร		(ในยวนพ่าย สุทธพระสมภาร)
๑๙. พลายบรรยงเอรารา	}	(บรรยงก์ไอยรา)
๒๐. พลายสุตสุนง		(สุริยาภิรมย์)
๒๑. พลายลประศักติ	}	
๒๒. พลายรักษธานี		

ตามฉบับพม่า

สอบทำเนียบ

๒๓. พลายฤทธิไกรสร	}	(เห็นจะตรง)
๒๔. พลายขจรวัคค์		(ขจรจักรพาพ)
๒๕. พลายคีรีสรจักรภี	}	
๒๖. พลายตรีสุนาถ		
๒๗. พลายกฤษไชย	}	(ตรง)
๒๘. พลายไกรสรทิศ		(ไกรสรเดช)
๒๙. พลายสุนทรเทพ		
๓๐. พลายตรงภูบาล	}	(ทรงภูบาล)
๓๑. พลายจันทรรักษ์		(สารภี)
๓๒. พลายหรรษพิศ	}	
๓๓. พลายพรหมจรรย์		
๓๔. พลายพรหมพันธุ์		
๓๕. พลายพรหมพักตร์	}	
๓๖. พลายพิษณุรักษ์		(เห็นจะตรง)
๓๗. พลายพิษณุรงค์	}	(เห็นจะตรง)
๓๘. พลายพิษณุพงศ์		(ตรง)
๓๙. พลายพิษณุพันธุ์	}	(เห็นจะตรง)

ตามฉบับหม่า

สอบทำเนียบ

๔๐. พลายมโนรักจำนง	}	(มโนรดจำนง)
๔๑. พลายสุริยาจักร		(ทรงสุรกษัตริย์)
๔๒. พลายจันทประสิทธิ์	}	(เห็นจะแก้เป็น ประกายเพลิงพิช)
๔๓. พลายฤทธิประไลย		(เห็นจะแก้เป็น ฤทธิสังหาร)
๔๔. พลายบุลย์พิฤทธิจำนง	}	
๔๕. พลายพลพิฤทธิจำนง		
๔๖. พลายมานประไลย	}	(มารประไลย)
๔๗. พลายไภยภัตตกัลป์		(ไฟภัทกัลป์)
๔๘. พลายแรงฤทธิกำจร	}	(ตรง)
๔๙. พลายบวรธานี		(ตรง)
๕๐. พลายสุขเพชร	}	(ธนูเพชร คู่กับ สุวรรณกำภู)
๕๑. พลายชนจันทพงศ์		
๕๒. พลายโลรตนาถ	}	(คชาภิมย์เดิมเห็นจะเป็นสุริยาภิมย์)
๕๓. พลายชาติคช		

๕๔. พลายสุริยาภิรมย์ } (คชาภิรมย์ เดิมเห็นจะเป็นสุริยาภิรมย์)
 ๕๕. พลายสมภูจิต } (ชมพุนุท)

ชื่อข้างพงพระที่นั่งระวางใหญ่

ตามฉบับพิมพ์

สอบทำเนียบ

๑. พงเทพลีลา } (ตรง)
 ๒. พงเทพลีลัป } (เทพลีลาส)
 ๓. พงหงสลีลา } (ตรง)
 ๔. พงหงสลีลัป } (หงสาสวรรค์ เดิมเห็นจะเป็นหงสลีลาส)
 ๕. พงสุริยวังขัง } (สุริยโสภา)
 ๖. พงสุรังคราเซ } (สุริยาประพาส)
 ๗. พงสมภารอักษร } (เห็นจะตรง)
 ๘. พงสมพรพิศวร } (เห็นจะตรง)
 ๙. พงอนงค์ศรีสวรรค์ } (ตรง)
 ๑๐. พงอนันตศรีสวงศ์ } (อนันตศรีสวัสดิ์)
 ๑๑. พงอนัญญบรยาง }
 ๑๒. พงอนงบานเย็น }
 ๑๓. พงอนันตสุรังหิ }
 ๑๔. พงอเนกสุรังหิ }

ตามฉบับพม่า

สอบทำเนียบ

๑๕. พังอนันตไกรกง	}	
๑๖. พังอตุลย์ไกรกฤตย์		
๑๗. พังพิจิตไชยธง	}	
๑๘. พังวิมลจินดา		
๑๙. พังวิมลศรีสท้าน	}	(วิมลศรีสदान)
๒๐. พังพิมลศรีสทิต		(วิมลศรีสทิต)
๒๑. พังพิพิธจงภัก	}	
๒๒. พังพิพัฒน์จงพูน		
๒๓. พังพิมลจงพันธ์	}	
๒๔. พังพิจันจงพูน		

(ข้อข้างพัง) (เห็นจะระวางเพรียว) (สำหรับนำและเสด็จ)

ตามฉบับพม่า

สอบทำเนียบ

๑. พังอนุเชจร	}	(สกลเกษร)
๒. พังบวรราเคนทร		(บวรโกสมุภ)
๓. พังเปมบรรยง	}	(เหมราชบรรยงก์ คู่กับเหมราลีลาส)
๔. พังอนงครังจิง		(เห็นจะเป็นอนงครังญวน)

๕. พังพิพัฒน์โกสุม	}	
๖. พังกังภูมิจะปา		
๗. พังมณีรัตนมาลา	}	(รัตนมาลา)
๘. พังปจฺจาปาสวัง		(รัตนานาฏ)
๙. พังกิจจาบรรยง	}	(ปทุมาศบรรยงก์)
๑๐. พังอนงคนารี		(อนงคลีลา)
๑๑. พังวิสาอักษร	}	(เดิมเห็นจะเป็น กิณราอับสร)
๑๒. พังกนิรบัณชี		(ตรงคู่ กิณรีสวรรค์)
๑๓. พังราชสุรงค์	}	(ราชสุรงค์)
๑๔. พังสรพรมพิมล		(สรพวงค์พิมล)
๑๕. พังสกลโกสุม	}	(ตรง)
๑๖. พังไกรภูริสสมิ		(ภูมรีรัตน)
๑๗. พังเทพประภา	}	(ตรง)
๑๘. พังเทพาประพัธ		(เทพาประพาส)
๑๙. พังสุรยลีลา	}	(ตรง)
๒๐. พังสุรียัลลั		(สุรียาลีลาส)

๒๑. พังปุจะมัลลา	}	(บุษบันโสภา)
๒๒. พังปุจะปากุล		(บุษบากร)
๒๓. พังเกจุนโสภา	}	(เกษรโสภา)
๒๔. พังเกศาสุนทร		(เกศาสาวคนธ์)
๒๕. พังโกสุมพชนี	}	(โกสุมภณี)
๒๖. พังโกสีย์อัคร		(โกสีย์อับสร)
๒๗. พังคเชนทร์จัน	}	
๒๘. พังรังษังพิมล		

ข้อระวางมัตัน

ม้พระที่นั่งพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาสำหรับทรงตามนามวัน ๘ วัน

๑. เจ้าพระยาอานันท์ เสรฐ (เจ้าพระยาอาชาชาติ) ช้าย
๒. เจ้าพระยาราชพาหนะ (ตรง) ขวา

ม้แดงสำหรับทรงวันอาทิตย์ ๘ ม้ (ระวางใหม่วันละ ๑๒)

๑. ดินครยัสมี (ทินกรรศมี)
๒. มณีปราณ (รพีพรรณ เดิมอาจจะเป็นมณีพรรณ)
๓. เหมบรรยงค์ (สุริยบรรยงค์ เดิมอาจจะเป็นเหมบรรยงค์)
๔. หงสพิมาน (ตรง)
๕. โลหิสต์ (โลหิสต์)

๖. สารพรรณาส (สรรพางค์รัต)
๗. อตุลรัตน (เดิมกำพลรัตน์ แก่เป็นกำพลพัลลต
เดิมอัสตงคต เป็นคู่)
๘. บัทมราช (เดิมบัทมราช เดิมบัสวหล้าชั้นเป็นคู่)

ม้าขาวสำหรับทรงวันจันทร์ ๘ ม้า

๑. สุกฤษดิ์ (สังขรัตน์ เดิมอาจจะเป็นสุกฤษดิ์)
๒. ศิริประภาศร (ศรีประภาศร)
๓. ศิริสุนันท์ (แสงศศิธร เดิมอาจจะเป็นสีศศิธร)
๔. เจสรจันทร์ (เชจรจันทร์)
๕. ตาวิจะตารา (ตารินทตารา ม้าปลั่งวันพุฒ)
๖. พาหะพิมาน (พาหะพิมาน ม้าปลั่งวันพุฒ)
๗. รัตนมัลลา
๘. รูปาภิรักษ์

ม้าสีม่วง กะเลี้ยวสีจันทน์ สำหรับทรงวันอังคาร ๘ ม้า

๑. ชมพูนัด (ชามพูนัด ม้าปลั่งวันพุฒ)
๒. สหัสสรังสี (ตรง แต่เป็นม้าปลั่งวันพุฒ)
๓. บวรรัสมิ (เกสรสินี เดิมอาจจะเป็นบวรรัสมิ)
๔. สุนทรียุค (ภูมิรัตน์ เดิมอาจเป็นสุนทรียุค)
๕. อุดมพิลาป

๖. โภสสพน์
๗. วิสุโชติ
๘. วิโรหารุง

ม้าสี่แสด (สี่ปลั่ง) สำหรับทรงวันพุธ ๓ ม้า

๑. ฐปาสวัต
๒. ภัทรวิสุทธิ
๓. วิสุทโสภา (เดิมวิสุทธิโสภา แก่เป็นทิพยโสภา)
๔. สุตาทิน (เดิมสุธาทวิป แก่เป็นสุธาทิพ
วันอังคารทั้ง ๒ ม้า)
๕. ทิพยโสภา
๖. ปรมามริต
๗. วรรัศมี (วรเรศมี)
๘. ศิริสท้าน (ศรีเสาวภาค)

ม้าเหลืองสำหรับทรงวันพฤหัสบดี ๔ ม้า

๑. กิจจุนงรชน (สุพรรณศฤงคาร)
๒. กิจจุนพิสิทธ์ (กาญจนพิจิตร)
๓. เหมมงคล (ตรง)
๔. หยรุทรตัน (ไทรญรัศมี)
๕. กนตภูจา (กนกภูษา)

- ๖. สาคูรัตน (จำรูญรัตน)
- ๗. ชามณีขันธ์ (จามนิกร)
- ๘. ชาปรมัต (จามรมาศ)

มัลลย (แซมผ่าน) สำหรับทรงวันศุกร์ ๘ ม้า

- ๑. อนันตสีหส์ (อนันตสีหสน)
- ๒. อากาศพิมาน (ตรง)
- ๓. พาหะวหา (พาหะวหาร)
- ๔. ปารุตหงส์ (วายุพาหะ เดิมอาจจะเป็นมารุตพงศ์)
- ๕. เมฆมาลา (ตรง)
- ๖. เมฆาพิลาป (เมฆาพิลาส)
- ๗. วิวัชเวหา (วิเวกเวหา)
- ๘. วิลาหก (พลาหก)

ม้าดำสำหรับทรงวันเสาร์ ๘ ม้า

- ๑. กาพาคีรี (ตรง คู่กับ ศรีอินธการ)
- ๒. นิลาวง (เดิมอาจจะเป็น นีลาวรรณ แก่เป็นนิลวรรณ คู่กับนิลพาหุ)
- ๓. สารพัน (สยามพรรณ)

๒๕๐

๔. อชังสุต (อัญชันโชติ)
๕. กาพอาชา (เดิมอาจเป็นกาพอาชา แก้วเป็นกฤษณาภรณ์)
๖. วรวานิล (ตรง)
๗. สิงขรินทรรัต
๘. บัทมกาลา

รวมม้าพระที่นั่ง ๕๔ ม้า

รถพระที่นั่ง

สุวรรณคัจฉฐาน

นภักปจตุต

จักรรัตนบุญา

วิชัยรัตน

(ชื่อรถพระที่นั่งทั้ง ๔ นี้ ไม่รู้ว่าอย่างไรจะถูก เพราะไม่มีอะไรสอบ)

ชื่อเรือพระที่นั่ง

๑. ทินครุฑ (ที่นั่งครุฑ) ศีรษะครุฑ (มงคลสุบรรณ)
๒. ทินหงส์ (ที่นั่งหงส์) ศีรษะหงส์ (สุพรรณหงส์)

๓. ทินกิง (ตีนังกิง) ศีรษะช่อดอกไม้ (เห็นจะหมายว่า
ลายกระหนก)

๔. เอกไชย ศีรษะช่อดอกไม้

๕. ทองควินปลา (ทองขวานฟ้า)

๖. (ตีนัง) ไกรสรमुख มรุธ (ไกรสร मुख มณฑป?)

๗. นาคเณร (นาคเหรา) ศีรษะนาค

๘. นาคवासกรี (ตรง) ศีรษะนาค

เรือพระตีนัง ๘ ลำ มีปราสาท (บุษบก)

ชื่อเรือขบวน

มังคลมหรนพ ศีรษะสิงห์ (มังคลมหรณพ)

มังคลสุตฤตบันโจ ศีรษะสิงห์

โถมหรนพ โต

ดิสุตเศยศรี โต

ศิริเอกเศย (ศรีประสุนทรไชย)

ไกรสร (ไกรสรจักร)

ศิริพิमानไชย (ชลพิमानไชย เดิมอาจจะเป็นศรีพิमान

ไชย คู่กับไกรสรมาศ

พิศปะระตยา

อลงกฏนาวา (เห็นจะตรง)

หงส์ทอง	(น่าจะเป็เนกไฮยเหิรหาว คู้ซั๊ก)
ลาวทอง	(เอกไฮย หลาวทอง คู้ซั๊ก)
นรสีหวิสุทธิไชยชิน	มนุสสีห์
นรชิน ทหวิน อากาศ	มนุสสีห์
ชินหรัตนาด	สิงห์โต (น่าจะเป็นครุทเหิรเห็จ)
ชินหัสสนาวา	โต (น่าจะเป็นครุทเด็ร็จไตรจักร)
โลโต แดก ปุปะแวก	(น่าจะเป็นคระปี่ราญรอนราพณ์)
โลโต แดก ปุปะวัง	(น่าจะเป็นคระปี่ปราบเมืองมาร)
เชยสวัต	(เห็นจะเป็เนกไฮยสวัตดี)
เชยรัตนพิมาน	(ไฮยรัตนพิมาน)
อังวะ เรือพม่า	(เห็นจะเป็เนกเรือกระแซ)
สุรพิมาน เรือพม่า	
นุปปสิต เรือพม่า	
โลกา	
คชคีรี	(คชสีห์ เรือสมุทกลาโหม)
ราชคีรี	(ราชสีห์ เรือสมุทนายก)
ม้า	(เรือปลัดทูลฉลองมหาดไทย)
เลียงผา	(เรือปลัดทูลฉลองกลาโหม)
เรื่อ	

๒๔๓

สมณศักดิ์

สมเด็จพระสังฆราชา	(สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ) พระสังฆราชฝ่ายคามวาสี
สังฆราชา	(พระวันรัต) พระสังฆราชฝ่ายอรัญวาสี
พระพิมล	(พระพิมลธรรม)
พระเทพมุนี	(ตรง)
พระเทพภาว	(ตรง)
พระเทพโมลี	(ตรง)
พระอุบาลี	(ตรง)
พระสิวลี	
พระพุทฺธโฆษา	(ตรง)
พระธรรมโกดม	(ตรง)
พระพุทฺธ	(พระพุฒจารย์)
พระมหามงคลเทพมุนี	(ตรง)
พระวินัยธร	(ตรง)
พระวินัยธรรม	(ตรง)
พระสมุห์	(ตรง)
พระใบฎีกา	(ตรง)

รวม ๑๖ รูป

ข้อป็นใหญ่สำหรับกรุงศรีอยุธยา

ตามฉบับพม่า	สอบทำเนียบ
มหาเวก	(มหาฤกษ์)
มหาไชย	(ตรง)
มหาจักร	(ตรง)
มหากาล	(มหากาฬ)
พินาศหงสา	(ชนะหงสา)
ชวาแตก	(ตรง)
อังวะแตก	(ตรง)
	(น่าจะมีชื่อลแวกพินาศอีกบอก ๑)
พินาศสังหาร	(เห็นจะเป็นพิฆาตสังหาร)
มานพิมาศ	(มารประโลย)
ภิรมย์स्ता	(เห็นจะเป็นภิรมย์สถาน)
ตาปขาวกุกวัด	(ตาปขาวกวาดวัด)

ราชประเพณีกรุงศรีอยุธยา

พระราชพิธีราชาภิเษก

ตามตำนานซึ่งมีมาในพระตำราราชาภิเษกนั้น กล่าวว่าแต่เดิมมีต้นมะเดื่อใหญ่ต้นหนึ่ง อยู่ข้างทิศตะวันออกพระมหานครราชธานี ไม้สูงห่างไกลนัก อยู่มามะเดื่อต้นนั้นล้มลง โดยมีได้มีลมพายุพัดให้โคน ต้นมะเดื่อที่ล้ม

นั้นหันยอดมาสู่ทิศปรางคปราสาทในพระราชวัง เป็นมงคลนิมิตอันประเสริฐ
 พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาจึงโปรดให้เอาไม้มะเดื่อนั้นมาทำตั้ง สำหรับประทับสร่ง
 พระกระยาสنانในการมงคลเช่นพระราชพิธีราชาภิเษกเป็นต้น พระองค์ย่อม
 ประทับเหนือพระที่นั่งตั้งไม้มะเดื่อ สร่งพระกระยาสنانก่อนแล้ว (จึงเสด็จ
 ไปประทับพระที่นั่งภัทรบิฐ) มุขอำมาตย์ถวายเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ คือ
 พระมหามงกุฏ ๑ พระแสงขรรค์ ๑ พัดวาลวิชนี ๑ ธำมรงค์ ๑ ฉลองพระ
 บาท ๑ ขณะนั้นพราหมณ์ปุโรหิตก็ถวายพระพรและเป่าสังข์ทักษิณวัฏฏ์ เจ้า
 พนักงานตีกลองอินทเทรี และชาวประโคมก็ประโคมเครื่องเบญจดุริยางค์
 ขึ้นพร้อมกัน แล้วพระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกประทับราชบัลลังก์ อันปูลาด
 ด้วยหนังพระยาราชสีห์ เสนาพดุมายด้วยเผ่าทูลละอองธุลีพระบาทพร้อมกัน
 ถวายพระนาม อันจารึกในพระสุพรรณบัฏ มีกรอบประดับด้วยแก้วมณี
 และมีพานทองรองรับ พระนามพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ตามที่จารึกในพระ
 สุพรรณบัฏ

ตามฉบับพม่า

อะอาเปกขศิริ

สมเด็จพระบรมราชาธิราช

รามาริบัติ ศิริจันปัจจุ

มหาจักรกวัตติงสรพยาธิบัติ

ศิริสังจ้ง

ลองสอบดู

น่าจะขึ้น "โอม" อะโรลง "ศิริ"

สมเด็จพระบรมราชาธิราช

รามาริบัติ ศรีสรรเพชญ์ บรม

มหาจักรพรรดิศวร ราชาธิบัติ

ศรีสุจวิต

ตรีสสัง	ทศพิธธรรม
หังจักกวาพย	มหันตจักรวาฬินทร
สุริเยนทราธิบดี	สุริเยนทราธิบดีนทร
ทหรินหรังนทยาทาปติ	ทหรินทรธาดาธิบดี
ศรีวิบูล	ศรีวิบูลย
คุณะปักขจิตตะ	คุณเอกนิฐ
เนตตะจิตตจุติ	เมตจิตต์ รุจิตร
ภวนาติตรังคิ	ภวนาติตยฤทธิ
พรหมเทวาเทภดี	พรหมเทวาติเทพ (นฤปดินทร)
ภุมินทรราชรัตนากาส	ภุมินทรราชรัตนากาส
มุกทิวศ์	สมมุกทิวศ์
องค์เอกาทศรฐ	องค์เอกาทศรฐ
วิสูตรสวาตร	วิสุทธิสามารถ
บรมติโลกนาม	บรมไตรโลกนาถ
อาทวิชัย	อาชชยาวิชัย วไลย
สมุทยทโยมนันต	สมุทไทยดโรมนันต
อนันต์คุณะ	อนันตคุณ
วิบูลสุนทรธรรมิกราช	วิบูลสุนทรธรรมิกราช
เดชรัตมิล	+ +

ตามฉบับพม่า

ลองสอบดู

โลกนาถวิมลราชราภิเชจโลก + ราชฉิราช + +

เดชทศพลญาณณะสมันตะ + + + + +

มัตันตะ ภาริตตะวิไชย + + + + +

อสุรยาว บั๊กก ชัตติวงศ + + + ชติยวงศ

องครามาธิบดี องครามาธิบดี

ตรีภูวนาปิ้ง ตรีภูวนาพิเศษ

โลกเชษฐวิสุทธิ มกุฎรัตนโลกโมลี โลกเชษฐวิสุทธิ มกุฎรัตนโลกโมฬี

ลัปทุมมสุริยวงศ ศรีปทุมมสุริยวงศ

องค์อัจจุ องค์—

พุทธังกุล พุทธางกูร (บรมบพิตร)

(เห็นจะเป็นพระนามถวายสมเด็จพระเจ้าสุริยามรินทร์ ที่ × วัณัน

ไม่รู้ว่าจะสอบเป็นอย่างไรได้)

ต่อมาพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาเสด็จโดยกระบวนแห่พยุหยาตราเลียบพระนคร และมีการสมโภชพระนครอันมีนามว่า (กรุง) เทพมหานคร บวรทวาราวดี ศรีอยุธยา มหาติลกภพนพรัฐ ราชธานีบุรีรมย์

เมื่อเสร็จการพระราชพิธีแล้ว พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาโปรดให้เอาทองคำมาชั่งน้ำหนักเท่าพระองค์ ทรงสร้างพระพุทธรูปและให้ทำเงินบาทพดด้วง เงินสลึง เงินเฟื้อง โดยน้ำหนักอันถูกต้องตามโบราณราชประเพณี อนึ่งโปรดให้งดเว้นไม่เก็บส่วยสาอากร ๓ ปี และทรงพระกรุณาโปรดให้ปล่อยนักโทษ ซึ่งติดอยู่ในเวรจำนั้นด้วย

๒๔๘

พระราชพิธี ๑๒ ราศีตามพระตำรา
เดือน ๕

พระราชพิธีละแสงสุก (เกลิงศก) เมื่อสงกรานต์ (๑) (พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาเสด็จไป) สรงน้ำพระ (พุทธปฏิมากร) ศรีสรรเพชญ์ (เทวรูป) พระพิฆเนศวร (๒) โปรดให้นิมนต์พระสงฆ์ราชาคณะเข้ามาสรงน้ำ และรับพระราชทานอาหารบิณฑบาต และจัดบุ๋จจัยทานที่ในพระราชวังทั้ง ๓ วัน (๓) ทรงก่อพระเจดีย์ทรายที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ และมีการฉลองพระเจดีย์ทรายด้วย (๔) ตั้งโรงท่อนานเลี้ยงพระและราษฎรซึ่งมาแต่จตุรทิศ มีเครื่องโภชนาหารคาวหวาน น้ำกิน น้ำอาบและยารักษาโรค พระราชทานทั้ง ๓ วัน

เดือน ๖

พระราชพิธีจรดพระนังคัล (คือแรกนาขวัญ) พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา โปรดให้พระภิกุมาร (พระจันทกุมาร) แรกนาต่างพระองค์ ส่วนพระมเหสีนั้นก็จัดนางเทพีต่างพระองค์เหมือนกัน ผู้แรกนานั้นเสลี่ยงเงิน มีกระบวนแห่เป็นเกียรติยศ แห่ไปยังโรงพิธีซึ่งตั้งที่ตำบลวัดผ้าขาว? ครั้นถึงเวลามงคลฤกษ์ พระภิกุมารถือคันไถอันเทียมโคอุสุภราช (ออกญา) พลเทพจงโคไถ ๓ รอบ นางเทพีหว่านพรณข้าวเสร็จแล้ว จึงปลดโคอุสุภราชออกให้กินน้ำ และถ่วงา ข้าวเปลือก ถ้ากินสิ่งใดก็มีคำทำนายต่าง ๆ ภายในเวลาการพระราชพิธีจรดพระนังคัล ๓ วัน^{นี้} ยกพระราชทานภาษาคำท่า และอากรขนอน

๒๔๕

ตลาดแก่พระภิกษุมาร เมื่อได้ทำพระราชพิธีจรดพระนังคัลแล้ว ราษฎรจึงลงมือไถหว่าน ทำนาได้

เดือน ๗

พระราชพิธีตุลาการ พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาเสด็จประทับเหนือสุวรรณราชบัลลังก์ ทรงสะเดาะพระเคราะห์ แล้วทำพระราชพิธีมัจฉากิเชก แล้วเอาเงินบาทหั่งให้หนักเท่าพระองค์ พระราชทานแก่พราหมณ์

เดือน ๘

พระราชพิธีอาสาร พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา (๑) ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลวชนาค เป็นภิกษุบ้าง สามเณรบ้าง รวมจำนวนเท่าพระชนมายุ (๒) มีการมหรสพสมโภชพระพุทธสิรินทร (ในหนังสือเรื่องนี้หมายความว่า พระพุทธสิหิงค์) ๓ วัน ๓ คืน (๓) ทรงหล่อเทียนพรรษาจบพระหัตถ์แล้วในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ส่งไปถวายเป็นพุทธบูชาตามพระอาราม ทั้งในกรุงและหัวเมือง

เดือน ๙

พระราชพิธีนารายณ์ปรมสินธุ มีการมหรสพที่พระที่นั่งมหาปราสาทบุญญารัตนา (เบญจรัตนมหาปราสาท) พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาทรงมูรธาภิเชก แล้วเปลื้องเครื่องทรงเมื่อทรงสนาน พระราชทานแก่พราหมณ์

เดือน ๑๐

พระราชพิธีภัทรบท (๑) พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาทรงฉลองพระภิกษุสามเณร ซึ่งทรงพระกรุณาให้บวชเป็นนาคหลวง (๒) พวกพราหมณ์ทำพิธีรำขอทอดเชือกตามเชือก (๓) สนานช้างต้น ม้าต้น

๒๕๐

เดือน ๑๑

พระราชพิธีอาศวยุช (๑) พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาทรงเรือพระที่นั่งกิ่ง
ลำ ๑ พระอัครมเหสีทรงลำ ๑ แข่งเรือกัน แล้วโปรดให้เสนาอำมาตย์ทั้ง
หลายแข่งเรือกันโดยอันดับ ทำพระราชพิธีนี้ตั้งแต่วันขึ้น ๑๔ ค่ำ จนแรมค่ำ
๑ รวม ๓ วัน พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาทรงเครื่องขาว พระมหามงกุฎก็ทำด้วยเงิน
(๒) เวลากลางคืนพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาเสด็จลงลอยพระปี่ปอทิศถวายเป็น
พุทธบูชา แล้วเสด็จลงเรือพระที่นั่งกิ่งประทับยืนไปในเรือ พร้อมด้วยเรือ
เสนาอำมาตย์อันประดับด้วยประทีปแท่นเสด็จรอบพระนคร (๓) มีการเลี้ยง
ลูกขุนพระราชทานข้าราชการทั้งปวง (๔) เสด็จพระราชดำเนินพระราชทาน
พระกฐินตามพระอารามในกรุง ส่วนพระอารามตามหัวเมืองนั้น พระราช
ทานไปให้เจ้าเมืองกรมการทอด

เดือน ๑๒

(๑) พระราชพิธีจองเปรียง ตามประทีป (ชักโคม) ในพระราช
วังและตามบ้านเรือนทั้งในพระนคร นอกพระนครทั่วกันกำหนด ๑๕ วัน (๒)
ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ โปรดให้ทำจุลกฐิน คือทอดผ้าให้เสร็จในวันเดียว แล้ว
(เอาผ้าผืนนั้นพระราชทานพระกฐิน)

เดือนอ้าย

พระราชพิธีคลิม (น่าจะหมายความว่าขอลม) คือพิธีชักว่าวเรียกลม

๒๕๑

เดือนยี่

พระราชพิธีบูชาภิเชก ตั้งพระมณฑป เอาดอกไม้ ๗ สีมาเรียงไว้ พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาเสด็จประทับเหนือบัลลังก์ดอกไม้นั้น จำเริญพระนขาแล้ว พราหมณ์จึงถวายมูรธาภิเชก

เดือน ๓

พระราชพิธีขึ้นค่อ (น่าจะหมายความว่าชานะเทาะห์) (คือพิธีเผาข้าวก็เป็นได้ แต่รายการพิธีที่กล่าวในหนังสือนี้ เป็นพระราชพิธีตรียัมพวายไป) คือ ตั้งเสาสูง ๔๐ ศอก ๒ เสา กว้าง ๘ ศอก มีชื่อ เอาเชือกผูกแขวนแผ่นกระดานแผ่น ๑ ยาว ๔ ศอก กว้าง ๒ ศอก พราหมณ์ ๔ คนขึ้นนั่งเหนือกระดานนี้โล้ชิงช้า ช่างหน้าชิงช้ามีเสาสูง ๔๐ ศอก บักอีกเสา ๑ เอาเงิน ๔๐ บาทใส่ถุงห้อยไว้ที่เสานี้ ให้พราหมณ์โล้ชิงช้าไปคาบเงินที่ห้อยไว้ ถ้าคาบได้ก็ได้เงินนั้น ถ้าและคาบมิได้พราหมณ์นั้นก็ต้องถูกฝังดินเพียงบนเอนและไม้กระดานชิงช้านั้น เมื่อเสร็จการพิธีแล้ว เอาลงฝังไว้ในแผ่นดิน ในการพระราชพิธีนี้ พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาโปรดให้ (ออกญา) พลเทพ เสนาบดีกรมนาต่างพระองค์ แท้ไปยังที่พราหมณ์โหนดชิงช้า นั่งในมณฑป แต่เอาเท้าลงดินได้แต่ข้างเดียว ถ้าเมื่อย เผลอเอาเท้าลงดินทั้ง ๒ ข้างแล้ว ถูกปรับของที่ได้รับพระราชทาน คือ ส่วยและอากรซึ่งมาแต่หัวเมืองต่าง ๆ ตลอดจนเครื่องราชบรรณาการที่เข้ามาในระหว่างพิธีนั้น ต้องตกเป็นของพราหมณ์

๕๕
หงส์

เดือน ๔

พระราชพิธีสัมพัจฉรฉิน พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาโปรดให้นิมนต์พระสงฆ์เข้ามาเจริญพระพุทธมนต์ ๓ วัน และสวดอาฎานาฎิยสูตร เวลาสวดมนต์นั้น พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาทรงพระมหามงคลอันผูกต่อกับสายสิญจน์ ครั้นถึงวันคาร์ป ๓ ซึ่งสวดอาฎานาฎิยสูตร เจ้าพนักงานยิงปืนใหญ่น้อยรอบทั้งกำแพงพระราชวังและกำแพงพระนคร เมื่อเสร็จการพิธีแล้ว ให้เชิญเครื่องราชกกุธภัณฑ์สรรพาวุธมาประนมามนต์ และประนมามนต์ข้างต้น ม้าต้นด้วย เป็นเสร็จการพระราชพิธี ๑๒ ราตรี ซึ่งมีตามตำรากรุงศรีอยุธยาแต่เพียงเท่านี้

ประเพณีเสด็จออกแบกเมือง

เมื่อมีราชทูตต่างประเทศเข้ามาสู่พระนคร ธรรมเนียมรับราชทูตโปรดให้จัดการดังนี้ คือในท้องพระโรงที่เสด็จออก หน้าราชบัลลังก์ (เห็นจะเป็นหน้าพระที่นั่งบุษบกมาลา) ตั้งเศวตฉัตร ๕ คัน ท้องพระโรงข้างซ้ายขวา ตั้งเครื่องสูงข้างละ ๖ คัน มีบังแทรกตั้งสลับน หน้าราชบัลลังก์ลงมawang แทนทองปุกามะหยี่ปักกลดลายทองคลุมแทน ๑ ตั้งพานทองแว่นฟ้าเหนือแทนทองนั้นสำหรับรับพระราชสาส์น และมีโต๊ะตั้งพานทองอีก ๖ โต๊ะ ตั้งเครื่องราชูปโภค มีพานพระขันหมากและพระสุพรรณศรีเป็นต้น ต่อออกมาจัดที่สำหรับเสนาอำมาตย์ใหญ่ผู้น้อยเฝ้าตามตำแหน่ง เป็น ๘ แถว รวมจำนวนข้าราชการที่เข้าเฝ้าในท้องพระโรง ทั้งฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวา ๔๐๐ มหาดเล็กเฝ้าฝ่ายซ้ายขวาใกล้พระราชบัลลังก์ประมาณ ๕๐ ข้างหน้าพระลานแต่พระที่นั่ง

ออกไปจนถึงประตูแดง มีพลทหารแต่งตัวดีอาวุธประจำกายชาวขางละ ๕๐๐ คน และปลูกประรำยืนพระยาขางเผือกขางพระมหาปราสาท ขางเผือกนั้น แต่งเครื่องไหมทองซึ่งได้มาแต่เมืองฝรั่งเศส และมีตาข่ายปกกระพอง (เห็นจะหมายความว่าตาข่ายล้อม) ที่เท้าขางใส่กำไล เครื่องยศสำหรับขางเผือกมีสัปทน อ่างทองสำหรับน้ำกิน ถาดเงินสำหรับใส่กล้วย ใส่หญ้า ขอบข้างคร่ำทอง นอกจากขางเผือกยังมีขางตัน แต่งเครื่องพร้อมออกยืนประรำอีก ๔ ขาง และมีม้าตันออกยืนประรำ ๔ ม้า ล้วนมีเครื่องยศ คือ อ่างทองสำหรับน้ำกิน ถาดเงินสำหรับใส่หญ้า ถั่ว ข้าว มีสัปทนและสับตัดทองคร่ำทอง

ครั้นถึงเวลากำหนด พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาแต่งพระองค์ทรงเครื่องราชาภรณ์ ทรงพระมหามงกุฎ และพระแสงสำหรับพระองค์ เสด็จออกประทับพระราชบัลลังก์ เจ้าพนักงานไชยพระวิสูตรทั้ง ๒ ขาง และบรรเลงเครื่องประโคม มีสังข์ แตร และกลองเป็นต้น เมื่อสุดเสียงประโคมแล้ว พรหมลากัง (ไม่รู้ว่าเป็นใคร) เทพมณู ราชมณู เจ้าพนักงานรับราชทูตชูพุ่มดอกไม้ทอง ข้าราชการกราบถวายบังคม ๓ ลา แล้วนำราชทูตเข้าไปถวายบังคมอีก ๓ ครั้ง นับ ๗ ที่ตามตำแหน่ง ขุนทหารกำนันเชิญพานหมากไปตั้งให้ราชทูต

ถ้าเป็นราชทูตเมืองใหญ่ เสด็จออกรับที่พระราชบัลลังก์มุขกระสัน (เห็นจะเป็นพระที่นั่งบุษบกมาลา ดังกล่าวมาแล้ว) และทรงเอื้อมพระหัตถ์ต้อนรับพระราชสาส์นเอง ถ้าเป็นแต่ราชทูตเมืองน้อยเสด็จออกที่พระราชบัลลังก์มุขเด็จ (ราชทูตเผ่าที่ซาลาหน้า) พระที่นั่งเมื่อมีพระราชปฏิสันถารพอสมควรแล้ว ชาวที่ชักพระวิสูตรปิด พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาเสด็จขึ้น ขณะนั้นชาวประโคมก็ประโคมขึ้นพร้อมกัน ข้าราชการกราบถวายบังคม ๓ ลาอีกครั้ง ๑

ประเพณีกระบวนแห่เสด็จประพาส

ลักษณะการที่พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา เสด็จโดยกระบวนแห่นั้นมีเป็น ๓ อย่าง ถ้าเสด็จโดยปกติ มีทหารราบถือศัสตราวุธ คือปืนและดาบเป็นต้น แห่เสด็จเป็น ๒ สาย ๕ กอง พระเจ้ากรุงศรีอยุธยานั้นแต่งพระองค์โดยปกติ ส่วนเสนาอำมาตย์ ซึ่งแห่เสด็จก็ไม่ได้แต่งเต็มยศ

กระบวนแห่เสด็จอย่างกลาง กระบวนทหารที่แห่เสด็จเดินเป็น ๔ สาย แต่จำนวนพล ๕ กองเหมือนกัน (น่าจะเป็น ๗ กอง) ส่วนพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ทรงพระมหามงกุฎ และเครื่องราชาภรณ์ ผู้ที่เข้ากระบวนเสด็จ แต่งตัวเต็มยศตามบรรดาศักดิ์

ถ้าเสด็จเป็นกระบวนพยุหยาตราอย่างใหญ่ ทหารที่แห่เสด็จ ๙ กอง พลทหารล้วนสวมเสื้อแดงหมวกทอง แห่เสด็จเป็น ๔ สาย มีกระบวนช้างเชน ช้างขาว ส่วนกระบวนการมงคล (เห็นจะหมายความว่าเครื่องพระพิชัยมงคลแห่เสด็จ) คือ ธงชัยกระพือธวัช ๔ ชั้น (เห็นจะหมายความว่าธงกระบี่ธวัช แต่ ๔ ชั้นจะหมายความว่ากระไรไม่เข้าใจ) เบื้องหลังธงชัยธงสวัสดิธวัช ๔ ชั้น (น่าจะเป็นครุฑธวัช แต่ทำไมจึงเอาไปไว้หลัง ไม่เดินคู่กัน ไม่เข้าใจ) มีฉัตรชัยโก ๙ ชั้น ๔ คัน ฉัตรชั้นเดียว ๔ คัน พัดโบก ๔ เล่ม จามร ๔ คัน ทานตะวัน ๔ คัน บังสุริย์ ๔ คัน และพ้องชัย กลองชนะ สังข์ แตร ๔ (รายการตอนนี้อย่าง ไม่มีประโยชน์ที่จะสอบ) ส่วนพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ถ้าเสด็จโดยกระบวนพยุหยาตราใหญ่ออย่างนี้แล้ว ย่อมทรงเครื่องราชาภรณ์เต็มพระเกียรติยศ พระราชวงศานุวงศ์ และเสนาอำมาตย์ก็แต่งเต็มยศเหมือนกัน

ประเพณีสร้างการพระบรมศพ

เมื่อสมเด็จพระเจ้ามหาธรรมราชา พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาสวรรคตได้จัดการพระบรมศพตามโบราณราชประเพณี ดังนี้ คือ สร้างน้ำชำระพระบรมศพ สะอาดแล้ว ถวายพระสุคันธสร้างพระบรมศพ แล้วเอาผ้าคลุมบรรทม มีลายริมเงินคลุมพระบรมศพไว้ จนถึงเวลา (พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่) สร้างพระบรมศพ ครั้นสร้างเสร็จแล้วถวายพระภูษาอาภรณ์ทรงพระบรมศพ และทรงสังวาลและพระขรรค์ (เชิญพระบรมศพสู่พระบรมโกศ) ประดิษฐานไว้ยังพระแท่นในพระมหาปราสาท

ประเพณีสมโภชพระราชกุมาร

พระราชโอรส และพระราชธิดาของพระเจ้ากรุงศรีอยุยานั้น มีประเพณีที่ได้สมโภช ๑๐ ครั้ง คือ

๑. เมื่อประสูติแล้วได้ ๓ วัน โปรดให้สมโภชครั้ง ๑
๒. ประสูติได้เดือน ๑ โปรดให้สมโภชขึ้นพระอุกร์ ๑
๓. เมื่อพระชันษาราว ๗ เดือน ๘ เดือน ๙ เดือน คือ เมื่อพระหนัดขึ้น โปรดให้สมโภชครั้ง ๑
๔. พระชันษาล่วงขวบ ๑ แล้ว เมื่อพระกุมารนั้นทรงพระดำเนินได้ โปรดให้สมโภชครั้ง ๑
๕. เมื่อพระชันษาล่วง ๓ ขวบแล้ว เมื่อพระราชกุมารลงสรลงน้ำได้ โปรดให้สมโภชครั้ง ๑

๖. เมื่อพระชันษาได้ ๙ ขวบบ้าง ๑๐ ขวบบ้าง ๑๑ ขวบบ้าง
ทำพระราชพิธีโสกันต์ โปรดให้สมโภชครั้ง ๑
๗. เมื่อพระชันษาได้ ๑๓ ขวบ ถ้าเป็นพระราชโอรสทรงผนวชเป็น
สามเณร ถ้าเป็นพระราชธิดา ทรงผนวชเป็นชี โปรดให้
สมโภชครั้ง ๑
๘. เมื่อพระชันษาได้ ๑๖ หรือ ๑๗ หรือ ๑๘ หรือ ๑๙ ทำการ
วิวาหมงคล โปรดให้สมโภชครั้ง ๑
๙. เมื่อพระชันษาได้ ๒๑ (ถ้าเป็นพระราชกุมาร) ทรงผนวชเป็น
พระภิกษุ โปรดให้สมโภชครั้ง ๑
๑๐. เมื่อพระชันษาได้ ๒๕ ทำพิธีมงคลเบญจกิริยา คือ (พิธี
เบญจเพล) โปรดให้สมโภชอีกครั้ง ๑

ว่าด้วยเกียรติยศกรมพระราชวังบวร

กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ซึ่งเป็นพระมหาอุปราชนั้น ได้รับ
พระราชทานผลประโยชน์กึ่งหนึ่งของพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา และตามประเพณี
ในกรุงศรีอยุธยานั้น กรมพระราชวังบวรเป็นผู้รับพระราชโองการของพระเจ้า
กรุงศรีอยุธยา ประกาศสั่งในพระนครทั้ง ๔ ตำบล ๘ ตำบลว่า ในวันพระ
เดือนละ ๔ วันนั้น ห้ามมิให้พวกพราหมณ์และชาวประมงทำปาณาติบาต และ
ห้ามมิให้ใช้โคกระบือที่มึนเมา หรือโคกระบือที่ลูกยังไม่หย่านม อีก

ประการ ๑ มีพระราชกำหนดห้ามมิให้พระราชวงศานุวงศ์ และเสนาอำมาตย์
ทั้งหลายคดีข่มเหงอาณาประชาราษฎร เช่นไปเที่ยวเก็บริบเอาสมบัติของเขา
เป็นต้น แม้พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาเองจะมีพระราชประสงค์ของสิ่งใด ซึ่งเป็น
สมบัติของราษฎร ก็ต้องซื้อตามประเพณีบ้านเมือง เว้นไว้แต่ในเวลามีเหตุ
การณจำเป็นเกิดขึ้น เช่นในเวลาทำการรณรงค์สงครามเป็นต้น จึงจะบังคับ
ให้เก็บเอาทรัพย์สินของ ซึ่งจำเป็นจะต้องใช้ในราชการมาใช้ได้ แต่ถึง
กระนั้นเมื่อเสร็จราชการสงครามแล้ว ต้องคืนให้แก่เจ้าของเดิม

ส่วยและอากร

สิ่งของต่าง ๆ ซึ่งต้องใช้ในราชการ อันมีอยู่ตามหัวเมืองชั้นกรุงศรี
อยุธยาต้องส่งเข้ามาเป็นส่วยถวายพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา มีรายชื่อเมืองและ
ชื่อของส่วย ดังนี้

เมืองบางตะพาน	ทองคำ
เมืองกาญจนบุรี	ตะกั่ว (ตีบุก)
เมืองศรีสวัสดิ์	ตะกั่ว ..
เมืองนคร	ตะกั่ว ..
บ้านกระจับ	ตะกั่วนม
ข้าช้าง	(ตีความไม่ออก)
เขาสมุทร	(เห็นจะไม่ใช้สมมุท ด้วยไม่มีด้า เกาะ

วังนทีจริงอยู่ในเหล่าเกาะแขวงมณฑลชุมพร) รังนก

คลองสวี }
บ้านวรา } พลอยต่าง ๆ

บ้านตะโกในเขตเมืองจันทบุรี เพชรเดือน (ไม่รู้ว่าจะไร)

ในเขตเมืองลพบุรี

บ้านปอหิต ทองแดง

เขตกะมันไป }
บ้านตองจ๊ก } เหล็ก
และเกิดภายหลัง }

เมืองนครนายก จันทน์ชะมด

เมืองนครคีรี เนื้อไม้

เมืองหูกิตตอ ..

เมืองตูกะลงญ ..

บ้านสารคาม กายาน

บ้านเกษตร

บ้านนางพุก

ในเขตเมืองศรีสวัสดิ์

ละวะกะเหริยง

เขากลองแขกมอ ในเขตกาญจนบุรี

บ้านมะแล เมืองระยอง

บ้านทับงา เขตเมืองราชบุรี

เมืองอิตพลี เมืองแม่न्द्र

เมืองมินชิน เมืองกะแต เมืองบุรีน

บ้านสำเภา เมืองชลบุรี

ทั้ง ๑๐ แห่งนี้ ส่งส่วยศิลาปากนก และสิ่งของต่าง ๆ ต่อไปนี้ คือ

งาช้าง

ฝาง

กำมะถัน

ดินประสีว

ผ้าขาว ผ้าแดง

เสื่อต่าง ๆ

ไม้แดง ไม้ดำ

เมืองชุมพร เมืองตานี เสื่อหวาย

บ้านกำแพง (เพชร) เมืองพิษณุโลก ไม้ ไม้ไผ่

เมืองสุพรรณ นครไชยศรี ถ่าน

ส่วย ๒๑ อย่างต่าง ๆ ซึ่งต้องถวายตามประเพณีเดิม ยังมีของส่วย
บางอย่าง ซึ่งราษฎรผู้ทำหรือเก็บหาสิ่งของเหล่านั้น จะส่งเงินแทนได้ สิ่งของ
ส่วยจำพวกนี้ คือ นารัก น้ำมันยาง น้ำมันปลา น้ำมัน น้ำตาล น้ำอ้อย

ขันและสีน้ำรักต่าง ๆ ปลายน้ำจืด น้ำเค็ม และส่วยสิ่งของ ๑๒ อย่างเหล่านี้ ได้เรียกเก็บเงินแทน ปี ๑ เป็นเงินคนละ ๔ บาท

แต่ส่วนนางช้าง ฝาง ตะกั่วถม ไม้ดำ ไม้แดง ขัน รัก จันทน์ ชะมด ครั่ง ในสิ่งของ ๙ อย่างนี้ ในการที่จะส่งลงเรือไปจำหน่าย ต่างประเทศ ห้ามมิให้ผู้อื่นส่งไป นอกจากคลังสินค้า เป็นผลประโยชน์ ของหลวง ได้พระราชทรัพย์ราวปีละ ๕,๐๐๐ ชั่ง

(ส่วยที่กล่าวต่อนี้ ตลอดจนข้อท้องที่ ไม่มีอะไรสอบ จึงลงไว้ตาม ฉบับพม่า)

ภาษีอากร

ภาษีอากรต่าง ๆ ซึ่งเก็บในกรุงศรีอยุธยา นอกจากส่วยและจำนวน เงินซึ่งเก็บได้ มีต่างประเภทดังนี้ (จำนวนเงินในฉบับพม่าลงไว้แต่ตัวเลข ไม่บอกว่าชั่งหรือบาท พิศระหัดดูเข้าใจว่า จะหมายถึงชั่ง แม้บางแห่งดู จำนวนเงินอยู่ข้างจะมากเกินไป ก็ไม่อัศจรรย์ ด้วยไทยที่พม่าได้ตัวไปให้การ โดยมากคงจะไม่รู้จำนวนจริง และจะตั้งใจบอกให้มากด้วย คือ)

๑. อากรสวน	๓,๐๐๐ ชั่ง
๒. อากรสุรา	๒,๕๐๐ ..
๓. อากรบ่อนเบี้ย	๒,๕๐๐ ..
๔. ภาษีผ่านด่านขนอน	๘๐๐ ..

๕. สุนัข (ผู้แปลว่าภาษีสุนัขจะเทียม เห็นจะหมายความว่า
อากรสมพัตร) ๒๐๐ ชั่ง
๖. ภาษีอินโอยะแตก (ผู้แปลว่าภาษีโรงเรือน เห็นจะหมายความว่า
อากรตลาด หรือจังกอบ) ๓๐๐ ชั่ง
๗. ภาษีสำเภอาชาเข้า (คือเก็บค่าปากเรือ) ๓,๐๐๐ ชั่ง

วิธีเก็บภาษีอาชาเข้า เก็บไม่เสมอกัน ถ้าเป็นเรือของเมืองที่มีทางพระ
ราชไมตรี และไปมาค้าขายไม่ขาดนั้นแล้ว เก็บภาษีตามราคาสินค้าอาชาเข้า
๑๐๐ ชัก ๓ ค่าปากเรือตั้งแต่กว้าง ๔ วาขึ้นไป เก็บวาละ ๑๒ บาท ถ้าเป็น
เรือเมืองอื่น ภาษีสินค้าเก็บ ๑๐๐ ชัก ๕ ค่าปากเรือเก็บวาละ ๒๐ บาท ถ้า
สินค้าที่พาเข้ามาเป็นของที่ต้องพระราชประสงค์ ไม่เก็บภาษีสินค้า เก็บแต่
ค่าปากเรือ

๘. ภาษีเงิน (เห็นจะเป็นรัชชูปการ) ๕๐๐ ชั่ง
๙. ภาษีหมาก ไม่ได้ส่งคลัง ๕๐๐ ชั่ง
๑๐. ภาษีหมอน้ำ (เข้าใจว่าตรงกับที่เรียกว่า เครื่องดินเผา ๕๐๐ ชั่ง)
๑๑. ค่านา (ไม่มีจำนวนเงิน)
๑๒. ส่วยทอง (ไม่มีจำนวนเงิน)

รวมเงินภาษีอากรผลประโยชน์ที่เก็บได้ในกรุงศรีอยุธยาเท่าที่รู้จำนวน
เป็นเงินปดะ ๑๓,๘๐๐ ชั่ง

รายจ่ายพระราชทรัพย์

พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาทรงจ่ายพระราชทรัพย์ (ประจำปี) ในการต่าง ๆ มีรายการและจำนวนเงินดังนี้ คือ

๑. พระราชทานนิตยภัต และอาหารบิณฑบาตแก่พระภิกษุสงฆ์ เป็นเงิน ๑๐๐ ชั่ง
๒. ในการสมโภชพระพุทธรูป เมื่อเสด็จขึ้นไปนมัสการคราว ๑ ตั้งต้นกัลปพฤกษ์ ๔ ต้น ไปรยทานต้นละชั่ง ๗ วันรวมเงิน ๒๘ ชั่ง ตั้งศาลาท่อทาน ๒ หลัง เลี้ยงสัปบุรุษเป็นเงิน ๓๕ ชั่ง พระราชทานอาหารบิณฑบาตเลี้ยงพระสงฆ์ เป็นเงิน ๑๒ ชั่ง รวม ๗๕ ชั่ง
๓. มีงานมหรสพสมโภชพระพุทธรูปที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ ๓ วัน เป็นเงิน ๖ ชั่ง ถวายในการปฏิสังขรณ์วัดพระมหาธาตุ เมืองพิษณุโลก เมืองสวรรคโลก และเมืองนครศรีธรรมราช ปี ๑ แห่งละ ๓ ชั่ง รวม ๙ ชั่ง
๔. พระราชทานพระกฐินปี ๑ เป็นเงิน ๑๐๐ ชั่ง
๕. พระราชทานค่าข้าวสารเลี้ยงพระทุกวัด รวมปีละ ๑๐๐ ชั่ง
๖. พระราชทานปฏิสังขรณ์พระอารามที่สลักหักพังปีละ ๑๐๐ ชั่ง
๗. พระราชทานในเวลานักขัตฤกษ์สงกรานต์ และมีสุริยุปราคา จันทรุปราคา รวมปีละ ๒๕ ชั่ง

๘. พระราชทานแก่บรรดาผู้นาถาทุพพลภาพปีละ ๑๐ ชั่ง
๙. พระราชทานเป็นเงินอุทิศในการปฏิสังขรณ์ พระพุทธรูปปีละ ๑๐๐ ชั่ง รวมพระราชทรัพย์ที่พระราชทานในพระราชนุศล ปีละ ๖๑๙ ชั่ง

นอกจากจ่ายพระราชทรัพย์ในการพระราชกุศล พระราชทานเบี้ยหวัด แก่พระราชวงศานุวงศ์และข้าราชการโดยอัตราดังนี้

๑. พระมหาอุปราชปีละ ๕๐๐ ชั่ง
๒. พระอัครมเหสีปีละ ๓๐๐ ชั่ง
๓. พระราชโอรสธิดาที่ทรงพระกรุณา (เห็นจะหมายความว่าชั้น เจ้าฟ้าพระองค์ ๑) ปีละ ๑๐๐ ชั่ง
๔. พระราชโอรสธิดารองมา (เห็นจะหมายความว่าชั้นพระองค์ เจ้า) ปีละ ๕๐ ชั่ง
๕. พระราชนัดดาองค์ ๑ ปีละ ๒๐ ชั่ง
๖. พระสนมรวมเงินปีละ ๒๐๐ ชั่ง ได้คนละ ๕๐ ชั่งบ้าง ๔๐ ชั่ง บ้าง ๓๐ ชั่งบ้าง ๒๐ ชั่งบ้าง ๑๐ ชั่งบ้าง ๕ ชั่งบ้าง
๗. เบี้ยวหวัดพระราชทานข้าราชการฝ่ายหน้า รวมเงินปีละ ๑,๕๐๐ ชั่ง มีอัตราต่างกัน ข้าราชการผู้ใหญ่ได้คนละ ๕๐ ชั่งบ้าง ๔๐ ชั่งบ้าง ๓๐ ชั่งบ้าง ๒๐ ชั่งบ้าง ๑๐ ชั่งบ้าง

ส่วนข้าราชการผู้น้อย มีอัตราได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดคนละ ๕ ชั่ง
บ้าง ๔ ชั่งบ้าง ๓ ชั่งบ้าง ๒ ชั่งบ้าง ชั่ง ๑ บ้าง

นอกจากเงินที่พระราชทานประจำปีดังกล่าวมาแล้ว ยังมีเงินคงพระ
คลังไว้สำหรับเตรียมใช้ในราชการ คือ

๑. เตรียมไว้ใช้ในราชการทัพศึก ๕,๐๐๐ ชั่ง
๒. เตรียมไว้ใช้ในการพระราชพิธีพิเศษ มีการพระเมรุเป็นต้น
๕,๐๐๐ ชั่ง

ตารางรายพระนามพระเจ้าแผ่นดิน

(ตารางนี้ผิดมากนัก เห็นพม่าจะคิดทำขึ้นเอง)

รายพระนาม กษัตริย์ย่อ	นอกราช สมบัติ	ในราช สมบัติ	พระชนม์	ศักราช เสด็จ สวรรคต	หมายเหตุ
๑. พระเจ้าปทุม สุริยวงศ์ }	๑๖	๓๕	๕๑	๕๓๖	แผ่นดินนี้มี ๒ กษัตริย์ครอง ราชสมบัติ }
๒. พระอินทราชา โอรส ๑ }	๓๔	๓๕	๖๙	๕๕๑	
๓. พระจันทราชา อนุชา ๒ }	๓๓	๕	๓๘	๕๕๖	
๔. พระร่วงโอรส ๓	๓๕	๓๐	๖๕	๕๑๖	โคตรตะบองหนี่ ไปเมืองล้านช้าง }
๕. พระภาณุอนุชา ๔	๓๒	๒๕	๕๗	๖๑๑	
๖. พระยาโคตรตะ บองชื่อสี่ต่างวงศ์ }	๒๕	๒๙	๕๔	๖๔๐	
๗. พระยาแกรก(ตั้ง พระวงศ์ใหม่) }	๓๐	๒๓	๕๓	๖๖๓	
				๖๖๐	

ตารางรายพระนามพระเจ้าแผ่นดิน

รายพระนาม กษัตริย์ย่อ	นอกราช สมบัติ	ในราช สมบัติ	พระชนม์ สิ้น	ศักราช เสด็จ สวรรคต	หมายเหตุ
๘. พระเจ้าแสนนา ฝง โอรส ๗	๓๕	๒๗	๖๒	๖๕๐	๖๘๗
๙. พระสุธรรมราช โอรส ๘	๒๙	๒๐	๕๙	๗๑๐	
๑๐. พระราชาธิบดี	๕๘	๒๐	๖๘	๗๓๐	เชื้อพระวงศ์ ปทุมสุริยวงศ์
๑๑. พระรามศวร โอรส ๑๐	๒๙	๑๐	๓๙	๗๔๐	
๑๒. พระบรมราชา โอรส ๑๑	๔๓	๙	๕๒	๗๔๙	
๑๓. พระมหาธรรม ราชา โอรส ๑๒	๓๒	๑๙	๕๑	๗๖๘	
๑๔. พระมหาจักร พรรดิ โอรส ๑๓	๓๑	๙	๔๐	๗๗๔	

ตารางรายพระนามพระเจ้าแผ่นดิน

รายพระนาม กษัตริย์ย่อ	นอกราช สมบัติ	ในราช สมบัติ	พระชนม์	ศักราช เสด็จ สวรรคต	หมายเหตุ
๑๕. พระที่นั่ง อนุชา ๑๕	๒๘	๓๗	๖๕	๘๑๑	
๑๖. พระบรมราชา ธิราชอนุชา ๑๕	๓๘	๓๐	๖๘	๘๔๑	
๑๗. พระบรมติโลก โอรส ๑๖	๔๕	๑๒	๕๗	๘๕๓	
๑๘. พระมหาราช ธิปัตติอนุชา ๑๗	๓๘	๑๗	๕๕	๘๗๐	
๑๙. พระสาริราช โอรส ๑๘	๓๐	๓๓	๖๓	๙๐๓	
๒๐. พระสาริมรัง โอรส ๑๙	๔๕	๑	๔๖	๙๐๔	
๒๑. สมเด็จพระมรดา	๖๐	๑	๖๑	๙๐๕	

ตารางรายพระนามพระเจ้าแผ่นดิน

รายพระนาม กษัตริย์ย่อ	นอกราช สมบัติ	ในราช สมบัติ	พระชนม์ พรรษา	ศักราช เสด็จ สวรรคต	หมายเหตุ
๒๒. พระสาริราชา โอรส ๒๐	๒๐	๒๓	๔๓	๙๒๘	พระเจ้าช้าง เผือกมาก
๒๓. พระมหินทร โอรส ๒๒	๒๖	๓	๒๙	๙๓๑	
๒๔. เจ้าฟ้าทองเจียน	๔๐	๑๒	๕๒	๙๔๓	
๒๕. พระนเรศวร โอรส ๒๔	๒๕	๒๓	๔๘	๙๖๖	พม่าเรียกญ่อง รันมางตรา
๒๖. พระไชยราชา โอรส ๒๕	๓๐	๓	๓๓	๙๖๙	
๒๗. ขุนศรีนเรศ อำมาตย์ ขุนชิดนราช	๕๗	๒	๕๙	๙๗๑	วงศ์พระเจ้า ปทุมสุริยวงศ์
๒๘. พระศรีแสน โอรส ๒๖	๔๒	๔	๔๖	๙๗๕	

ตารางรายพระนามพระเจ้าแผ่นดิน

รายพระนาม กษัตริย์ย่อ	นอกราช สมบัติ	ในราช สมบัติ	พระชนม์	ศักราช เสด็จ สวรรคต	หมายเหตุ
๒๙. พระชัยนาท อนุชา ๒๘	๔๔	๔	๔๘	๙๗๙	
๓๐. พระสุรินทราชา โอรส ๒๙	๓๐	๔	๓๔	๙๘๓	
๓๑. พระอนุราชา อนุชา ๓๐	๓๒	๖	๓๘	๙๘๙	
๓๒. พระรามธิบดี สุริยวงศ์ โอรส ๓๑	๒๐	๓	๒๓	๙๙๒	
๓๓. พระบรมราเม ศวร อนุชา ๓๒	๒๑	๓	๒๔	๙๙๕	
๓๔. พระเทียร(ราชา) มหাজักรพรรดิ	๕๓	๑	๕๔	๙๙๖	เป็นเชื้อพระวงศ์ พระเจ้าปทุมสุริย วงศ์ พระเจ้าช้าง เผือก ๗ ช้าง

ตารางรายพระนามพระเจ้าแผ่นดิน

รายพระนาม กษัตริย์ย่อ	นอกราช สมบัติ	ในราช สมบัติ	พระชนม์	ศักราช เสด็จ สวรรคต	หมายเหตุ
๓๕. พระมหินทรี โอรส ๓๕	๓๐	๓	๓๓	๙๙๙	
๓๖. พิษณุราชา	๔๓	๔	๔๗	๑๐๐๑	
๓๗. พระอินทราชา โอรส ๓๖	๓๑	๕	๓๙	๑๐๐๓	
๓๘. พระรามาริบัติ โอรส ๓๗	๒๒	๕	๓๐	๑๐๑๙	
๓๙. พระไชย(ราชา) อนุชา ๓๘	๒๗	๙	๓๖	๑๐๒๐	
๔๐. พระเอกาทศรถ อนุชา ๓๙	๓๕	๗	๔๒	๑๐๓๕	
๔๑. พระเจ้าทรงธรรม	๓๗	๙	๔๖	๑๐๔๔	
๔๒. พระรามาริบัติ ศิริวงศ์โอรส ๔๑	๒๕	๕	๓๐	๑๐๔๙	

ตารางรายพระนามพระเจ้าแผ่นดิน

รายพระนาม กษัตริย์ย่อ	นอกราช สมบัติ	ในราช สมบัติ	พระชนม์	ศักราช เสด็จ สวรรคต	หมายเหตุ
๔๓. พระรามาธิบดี } ปราสาททอง }	๓๒	๖	๓๘	๑๐๕๕	
๔๔. พระนารายณ์ } โอรส ๔๓ }	๒๐	๗	๒๗	๑๐๖๒	
๔๕. เจ้าพระยาสุรสีห์ (คือ พระธาดา ธิเบศร์) }	๕๕	๙	๖๔	๑๐๗๑	รวม ๕๐
๔๖. พระสุนทรราชา	๔๙	๗	๕๖	๑๐๗๘	
๔๗. พระภูมินทรราชา } ธิดาโอรส ๔๖ }	๓๕	๒๐	๕๕	๑๐๙๘	
๔๘. พระธรรมราชา } อนุชา ๒๗ }	๕๑	๒๒	๗๓	๑๑๒๐	
๔๙. พระอุทุมพร ราชาโอรส ๔๘ }	๒๘	๓ เดือน	—	ทรง ผนวช	

ตารางรายพระนามพระเจ้าแผ่นดิน

รายพระนาม กษัตริย์ย่อ	นอกราช สมบัติ	ในราช สมบัติ	พระชนม์ พรรษา	ศักราช เสด็จ สวรรคต	หมายเหตุ
๕๐. พระเอกาทศ ราชาเชษฐา ๔๙	๓๙	๙	๔๔	๑๑๒๙	แผ่นดินนี้มีพระ เจ้าแผ่นดิน ๒ พระองค์ ครั้น ศักราช ๑๑๒๙ กรุงเสีย

